

SOCIETAS ET IVRISPRVDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

**Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach**

**International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context**

**Vydáva
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave**

**Issued by
Faculty of Law
Trnava University in Trnava**

**Vychádza štvrťročne
2013, ročník I.**

**Issued Quarterly
2013, Volume I.**

ISSN 1339-5467

2013

1

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach

International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context

Vydáva:
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

Issued by:
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

Vychádza štvrt'ročne
2013, ročník I.

Issued Quarterly
2013, Volume I.

URL časopisu:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Journal's URL:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika

Editorial Office Postal Address:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie:
sei.journal@gmail.com

Editorial Office E-mail Address:
sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Editor in Chief:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Výkonný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Executive Editor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

© Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

ISSN 1339-5467

Redakčná rada

Hlavný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Výkonný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Predseda redakčnej rady

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

 Trnavská univerzita v Trnave

Zahraniční členovia redakčnej rady

Doc. Dr. Christian Alunaru

 Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, Rumunsko

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohlávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Česká republika

 WSM Warszawa, Poľsko

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Nemecko

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Doc. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 Univerzitet u Novom Sadu, Srbsko

Prof. Dr. Meliha Povlakić

 Univerzitet u Sarajevu, Bosna a Hercegovina

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe-Universität Frankfurt am Main, Nemecko

Em. o. Univ.-Prof. Dr. Dr. h. c. Rudolf Welsch

 Universität Wien, Rakúsko

Domáci členovia redakčnej rady

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

✚ Ekonomická univerzita v Bratislave

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Jazykoví garanti

Ing. Jana Koprlová, PhD.

✚ slovenčina

✚ čeština

✚ angličtina

✚ nemčina

PhDr. Jozef Matúš

✚ francúzština

✚ ruština

Lea Prijon, Ph.D., Assist. Prof.

✚ slovinčina

Yuko Kambara-Yamane, M.A., Ph.D.

 japončina

Mgr. Shapoor Sahidi

 perzština – daríjčina

Editorial Board

Editor in Chief

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Executive Editor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Chairman of the Editorial Board

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Foreign Members of the Editorial Board

Assoc. Prof. Dr. Christian Alunaru

 "Vasile Goldiș" Western University of Arad, Romania

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Czech Republic

 WSM Warszawa, Poland

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Germany

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 University of Zagreb, Croatia

Assoc. Prof. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 University of Zagreb, Croatia

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 University of Novi Sad, Serbia

Prof. Dr. Meliha Powlakić

 University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe University Frankfurt am Main, Germany

Em. o. Univ.-Prof. Dr. Dr. h. c. Rudolf Welser

 University of Vienna, Austria

Internal Members of the Editorial Board

Dr. h. c. Prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Dr. h. c. Prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

✚ University of Economics in Bratislava, Slovakia

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. Assoc. Prof. JUDr. Marek Šmid, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Language Supervisors

Ing. Jana Koprlová, PhD.

✚ Slovak language

✚ Czech language

✚ English language

✚ German language

PhDr. Jozef Matúš

✚ French language

✚ Russian language

Lea Prijon, Ph.D., Assist. Prof.

✚ Slovenian language

Yuko Kambara-Yamane, M.A., Ph.D.

 Japanese language

Mgr. Shapoor Sahidi

 Persian language Dari

Obsah

Helena Barancová
Príhovor k úvodnému číslu
SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA..... 11

Jana Koprlová
Editoriál k zimnej edícii
SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2013 15

ŠTÚDIE

Rudolf Welser
Das ABGB als kodifikatorisches Meisterwerk 23

Maximilian Fuchs
Die Umsetzung des Gleichbehandlungsgebots
nach der Leiharbeitsrichtlinie 33

Helena Barancová
Kollektivvertragsrecht in der Slowakei..... 60

Juraj Jankuv
Medzinárodnoprávna zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností,
ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané 85

Dagmar Lantajová
Judikatúra medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov
v oblasti ochrany ľudských práv týkajúca sa rómskeho etnika..... 133

Daniel Krošlák
Norimberské zákony..... 175

Květa Kubátová
The Impact of Implicit Rates on Corporate Tax Revenue
in the EU Countries..... 191

Nevenka Podgornik
Preprečevanje socialne izključenosti v povezavi
z izobraževanjem 204

Daina Šķiltere – Svetlana Jesiņevska <i>Aspects of Properly-Functioning National Innovation System: The Case of Latvia</i>	224
Ľubomíra Gertler <i>Roles and Uses of Risk-Free Assets</i>	246
<i>Informácie pre autorov</i>	255
<i>Etický kódex</i>	267

Contents

Helena Barancová
Foreword to the Initial Issue
of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 13

Jana Koprlová
Editorial for Winter Edition
of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2013..... 19

STUDIES

Rudolf Welser
The ABGB as Masterpiece of Codification 23

Maximilian Fuchs
The Implementation of Principle of Equal Treatment
by the Directive on Temporary Agency Work..... 33

Helena Barancová
Collective Agreement Law in Slovakia 60

Juraj Jankuv
International Legal Liability for Injurious Consequences Arising
Out of Acts Not Prohibited by International Law..... 85

Dagmar Lantajová
Judicature of International Judicial and Quasi-Judicial Bodies
in the Field of Human Rights Related to Romany Ethnic Group 133

Daniel Krošlák
Nuremberg Laws..... 175

Květa Kubátová
The Impact of Implicit Rates on Corporate Tax Revenue
in the EU Countries..... 191

Nevenka Podgornik
The Prevention of Social Exclusion in Connection
with Education..... 204

Daina Šķiltere – Svetlana Jesiņevska <i>Aspects of Properly-Functioning National Innovation System: The Case of Latvia</i>	224
Ľubomíra Gertler <i>Roles and Uses of Risk-Free Assets</i>	246
<i>Information for Authors</i>	261
<i>Code of Ethics</i>	271

Príhovor k úvodnému číslu SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Ctená akademická obec,

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave sa rozhodla od nového akademického roka 2013/2014 vydávať nový medzinárodný internetový časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Som presvedčená, že naše rozhodnutie vydávať nový časopis privítajú všetci naši pedagógovia, ktorí svoju aktuálnu vedeckú tvorbu budú chcieť predstaviť nielen domácej vedeckej obci, ale aj širšiemu zahraničiu. Vydávanie medzinárodného vedeckého časopisu sa akiste stretne s porozumením aj u všetkých našich potenciálnych prispievateľov zo Slovenska, ale aj zo zahraničia, ktorých týmto pozývam k tvorivej spolupráci.

Autori vedeckých štúdií a článkov sa budú uchádzať v anonymnej súťaži o uverejnenie svojich príspevkov. Úprimne dúfam, že časopis bude úspešne konkurovať s inými odbornými právnickými časopismi. Jeho osobitosťou a prednosťou je, že bude vychádzať vo viacerých cudzích jazykoch, v prevažujúcej miere v anglickom jazyku. Aj týmto spôsobom sa v podstatne širšej miere umožní lepší transfer vedeckých myšlienok našich autorov do zahraničia. Pre kvalitné posudzovanie príspevkov do časopisu sme vytvorili širokú bázu odborných posudzovateľov. Ako ste si iste všimli, medzinárodná redakčná rada časopisu je zložená aj zo zahraničných členov a tvorí tak podstatnú garanciu dosiahnutia, ako aj udržania vysokej odbornej úrovne časopisu.

Medzinárodný časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** je recenzovaným časopisom. Vedecké štúdie a články budú posudzované fundovanými recenzentmi. Tým, že prispievatelia budú vstupovať do anonymnej tvorivej vedeckej súťaže, predpokladáme zabezpečenie čo najvyššej vedeckej a odbornej úrovne časopisu. Privítame aj vedecké a odborné príspevky z príbuzných odborov práva, napríklad zo sociológie, medzinárodných vzťahov, psychológie a iných odborov spoločenských vied, v ktorých autori spracujú spoločensky aktuálne problémy, zaujímavé nielen právnikov, ale aj širšiu akademickú obec.

Milí naši prispievatelia, v každom právnom odvetví sa akiste nájdu problémy, ktoré už dlho čakajú na solídne teoretické spracovanie. Porozmýšľajte, ktoré z nich by mohli oslovit' a zaujať nielen slovenskú, ale aj zahraničnú vedu. Môžu to byť aj aktuálne problémy právnej praxe, návrhy riešení ktorých môžu inšpirovať našich kolegov doma, ale aj kolegov

v zahraničí. Budeme sa veľmi usilovať o to, aby sme boli čítaným časopisom. Na tento cieľ máme aj technicky vytvorenú spätnú väzbu.

Vážení naši čitatelia, dúfam, že Vás v krátkom čase presvedčíme, že čítanie nášho časopisu Vám bude dobrým pomocníkom pri Vašej profesijnej práci, že Vás bude v práci inšpirovať k novým riešeniam. Boli by sme veľmi radi, ak by sa náš časopis stal pre Vás milým a užitočným sprievodcom a pomocníkom pri Vašej profesijnej práci a jej stálom skvalitňovaní.

Medzinárodný vedecký recenzovaný časopis Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ktorého prvé číslo dostávate práve do rúk, by sa mal stať dobrou platformou vedeckej profilácie všetkých jeho čitateľov a prispievateľov. Pevne dúfam, že sa stanete nielen stálymi a vernými čitateľmi nášho časopisu, ale aj jeho aktívnymi spolutvorcami.

Želám autorom príspevkov veľa tvorivej invencie pri príprave príspevkov a redakčnej rade, ako aj výkonnému redaktorovi a oponentom veľa trpezlivosti a náročnosti pri udržaní dobrej vedeckej úrovne nášho časopisu.

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

dekanka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

Trnava 31. december 2013

Foreword to the Initial Issue of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Honored academia,

the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava has decided to publish a new international on-line journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** since the new academic year 2013/2014. I believe that our decision to launch a new journal will be welcomed by all our pedagogues those would like to present their current scientific work not only to the inland scientific community, but also to the wider outland. Issuing the international scientific journal will very likely meet with understanding also by all our potential contributors from Slovakia as well as from abroad, those I would like to invite to a creative cooperation in this way.

Authors of scientific studies and articles will apply in an anonymous competition for the publication of their contributions. I sincerely hope that the journal will successfully compete with other professional legal journals. Its uniqueness as well as advantage is that it will be issued in several foreign languages, predominantly in the English language. This way also allows to the much broader extent a better transfer of scientific ideas of our authors to abroad. For a superior reviewing the contributions prepared for the journal we have created a broad base of expert reviewers. As you no doubt noticed, the international editorial board of the journal consists also of foreign members and this constitutes thus an essential guarantee of achieving and holding a high professional level of the journal.

International journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is a reviewed periodical. Scientific studies and articles will be reviewed by knowledgeable reviewers. Through contributors' entering an anonymous creative scientific competition ensuring the highest level of scientific and professional level of the journal will be assumed. Welcomed are also scientific and professional contributions from disciplines related to law, such as sociology, international relations, psychology and other disciplines of social sciences, in which the authors offer current social issues those interest not only lawyers, but also the wider academic community.

Dear our contributors, in any branch of law it is very likely to find problems those have for a long time been waiting for a solid theoretical execution. Think about which of them could address and attract not only the Slovak but also the foreign science. These may also include current

issues of legal practice, proposals for solutions those can inspire our inland colleagues as well as colleagues from abroad. We will very intensive-ly aim at becoming a read journal. To achieve this aim we have also technically created a feedback.

Dear our readers, I hope that in a very short time we will convince you that reading our journal will be a good helper by your professional work and that it will inspire you to new solutions you by your work. We would be very pleased if our journal becomes for you a clever and helpful guide and helper by your professional work and its permanent improvement.

International scientific reviewed journal of the Law Faculty of the Trnava University in Trnava, the first number of which you get right now in your hands, should become a good platform for scientific profiling all its readers and contributors. I sincerely hope that you will become not only steady and loyal readers of our journal, but also its active co-creators.

I wish the authors of contributions a lot of creative invention by writing the contributions, and the editorial board, the executive editor as well as the reviewers a lot of patience and seriousness in holding a high scientific level of our journal.

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Dean of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava

Trnava, Slovakia, December 31st, 2013

Editoriál k zimnej edícii **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2013**

Ctení čitatelia, vážení priatelia,

dovoľte, aby som Vám predstavila **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, medzinárodný internetový vedecký časopis zameraný na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza pod záštitou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, zastúpeného predovšetkým odvetvami dejiny práva, teória práva, rímske právo, cirkevné právo, ústavné právo, ľudské práva a základné slobody, medzinárodné právo, európske právo, občianske právo, hospodárske právo a obchodné právo, pracovné právo, právo sociálneho zabezpečenia, správne právo, právo životného prostredia, finančné právo, právo duševného vlastníctva, trestné právo a kriminológia, prelínajúce sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín v najširšom zmysle, ku ktorým patria najmä medzinárodné vzťahy, verejná politika, verejná správa, psychológia, sociológia, demografia, manažment a marketing, medzinárodné ekonomické vzťahy, svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Časopis vychádza v elektronickej on-line podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch 31. marec, 30. jún, 30. september a 31. december, pričom ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií, esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou alebo dianím, recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu, a taktiež informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu. Na záver každého uceleného ročníka vydáva redakcia časopisu v elektronickej on-line podobe v anglickom jazyku zborník abstraktov **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA: ABSTRACT PROCEEDINGS**, sprehľadňujúci všetky individuálne príspevky uverejnené v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** v danom ročníku.

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky v slovenskom jazyku, českom jazyku, anglickom jazyku, nemeckom jazyku, ruskom jazyku, francúzskom jazyku, slovinskom

jazyku, japonskom jazyku, perzskom jazyku darjčina a po vzájomnej dohode podľa aktuálnych možností redakcie aj v iných svetových jazykoch.

Webová stránka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súběžne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre zrakovo hendikepovaných čitateľov paralelne v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu prostredníctvom svojej osobitnej e-mailovej adresy. Zároveň webová stránka časopisu ponúka čitateľom vďaka uplatneniu dynamického responzívneho webdizajnu možnosť prístúpenia a prehliadania z akéhokoľvek zariadenia umožňujúceho prenos informácií prostredníctvom globálnej siete internet.

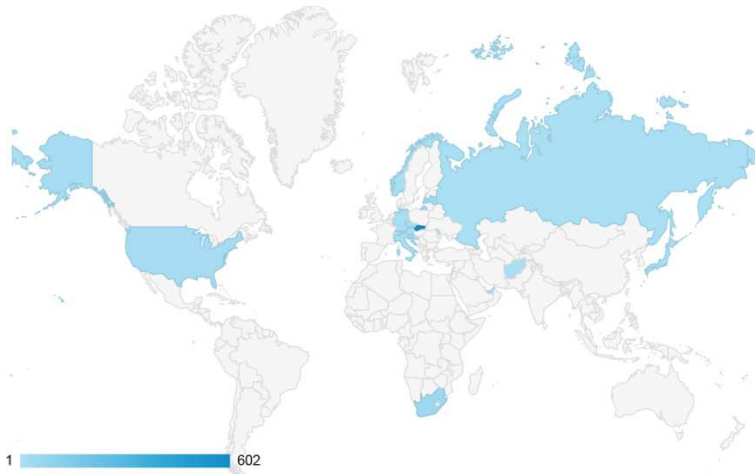
Aktuálne, prvé číslo časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka celkovo desať samostatných vedeckých štúdií v štyroch rôznych jazykoch – v angličtine, nemčine, slovinčine a slovenčine. V poradí prvá štúdia predstavuje čitateľom jedinečné majstrovské kodifikačné dielo v podobe rakúskeho občianskeho zákonníka, známeho tiež pod akronymom ABGB. Nasledujúca štúdia sa venuje analytickým otázkam historického pozadia a implementácie zásady rovnakého zaobchádzania v súvislosti so smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2008/104/ES o dočasnej agentúrnej práci na príklade niekoľkých členských krajín Európskej únie. Aj tretia štúdia analyzuje a objasňuje pracovnoprávne otázky, tentoraz z pohľadu práva uzatvárať kolektívnu zmluvu v podmienkach právneho poriadku Slovenskej republiky. V poradí ďalšia štúdia systematicky a veľmi podrobne vysvetľuje problematiku medzinárodnoprávnej zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. Piata štúdia sa venuje komplexnej analýze judikatúry medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov v oblasti ochrany ľudských práv, týkajúcej sa rómskeho etnika. Nasledujúca štúdia na základe stanovenej hypotézy a s využitím regresnej analýzy verifikuje predpoklad súťaženia medzi štátmi odvíjajúceho sa od nerovnakej úrovne dane z príjmov korporácií v jednotlivých krajinách Európskej únie. Siedma štúdia predstavuje a podrobne analyzuje problematiku prevencie sociálneho vylúčenia vo vzťahu ku vzdelávaniu, a to osobitne na príklade imigrantov a ich potomkov ako sociálne zraniteľnej skupiny obyvateľstva. V poradí predposledná štúdia komplexne objasňuje, analyzuje a hodnotí na príklade Lotyšska aspekty správne fungujúceho národného inovačného systému, a napokon záverečná štúdia objasňuje, analyzuje a znázorňuje po-

jem a vymedzenie bezrizikových aktív, ich základné koncepty, ako aj ich úlohu a uplatnenie na súčasných finančných trhoch.

V súvislosti s vydaním prvého čísla časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** by sme veľmi radi informovali všetkých jeho čitateľov, prispievateľov aj priaznivcov, že časopis bol úspešne zaregistrovaný v medzinárodnej databáze IndexCopernicus International a požiadal o registráciu v ďalších medzinárodných databázach. Súčasne by sme veľmi radi informovali aj o tom, že do okamihu vydania prvého čísla časopisu zaznamenali jeho webové stránky celkom 18 krajín návštev (v abecednom poradí):

1. Afganistan	7. Lotyšsko	13. Slovensko
2. Česká republika	8. Moldavsko	14. Slovinsko
3. Hongkong	9. Nemecko	15. Spojené arabské emiráty
4. Chorvátsko	10. Nórsko	16. Spojené štáty americké
5. Japonsko	11. Rakúsko	17. Švajčiarsko
6. Južná Afrika	12. Rusko	18. Taliansko

Obrázok 1 Teritoriálny prehľad krajín návštev webových stránok časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** do okamihu vydania prvého čísla časopisu

Prameň: Nástroje Google Analytics uplatnené na webových stránkach časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Dostupné na internete: <http://www.google.com/analytics/>.
© Google Analytics.

Pri príležitosti uvedenia nášho časopisu do života a vydania jeho úvodného čísla by som sa veľmi rada úprimne poďakovala všetkým prispievateľom, ktorí doň aktívne prispeli a podelili sa tak s čitateľmi o svoje vedomosti, skúsenosti či nevšedné pohľady na problematiku právnych otázok v ich rozmanitých interdisciplinárnych súvislostiach, a rovnako tiež vedeniu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, všetkým priateľom, kolegom, zamestnancom Právnickej fakulty i rektorátu Trnavskej univerzity v Trnave za ich podporu a podnetné rady, a napokon tiež členom redakčnej rady časopisu.

Verím, že časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** poskytne podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok v kontexte ich najširších interdisciplinárnych spoločenských súvislostí, a to nielen na národnej, ale aj na regionálnej a medzinárodnej úrovni.

V mene celej redakčnej rady a redakcie časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

s úctou,

Jana Koprlová,

hlavný redaktor

Trnava 31. december 2013

Editorial for Winter Edition of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2013

Dear readers and friends,

let me introduce **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, an international scientific online journal for the study of legal issues in the interdisciplinary context.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued under the auspices of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, Slovakia, and it thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, represented first of all by following branches of law – legal history, theory of law, roman law, canon law, constitutional law, human rights & fundamental freedoms, international law, European law, civil law, economic law & trade law, labour law, social security law, administrative law, environmental law, financial law, intellectual property law, criminal law and criminology, connected to the key areas of social science disciplines in the broadest understanding, those represent above all international relations, public policy, public administration, psychology, sociology, demography, management and marketing, international economic relations, world economy, transnational economies and national economies.

The journal is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on March 31st, June 30th, September 30th and December 31st, and it offers a platform for publication of contributions in the form of separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles, essays on current social topics or events, reviews on publications related to the main orientation of the journal and also information or reports connected with the inherent mission of the journal. At the end of every entire volume the journal's editorial office releases in electronic on-line version in the English language prepared abstract proceedings **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA: ABSTRACT PROCEEDINGS** summarizing the all individual contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** in the corresponding volume.

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions in the Slovak language, Czech language, English language, German language, Russian language, French language, Slovenian language, Japanese language, Persian language Dari and by mutual

agreement in relation to current possibilities of the editorial office also in other world languages.

The website of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers the reading public information in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface designed for visually handicapped readers, both parallel in the Slovak, English as well as German languages. In all those languages the journal's editorial office provides also feedback communication through its own e-mail address. At the same time the website of the journal offers readers due to the use of dynamic responsive web design accession and browsing by using any equipment that allows transmission of information via the global Internet network.

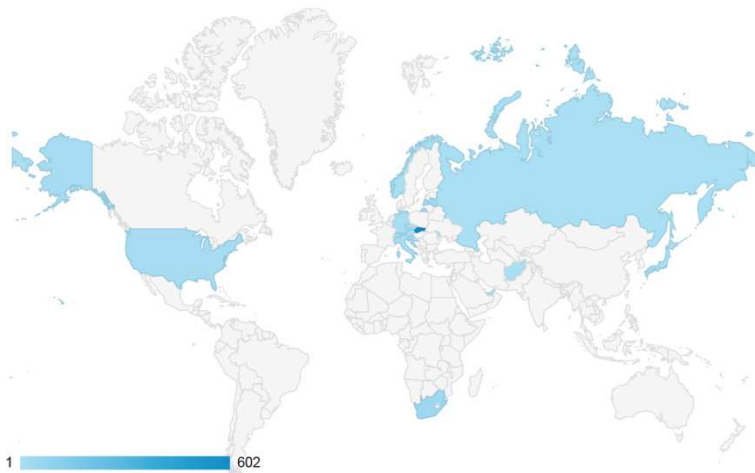
The current, first number of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a total of ten separate scientific studies in four languages – In the English, German, Slovenian and Slovak languages. The first study presents readers a unique masterpiece of codification in the form of the Austrian Civil Code, also known by the acronym ABGB. The following study is devoted to analytical issues and historical background of the implementation of the principle of equal treatment in connection with the Directive of the European Parliament and Council 2008/104/EC on temporary agency work on the example of several European Union member states. Also the third study analyzes and clarifies employment law issues, this time from the perspective of the collective agreement law in terms of the law of the Slovak Republic. The next study systematically and in detail explains the questions of international legal liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law. The fifth study is devoted to a comprehensive analysis of the judicature of international judicial and quasi-judicial bodies in the field of human rights related to Romany ethnic group. The following study, based on set hypothesis and applying regression analysis, verifies the assumption of existing competition between states, driven from unequal rates of corporation income tax in various countries of the European Union. The seventh study presents and analyzes in detail the issue of prevention of social exclusion in connection with education, specifically on the example of immigrants and their descendants as socially vulnerable groups of population. In order the penultimate study comprehensively explains, analyzes and evaluates on the example of Latvia the aspects of a properly-functioning national innovation system. The final study clarifies, analyzes and illustrates the term and definition of the risk-free assets, their basic

concepts as well as their role and application on the current financial markets.

In relation to the release of the first number of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** we are pleased to inform all its readers, contributors as well as fans that the journal has been successfully registered in the international database IndexCopernicus International and applied for registration in other international databases. At the same time we would like to inform that till the date of the first issue, the journal's websites had recorded a total of 18 countries of visits (in alphabetical order):

1. Afghanistan	7. Italy	13. Slovakia
2. Austria	8. Japan	14. Slovenia
3. Croatia	9. Latvia	15. South Africa
4. Czech Republic	10. Moldova	16. Switzerland
5. Germany	11. Norway	17. United Arab Emirates
6. Hong Kong	12. Russia	18. United States of America

Figure 1 Territorial View of Visitors' Countries in Relation to the Websites of the Journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** before Issuing the First Number

Source: Tools of Google Analytics in Relation to Websites of the Journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Available at: <http://www.google.com/analytics/>. © Google Analytics.

On the occasion of the launch of our journal to life and the edition of its introductory issue I would be delighted to sincerely thank all contrib-

utors who contribute actively in it and share with the readers their knowledge, experience or extraordinary views on legal issues in their broadest social context as well as the top management of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, all friends, colleagues, employees of the Faculty of Law as well as rector's administration at the Trnava University in Trnava for their support and suggestive advices and, finally, also members of journal's editorial board.

I believe that the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** will provide a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in context of their broadest interdisciplinary social relations, in like manner at national, regional and international levels.

On behalf of the entire editorial board and editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Yours faithfully,

Jana Koprlová,

editor in chief

Trnava, Slovakia, December 31st, 2013

Das ABGB als kodifikatorisches Meisterwerk¹

The ABGB as Masterpiece of Codification

Rudolf Welsler

Abstract: *The presented study clarifies the uniqueness and originality of the Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – the Civil Code of Austria as a masterpiece of codification, where the author especially merits and strengths of the ABGB, formation of the rationalist natural law, language and vital force of the ABGB as well as its amendments and overhaul stresses and in detail explains.*

Key Words: *The Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – the Civil Code of Austria (ABGB); Merits and Strengths of the ABGB-Civil Code; History of the ABGB-Civil Code; Formation of the Rationalist Natural Law; Language of the ABGB-Civil Code; Vital Force of the ABGB-Civil Code; ABGB-Civil Code Amendments and Overhaul; Austria.*

Abstract: *Die vorgelegte Studie erklärt die Einzigartigkeit und Originalität des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches als kodifikatorischen Meisterwerks, wobei der Autor speziell die Verdienste und Stärken des ABGB, Schöpfung des rationalistischen Naturrechts, Sprache und Lebenskraft des ABGB, als auch seine Novellen und Generalüberholung betont und detailliert darstellt.*

Schlüsselwörter: *Das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch ABGB; Verdienste und Stärken des ABGB; Geschichte des ABGB; Schöpfung des rationalistischen Naturrechts; Sprache des ABGB; Lebenskraft des ABGB; ABGB-Novellen und Generalüberholung; Österreich.*

---

¹ Zuerst veröffentlicht in WELSER, R. Verdienste und Stärken des ABGB. In: R. WELSER, Hrsg. *Österreichischer Juristentag: 200 Jahre ABGB*. 1. Aufl. Wien: Manz, 2012, S. 19 ff. ISBN 978-3-214-09142-2; ferner WELSER, R. Verdienste und Stärken des ABGB. *Juristische Blätter*. 2012, Jg. 134, Nr. 4, S. 205-209. ISSN 0022-6912; und WELSER, R. Das ABGB als kodifikatorisches Meisterwerk. In: R. WELSER, Hrsg. *Vom ABGB zum Europäischen Privatrecht: 200 Jahre Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch in Europa*. 1. Aufl. Wien: Manz, 2012, S. 85 ff. Veröffentlichungen der Forschungsstelle für Europäische Rechtsentwicklung und Privatrechtsreform an der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Band VI. ISBN 978-3-214-06723-6.

Die Berechtigung des Jubiläums

Am 1. Juni 1811 hat Kaiser Franz I. von Österreich das Kundmachungspatent erlassen, mit dem das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in den meisten Ländern der Habsburgermonarchie, eingeführt wurde. Das Gesetz trat am 1. Jänner 1812 in Kraft. Ungefähr 60 Jahre waren für dieses Gesamtwerk des bürgerlichen Rechts Vorarbeiten geleistet worden, in deren Verlauf es klarer, verständlicher und abgerundeter, ja sogar kürzer geworden war. 60 Jahre Vorbereitung für ein Gesetz – ein für uns heute ganz und gar unvorstellbarer Vorgang. Die Arbeit wurde von den besten Juristen aus allen Teilen der Monarchie geleistet. Die Namen *Azzoni, Holger, Zenker, Horten, Haan, Rottenhahn* und *Pratobevera* sind mit dem Werk ebenso verbunden wie jener von *Sonnenfels*. Als eigentliche Verfasser gelten aber *Karl Anton Freiherr von Martini* und sein Schüler und Nachfolger in der Gesetzgebungskommission *Franz von Zeiller*.

Niemand hätte am 1. Juni 1811 sagen können, wie lange diese umfassende Rechtsordnung in Österreich Bestand haben würde. Niemand konnte ahnen, dass man in unserem Land 200 Jahre und länger nach dem neuen Gesetz leben würde. Dabei ist dieses „Danach-Leben“ nicht die Beachtung irgendeiner rechtlichen Vorschrift, sondern ein Leben nach einem Gesetzbuch, das immer im Zentrum unserer Existenz steht: dessen Gebote, Verbote, Freiräume und verbindende Kraft sich für uns alle täglich manifestieren. Es ist das Gesetz, mit dem man schon bei der Geburt Bekanntschaft macht, nach welchem man sich verlobt, geheiratet und geschieden hat, nach welchem die Beziehungen zwischen Mann und Frau, zu Kindern und Verwandten eingerichtet und beurteilt werden, ein Gesetz, nach dessen Vorschriften man sein Haus, sein Grundstück, sein Auto erwirbt, sein Brot verdient, seine Wohnung mietet, seine Jause kauft, sich Geld ausleiht, im Gasthaus zahlt und zuletzt sein Hab und Gut vererbt. Von der Wiege bis zum Grabe lebten und leben die Leute nach dem ABGB, nach dem Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch.

Das Gesetz ist „allgemein“, weil es für alle gleichermassen gilt. Dass es bürgerlich heisst, deutet nicht auf Bourgeoisie, auf einen besonderen Bürgerstand, sondern auf das römische Zivilrecht, das Recht der *cives Romani* hin. Eine Bevorzugung der Bürger im Sinne der französischen Revolution, liegt darin nicht. Im Gegenteil: die vielzitierten Paragraphen, welche die grundlegenden Rechte einzelnen Personen zuordnen, beginnen mit „jeder“, „jedermann“, „jeder Mensch“ und „alle Menschen“.

Und diese Menschen lebten in weiten Teilen Europas: in den österreichischen Provinzen der Monarchie, in Ost- und West-Galizien, also in der heutigen Ukraine und im heutigen Polen, in Italien, in Ungarn mit seinen Nebenländern, in Kroatien, Slawonien, in Serbien, in Bosnien und Herzegowina. Heute noch gilt das ABGB ausserhalb von Österreich in Liechtenstein. Daher Ihnen, sehr geehrter Herr Regierungschef, unser besonderer Gruss. Schon aufgrund seines weiten Geltungsbereiches, wurde das Gesetz in eine Vielzahl von Sprachen übersetzt, darüber hinaus ins Englische, Französische und sogar ins Lateinische.

Es war auch nicht vorherzusehen, welche verschiedene Zeiten das ABGB erleben und überleben sollte: Die Kriege der Monarchie im 19. Jahrhundert, die Nationalitätenkonflikte im Vielvölkerstaat, zwei Weltkriege, den Zusammenbruch der Doppelmonarchie, den Nationalsozialismus, das zweimalige Entstehen der Republik, eine Vielzahl von Staatsverfassungen, nicht nur in Österreich, sondern auch in den Nachbarstaaten. Revolutionen und politische Umwälzungen, auch solche von grosser historischer Bedeutung, wie jene von 1848, 1918, 1934 und 1938, liessen das ABGB unberührt.

Eine Kodifikation, die unter solchen Umständen bis zum heutigen Tag überlebt hat, die noch immer als eine der besten Zivilrechtsordnungen Europas gilt und die auf viele andere Rechtsordnungen einen bestimmenden Einfluss ausgeübt hat und ausübt, verdient es, nach 200 Jahren gewürdigt, ja gefeiert zu werden: als rechtswissenschaftliche Glanzleistung und als lebendige kulturelle Erscheinung.

Das Jubiläum ist daher ein Anlass zur Freude. Und dennoch: Bei den vielen Feierlichkeiten, die heuer aus Anlass des 200. Geburtstages des ABGB abgehalten wurden, herrschte ein zwiespältiges Gefühl. Einerseits sind wir stolz darauf, dass wir ein 200 Jahre altes Gesetzbuch von höchster Qualität haben, das noch heute funktioniert, das also wirklich ein „Jahrhundertwerk“ ist. Andererseits wurden aber auch immer wieder Zweifel laut: Man fragte sich, wie lange diese Kodifikation noch Bestand haben würde. Ob sie vielleicht inhaltlich so veraltet ist, dass sie einer vollständigen Überarbeitung oder Neufassung bedarf und dass dann nach solchen Überarbeitungen vom ursprünglichen Werk nichts mehr übrig bleibt; dass das ABGB durch die Fülle moderner Gesetzgebungsakte entstellt und unerkennbar wird, so dass man es deshalb vielleicht eher unversehrt lassen und durch eine ganz neue Kodifikation ersetzen sollte. Noch grössere Unsicherheiten bringen vielleicht die Entwicklungen in

der EU mit sich: Auf welche Weise sollen z.B. die vielen privatrechtlichen Richtlinien und Verordnungen in das ABGB integriert werden oder sollen sie ausserhalb dieses Gesetzes umgesetzt werden? Und lohnt sich überhaupt eine grössere Reform unserer Kodifikation, wenn vielleicht bald ein EU-Gesetzbuch vor der Tür steht?

Meine Aufgabe ist es weniger, Zukunftsperspektiven zu eröffnen, sondern Ihnen aus Anlass seines Geburtstages den Jubilar zu präsentieren, ihm eine Laudatio zu halten, Ihnen seine Grundlagen und seine Qualität näher zu bringen.

Schöpfung des rationalistischen Naturrechts

Wenden wir uns also nicht der Zukunft, sondern der Gegenwart zu: der Freude über das Gesetzbuch, das uns seit 200 Jahren begleitet. Der französische Code Civil von 1804 und das ABGB sind die beiden ältesten, und auch heute noch in Kraft stehenden Privatrechtskodifikationen Europas. Anlass für den Beginn der Kodifizierungsarbeiten unter Maria Theresia war der Wunsch für die Schaffung eines einheitlichen Privatrechtes für die ganze Habsburgermonarchie. Wie *Thomas Simon* vor kurzem anschaulich dargelegt hat, wollten die absolutistischen Staaten ein Rechtssetzungsmonopol. Sie wollten die Schaffung von Privatrecht vollständig an sich ziehen und einerseits das bisherige Gewohnheitsrecht und andererseits die Schaffung von Recht durch die Gerichte beseitigen oder doch zurückdrängen. Für beides geben die 14 Einleitungsparagrafen des ABGB ein eindrucksvolles Zeugnis.

Unser Gesetzbuch hatte sich natürlich auf Grund der bisherigen Gegebenheiten am gemeinen Recht, am römischen Recht zu orientieren, ohne das es ja überhaupt kein Zivilrecht in Europa gäbe. Das ABGB hat aber darüber hinaus noch zwei weitere Wurzeln: eine weniger starke im alten deutschen Recht und eine dritte, die stärkste Wurzel: das Naturrecht. Verantwortlich ist letztlich hiefür die Aufklärung. Diese hatte auch eine rechtliche Seite, nämlich die Schaffung eines Rechtes, das keiner göttlichen Herkunft mehr bedurfte, sondern in der menschlichen Vernunft, der „ratio“ begründet ist: das „rationalistische Naturrecht“. Aus der menschlichen Vernunft sollte die Rechtsordnung abgeleitet werden. „Das Recht“, schreibt *Zeiller*, „ist keine blosse Erfindung der Klugheit, keine Geburt der Willkür und der Laune. Es ist uns schon von der Vernunft vorgegeben; von dem Gesetzgeber soll sie nur auf die mannigfaltigen Verhältnisse und die Geschäfte des bürgerlichen Lebens angewendet, genauer bestimmt und allgemein bekannt gemacht werden.“

Mit dieser Orientierung an der Vernunft, die gleichzeitig eine gewisse Distanz vom bisherigen gemeinen, also vom römischen Recht, mit sich brachte, hängen die weitgehende Allgemeingültigkeit und Unabhängigkeit unserer Kodifikation von Raum und Zeit zusammen. Es ging ihr um zeitlose, überall gültige Rechte, wie es den Naturrechtslehrern *Christian Thomasius*, *Samuel Pufendorf* und *Christian Wolff* vorgeschwebt war.

Das ABGB war beliebter als der Code Civil, weshalb es ihn oft dort wieder ablöste, wo Napoleon ihn eingeführt hatte. Auch das Familienrecht des ABGB war weit fortschrittlicher als jenes des Code Civil, nach welchem das Familienoberhaupt noch – wie man sagte – wie ein „kleiner Napoleon“ schalten und walten konnte.

Am eindrucksvollsten lässt sich das naturrechtliche Denken unseres Gesetzes an den ersten Paragraphen zeigen, z.B. an § 7 ABGB, der für den Fall der Lückenhaftigkeit des Gesetzes auf die „natürlichen Rechtsgrundsätze“ verweist. „Diese Quelle des natürlichen Rechtes ist unversiegbar“, schreibt *Zeiller*, „weil jede Frage, die innerhalb des Gehalts der rechtlichen Vernunft liegt, auch von ihr beurteilt und gelöst werden kann.“

Als noch grundlegender werden die §§ 16 ff ABGB angesehen, die auf *Martini* zurückgehen, einen – um *Michael Rainer* zu zitieren – überzeugten Verfechter der Rechtsstaatlichkeit, der gegen die Zensur von Goethes Werther eingetreten war, aber auch für die Aufnahme von Protestanten in den Staatsdienst und gegen Folter und Todesstrafe kämpfte. Er sah nach den vorangegangenen Revolutionen und deren Reaktionen auf sie die letzte Chance einer juristischen Rettung der Grundrechte in einer Einbindung in das ABGB. Eine Einfügung, die man auch ein Verstecken dieser fundamentalen Bestimmungen nennen könnte.

Die Aussage des § 16 ABGB, dass jeder Mensch angeborene, schon durch die Vernunft einleuchtende Rechte hat und deshalb als eine Person zu betrachten ist, wird als die zentrale Norm des ABGB angesehen. Sie entspricht den erst viel später positivierten und in den Verfassungsrang erhobenen Grund- und Freiheitsrechten und ist eine Vorwegnahme der heutigen Menschenrechte.

Im Verhältnis zum heutigen Positivismus ist der Standpunkt der Naturrechtslehre zum subjektiven Recht vollkommen konträr. Während man heute lehrt, dass das subjektive Recht in demjenigen besteht, was dem einzelnen vom objektiven Recht gewährt und zugeteilt wird, ist für das ABGB das subjektive Recht in der Natur des Menschen begründet und die Grundlage der gesetzlichen Bestimmungen. Das subjektive Recht

muss vom objektiven Recht nur akzeptiert und umgesetzt werden. Deshalb sollte auch der Wille der Privatperson im Zentrum stehen, gesetzliche Regeln hingegen nur nachgiebiges, dispositives Recht sein, so dass die Privatautonomie dominierte.

Martini und *Zeiller* sahen im Anschluss an Kant die letzte Grundlage aller Rechte in der Freiheit und das subjektive Recht als die Basis für die Handlungen der äusserlich freien Wesen einer Gesellschaft an. Die Freiheit des Einzelnen werde nur durch die ebenfalls berechnigte Freiheit der Mitmenschen beschränkt. All dies überzeugt noch heute. Ich wüsste nicht, auf welchen anderen grundlegenden Werten eine neue Kodifikation des 21. Jahrhunderts aufbauen sollte, als auf jenen, welche die Vernunftrechtler *Martini* und *Zeiller* zu Grunde gelegt haben.

Mit seiner Grundphilosophie hat das ABGB das 19. und 20. Jahrhundert überlebt. Wie *Christiane Wendehorst* vor kurzem gezeigt hat, waren methodisch-wissenschaftlich seine grössten Feinde die Pandektistik und die historische Rechtsschule des 19. Jahrhunderts, an der Spitze *Savigny*, der bekanntlich Kodifikationen ablehnte und die Entstehung des Rechts dem Volksgeist überliess. Der Wert des ABGB als Ganzes konnte aber nicht in Frage gestellt werden. Sogar der leidenschaftliche Pandektist und wahrscheinlich grösste österreichische Jurist des 19. Jahrhunderts *Joseph Unger* zollte dem Gesetzbuch zum achtzigjährigen Jubiläum höchsten Respekt mit dem Ausruf: „Danken wir Gott, dass wir dieses Gesetzbuch haben!“

Fast wie ein Wunder mutet es an, dass das ABGB den Nationalsozialismus, der ja eine Vereinheitlichung des Privatrechtes im nationalsozialistischen Geiste für das ganze Reichsgebiet anstrebte, fast unbeschadet überstanden hat. Äusserer Grund hierfür war, dass den Nationalsozialisten das deutsche BGB in vielfacher Hinsicht missfiel, so dass man es nicht auch noch in der Ostmark einführen wollte. Wie vor kurzem *Franz-Stefan Meissel* dargelegt hat, wurden überdies die österreichischen Nationalsozialisten, an der Spitze die Professoren *Schönbauer* und *Swoboda*, nicht müde, die Vorzüge unseres Gesetzbuchs zu loben, dessen Weiterbestand sie befürworteten.

Sprache des ABGB

Vieles wurde im Laufe der Jahrhunderte am ABGB gerühmt: seine grosszügigen elastischen Regelungen, die konsequente Anwendung des Gleichheitssatzes, soweit es nur ging, die Gleichbehandlung von Mann

und Frau, und die für die damalige Zeit erstaunlich weitgehende Respektierung unehelicher Verhältnisse. Nichts aber wurde wahrscheinlich so oft gelobt wie die Sprache unseres Gesetzbuches. Und in der Tat ist das ABGB, von einigen spezifischen Regelungen abgesehen, auch heute noch von Durchschnittsmenschen lesbar. Nur diese Verständlichkeit des Textes hat § 2 ABGB gerechtfertigt, wonach sich niemand damit entschuldigen kann, dass ihm ein ordnungsgemäss kundgemachtes Gesetz nicht bekannt sei, eine Aussage, die sich bei Betrachtung neuerer Gesetze wie Spott und Hohn liest.

Am ABGB wurden, wie dies zuletzt wieder *Georg Kodek* getan hat, nicht nur seine klaren Formulierungen, seine Offenheit und Flexibilität, sondern auch seine Kürze gerühmt, Eigenschaften, mit denen es einen wichtigen Beitrag zur Entwicklung einer eigenen österreichischen Rechtssprache geleistet hat. Die Kürze war beabsichtigt. Denn „Gesetze“, so schreibt schon *Martini*, „sollen deutlich und kurz sein, sie sollen so wie die Zehn Gebote Gottes geschrieben sein, damit sie auch Leute von geringeren Geistesgaben fassen und im Gedächtnis behalten können“. Aber schon *Martini* wusste, dass es schwer ist, einen Redaktor zu finden, der so gut ist, wie der liebe Gott, der also nicht nur die besten juristischen Fähigkeiten und Kenntnisse hat, sondern auch ein hervorragendes Sprachempfinden, wenn nicht gar eine poetische Ader. Wahrscheinlich hat *Martini* in erster Linie an sich selbst gedacht.

Nicht zuletzt wegen seiner schönen Sprache und seiner erzählerischen Form ist dem ABGB sogar etwas passiert, was kaum einem anderen Gesetzbuch widerfahren ist: es wurde von einem Dichter zur Gänze in Verse gesetzt, wie er selbst sagt, in „zierliche Reime“ gekleidet. Es war *Dr. August Pleschner von Eichstett*, Advokat in Walisisch-Meseritsch, der dem ABGB dieses „poetische Loblied gesungen“ hat. Über die Sprache des ABGB schrieb er: „Gesetzestext ist schön und klar, Zusammenhang ganz wunderbar.“ Und schon sein Vorwort beginnt er mit einer eindrucksvollen Hommage auf das geliebte ABGB:

„Gesetzbuch herrlich, ohne Gleichen,
Dem Code Civil und Landrecht weichen,
Mein Stolz, mein Studium lebenslang,
Dir weih` ich diesen Jubelsang!“

Leider wurde die Kunst, Gesetze in Reime umzudichten, nicht fortgesetzt. Wie schön wäre es doch, moderne Gesetze wie das Mietrechtsge-

setz, das EKHG oder das Konsumentenschutzgesetz in Versen geniessen zu können.

Die Lebenskraft des ABGB

Aus Anlass des 100-Jahr-Jubiläums 1911 hat der frühere Justizminister und Verfasser unserer Zivilprozessgesetze *Franz Klein* eine umfassende Würdigung unseres Gesetzbuches unter dem Titel „Die Lebenskraft des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches“ geschrieben, in der er alles aufgezeichnet hat, was dem ABGB in den ersten 100 Jahren seiner Geltung widerfahren ist. Aber auch die Wahl des Titels war ein Glücksgriff, denn die „Lebenskraft“ wurde zum Zauberwort, das vor allem bei Jubiläen unentbehrlich ist.

Alle Würdigungen des ABGB, vor allem jene zu seinen hohen Geburtstag, haben die „Lebenskraft“ unseres Gesetzes gepriesen oder doch in irgendeiner Form in den Mittelpunkt ihrer Würdigungen gestellt. *Franz Gschnitzer, Egon Weiss und Theo Mayer-Maly, Wilhelm Brauneder, Michael Rainer, Georg Kathrein, Christiane Wendehost, Thomas Simon, Franz-Stefan Meissel und Georg Kodek* haben die „Lebenskraft“ des ABGB beschworen. Und, so viel ich dem Programm entnehme, wird sie auch noch heute Abend mit den Bedürfnissen unserer Zeit konfrontiert. Wenn Sie also, meine sehr geehrten Damen und Herren, vom heutigen Abend wenigstens dieses eine Wort, die „Lebenskraft“ des ABGB, mit nach Hause nehmen, so waren die Anstrengungen der Referenten nicht umsonst, sondern werden auf das herrlichste belohnt.

Die wesentliche Aussage des Prädikats der Lebenskraft ist es wohl, dass das Gesetz nicht versagt hat, sondern jederzeit seinen Aufgaben gerecht wurde und wird und dass auch heute kein Anlass für die Befürchtung besteht, die Lebenskraft gehe allmählich in Altersschwäche über. Es erscheint ungerecht und kleinlich, einem Gesetz, das Verdienste hat wie das ABGB, nach 200 Jahren vorzuwerfen, dass es auch das Recht kennt, Rauch durch des Nachbarn Schornstein abzuführen, oder das Recht, sich von Menschen, und zwar mit oder ohne Sänfte, über fremden Grund tragen zu lassen. Dass freilich unser 200 Jahre altes Gesetz keine Bestimmungen über Leasing, Franchising oder Factoring enthält, sollte man ihm nicht zum Vorwurf machen, sondern das Fehlende nachtragen.

Novellen, Generalüberholung

Die Anerkennung, die wir unserem Gesetzbuch zollen, hat ohnehin nie bedeutet, dass es unberührt bleiben, versteinern, zum Denkmal werden sollte. Im Gegenteil: das ABGB hat überlebt und sich bewährt, weil es immer wieder novelliert und den Entwicklungen verschiedener Zeiten angepasst wurde. Bis heute ist dies 83-mal geschehen. Bis auf den heutigen Tag herrscht bei den Reformen kein Stillstand.

Aus Anlass des 200-Jahr-Jubiläums wird auch von einer „Generalüberholung“ des Gesetzes gesprochen. Was das im Einzelnen bedeutet, ist nicht Gegenstand dieses Vortrages. Diesbezüglich muss auf die von *Fischer-Czermak*, *Hopf*, *Kathrein* und *Schauer* herausgegebenen Arbeiten zur Reform verwiesen werden. ME sollten allerdings grundlegende Neuerungen nur dann vorgenommen werden, wenn auch in der Praxis eine Unzulänglichkeit oder Lückenhaftigkeit des Gesetzes konstatiert wird, was zB auf den besonderen, kaum aber auf den allgemeinen Teil des Schuldrechts zutrifft. Jedenfalls muss man bitten, beten und hoffen, dass die Änderungen dem Geist unseres Gesetzes treu bleiben. Umfassendere Reformen bedürfen auch einer gewissen Einheitlichkeit der Sprache, des Umfangs und des Systems der Neuerungen, also einer Gesamtreaktion durch die verhütet wird, dass das ABGB zuletzt vorne wie ein Krokodil und hinten wie ein Elefant aussieht. Hoffen wir auch, dass in den Texten nicht nur Papierdeutsch, Juristendeutsch oder EU-Deutsch gesprochen wird.

Schluss

Meine Damen und Herren! Sie und ich haben zwei Vorteile: erstens, dass ich nach dem Willen der Veranstalter nur über „Verdienste und Stärken“, nicht aber über Unzulänglichkeiten und Schwächen unseres Gesetzbuchs sprechen sollte. Das erspart uns zwar nicht viel Zeit, zerstört aber jedenfalls nicht unsere gute Laune.

Zweitens: Wie dargelegt, ist die „Europäische Frage“ einer der Unsicherheitsfaktoren für die Zukunft des ABGB. Um hier einigermaßen Zuverlässiges vorauszusagen, muss man ein Prophet sein. Dieses Amt des Propheten haben aber die Veranstalter Gott sei Dank nicht mir, sondern dem Direktor des Max-Planck-Instituts, Prof. *Zimmermann* zugedacht, dessen Weissagungen ich mit Spannung entgegensehe. Ich will daher nur noch mit Dank und Zuversicht schliessen:

Das ABGB hat seine Schuldigkeit getan, das ABGB soll aber gerade deshalb nicht gehen! Es ist eine gelungene, lebendige Schöpfung, die den Vergleich mit jüngeren Kodifikationen nicht zu scheuen braucht. Wie ich schon oft gesagt habe, müssen wir auch der Zukunft nicht mit Furcht und Schrecken entgegensehen, wenn wir darauf achten, dass bei allen Neuerungen das Wesen und der Wert des ABGB erhalten bleiben, so dass es auch nach der Reform noch ein homogenes Ganzes bildet und wir es noch als unsere Kodifikation wiedererkennen. Mögen künftige Reformen ebenso gelingen wie das nun 200 Jahre alte ABGB gelungen ist!

Literaturverzeichnis

Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch.

WELSER, R. Das ABGB als kodifikatorisches Meisterwerk. In: R. WELSER, Hrsg. *Vom ABGB zum Europäischen Privatrecht: 200 Jahre Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch in Europa*. 1. Aufl. Wien: Manz, 2012, S. 85 ff. Veröffentlichungen der Forschungsstelle für Europäische Rechtsentwicklung und Privatrechtsreform an der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Band VI. ISBN 978-3-214-06723-6.

WELSER, R. Verdienste und Stärken des ABGB. In: R. WELSER, Hrsg. *Österreichischer Juristentag: 200 Jahre ABGB*. 1. Aufl. Wien: Manz, 2012, S. 19 ff. ISBN 978-3-214-09142-2.

WELSER, R. Verdienste und Stärken des ABGB. *Juristische Blätter*. 2012, Jg. 134, Nr. 4, S. 205-209. ISSN 0022-6912.

Em. o. Univ.-Prof. Dr. Dr. h. c. Rudolf Welsler

Rechtswissenschaftliche Fakultät
Universität Wien
Schottenbastei 10-16
1010 Wien
Österreich
rudolf.welsler@univie.ac.at

Die Umsetzung des Gleichbehandlungsgebots nach der Leiharbeitsrichtlinie

The Implementation of Principle of Equal Treatment by the Directive on Temporary Agency Work

Maximilian Fuchs

Abstract: *Through adoption of the Directive 2008/104/EC the European legal framework for temporary agency work has been set. The long duration of the legislative process by this form of atypical employment can be explained quite substantially through the controversial positions regarding the principle of equal treatment. The following study presents the principle of equal treatment on the background of the history of its formation and discusses the implementation of the directive in various member states.*

Key Words: *Temporary Agency Work; European Legal Framework for Temporary Agency Work; Directive on Temporary Agency Work (2008/104/EC); Principle of Equal Treatment; Implementation of Principle of Equal Treatment; Member States of the European Union.*

Abstrakt: *Mit der Richtlinie 2008/104/EG wurde für die Leiharbeit ein europäischer Rechtsrahmen geschaffen. Die lange Dauer des Rechtssetzungsverfahrens bei dieser Form atypischer Beschäftigung erklärt sich ganz wesentlich aus den kontroversen Positionen hinsichtlich des Gleichbehandlungsgebotes. Die nachstehende Studie stellt das Gleichbehandlungsgebot vor dem Hintergrund seiner Entstehungsgeschichte dar und geht auf die Umsetzung der Richtlinie in verschiedenen Mitgliedstaaten ein.*

Schlüsselwörter: *Leiharbeit; Europäischer Rechtsrahmen für Leiharbeit; Richtlinie 2008/104/EG – Leiharbeitsrichtlinie; Gleichbehandlungsgrundsatz; Umsetzung des Gleichbehandlungsgrundsatzes; Mitgliedstaaten der Europäischen Union.*

Die Ausgangslage

Am 19. 11. 2008 haben das Europäische Parlament und der Rat der Europäischen Union die RL 2008/104/EG über Leiharbeit erlassen.¹ Gemäß

---

¹ ABIEU 2008 L 327/9; im Folgenden RL.

Art. 11 RL war sie bis zum 05. 12. 2011 in nationales Recht umzusetzen. Fast 30 Jahre hat es gedauert, bis es zu einer Richtlinie kommen konnte.² Wenn Entscheidungsprozesse auf europäischer Ebene so lange dauern, deutet das immer darauf hin, dass die nationalen Vorschriften, auf die sich das europäische Regelungswerk bezieht, erheblich divergieren.³ Dass die RL überhaupt zustande gekommen ist, hat natürlich zunächst einmal damit zu tun, dass in allen Mitgliedstaaten der EU Leiharbeit im Grundsatz akzeptiert ist. Vorbei sind die Zeiten, in denen Mitgliedstaaten aufgrund sehr negativer Erfahrungen mit der Leiharbeit sich für ein Verbot dieser Arbeitsform entschieden haben.⁴ Lange Zeit haben die Gesetzgeber aber eine von Misstrauen geprägte Haltung gegenüber der Leiharbeit gezeigt. Strategie war es, die „schwarzen Schafe“ unter den Entleihern auszuschalten und den seriösen Leiharbeitsfirmen einen rechtlich geordneten Rahmen für ihre Aktivität zu schaffen.⁵ Ende der 90er Jahre setzte eine entschiedene Wende in der Einstellung zu Leiharbeit in den Mitgliedstaaten ein. Leiharbeit wurde nicht länger als ein letztlich zu tolerierendes Übel betrachtet, sondern als ein bedeutsames beschäftigungspolitisches Instrument. Die Zahl der Leiharbeitnehmer in der EU stieg rasant an.⁶

---

² Die ersten Entschließungen der Kommission gehen auf das Jahr 1980 zurück; vgl. *Council Resolution of 18 December 1979 on the Adaptation of Working Time* [1980-12-18]. ABl. 1980 C2/1; und *Resolution on Employment and the Adaptation of Working Time* [1981-09-17]. ABl. 1981 C/260/54.

³ Vgl. zu einer Übersicht der Rechtsvorschriften in den Ländern der EU; ARROWSMITH, J. *Temporary Agency Work in an Enlarged European Union*. 1st ed. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006, S. 13 ff. ISBN 92-897-0927-8.

⁴ Strikte Verbote der Leiharbeit gab es bis weit nach dem Zweiten Weltkrieg in den skandinavischen Ländern; vgl. EKLUND, R. *Temporary Employment Agencies in the Nordic Countries*. *Scandinavian Studies in Law*. 2002, vol. 43, S. 311-333. ISSN 0085-5944. Italien hat sein Verbotsgesetz von 1960 erst im Jahre 1997 aufgegeben; vgl. FUCHS, M. *Flexibilität à la carte: Die Reform des italienischen Arbeitsrechts*. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2004, Jg. 21, Nr. 17, S. 956-960. ISSN 0943-7525. In Deutschland hat das *Urteil des BVerfG vom 04. 04. 1967 – 1 BvR 84/65* [1967-04-04]. BVerfGE 21, S. 261; den Weg für die Anerkennung der Leiharbeit geebnet.

⁵ Ein französischer Autor hat von einer Strategie der Moralisation des Leiharbeitssektors gesprochen; vgl. VIGNEAU, Ch. *Temporary Agency Work in France*. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2001, vol. 23, no. 1, S. 47. ISSN 1095-6654.

⁶ *Temporary Agency Work in the European Union* [online]. 1st ed. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007, S. 4 [zit. 2013-11-18]. Zugänglich auf: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/reports/TN0408TR01/TN0408TR01.pdf>.

Unter Nr. 7 der Gemeinschaftscharta der Sozialen Grundrechte der Arbeitnehmer vom 09. 12. 1989 war als Teil der Verwirklichung des Binnenmarktes die Verbesserung der Lebens- und Arbeitsbedingungen der Arbeitnehmer in der Europäischen Gemeinschaft postuliert worden, wobei namentlich die sogenannten atypischen Beschäftigungsformen hervorgehoben wurden. Die Kommission legte im Jahre 1990 drei Richtlinienentwürfe über atypische Arbeitsverhältnisse vor, die die Teilzeitarbeit, die befristeten Arbeitsverträge und die Leiharbeit regeln sollten.⁷ Realisiert werden konnte nur der Erlass der RL 91/383/EWG vom 25. 06. 1991 zur Ergänzung der Maßnahmen zur Verbesserung der Sicherheit und des Gesundheitsschutzes von Arbeitnehmern mit befristetem Arbeitsverhältnis oder Leiharbeitsverhältnis.⁸ Als durch den Vertrag von Maastricht und das Abkommen über die Sozialpolitik im Anhang zum Protokoll über die Sozialpolitik die Möglichkeit geschaffen wurde, die Sozialpartner an der Sozialgesetzgebung zu beteiligen, richtete die Kommission ihr Augenmerk auf die Herbeiführung eines Konsenses zwischen den europäischen Sozialpartnern betreffend atypische Beschäftigungsformen. Nach dem erfolgreichen Abschluss von Rahmenvereinbarungen über Teilzeit und befristete Arbeitsverhältnisse nahmen die Sozialpartner die Verhandlungen über die Leiharbeit im Mai 2000 auf. Es konnte allerdings keine Einigung hinsichtlich des Gleichbehandlungsgrundsatzes erzielt werden.⁹ Der „vergleichbare Arbeitnehmer“ im Sinne dieser Diskriminierungsverbote sollte nach Auffassung des Europäischen Gewerkschaftsbundes ein Arbeitnehmer des entleihenden Unternehmens sein, der die gleiche Arbeit oder eine ähnliche Arbeit verrichtet. Demgegenüber war es Standpunkt der Arbeitgeberverbände, einen vergleichbaren Arbeitnehmer des verleihenden Unternehmens als Grundlage des Vergleichs zu nehmen. Zur Rechtfertigung ihres Standpunktes trugen sie vor, dass die Gegenposition insbesondere in denjenigen Ländern nicht gerechtfertigt sei, in denen die Leiharbeitnehmer mit dem Verleiher einen

---

⁷ *Vorschlag für eine Richtlinie des Rates über bestimmte Arbeitsverhältnisse hinsichtlich der Arbeitsbedingungen* [1990-06-29]. KOM(1990) 228 endgültig.

⁸ *Richtlinie 91/383/EWG des Rates vom 25. Juni 1991 zur Ergänzung der Maßnahmen zur Verbesserung der Sicherheit und des Gesundheitsschutzes von Arbeitnehmern mit befristetem Arbeitsverhältnis oder Leiharbeitsverhältnis* [1991-06-25]. ABIEG 1991, L 206/19.

⁹ Vgl. *Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern* [2002-03-20]. KOM(2002) 149 endgültig; und BARNARD, C. *EU Employment Law*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012, S. 445-446. ISBN 978-0-19-969291-0.

unbefristeten Vertrag schließen und auch in Zeiten bezahlt würden, in denen eine Überlassung nicht gelingt.

Der Gleichbehandlungsgrundsatz in den Richtlinienentwürfen des Jahres 2002

Aufgrund des Scheiterns einer Rahmenvereinbarung zwischen den europäischen Sozialpartnern hat sich die Kommission veranlasst gesehen, einen eigenen Entwurf zu erarbeiten.¹⁰ Die Kommission verfolgt ihr allgemeines Konzept von *flexicurity*.¹¹ Flexibilität und qualitative Leiharbeit sind die zentralen Elemente, deren Realisierung der Kommissionsentwurf verfolgt.¹² Die Verankerung des Gleichbehandlungsgrundsatzes ist das zentrale Element, das der Verwirklichung des Schutzes der Arbeitnehmer dient. Das Gleichbehandlungskonzept der Kommission beruht auf folgenden Inhalten und Annahmen:¹³ Der Gleichbehandlungsgrundsatz stellt auf den vergleichbaren Arbeitnehmer im entleihenden Unternehmen ab. Eine ungleiche Behandlung kann nur dann erfolgen, wenn sie sachlich und nachvollziehbar durch ein legitimes Ziel gerechtfertigt ist. Für Arbeitnehmer mit einem unbefristeten Vertrag mit dem Verleiher muss die Möglichkeit vorgesehen werden, von den im Entleiherbetrieb geltenden Regeln abzuweichen. Für bestimmte Arbeitsplatzarten oder Wirtschaftszweige sollen die Sozialpartner wesentliche Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen festlegen können, die deren Besonderheiten angepasst sind. Bei Überlassungen, die ihrer Natur oder ihrer Dauer nach nicht mehr als sechs Wochen in Anspruch nehmen, muss ebenfalls für eine Flexibilität bei der Anwendung des Grundsatzes der Nichtdiskriminierung gesorgt werden. Art. 5 Abs. 1-4 des Vorschlags setzt diese Prämissen um.

---

¹⁰ Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern [2002-03-20]. KOM(2002) 149 endgültig; eine detaillierte Analyse des Entwurfs findet sich bei ZAPPALÀ, L. *The Regulation of Temporary Work in the Light of Flexicurity: Between Soft Law and Hard Law* [online]. Catania: Centro Studi di Diritto del Lavoro Europeo "Massimo D'Antona", 2003. 32 S. [zit. 2013-11-18]. Working Paper, no. 21. ISSN 1594-817X. Zugänglich auf: http://aei.pitt.edu/1632/1/n21_zappala.pdf.

¹¹ Vgl. *Grünbuch: Ein moderneres Arbeitsrecht für die Herausforderungen des 21. Jahrhunderts* [2006-11-22]. KOM(2006) 708 endgültig.

¹² Im 12. Erwägungsgrund des Vorschlags ist Schutz der Leiharbeitnehmer und Flexibilität für Unternehmen als Ziel der Richtlinie bezeichnet.

¹³ Vgl. Erwägungsgründe 15-19 des Vorschlags.

Das Europäische Parlament hat hinsichtlich jedes der vier Absätze des Art. 5 Änderungsvorschläge unterbreitet.¹⁴ Hinsichtlich der Formulierung des Grundprinzips verlangte das Parlament eine Präzisierung dahingehend, dass die Vergleichbarkeit sich unter Berücksichtigung von Qualifikation und Kompetenz auf diejenigen wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen des Entleihers bezieht, die für einen für die gleichen oder ähnliche Arbeiten direkt vom entleihenden Unternehmen auf der Grundlage eines Vertrags mit gleicher Laufzeit beschäftigten Arbeitnehmer gelten bzw. gelten würden. Dem Parlament kam es darauf an, den Gleichbehandlungsgrundsatz zu realisieren, ohne Rücksicht darauf, ob das konkrete entleihende Unternehmen solche Arbeitnehmer beschäftigt oder nicht. Bezogen auf die Regelungsbefugnis der Tarifpartner wünschte das Parlament die Streichung der Voraussetzung, ein angemessenes Schutzniveau für die Leiharbeiter zu gewährleisten. Aus der Begründung des Parlaments geht hervor, dass es Befürchtungen hatte, das Tatbestandsmerkmal angemessenes Schutzniveau könnte Auslegungszweifel eröffnen. Schließlich verlangte das Parlament die völlige Streichung von Art. 5 Abs. 4, der die Abweichung bei sechswöchigen Einsätzen vorsah.

Aufgrund dieser zahlreichen Änderungsvorschläge des Parlaments sah sich die Kommission veranlasst, einen geänderten Vorschlag vorzulegen. Der neue Vorschlag¹⁵ fasst in Art. 5 Abs. 1 den Gleichbehandlungsgrundsatz ganz im Sinne des Vorschlags des Parlaments. Die wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen der Leiharbeiter müssen danach während der Dauer ihrer Überlassung an ein entleihendes Unternehmen mindestens denjenigen entsprechen, die für sie gelten würden, wenn sie von dem genannten Unternehmen unmittelbar für den gleichen Arbeitsplatz eingestellt worden wären. In Art. 5 Abs. 3 bleibt, entgegen den Wünschen des Parlaments, die Maßgabe der Gewährleistung eines angemessenen Schutzniveaus für Leiharbeiter aufrechterhalten. Auf die Sechswochenregel verzichtete die Kommission nicht, schränkte sie jedoch auf das Arbeitsentgelt ein.

---

¹⁴ Vgl. *Entwurf eines Berichts Ieke van den Burg über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern* [2002-10-11]. PE 316.363.

¹⁵ *Geänderter Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern* [2002-11-28]. KOM(2002) 701 endgültig; und ZAPPALÀ, L. *The Temporary Agency Workers' Directive: An Impossible Political Agreement?*. *Industrial Law Journal*. 2003, vol. 32, no. 4, S. 310. ISSN 0305-9332.

Der geänderte Vorschlag der Kommission stieß wiederum nicht auf Zustimmung. Insbesondere das Vereinigte Königreich¹⁶ blockierte im Rat die Richtlinie, so dass es weitere sechs Jahre bis zu deren erfolgreicher Annahme dauerte. Die britische Regierung fand mit der offenen Methode der Koordinierung, einem „soft law“ Mechanismus, ein sehr effektives Instrument, um neue Gesetzgebung im europäischen Arbeitsrecht zu blockieren.¹⁷ In den überwiegenden Fällen übernahm die britische Regierung die Führung bei der Mobilisierung anderer Mitgliedstaaten im Rat, um die Annahme einer Vielzahl von Richtlinien zu verhindern.

Es gibt keinen Zweifel daran, dass der Einfluss des Vereinigten Königreichs auf die Leiharbeitsrichtlinie ziemlich groß gewesen ist. Erst als die Confederation of British Industry (CBI) und der Trade Union Congress (TUC) im Mai 2008 eine gemeinsame Bekanntmachung ausgearbeitet hatten, konnte Übereinstimmung darüber erzielt werden, wie eine faire Behandlung von Leiharbeitnehmern im Vereinigten Königreich vorangetrieben werden sollte. Beibehalten wurde die Position, die wichtige Flexibilität nicht aufzugeben. Zudem sollte ein Anspruch auf Gleichbehandlung erst nach einem zwölfwöchigen Einsatz des Leiharbeitnehmers entstehen. Auf dieser Grundlage teilte der zuständige britische Minister mit, dass die britische Regierung nun daran arbeiten werde, dass die Übereinkunft zwischen CBI und TUC im Vereinigten Königreich gesetzlich verankert werde und Hoffnung auf eine Einigung über die Leiharbeitsrichtlinie auf EU-Ebene bestehe. Es dauerte nicht lange, bis die eben geschilderte Hoffnung Realität wurde. Im Sog dieser Entwicklungen erreichten die europäischen Arbeitsminister am 09. 06. 2008 eine Einigung über die Leiharbeitsrichtlinie, die als RL 2008/104/EG am 19. 11. 2008 verabschiedet wurde.

Der Gleichbehandlungsgrundsatz in der Formulierung der Leiharbeitsrichtlinie

Wie sich bereits aus den Erwägungsgründen 11 und 12 der RL ergibt, entspricht Leiharbeit zwar dem Flexibilitätsbedürfnis der Unternehmen, doch spielt auch der Schutz der Leiharbeitnehmer eine wichtige Rolle.

---

¹⁶ DAVIES, A. C. L. The Implementation of the Directive on Temporary Agency Work in the UK: A Missed Opportunity. *European Labour Law Journal*. 2010, vol. 1, no. 3, S. 308. ISSN 2013-9525.

¹⁷ BERCUSSON, B. *European Labour Law*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, S. 45. ISBN 978-0-521-61350-7.

Zentrales Element hierfür ist der in den Erwägungsgründen 14 ff. vorgezeichnete und in Art. 5 RL verankerte Gleichbehandlungsgrundsatz.

Nach Art. 5 Abs. 1 RL gilt, dass die wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen der Leiharbeitnehmer während der Dauer ihrer Überlassung an den Entleiher mindestens denjenigen entsprechen müssen, die für sie gelten würden, wenn sie von jenem genannten Unternehmen unmittelbar für den gleichen Arbeitsplatz eingestellt worden wären. Damit wird das Prinzip der Gleichbehandlung von Beschäftigten des ständigen Personals des Entleihers und von Leiharbeitnehmern im Sinne des Erwägungsgrundes 14 festgeschrieben. In der jetzigen Fassung des Gleichbehandlungsprinzips wurde die missverständliche und in der Vergangenheit äußerst umstrittene Kategorie des vergleichbaren Arbeitnehmers endgültig aufgegeben. Vielmehr ist jetzt die Frage zu stellen, welche wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen für den Leiharbeitnehmer gegolten hätten, wenn er unmittelbar für den gleichen Arbeitsplatz beim Entleiher eingestellt worden wäre. Der Begriff der wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen wird in Art. 3 Nr. 1 lit. f) RL dahingehend definiert, dass darunter die Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen zu verstehen sind, die durch Gesetz, Verordnung, Verwaltungsvorschrift, Tarifvertrag und/oder sonstige verbindliche Bestimmungen allgemeiner Art, die im entleihenden Unternehmen gelten, festgelegt sind und sich auf die Dauer der Arbeitszeit, Überstunden, Pausen, Ruhezeiten, Nachtarbeit, Urlaub, arbeitsfreie Tage und Arbeitsentgelt beziehen.

Soweit das Arbeitsentgelt betroffen ist, lässt Art. 5 Abs. 2 RL eine bereits in Erwägungsgrund 15 vorgezeichnete Abweichung nach Anhörung der Sozialpartner dann zu, wenn Leiharbeitnehmer, die einen unbefristeten Vertrag mit dem Leiharbeitsunternehmen abgeschlossen haben, auch in der Zeit zwischen den Überlassungen bezahlt werden. Die wichtigste Ausnahmeregelung ist in Art. 5 Abs. 3 RL enthalten. Vor dem Hintergrund der Wahrung der Autonomie der Sozialpartner, wie sie in Erwägungsgrund 16 und 19 dargelegt ist, können Mitgliedstaaten nach Anhörung der Sozialpartner diesen die Möglichkeit einräumen, auf der geeigneten Ebene und nach Maßgabe der von den Mitgliedstaaten festgelegten Bedingungen Tarifverträge aufrechtzuerhalten oder zu schließen, die unter Achtung des Gesamtschutzes von Leiharbeitnehmern Regelungen in Bezug auf die Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen von Leiharbeitnehmern enthalten können, welche von den in Abs. 1 aufgeführten Regelungen abweichen können. Der Grundtenor in Abs. 3 ist gegenüber dem vo-

rangegangenen Vorschlag nicht geändert worden. An die Stelle der früheren Formulierung („sofern ein angemessenes Schutzniveau für die Leiharbeitnehmer gewährleistet ist“) ist aber die Formulierung „unter Achtung des Gesamtschutzes von Leiharbeitnehmern“ getreten. Ferner ist der Zusatz eingefügt, dass Abweichungen „nach Maßgabe der von den Mitgliedstaaten festgelegten Bedingungen“ in Tarifverträgen erfolgen können.

Art. 5 Abs. 4 RL enthält basierend auf Erwägungsgrund 17 eine Sonderregelung für Mitgliedstaaten ohne System der Allgemeinverbindlicherklärung, wie das Vereinigte Königreich. Sofern Leiharbeitnehmern ein angemessenes Schutzniveau gewährt wird, können diese Mitgliedstaaten nach Anhörung der Sozialpartner und auf der Grundlage einer von den Sozialpartnern geschlossenen Vereinbarung vom Gleichbehandlungsgrundsatz abweichende Regelungen der wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen von Leiharbeitnehmern festlegen, einschließlich einer Wartezeit bis zum Einsetzen der Gleichbehandlung. Dafür wurde die Sechswochenklausel nicht mehr in Art. 5 aufgenommen, da diese Regelung nicht dem *Flexicurity*-Gedanken entspreche. Dabei wurde auch darauf hingewiesen, dass in vielen Ländern häufig Überlassungen den Sechswochenzeitraum nicht überschreiten.¹⁸

Art. 5 Abs. 5 RL greift Erwägungsgrund 21 auf und verpflichtet die Mitgliedstaaten, die erforderlichen Maßnahmen zu ergreifen, um eine missbräuchliche Anwendung dieses Artikels sowie insbesondere aufeinander folgende Überlassungen, mit denen die Bestimmungen der Richtlinie umgangen werden sollen, zu verhindern.

Umsetzung des Gleichbehandlungsgrundsatzes in den Mitgliedstaaten

Länder, die das Gleichbehandlungsgebot verwirklicht haben

Die im Folgenden genannten Länder haben das Gleichbehandlungsgebot ohne Einschränkung umgesetzt. Dabei lassen sich allerdings Unterschiede in der konkreten rechtlichen Gestaltung feststellen.

---

¹⁸ Vgl. ZAPPALÀ, L. *The Regulation of Temporary Work in the Light of Flexicurity: Between Soft Law and Hard Law* [online]. Catania: Centro Studi di Diritto del Lavoro Europeo “Massimo D’Antona”, 2003, S. 23 [zit. 2013-11-18]. Working Paper, no. 21. ISSN 1594-817X. Zugänglich auf: http://aei.pitt.edu/1632/1/n21_zappala.pdf.

Es gibt eine Reihe von Ländern, die in ihren Vorschriften das Gleichbehandlungsgebot statuieren, ohne dieses näher zu konkretisieren. So hat Italien in Art. 23 Abs. 1 D.Lgs. n. 276 vom 10. 09. 2003¹⁹ lediglich bestimmt, dass Leiharbeitnehmer während des gesamten Einsatzes im Entleiherbetrieb Anspruch auf die Grundarbeits- und Beschäftigungsbedingungen (*condizioni di base di lavoro e d'occupazione*) haben, die insgesamt nicht niedriger sein dürfen als jene der Stammarbeitnehmer bei gleicher Tätigkeit in diesem Betrieb.²⁰ In ähnlicher Weise bestimmt § 58 Abs. 5 des slowakischen Arbeitsgesetzbuches, dass die Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen eines Leiharbeitnehmers die gleichen wie die eines vergleichbaren Arbeitnehmers des entleihenden Betriebes sein müssen. Zu dieser Art von Regelung gehört auch die Bestimmung von § 309 Abs. 5 des tschechischen Arbeitsgesetzbuches. Danach dürfen die Arbeits- und Entlohnungsbedingungen des Leiharbeitnehmers nicht geringer sein als die eines vergleichbaren Arbeitnehmers im Entleiherbetrieb.²¹

Ein gewisses Dilemma dieses Regelungsansatzes besteht darin, dass angesichts so unbestimmter Rechtsbegriffe wie „Grundarbeitsbedingungen“ oder „Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen“ viele Fragen offen bleiben, welche Bereiche von diesen Begriffen erfasst werden.²² Allerdings können Auslegungszweifel weitestgehend durch Rückgriff auf die RL ausgeräumt werden, die in Art. 3 Abs. 1 lit. f) den Kern der wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen definiert.

In Frankreich ist der Gleichbehandlungsgrundsatz seit langer Zeit selbstverständlicher Bestandteil des Leiharbeitsrechts. Er findet sich in mehreren Vorschriften konkret ausgestaltet. Gemäß Art. L. 1251-18 Abs. 1 *code du travail*²³ darf das Entgelt des Leiharbeitnehmers nicht niedriger sein als das nach Art. L. 1251-43 Nr. 6 *c.trav.* im Überlassungsvertrag bezeichnete. Dort ist festzuhalten, was ein direkt beim Entleiher

---

¹⁹ *Gazzetta Ufficiale*. 09. 10. 2003, n. 235.

²⁰ Siehe dazu CARINCI, F., R. De LUCA TAMAJO, P. TOSI und T. TREU. *Diritto del Lavoro: 2. Il rapporto di lavoro subordinato*. 8. ed. Torino: Utet Giuridica, 2013, S. 153. ISBN 978-88-5980931-9.

²¹ Zur tschechischen Regelung vgl. PICHRT, J. La mise en oeuvre de la directive 2008/104 en République tchèque. *Revue de Droit du Travail*. 2010, vol. 2010, n° 2, S. 126. ISSN 1951-0152.

²² Kritisch deshalb zur tschechischen Regelung PICHRT, J. La mise en oeuvre de la directive 2008/104 en République tchèque. *Revue de Droit du Travail*. 2010, vol. 2010, n° 2, S. 129. ISSN 1951-0152.

²³ *Code du travail* [Das französische Arbeitsgesetzbuch]; im Folgenden *c.trav.*

beschäftigter Arbeitnehmer mit einer entsprechenden Qualifikation auf demselben Arbeitsplatz nach Ablauf der Probezeit verdienen würde. Art. L. 1251-18 Abs. 2 und Art. L. 1251-20 c.trav. stellt den Leiharbeiter in Bezug auf Entgeltfortzahlung an Feiertagen und Schlechtwettergeld den Stamarbeitnehmern gleich. Während der Überlassung ist gemäß Art. L. 1251-21 c.trav. der Entleiher dafür verantwortlich, dass der Leiharbeiter unter den Bedingungen arbeitet, die in den gesetzlichen und den Entleiher bindenden kollektivrechtlichen Vorschriften bezüglich der Arbeitszeit, der Nachtarbeit, der Pausen, der Feiertage, des Gesundheitsschutzes, der Arbeitssicherheit und des Schutzes von arbeitenden Frauen und Jugendlichen vorgeschrieben sind. Gemäß Art. L. 1251-19 Abs. 1 und 2 c.trav. ist dem Leiharbeiter am Ende jeder Überlassung der Urlaub auszubezahlen. Diese Ausgleichszahlung muss mindestens 10 % des Bruttoentgeltes, das der Leiharbeiter insgesamt während seiner Überlassung erhalten hat, betragen. Das entspricht weitestgehend dem, was jeder Arbeitnehmer als Urlaubsentgelt erhält. Darüber hinaus ist dem Leiharbeiter zum Ende eines Einsatzes eine finanzielle Entschädigung gem. Art. L. 1251-32 c.trav. zu zahlen, die so genannte *indemnité de fin de mission*. Sie beträgt 10 % des Bruttoentgeltes, das der Leiharbeiter während des Einsatzes erhalten hat, und ist im Befristungsrecht identisch geregelt.

Spanien hat die RL durch das Gesetz Nr. 35/2010²⁴ umgesetzt und erneut geändert durch das Arbeitsmarktgesetz Nr. 11/2013.²⁵ Mit diesen beiden Gesetzen wurde das ursprüngliche Gesetz über Leiharbeit, Gesetz Nr. 14/1994²⁶ an die Richtlinie angepasst, soweit es das Gleichbehandlungsgebot betrifft. Ursprünglich sah die einschlägige Bestimmung des Art. 11 Abs. 1 Gesetz Nr. 14/1994 das Recht des Leiharbeitnehmers auf Entlohnung in Höhe des für den konkreten Arbeitsplatz nach dem für den Entleiher geltenden Tarifvertrag vor.²⁷ Im Zuge der Umsetzung übernahm der spanische Gesetzgeber jedoch die Formulierung aus der RL. Nach Art. 11 Abs. 1 Gesetz Nr. 14/1994 in der neuen Fassung müssen

---

²⁴ Ley 35/2010, de 17 de septiembre, de medidas urgentes para la reforma del mercado de trabajo [2010-09-17]. RCL 2010\2502.

²⁵ Ley 11/2013, de 26 de julio, de medidas de apoyo al emprendedor y de estímulo del crecimiento y de la creación de empleo [2013-07-26]. RCL 2013\1162.

²⁶ Ley 14/1994, de 1 de junio, de empresas de trabajo temporal [1994-07-01]. RCL 1994\1555.

²⁷ Vgl. zum ursprünglichen Recht MARTÍN VALVERDE, A., F. RODRÍGUEZ-SAÑUDO GUTIÉRREZ und J. GARCÍA MURCIA. *Derecho del Trabajo*. 16ª ed. Madrid: Tecnos, 2007, S. 457-458. ISBN 978-84-309-4604-4.

Leiharbeitnehmer während ihres Einsatzes bei einem Entleiher nach den gleichen wesentlichen Arbeitsbedingungen behandelt werden, wie wenn sie direkt von dem Entleiherbetrieb eingestellt worden wären. Das gleiche gilt für die Definition der wesentlichen Arbeitsbedingungen. Insofern unterscheidet sich die spanische Regelung von den bisher genannten Bestimmungen anderer Länder, die im Wesentlichen auf einen vergleichbaren Arbeitnehmer abstellen. Für diese Länder stellt sich aber immer das Problem, was zu gelten hat, wenn es einen vergleichbaren Arbeitnehmer im Entleiherbetrieb nicht gibt.

Art. 11 Abs. 1 Gesetz Nr. 14/1994 definiert auch sehr genau, was unter Entlohnung zu verstehen ist. Die Definition nimmt dabei Bezug auf alle wirtschaftlichen Vergütungselemente, die in dem für den Entleiherbetrieb geltenden Kollektivvertrag enthalten sind. Dass in Spanien das Prinzip der gleichen Entlohnung sehr ernst genommen wird, zeigt eine schon vor der Umsetzung der Richtlinie ergangene Entscheidung des obersten Gerichtshofs.²⁸ Danach muss auch ein Essenszuschuss als Teil der Entlohnung betrachtet werden, der aufgrund einer internen betrieblichen Bekanntmachung des Arbeitgebers an alle Beschäftigten des Entleiherbetriebs gezahlt wird. Das Gleichbehandlungsgebot wird auch auf die Abfindung erstreckt, die üblicherweise Arbeitnehmer erhalten, die einen befristeten Arbeitsvertrag haben. Dem Leiharbeitnehmer muss bei Beendigung des Einsatzes eine anteilige, das heißt der Dauer seines Einsatzes entsprechende Abfindung gezahlt werden.²⁹

Länder, die das Gleichbehandlungsgebot differenziert ausgestaltet haben

a) Der Gleichbehandlungsgrundsatz in Deutschland

Mit dem Gesetz zur Regelung der gewerbsmäßigen Arbeitnehmerüberlassung vom 07.08.1972³⁰ wurde in Deutschland eine rechtliche Basis für die Leiharbeit geschaffen. Ein Gleichbehandlungsgebot in der Leiharbeit war dem deutschen Recht lange Zeit fremd. Lediglich im Bereich des Arbeitsschutzes brachte die RL 91/383/EWG eine Gleichstellung.³¹ Mit

²⁸ Entscheidung des Tribunal Supremo vom 07.02.2007 [2007-02-07]. Rec. 104/2005.

²⁹ Vgl. Art. 11 Abs. 2 Gesetz Nr. 14/1994.

³⁰ Gesetz zur Regelung der gewerbsmäßigen Arbeitnehmerüberlassung (Arbeitnehmerüberlassungsgesetz – AÜG) [1972-08-07]. BGBl. 1972 I, S. 1393; im Folgenden AÜG.

³¹ Vgl. zur Umsetzung der RL durch das Gesetz über die Durchführung von Maßnahmen des Arbeitsschutzes zur Verbesserung der Sicherheit und des Gesundheitsschutzes der Beschäf-

Wirkung vom 01. 01. 2002 ist durch das Job-AQTIV-Gesetz³² in § 10 Abs. 5 AÜG in der alten Fassung bestimmt worden, dass bei einer länger als zwölf aufeinander folgende Monate dauernden Überlassung desselben Leiharbeitnehmers an einen Entleiher der Verleiher nach Ablauf des zwölften Monats dem Leiharbeitnehmer die im Betrieb des Entleihers für vergleichbare Arbeitnehmer des Entleihers geltenden Arbeitsbedingungen einschließlich des Arbeitsentgelts zu gewähren hat.

Mit dem ersten Gesetz für moderne Dienstleistungen am Arbeitsmarkt vom 23. 12. 2002³³ hat der Gesetzgeber den Gleichbehandlungsgrundsatz im AÜG verankert. Dabei hat sich der Gesetzgeber wesentlich an dem ersten Richtlinienvorschlag orientiert.³⁴ Das Gleichbehandlungsgebot wurde auf zwei Ebenen verankert. Zum einen dient es als wesentliches Entscheidungskriterium bei der Prüfung der Erlaubnis für die gewerbmäßige Arbeitnehmerüberlassung. Nach § 3 Abs. 1 Nr. 3 AÜG ist die Erlaubnis zu versagen, wenn Tatsachen die Annahme rechtfertigen, dass der Antragsteller dem Leiharbeitnehmer für die Zeit der Überlassung an einen Entleiher die im Betrieb dieses Entleihers für einen vergleichbaren Arbeitnehmer des Entleihers geltenden wesentlichen Arbeitsbedingungen einschließlich des Arbeitsentgelts nicht gewährt. Zum anderen sind gemäß § 9 Nr. 2 AÜG Vereinbarungen zwischen Verleiher und Leiharbeitnehmer, die für Letzteren für die Zeit der Überlassung an einen Entleiher schlechtere als die im Betrieb des Entleihers für einen vergleichbaren Arbeitnehmer des Entleihers geltenden wesentlichen Arbeitsbedingungen einschließlich des Arbeitsentgelts vorsehen, unwirksam. Beide Vorschriften beinhalten eine bedeutsame Ausnahme: Ein Tarifvertrag kann vom Gleichbehandlungsgebot abweichende Regelungen zulassen, § 3 Abs. 1 Nr. 3 S. 2, 9 Nr. 2 AÜG. Der Gesetzgeber wollte damit den bereits im Richtlinienvorschlag vorgesehenen Spielraum für Abweichungen vom Gleichbehandlungsgrundsatz nutzen und der deutschen

---

tigten bei der Arbeit [1996-08-07]. BGBl. I, S. 1246; die Gleichstellung wird jetzt in § 11 Abs. 6 AÜG zum Ausdruck gebracht.

³² *Gesetz zur Reform der arbeitsmarktpolitischen Instrumente (Job-AQTIV-Gesetz)* [2001-12-10]. BGBl. 2001 I, S. 3443. Ablehnend hierzu PICKER, E. Arbeitnehmerüberlassung: eine moderne Personalwirtschaftsform als Mittel arbeitsrechtlicher Modernisierung. *Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2002, Jg. 33, Nr. 3, S. 469, 501-502. ISSN 0342-328X.

³³ *Erstes Gesetz für moderne Dienstleistungen am Arbeitsmarkt* [2002-12-23]. BGBl. 2002 I, S. 4607.

³⁴ Vgl. WANK, R. Der Richtlinienvorschlag der EG-Kommission zur Leiharbeit und das „Erste Gesetz für moderne Dienstleistungen am Arbeitsmarkt“. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2003, Jg. 20, Nr. 1, S. 14, 19-20. ISSN 0943-7525.

Tradition der Tarifhoheit gerecht werden. Die Intention, den Tarifvertragsparteien zu ermöglichen, die Arbeitsbedingungen flexibel zu gestalten, hat der Gesetzgeber noch weiter ausgedehnt. Gemäß § 3 Abs. 1 Nr. 3 S. 3 AÜG können im Geltungsbereich eines Tarifvertrags nichttarifgebundene Arbeitgeber und Arbeitnehmer die Anwendung der tariflichen Regelungen vereinbaren. Damit wird der Tatsache Rechnung getragen, dass Leiharbeiter häufig nicht gewerkschaftlich organisiert sind.³⁵ Nach dem in § 4 Abs. 1 TVG enthaltenen Prinzip der Tarifwirkung nur bei beiderseitiger Tarifgebundenheit hätte dies zur Folge, dass Tarifverträge weitgehend nicht zur Anwendung gelangen würden. Mit der Regelung in § 3 Abs. 1 Nr. 3 S. 3 AÜG wird die Möglichkeit geschaffen, dass die Geltung des Tarifvertrags auf dem Umweg über seine Inkorporierung in den individuellen Arbeitsvertrag erreicht wird. Vor dem Hintergrund der Einführung des Gleichbehandlungsgebotes waren die Arbeitgeber in der Leiharbeitsbranche sehr bemüht, Tarifverträge auszuhandeln, die ein Abweichen vom Gleichbehandlungsgebot ermöglichten. Der geringe Organisationsgrad der Arbeitnehmer in der Leiharbeitsbranche führte dazu, dass die Arbeitgeber in der Lage waren, deutlich nach unten abweichende Löhne durchzusetzen.³⁶ Gerade im Bereich der Firmentarifverträge wurden Mindeststundenentgelte vereinbart, die zum Teil unter 5 EUR lagen.³⁷ Tarifverträge, die ein Grundgehalt vergleichbar mit den für die Entleiherunternehmen maßgeblichen Bedingungen vorsehen, sind die Ausnahme.³⁸

Im Zuge der Richtlinienumsetzung hat der deutsche Gesetzgeber im Jahr 2011³⁹ die in § 3 und § 9 AÜG vorgesehene Ausnahme für zuvor ar-

³⁵ Vgl. WANK, R. § 3 AÜG Rn. 23b. In: R. MÜLLER-GLÖGE, Hrsg. et al. *Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht*. 14. bearb. Aufl. München: C. H. BECK, 2014. 2957 S. ISBN 978-3-406-65244-8.

³⁶ Vgl. im Detail URBAN-CRELL, S. und Ch. SCHULZ. *Arbeitnehmerüberlassung und Arbeitsvermittlung*. 1. Aufl. München: C. H. BECK, 2003, Rn. 164. Effektives Arbeits- und Sozialrecht: EFAS. ISBN 978-3-406-51152-3; und AHLBERG, K. Germany "Premature Implementation" of the Draft Directive – In Spite of Resistance in the Council. In: K. AHLBERG, B. BERCUSSON, N. BRUUN, H. KOUNTOUROS, Ch. VIGNEAU und L. ZAPPALÀ. *Transnational Labour Regulation: A Case Study of Temporary Agency Work*. 1st ed. Brussels; London: Peter Lang, 2008, S. 119, 131. ISBN 978-90-5201-417-3.

³⁷ SCHÜREN, P. Tarifunfähigkeit der Tarifgemeinschaft Christlicher Gewerkschaften für die Leiharbeitsbranche. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2008, Jg. 25, Nr. 8, S. 453-454. ISSN 0943-7525.

³⁸ Eine solche „Equal pay“ Regelung enthalten etwa die Tarifverträge für die BMW-Leiharbeiternehmer; vgl. auch den Tarifvertrag für die Leiharbeiternehmer bei Audi.

³⁹ Durch *Erstes Gesetz zur Änderung des Arbeitnehmerüberlassungsgesetzes – Verhinderung von Missbrauch der Arbeitnehmerüberlassung* [2011-04-28]. BGBl. 2011 I, S. 642.

beitslose Arbeitnehmer, wonach Letzteren für die Dauer von insgesamt höchstens sechs Wochen ein Nettoarbeitsentgelt in Höhe des Betrages gezahlt werden konnte, den der Leiharbeitnehmer zuletzt als Arbeitslosengeld erhalten hat, streichen müssen. Die Abweichungsmöglichkeit vom Gleichbehandlungsgrundsatz wurde durch die sogenannte Drehtürklausel in § 3 Abs. 1 Nr. 3 S. 4 und § 9 Nr. 2 AÜG eingeschränkt. In der Vergangenheit hatten Unternehmen ihren Arbeitnehmern betriebsbedingt gekündigt und sie von Verleihunternehmen wieder einstellen lassen, um sie als Leiharbeitnehmer auf ihrem alten Arbeitsplatz allerdings zu deutlich schlechteren Konditionen weiter zu beschäftigen. Zur Verhinderung dieses Missbrauchs lässt das Gesetz eine Abweichung vom Gleichbehandlungsgrundsatz für solche Leiharbeitnehmer nicht zu, die in den letzten sechs Monaten vor der Überlassung an den Entleiher aus einem Arbeitsverhältnis bei diesem oder einem Arbeitgeber innerhalb des Konzerns des Entleihers ausgeschieden sind.⁴⁰ Mit einer Lohnuntergrenze nach § 3a AÜG hat der Gesetzgeber den Tarifparteien bei der Abweichung vom Gleichbehandlungsgrundsatz eine weitere Grenze gesetzt. Gemäß § 3a AÜG können Gewerkschaften und Arbeitgebervereinigungen dem Bundesministerium für Arbeit und Soziales ein tarifliches Mindeststundenentgelt, das sie bundesweit für die Arbeitnehmerüberlassung vereinbart haben, als Lohnuntergrenze vorschlagen. Dieses muss sowohl für Verleihzeiten als auch für verleihfreie Zeiten gelten und in der Laufzeit begrenzt sein. Das Ministerium kann diesen Vorschlag dann im Rahmen einer Rechtsverordnung für verbindlich erklären. Dabei darf es vom Vorschlag der Tarifparteien nicht abweichen. Am 01. 01. 2012 trat die nach § 3a AÜG zustande gekommene erste Verordnung über eine Lohnuntergrenze in der Arbeitnehmerüberlassung⁴¹ in Kraft, die bis zum 31. 10. 2013 galt. Arbeitgebervertreter und Gewerkschaften haben sich für 2014 auf eine Lohnuntergrenze von 8,50 EUR in den alten und 7,86 EUR in den neuen Bundesländern geeinigt. Diese muss noch vom Ministerium für verbindlich erklärt werden. Nicht geändert hat der Gesetzgeber die aus dem ersten Richtlinienentwurf übernommene Formulierung des „vergleichbaren Arbeitnehmers des Entleihers“.

---

⁴⁰ *Entwurf eines Ersten Gesetzes zur Änderung des Arbeitnehmerüberlassungsgesetzes – Verhinderung von Missbrauch der Arbeitnehmerüberlassung* [2011-02-17]. BT Drucksache 17/4804, S. 9.

⁴¹ *Erste Verordnung über eine Lohnuntergrenze in der Arbeitnehmerüberlassung vom 21. Dezember 2011* [2011-12-21]. BAnz. 2011 Nr. 195, S. 4608.

Angesichts der zum Teil erheblichen Lohnunterschiede zwischen Stammpersonal⁴² und Leiharbeitnehmern ist zu bezweifeln, dass § 3a AÜG einen hinreichenden Gesamtschutz gewährleistet⁴³ und im von Art. 5 Abs. 5 RL geforderten Maß Missbrauch vorbeugt. Innerhalb des arbeitsrechtlichen Schrifttums werden zudem die rechtlichen Anforderungen an die Tarifvertragsinhalte kontrovers diskutiert.⁴⁴ Hierbei ist auf den Ansatz hinzuweisen, der die im Zusammenhang mit anderen Normen bekannte restriktive Auslegung der Tarifdispositivität⁴⁵ auf § 9 AÜG überträgt und sich daher für eine qualitative Determination des Tarifinhalts durch das gesetzliche Leitbild des Gleichbehandlungs- bzw. Bezahlungsgrundsatzes ausspricht.⁴⁶ Hiernach dürften substituierende Leiharbeitsarbeitsverträge das Vergütungsniveau der Arbeitnehmer des Einsatzbetriebes nur soweit unterschreiten, als sie insgesamt zumindest annähernd gleichwertige Arbeitsbedingungen vorsehen.⁴⁷ Zutreffend wurde darauf hingewiesen, dass die Tarifvertragsparteien vom Gesetzgeber nicht zu Regelungen ermächtigt werden können, die ihm selbst durch die Verfassung oder durch das Gemeinschaftsrecht vorgegeben sind.⁴⁸ Die Gegenauffassung bestreitet eine solche inhaltliche Einschränkung der

---

⁴² Zu den Begriffen Stamm- und Randbelegschaft WOROBIEJ, A. Interne und externe Flexibilität unter besonderer Berücksichtigung der Leiharbeit. In: F. SCHRAMM und U. ZACHERT, Hrsg. *Arbeitsrecht in der betrieblichen Anwendung: Mythen und Realität*. 1. Aufl. München; Mering: Rainer Hampp, 2008, S. 226. ISBN 978-3-86618-219-6.

⁴³ BLANKE, Th. Der Gleichbehandlungsgrundsatz in der Arbeitnehmerüberlassung. *Der Betrieb*. 2010, Jg. 63, Nr. 27/28, S. 1528, 1531. ISSN 0005-9935; WAAS, B. Der Gleichbehandlungsgrundsatz im neuen Arbeitnehmerüberlassungsgesetz. *Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*. 2012, Jg. 11, Nr. 1, S. 7, 9. ISSN 1611-1958; a.A. LEMBKE, M. Aktuelle Brennpunkte in der Zeitarbeit. *Betriebs-Berater*. 2010, Jg. 65, Nr. 25, S. 1533, 1540. ISSN 0340-7918.

⁴⁴ Zur Frage, ob die von der CGZP geschlossenen Tarifverträge wegen fehlender Tariffähigkeit unwirksam sind, einerseits SCHÜREN, P. Tariffähigkeit der Tarifgemeinschaft Christlicher Gewerkschaften für die Leiharbeitsbranche. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2008, Jg. 25, Nr. 8, S. 453. ISSN 0943-7525; andererseits LEMBKE, M. Die Aussetzung von Verfahren zur Prüfung der Tariffähigkeit einer Organisation. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2008, Jg. 25, Nr. 8, S. 451. ISSN 0943-7525.

⁴⁵ Vgl. Bundesarbeitsgericht: Urteil vom 13. 03. 2002 – 5 AZR 648/00. In: *Arbeitsrechtliche Praxis*. Nr. 58, § 4 EFZG.

⁴⁶ SCHÜREN, P. Tarifverträge ohne mitgliedschaftliche Legitimation – eine Skizze. In: H. OETKER, U. PREIS und V. RIEBLE, Hrsg. *50 Jahre Bundesarbeitsgericht*. 1. Aufl. München: C. H. BECK, 2004, S. 886-887. ISBN 978-3-406-51533-0, mit weiteren Nachweisen.

⁴⁷ Vgl. § 3 Rn. 82. In: G. THÜSING, Hrsg. et al. *AÜG: Arbeitnehmerüberlassungsgesetz: Kommentar*. 2. Aufl. München: C. H. BECK, 2008, 624 S. ISBN 978-3-406-57566-2.

⁴⁸ Einleitung und Rn. 388. In: H. WIEDEMANN, Hrsg. et al. *Tarifvertragsgesetz: Mit Durchführung- und Nebenvorschriften: Kommentar*. 7. bearb. Aufl. München: C. H. BECK, 2007, 1861 S. ISBN 978-3-406-52972-6.

Regelungsbefugnis der Tarifvertragsparteien.⁴⁹ Sie berücksichtige nicht hinreichend, dass die Tarifverträge für die Leiharbeit die tarifliche Bezahlung auch für die Zeit, in der der Arbeitnehmer nicht verliehen ist, vorsehen. Das Tarifgehalt stelle daher einen Ausgleich zwischen Einsatzzeiten und Zeiten ohne Einsatz dar. Soweit das Bundesarbeitsgericht bei der tarifvertraglichen Inhaltskontrolle Zurückhaltung wahrte, entspricht dies der bisherigen Rechtsprechung zur Inhaltskontrolle von Tarifverträgen. Ob diese Rechtsprechung allerdings im Einklang mit gemeinschaftsrechtlichen Vorgaben – insbesondere mit der Achtung des Gesamtschutzes von Leiharbeitnehmern nach Art. 5 Abs. 3 RL – steht, ist fraglich.

Allein die Einführung eines Mindestlohnes kann auch noch keinen Gesamtschutz bezüglich der weiteren in Art. 3 Abs. 1 lit. f) RL aufgeführten Arbeitsbedingung – namentlich der Dauer der Arbeitszeit, Überstunden, Pausen, Ruhezeiten, Nacharbeit, Urlaubs und arbeitsfreier Tage – gewährleisten. Hätte der europäische Gesetzgeber eine Lohnuntergrenze als Gesamtschutz im Sinn gehabt, hätte er dies zum Ausdruck gebracht, wie dies etwa in Art. 3 Abs. 1 lit. c) Entsende-RL⁵⁰ der Fall ist. Aufschlussreich ist hierzu auch der Bericht der Expertengruppe zur Umsetzung der Leiharbeitsrichtlinie, der davon ausgeht, dass Abweichungen vom Gleichbehandlungsgrundsatz nur möglich sind, wenn die hierdurch für die Arbeitnehmer entstehenden Nachteile durch andere Vorteile, beispielsweise Weiterbildungsmöglichkeiten, ausgeglichen werden.⁵¹ Insofern ist fraglich, ob die deutsche Regelung zum Gleichbehandlungsgrundsatz vor dem EuGH Bestand haben würde.

b) Der Gleichbehandlungsgrundsatz im Vereinigten Königreich

Die Umsetzung der RL erfolgte im Vereinigten Königreich durch die Temporary Agency Work Regulations aus dem Jahr 2010.⁵² Vor Inkrafttreten dieser TAWR gab es keine gesetzliche Regelung für die Leiharbeit und die Rechtsprechung kam im Hinblick auf das Vorliegen eines Ar-

---

⁴⁹ Vgl. THÜSING, G. und M. LEMBKE. Zeitarbeit im Spannungsverhältnis von Dienstleistungsfreiheit und Tarifautonomie – Zum Vorschlag der Ausdehnung des AEntG auf die Zeitarbeitsbranche. *Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2007, Jg. 38, Nr. 1, S. 87, 96. ISSN 0342-328X, mit weiteren Nachweisen.

⁵⁰ Richtlinie 96/71/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 16. Dezember 1996 über die Entsendung von Arbeitnehmern im Rahmen der Erbringung von Dienstleistungen [1996-12-16]. ABIEG 1997, L 18/1.

⁵¹ Report: Expert Group: Transposition of Directive 2008/104/EC on Temporary Agency Work. 1st ed. Brussels: European Commission, 2011, S. 24. Social Europe.

⁵² The Agency Workers Regulations 2010. SI 2010/93; im Folgenden TAWR.

beitsverhältnisses und die Frage, mit welchem Vertragspartner möglicherweise ein Arbeitsvertrag zustande kam, bei der Dreipersonenkonstellation der Leiharbeit zu unterschiedlichen Ergebnissen.⁵³ Die RL hat den britischen Gesetzgeber dazu gebracht, Leiharbeit in Art. 3 TAWR zu definieren.

Das Gleichbehandlungsgebot wurde in Art. 5 Abs. 1 TAWR aufgenommen, der den Wortlaut von Art. 5 Abs. 1 RL aufgreift. Soweit die wesentlichen Arbeits- und Beschäftigungsbedingungen betroffen sind, ist Art. 6 TAWR zu entnehmen, dass Vergütung, Arbeitszeit, Nachtarbeit, Pausen, Ruhezeiten und Jahresurlaub umfasst sind. Art. 6 Abs. 2 TAWR nimmt, so scheint es zunächst, eine weite Bestimmung des Begriffes Vergütung vor, doch wird dieses großzügige Konzept dadurch eingeschränkt, dass elf Vergütungsarten nach Art. 6 Abs. 3 TAWR ausgeschlossen sind. Die Definition der Vergütung obliegt nach Art. 3 Abs. 1 lit. f) RL den Mitgliedstaaten und das zuständige britische Ministerium hat von diesem Recht großzügig Gebrauch gemacht. Der Ausschluss von einzelnen Vergütungsarten geht weit über den Inhalt der Übereinkunft von CBI und TUC hinaus, nach der der Gleichbehandlungsgrundsatz lediglich soziale Sicherungssysteme nicht erfassen sollte.

Des Weiteren nutzt die TAWR in großem Ausmaß die Ermächtigung zu Abweichungen aus, die die RL vorsieht. Die erste Ausnahme vom Gleichbehandlungsgrundsatz ist in Art. 10 TAWR enthalten und gilt für Leiharbeitnehmer, die einen unbefristeten Arbeitsvertrag mit dem Verleiher haben. Zu den Voraussetzungen des Art. 10 TAWR zählt, dass der Leiharbeitnehmer durchgehend vom Verleiher bezahlt werden muss, auch wenn er nicht bei einem Entleiher eingesetzt ist. Der Verleiher hat dann den sog. Grundbetrag zu zahlen, der in Art. 11 TAWR geregelt ist und lediglich 50 % der Vergütung beträgt, die während eines zuvor mindestens zwölfwöchigen, ununterbrochenen Einsatzes zu bezahlen ist. Der Mindestlohn gemäß der National Minimum Wage Regulations 1999, der derzeit für Arbeitnehmer, die das 21. Lebensjahr vollendet haben, bei 6,31 GBP liegt, darf nicht unterschritten werden.

Die zweite und sowohl während der Beratungen zur RL als auch bei Umsetzung der RL umstrittenste Abweichungsmöglichkeit betrifft die Er-

---

⁵³ Vgl. *Wickens v. Champion Employment Agency Ltd.* [1984-01-01]. ICR 365; *McMeechan v. Secretary of State for Employment* [1995]. ICR 444; *Montgomery v. Johnson Underwood Ltd.* [2001-03-09]. IRLR 269; *Franks v. Reuters Ltd.* [2003-04-10]. ICR 1166; und *Cable and Wireless Plc. v. Muscat* [2006-03-09]. ICR 975.

füllung einer Wartezeit als Bedingung für die Anwendung des Gleichbehandlungsgrundsatzes, vgl. Art. 5 Abs. 4 UA. 1 RL. Von der Möglichkeit, eine solche Wartezeit vorzusehen, hat die britische Regierung – wie oben ausgeführt – ihre Zustimmung zur RL abhängig gemacht. Art. 7 Abs. 2 TAWR setzt für die erfolgreiche Absolvierung der Wartezeit voraus, dass der Leiharbeitnehmer auf derselben Stelle bei demselben Entleiher durchgehend zwölf Kalenderwochen arbeitet, wobei dies während eines oder mehrerer Einsätze erfolgen kann. Dass die TAWR zur Festlegung der Voraussetzungen der Wartezeit drei lange Artikel benötigt, spricht Bände. Der Tatbestand der Regelungen in Art. 7 bis 9 TAWR zeigt, dass es sehr schwer fiel, zwei gegenläufige Interessen miteinander zu vereinbaren. Auf der einen Seite war es dem Gesetzgeber wichtig, dem Gleichbehandlungsgrundsatz während der Wartezeit seine Wirkung abzusprechen. Das Ministerium war sich auf der anderen Seite aber bewusst, dass es strategischen Überlegungen von Verleihern „Tür und Tor öffnete“, um die Anwendung des Gleichbehandlungsgrundsatzes zu vermeiden. Als Konsequenz dessen und um auch den Interessen der Leiharbeitnehmer gerecht zu werden, wurde eine Reihe von Regelungen vorgesehen, die den Verleihern den Missbrauch erschweren sollen. So sind zum Beispiel Unterbrechungen von bis zu sechs Kalenderwochen irrelevant, ebenso wie eine Reihe von Gründen, aus denen der Leiharbeitnehmer nicht in der Lage war, seine Arbeit fortzusetzen, so z.B. Krankheit oder Verletzungen. Mit solchen Regelungen versucht die TAWR, Art. 5 Abs. 5 RL gerecht zu werden, der die Mitgliedstaaten in die Pflicht nimmt, geeignete Maßnahmen zu ergreifen, um Missbrauch des Gleichbehandlungsgrundsatzes zu vermeiden, und im Besonderen aufeinander folgende Überlassungen, mit denen die Bestimmungen umgangen werden sollen, zu verhindern. Das erklärt, warum Art. 9 TAWR die Vermutung für eine ununterbrochene Beschäftigung vorsieht, wenn die Gestaltung der Überlassung eine Umgehung des Gleichbehandlungsgrundsatzes sichtbar macht.

Ob diese Art der Umsetzung den Vorgaben der RL gerecht wird, darf bezweifelt werden. Sicherlich ermöglicht Art. 5 Abs. 4 RL die Festlegung einer Wartezeit, aber Ausnahmevorschriften sind eng auszulegen und die Anforderung, dass dieselbe Arbeit abgeleistet werden muss, geht sicherlich einen Schritt weiter. Zudem wird in einem anderen Zusammenhang für die Bestimmung von ununterbrochener Beschäftigung nach dem Employment Rights Act 1996⁵⁴ auf die ununterbrochene vertragliche Be-

---

⁵⁴ Article 210-219 of the *Employment Rights Act 1996* (c. 18).

ziehung zum Arbeitgeber, nicht auf die ausgeübte Tätigkeit abgestellt.⁵⁵ Statistiken zufolge werden nicht einmal die Hälfte der Leiharbeitnehmer die Wartezeit erfüllen, so dass sie vom Gleichbehandlungsgrundsatz nicht profitieren können.⁵⁶

Fazit

Ein überzeugendes Argument für Ausnahmen vom Gleichbehandlungsgrundsatz in der Leiharbeit gibt es meiner Meinung nach nicht. Die in Art. 5 RL aufgeführten Ausnahmen vom Gleichbehandlungsgrundsatz werden von einigen Autoren wirtschaftlich als notwendig angesehen, da die Leiharbeitsunternehmen darauf angewiesen sind, dass der Gleichbehandlungsgrundsatz nicht zur Anwendung kommt, weil dies zu einer erheblichen Verteuerung der Arbeitnehmerüberlassung und beträchtlichem Verwaltungsmehraufwand führen würde.⁵⁷ Soweit die Leiharbeitsunternehmen eine höhere Vergütung zahlen müssten, würden sie diese allerdings an die Entleiher weitergeben. Das wäre für die Verleiher nur dann problematisch, wenn die Entleiherbetriebe daraufhin vom Einsatz von Leiharbeitnehmern in signifikanter Weise Abstand nehmen würden. Das wäre aber nicht der Fall. Auch wenn die Entleiher einen deutlich höheren Preis als für die vergleichbaren Arbeitnehmer der Stammbesellschaft zahlen müssten, wäre das für sie attraktiv, weil die Transaktionskosten sowohl bei der Einstellung wie bei der Beendigung von Arbeitsverhältnissen mit Leiharbeitnehmern ungleich geringer sind als bei Stammarbeitnehmern. Kosten der Entleiher für den Suchprozess bzw. für die mit der Entlassung üblicherweise verbundenen Kosten fallen so gut wie nicht oder nur in einem sehr geringen Umfang an. Letzteres lässt sich gerade an Hand der Entwicklung in den durch die Finanzkrise geprägten Jahren 2008 und 2009 anschaulich nachvollziehen. Der Einsatz von Leih-

---

⁵⁵ Vgl. im Detail EMIR, A. *Selwyn's Law of Employment*. 17th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012, S. 397 ff. ISBN 978-0-19-964026-3.

⁵⁶ Vgl. DAVIES, A. C. L. The Implementation of the Directive on Temporary Agency Work in the UK: A Missed Opportunity. *European Labour Law Journal*. 2010, vol. 1, no. 3, S. 307, 314. ISSN 2013-9525; und LEIGHTON, P. und M. WYNN. Classifying Employment Relationships – More Sliding Doors or a Better Regulatory Framework?. *Industrial Law Journal*. 2011, vol. 40, no. 1, S. 5, 8. ISSN 0305-9332.

⁵⁷ LEMBKE, M. und E.-M. DISTLER. Die Bezugnahme auf Tarifverträge der Zeitarbeitsbranche durch Unternehmen mit Mischbetrieben. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2006, Jg. 23, Nr. 17, S. 953. ISSN 0943-7525.

arbeit folgt ja bekanntermaßen dem Rhythmus der Konjunktur.⁵⁸ In der letzten Phase einer Rezession und bei sich andeutendem Aufschwung greifen Unternehmen bevorzugt zunächst auf Leiharbeiter zurück. Und wenn sich der Aufschwung abschwächt, sind es die Leiharbeiter, die von den Entleihern primär „entlassen“ werden. Während der Finanzkrise waren die Zeitungen voll von Berichten über Leiharbeitnehmer, die nach Einsätzen in großen Unternehmen ihre Arbeit verloren haben. Es fällt nicht schwer, sich vorzustellen, wie viel diese Unternehmen dadurch gespart haben, dass sie 1 000 Leiharbeitnehmer auf einen Schlag losgeworden sind, ohne die mit dem Kündigungsschutz verbundenen Kosten tragen zu müssen. Die Vorstellung, dass die Geltung des Gleichbehandlungsgrundsatzes der Entwicklung der Leiharbeit abträglich ist, wird auch durch die Erfahrungen in den Ländern widerlegt, die seit Jahren den Gleichbehandlungsgrundsatz in ihrer Arbeitsrechtsordnung festgeschrieben haben.

Um ein Fazit ziehen zu können, inwiefern die RL die Arbeitsbedingungen für Leiharbeitnehmer verbessert, muss beim erklärten Ziel der RL angesetzt werden. Zu erinnern ist an den Erwägungsgrund 12, der verspricht, Rahmenbedingungen zu setzen, die diskriminierungsfrei, transparent und verhältnismäßig wirken. Der Schutz der Leiharbeitnehmer soll in erster Linie durch die Garantie des Gleichbehandlungsgrundsatzes gewährleistet werden und somit zu dem, was als Arbeitsqualität bezeichnet wird, beitragen. Die Untersuchung des Art. 5 RL hat gezeigt, dass der Gleichbehandlungsgrundsatz in Abs. 1 als zentrales Prinzip für die Ausgestaltung der Arbeitsbedingungen formuliert, in den folgenden Absätzen aber stetig eingeschränkt wurde. Der Grundsatz ist nicht vollständig begraben worden, sondern hinterlässt noch seine Spuren. Gerade die Beispiele des Vereinigten Königreiches und Deutschlands zeigen allerdings, dass dies sehr schwache Spuren sind. Wenn wir den Statistiken für das Vereinigte Königreich trauen können, werden 50 % der Leiharbeitnehmer nicht vom Gleichbehandlungsgrundsatz profitieren, da ihre Überlassung vor Ablauf der Zwölfwochengrenze endet.⁵⁹ In beiden Län-

⁵⁸ Vgl. dazu De GRAAF-ZIJL, M. und E. E. BERKHOUT. Temporary Agency Work and the Business Cycle. *International Journal of Manpower*. 2007, vol. 28, no. 7, S. 539 ff. ISSN 0143-7720.

⁵⁹ Vgl. DAVIES, A. C. L. The Implementation of the Directive on Temporary Agency Work in the UK: A Missed Opportunity. *European Labour Law Journal*. 2010, vol. 1, no. 3, S. 307, 314. ISSN 2013-9525; und LEIGHTON, P. und M. WYNN. Classifying Employment Relationships – More Sliding Doors or a Better Regulatory Framework?. *Industrial Law Journal*. 2011, vol. 40, no. 1, S. 5, 8. ISSN 0305-9332.

dern wird toleriert, dass die überwiegende Mehrheit der Leiharbeitnehmer für die gleiche Arbeit nicht den gleichen Lohn erhält wie die Stammarbeitnehmer beim Entleiher. Eine aktuelle Studie in Deutschland belegt, dass der Gleichbehandlungsgrundsatz fast komplett durch Tarifverträge und deren Bezugnahme in den Arbeitsverträgen ausgehebelt wird.⁶⁰

Der schwedische Arbeitsrechtler Ronny Eklund sagt über die RL:⁶¹ „As it stands now, it leaves no room for approximation of laws.“ Und in Bezug auf Erwägungsgrund 23, in dem die RL die Schaffung eines harmonisierten, gemeinschaftsweiten Rahmens für den Schutz von Leiharbeitnehmern ankündigt, bemerkt Eklund: „the directive is as hollow as Swiss cheese. It reads more like some kind of a framework directive trying to find individual solutions for countries that have voiced objections. It thus provides one solution for Germany, another one for Sweden and a third one for the UK.“ Und er endet mit: „I prefer the directive to compare to a chunk of Swiss cheese, where different labour market solutions tailored for individual member countries can be found in the separate hollows of the cheese flesh.“

Meiner Ansicht nach hat die RL trotz ihrer vielen Ausnahmen die Sensibilität für die Probleme in der Leiharbeit gestärkt. In vielen Ländern, wie in Deutschland, war der Gleichbehandlungsgrundsatz vor Beginn der europäischen Debatte komplett unbekannt. Seitdem spielt er eine wichtige Rolle bei kollektiven Verhandlungen auf Betriebsebene. Basierend auf dem Gleichbehandlungsgrundsatz ist es Gewerkschaften gelungen – zugegebenermaßen in wenigen Fällen – gleiche Bedingungen für Leiharbeitnehmer auszuhandeln, besonders in der Automobilindustrie.

Literaturverzeichnis

§ 3 Rn. 82. In: G. THÜSING, Hrsg. et al. *AÜG: Arbeitnehmerüberlassungsgesetz: Kommentar*. 2. Aufl. München: C. H. BECK, 2008. 624 S. ISBN 978-3-406-57566-2.

---

⁶⁰ KRAUSE, R. *Tarifverträge zur Begrenzung der Leiharbeit und zur Durchsetzung des Equal-Pay-Grundsatzes* [online]. 2. überarb. u. aktual. Aufl. Göttingen: Georg-August-Universität Göttingen, Institut für Arbeitsrecht, 2012, S. 20 ff. [zit. 2013-11-18]. Zugänglich auf: http://www.hugo-sinzheimer-institut.de/fileadmin/user_data_hsi/Veroeffentlichungen/HSI_Schriftenreihe/Ruediger_Krause.pdf.

⁶¹ EKLUND, R. Who Is Afraid of the Temporary Agency Work Directive?. In: R. EKLUND, R. HAGER, J. KLEINEMAN und H.-Å. WÄNGBERG. *Skrifter till Anders Victorins minne*. 1st ed. Uppsala: Iustus, 2009, S. 139, 156. ISBN 978-91-7678-716-8.

- AHLBERG, K. Germany “Premature Implementation” of the Draft Directive – In Spice of Resistance in the Council. In: K. AHLBERG, B. BERCUSSON, N. BRUUN, H. KOUNTOUROS, Ch. VIGNEAU und L. ZAPPALÀ. *Transnational Labour Regulation: A Case Study of Temporary Agency Work*. 1st ed. Brussels; London: Peter Lang, 2008. 376 S. ISBN 978-90-5201-417-3.
- ARROWSMITH, J. *Temporary Agency Work in an Enlarged European Union*. 1st ed. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006. 46 S. ISBN 92-897-0927-8.
- BARNARD, C. *EU Employment Law*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012. 739 S. ISBN 978-0-19-969291-0.
- BERCUSSON, B. *European Labour Law*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 752 S. ISBN 978-0-521-61350-7.
- BLANKE, Th. Der Gleichbehandlungsgrundsatz in der Arbeitnehmerüberlassung. *Der Betrieb*. 2010, Jg. 63, Nr. 27/28, S. 1528-1533. ISSN 0005-9935.
- Bundesarbeitsgericht: Urteil vom 13. 03. 2002 – 5 AZR 648/00. In: *Arbeitsrechtliche Praxis*. Nr. 58, § 4 EFZG.
- Cable and Wireless Plc. v. Muscat* [2006-03-09]. ICR 975.
- CARINCI, F., R. De LUCA TAMAJO, P. TOSI und T. TREU. *Diritto del Lavoro: 2. Il rapporto di lavoro subordinato*. 8. ed. Torino: Utet Giuridica, 2013. 661 S. ISBN 978-88-5980931-9.
- Code du travail* [Das französische Arbeitsgesetzbuch].
- Council Resolution of 18 December 1979 on the Adaptation of Working Time* [1980-12-18]. ABL. 1980 C2/1.
- DAVIES, A. C. L. The Implementation of the Directive on Temporary Agency Work in the UK: A Missed Opportunity. *European Labour Law Journal*. 2010, vol. 1, no. 3, S. 307-331. ISSN 2013-9525.
- De GRAAF-ZIJL, M. und E. E. BERKHOUT. Temporary Agency Work and the Business Cycle. *International Journal of Manpower*. 2007, vol. 28, no. 7, S. 539-556. ISSN 0143-7720.
- Einleitung und Rn. 388. In: H. WIEDEMANN, Hrsg. et al. *Tarifvertragsgesetz: Mit Durchführungs- und Nebenvorschriften: Kommentar*. 7. bearb. Aufl. München: C. H. BECK, 2007. 1861 S. ISBN 978-3-406-52972-6.

- EKLUND, R. Temporary Employment Agencies in the Nordic Countries. *Scandinavian Studies in Law*. 2002, vol. 43, S. 311-333. ISSN 0085-5944.
- EKLUND, R. Who Is Afraid of the Temporary Agency Work Directive?. In: R. EKLUND, R. HAGER, J. KLEINEMAN und H.-Å. WÄNGBERG. *Skrifter till Anders Victorins minne*. 1st ed. Uppsala: Iustus, 2009, S. 139-166. ISBN 978-91-7678-716-8.
- EMIR, A. *Selwyn's Law of Employment*. 17th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012. 792 S. ISBN 978-0-19-964026-3.
- Employment Rights Act 1996 (c. 18)*.
- Entscheidung des Tribunal Supremo vom 07.02. 2007* [2007-02-07]. Rec. 104/2005.
- Entwurf eines Berichts Ieke van den Burg über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern* [2002-10-11]. PE 316.363.
- Entwurf eines Ersten Gesetzes zur Änderung des Arbeitnehmerüberlassungsgesetzes – Verhinderung von Missbrauch der Arbeitnehmerüberlassung* [2011-02-17]. BT Drucksache 17/4804, S. 1-14.
- Erste Verordnung über eine Lohnuntergrenze in der Arbeitnehmerüberlassung vom 21. Dezember 2011* [2011-12-21]. BAnz. 2011 Nr. 195, S. 4608.
- Erstes Gesetz für moderne Dienstleistungen am Arbeitsmarkt* [2002-12-23]. BGBl. 2002 I, S. 4607.
- Erstes Gesetz zur Änderung des Arbeitnehmerüberlassungsgesetzes – Verhinderung von Missbrauch der Arbeitnehmerüberlassung* [2011-04-28]. BGBl. 2011 I, S. 642.
- Franks v. Reuters Ltd.* [2003-04-10]. ICR 1166.
- FUCHS, M. Flexibilität à la carte: Die Reform des italienischen Arbeitsrechts. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2004, Jg. 21, Nr. 17, S. 956-964. ISSN 0943-7525.
- Gazzetta Ufficiale*. 09. 10. 2003, n. 235.
- Geänderter Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern* [2002-11-28]. KOM(2002) 701 endgültig.

- Gesetz über die Durchführung von Maßnahmen des Arbeitsschutzes zur Verbesserung der Sicherheit und des Gesundheitsschutzes der Beschäftigten bei der Arbeit* [1996-08-07]. BGBl. I, S. 1246.
- Gesetz zur Reform der arbeitsmarktpolitischen Instrumente (Job-AQTIV-Gesetz)* [2001-12-10]. BGBl. 2001 I, S. 3443.
- Gesetz zur Regelung der gewerbmässigen Arbeitnehmerüberlassung (Arbeitnehmerüberlassungsgesetz – AÜG)* [1972-08-07]. BGBl. 1972 I, S. 1393.
- Grünbuch: Ein moderneres Arbeitsrecht für die Herausforderungen des 21. Jahrhunderts* [2006-11-22]. KOM(2006) 708 endgültig.
- KRAUSE, R. *Tarifverträge zur Begrenzung der Leiharbeit und zur Durchsetzung des Equal-Pay-Grundsatzes* [online]. 2. überarb. u. aktual. Aufl. Göttingen: Georg-August-Universität Göttingen, Institut für Arbeitsrecht, 2012. 146 S. [zit. 2013-11-18]. Zugänglich auf: http://www.hugo-sinzheimer-institut.de/fileadmin/user_data_hsi/Veroeffentlichungen/HSI_Schriftenreihe/Ruediger_Krause.pdf.
- LEIGHTON, P. und M. WYNN. *Classifying Employment Relationships – More Sliding Doors or a Better Regulatory Framework?*. *Industrial Law Journal*. 2011, vol. 40, no. 1, S. 5-44. ISSN 0305-9332.
- LEMBKE, M. *Aktuelle Brennpunkte in der Zeitarbeit. Betriebs-Berater*. 2010, Jg. 65, Nr. 25, S. 1533-1540. ISSN 0340-7918.
- LEMBKE, M. *Die Aussetzung von Verfahren zur Prüfung der Tariffähigkeit einer Organisation. Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2008, Jg. 25, Nr. 8, S. 451-452. ISSN 0943-7525.
- LEMBKE, M. und E.-M. DISTLER. *Die Bezugnahme auf Tarifverträge der Zeitarbeitsbranche durch Unternehmen mit Mischbetrieben. Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2006, Jg. 23, Nr. 17, S. 952-958. ISSN 0943-7525.
- Ley 11/2013, de 26 de julio, de medidas de apoyo al emprendedor y de estímulo del crecimiento y de la creación de empleo* [2013-07-26]. RCL 2013\1162.
- Ley 14/1994, de 1 de junio, de empresas de trabajo temporal* [1994-07-01]. RCL 1994\1555.
- Ley 35/2010, de 17 de septiembre, de medidas urgentes para la reforma del mercado de trabajo* [2010-09-17]. RCL 2010\2502.

MARTÍN VALVERDE, A., F. RODRÍGUEZ-SAÑUDO GUTIÉRREZ und J. GARCÍA MURCIA. *Derecho del Trabajo*. 16^a ed. Madrid: Tecnos, 2007. 977 S. ISBN 978-84-309-4604-4.

McMeechan v. Secretary of State for Employment [1995]. ICR 444.

Montgomery v. Johnson Underwood Ltd. [2001-03-09]. IRLR 269.

PICKER, E. Arbeitnehmerüberlassung: eine moderne Personalwirtschaftsform als Mittel arbeitsrechtlicher Modernisierung. *Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2002, Jg. 33, Nr. 3, S. 469-548. ISSN 0342-328X.

PICHT, J. La mise en oeuvre de la directive 2008/104 en République tchèque. *Revue de Droit du Travail*. 2010, vol. 2010, n° 2, S. 126-130. ISSN 1951-0152.

Report: Expert Group: Transposition of Directive 2008/104/EC on Temporary Agency Work. 1st ed. Brussels: European Commission, 2011. 43 S. Social Europe.

Resolution on Employment and the Adaptation of Working Time [1981-09-17]. ABL. 1981 C/260/54.

Richtlinie 2008/104/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 19. November 2008 über Leiharbeit [2008-11-19]. ABIEU 2008 L 327/9.

Richtlinie 91/383/EWG des Rates vom 25. Juni 1991 zur Ergänzung der Maßnahmen zur Verbesserung der Sicherheit und des Gesundheitsschutzes von Arbeitnehmern mit befristetem Arbeitsverhältnis oder Leiharbeitsverhältnis [1991-06-25]. ABIEG 1991, L 206/19.

Richtlinie 96/71/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 16. Dezember 1996 über die Entsendung von Arbeitnehmern im Rahmen der Erbringung von Dienstleistungen [1996-12-16]. ABIEG 1997, L 18/1.

SCHÜREN, P. Tarifunfähigkeit der Tarifgemeinschaft Christlicher Gewerkschaften für die Leiharbeitsbranche. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2008, Jg. 25, Nr. 8, S. 453-456. ISSN 0943-7525.

SCHÜREN, P. Tarifverträge ohne mitgliedschaftliche Legitimation – eine Skizze. In: H. OETKER, U. PREIS und V. RIEBLE, Hrsg. *50 Jahre Bundesarbeitsgericht*. 1. Aufl. München: C. H. BECK, 2004, S. 877-887. ISBN 978-3-406-51533-0.

- Temporary Agency Work in the European Union* [online]. 1st ed. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007. 18 S. [zit.2013-11-18]. Zugänglich auf: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/reports/TN0408TR01/TN0408TR01.pdf>.
- The Agency Workers Regulations 2010*. SI 2010/93.
- THÜSING, G. und M. LEMBKE. Zeitarbeit im Spannungsverhältnis von Dienstleistungsfreiheit und Tarifautonomie – Zum Vorschlag der Ausdehnung des AEntG auf die Zeitarbeitsbranche. *Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2007, Jg. 38, Nr. 1, S. 87-127. ISSN 0342-328X.
- URBAN-CRELL, S. und Ch. SCHULZ. *Arbeitnehmerüberlassung und Arbeitsvermittlung*. 1. Aufl. München: C. H. BECK, 2003. 427 S. Effektives Arbeits- und Sozialrecht: EFAS. ISBN 978-3-406-51152-3.
- Urteil des BVerfG vom 04. 04. 1967 – 1 BvR 84/65* [1967-04-04]. BVerfGE 21, S. 261.
- VIGNEAU, Ch. Temporary Agency Work in France. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2001, vol. 23, no. 1, S. 45-66. ISSN 1095-6654.
- Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates über die Arbeitsbedingungen von Leiharbeitnehmern* [2002-03-20]. KOM(2002) 149 endgültig.
- Vorschlag für eine Richtlinie des Rates über bestimmte Arbeitsverhältnisse hinsichtlich der Arbeitsbedingungen* [1990-06-29]. KOM(1990) 228 endgültig.
- WAAS, B. Der Gleichbehandlungsgrundsatz im neuen Arbeitnehmerüberlassungs-gesetz. *Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*. 2012, Jg. 11, Nr. 1, S. 7-13. ISSN 1611-1958.
- WANK, R. § 3 AÜG Rn. 23b. In: R. MÜLLER-GLÖGE, Hrsg. et al. *Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht*. 14. bearb. Aufl. München: C. H. BECK, 2014. 2957 S. ISBN 978-3-406-65244-8.
- WANK, R. Der Richtlinienvorschlag der EG-Kommission zur Leiharbeit und das „Erste Gesetz für moderne Dienstleistungen am Arbeitsmarkt“. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*. 2003, Jg. 20, Nr. 1, S. 14-23. ISSN 0943-7525.
- Wickens v. Champion Employment Agency Ltd.* [1984-01-01]. ICR 365.

- WOROBIEJ, A. Interne und externe Flexibilität unter besonderer Berücksichtigung der Leiharbeit. In: F. SCHRAMM und U. ZACHERT, Hrsg. *Arbeitsrecht in der betrieblichen Anwendung: Mythen und Realität*. 1. Aufl. München; Mering: Rainer Hampp, 2008. 387 S. ISBN 978-3-86618-219-6.
- ZAPPALÀ, L. *The Regulation of Temporary Work in the Light of Flexicurity: Between Soft Law and Hard Law* [online]. Catania: Centro Studi di Diritto del Lavoro Europeo "Massimo D'Antona", 2003. 32 S. [zit. 2013-11-18]. Working Paper, no. 21. ISSN 1594-817X. Zugänglich auf: http://aei.pitt.edu/1632/1/n21_zappala.pdf.
- ZAPPALÀ, L. The Temporary Agency Workers' Directive: An Impossible Political Agreement?. *Industrial Law Journal*. 2003, vol. 32, no. 4, S. 310-317. ISSN 0305-9332.

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät HB
Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt
Auf der Schanz 49
85049 Ingolstadt
Deutschland
sekretariat-fuchs@ku.de

Kollektivvertragsrecht in der Slowakei Collective Agreement Law in Slovakia

Helena Barancová

Abstract: *The presented study clarifies in detail the questions of the collective agreement law in Slovakia, where the author pays a special attention to following essential areas: I. Historical background of the collective agreement law on the territory of Slovakia, II. Constitutional basis of the collective law and its basic characteristics, III. Collective agreements and IV. Collective disputes.*

Key Words: *Collective Agreement; Collective Agreement Law; Collective Agreement Bargaining; Collective Agreement Parties; Collective Disputes; Slovakia.*

Abstrakt: *Die vorgelegte Studie präsentiert detailliert die Problematik des Kollektivvertragsrechts in der Slowakei, wobei die Autorin Ihre spezielle Aufmerksamkeit folgenden grundsätzlichen Bereichen widmet: I. Historischer Hintergrund des Kollektivvertragsrechts auf dem Gebiet der Slowakei, II. Verfassungsrechtliche Grundlage des Kollektivrechts und seine grundlegenden Merkmale, III. Kollektivverträge und IV. Kollektive Streitigkeiten.*

Schlüsselwörter: *Kollektivvertrag; Kollektivvertragsrecht; Kollektivvertragsverhandlung; Kollektivvertragsparteien; kollektive Streitigkeiten; Slowakei.*

Einleitung

Das Arbeitsrecht wurde auf dem Gebiet der Slowakischen Republik seit dem Jahre 1965 kodifiziert. Das neue Arbeitsgesetzbuch ist durch Gesetz Nr. 311/2001 Slg. verabschiedet worden.¹ Das Arbeitsgesetzbuch regelt schwerpunktmässig die arbeitsrechtlichen Beziehungen im privatwirtschaftlichen Sektor. Das Gesetz Nr. 552/2003 Slg. über die Ausführung von Arbeiten im öffentlichen Interesse in der Fassung späterer Vorschriften stellt eine spezielle Arbeitsrechtsregelung für den Bereich des öffent-

---

¹ Siehe das Gesetz Nr. 65/1965 Slg. Arbeitsgesetzbuch.

lichen Dienstes dar. In Beziehung zum Arbeitsgesetzbuch gilt als lex specialis. Die Arbeitsrechtsverhältnisse im Staatsdienst werden durch Gesetz Nr. 400/2009 Slg. über den Staatsdienst geregelt.

Das Recht auf Koalitionsfreiheit sowie das Recht auf Kollektivvertragsverhandlungen verankern die Artikel 36 und 37 der Verfassung der Slowakischen Republik. Das Gesetz Nr. 2/1991 Slg. über die Kollektivvertragsverhandlungen stellt auch die wichtige Rechtsgrundlage für das Kollektivrecht, Streikrecht und für das Kollektivverhandlungsrecht (ferner nur Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen) dar. Einige Fragen des Kollektivvertragsrechts regelt auch das Arbeitsgesetzbuch der Slowakischen Republik, das Gesetz Nr. 311/2001 Slg.

Das kollektive Arbeitsrecht in der Slowakischen Republik ist im Vergleich mit anderen ausländischen Rechtsregelungen unter anderem auch dadurch charakteristisch, dass es die Kollektivvertragsverhandlungen und die Kollektivverträge nicht nur im privatwirtschaftlichen Sektor, sondern auch im öffentlichen Dienst und im Staatsdienst ermöglicht. Auf anderer Seite befindet sich das heutige slowakische kollektive Arbeitsrecht in der Praxis in keinem guten Stand. Insbesondere wurde die Partnerschaft der Arbeitgeber zerstört. Vielen Arbeitgebern steht in dieser Zeit kein Sozialpartner zur Verfügung.²

Historischer Hintergrund des Kollektivvertragsrechts auf dem Gebiet der Slowakei

Die Tradition des Abschlusses von Kollektivverträgen steht auf dem Gebiet der Slowakischen Republik in Einklang mit der Tradition des Abschlusses von Kollektivverträgen in Westeuropa, welche mit der industriellen Revolution in Verbindung steht. Schon im 19. Jh. wurden auf dem Gebiet der heutigen Slowakei die Grundlagen des kollektiven Arbeitsrechts gelegt. Gegen Ende des 19. Jh. konnte unter den Sozialpartnern der wesentliche Inhalt von Arbeitsverträgen in Kollektivverträgen vereinbart werden.

Das kollektive Arbeitsrecht auf dem Gebiet der heutigen Slowakischen Republik begann sich vor allem nach dem zweiten Weltkrieg auch zu entwickeln, d.h. nach 1945. Die Kollektivverträge gehören neben dem

---

² ŠUBRT, B. Některé poznámky ke kolektivnímu pracovnímu právu. *Práce a mzda*. 2007, roč. 55, č. 12, S. 51-52. ISSN 0032-6208; und HRABCOVÁ, D., M. GALVAS und P. PRUNNER. *Sociální dialog: vyjednávání v teorii a praxi*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2008. 224 S. ISBN 978-80-7239-233-9.

Gesetz zu einer äusserst wichtigen Rechtsquelle. Das Gesetz garantierte ihnen ausdrücklich die Rechtswirksamkeit und Verbindlichkeit.

Aus dem historischen Gesichtspunkt hatten die Kollektivverträge schon während der ersten Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1918 – 1938 eine reale rechtliche Bedeutung. Sie wurden zwischen der Gewerkschaftsorganisation und den einzelnen Arbeitgebern, bzw. deren Interessensverbänden abgeschlossen.

Ihr Inhalt war das Recht auf Koalitionsfreiheit, insbesondere die Regelung der Arbeits- und Lohnbedingungen für die Arbeitnehmer.

Die Verbindlichkeit von Kollektivverträgen wurde jedoch vor dem zweiten Weltkrieg bis 1937 per Gesetz nur bestimmten Gruppen von Arbeitnehmern zuerkannt. Erst ab 1937 wurde sie durch das Gesetz Nr. 141/1937 Slg. auf die übrigen Kategorien von Arbeitnehmern ausgedehnt. Dieses Gesetz verankerte schon das Günstigkeitsprinzip für den Arbeitnehmer und verbot es, im Arbeitsvertrag weniger günstige Arbeitsbedingungen als im Kollektivvertrag zu verankern. Mit diesem Gesetz wurde im Verlauf der Jahre 1934 – 1938 die Gültigkeit von Kollektivverträgen verlängert, um im Zusammenhang mit der grossen Wirtschaftskrise wenigstens teilweise das weitere Absinken der Arbeitslöhne zu verhindern.

In der Zeit des kommunistischen Regimes von 1948 bis 1989 spielten die Kollektivverträge nur eine formale Rolle. Das Gesetz regelte in sehr detaillierter und zwingender Weise alle Seiten des Arbeitsrechtsverhältnisses, so dass der Inhalt der Kollektivverträge dessen Bestimmungen nur wiederholte.

Die Kollektivverträge nach heutigem Verständnis sind das Ergebnis des sozialen Dialogs zwischen den Sozialpartnern. Die Kollektivvertragsverhandlungen gelten auch beim heutigen Rechtsstand als die wichtigste Rechtsform der Sozialpartnerschaft. Es handelt sich um einen echten Negotiationsprozess zwischen den Sozialpartnern. Die Grundlagen für den gegenwärtigen Prozess der Kollektivvertragsverhandlungen wurden nach 1989 durch Gesetz Nr. 2/1991 Slg. über die Kollektivvertragsverhandlungen geregelt. Wenn auch Kollektivvertragsverhandlungen selbst in unterschiedlichen Formen ablaufen, ist deren wichtigste Form und zugleich das Hauptziel der Abschluss des Kollektivvertrags. So wurden die Kollektivvertragsverhandlungen neben den Arbeits- und Lohnvorschriften zu einer wichtigen Rechtsquelle.

Eine negative Begleiterscheinung der gegenwärtigen rechtlichen Entwicklung des Systems der Kollektivverträge ist die geringe Organisation der Arbeitnehmer in den Gewerkschaften. Die Arbeitnehmer nehmen in der Gegenwart die in der Verfassung der SR verankerte Koalitionsfreiheit nicht wahr (Artikel 37 der Verfassung der SR) und gründen keine Gewerkschaftsorganisationen, die die ausschliessliche Berechtigung zu Kollektivvertragsverhandlungen hätten. Dadurch, dass den Arbeitgebern der Sozialpartner zum Abschluss eines Betriebskollektivvertrags fehlt, gibt es häufig keinen Kollektivvertrag auf der Betriebsebene, und ein Teil der schwerwiegenden Probleme auf Seiten der Arbeitnehmer muss oft durch Kollektivverträge höherer Stufe (Mantelverträge) oder Extension von Kollektivverträgen gelöst werden.³

Verfassungsrechtliche Grundlage des Tarifrechts und seine grundlegenden Merkmale

Die verfassungsrechtliche Grundlage der Koalitionsfreiheit enthält Artikel 37 Abs. 1 der slowakischen Verfassung. Zum Rahmen der Koalitionsfreiheit gehört auch die Kollektivautonomie beim Abschluss der Kollektivverträge. Dadurch gewährt die slowakische Verfassung das Kollektivvertragssystem.⁴

Das Recht auf Kollektivvertragsverhandlungen ist im Artikel 36 lit. g) der slowakischen Verfassung verankert. Dabei werden unter der Koalition im Sinne des Artikels 37 der Verfassung der SR vor allem Vereinigungen von Arbeitgebern oder Arbeitnehmern verstanden, deren Ziel die Durchsetzung der Arbeits-, Sozial- oder Wirtschaftsbedingungen ist. Vom Verfassungsrecht auf Koalitionen wird auch das Recht auf freie kollektive Verhandlung der Sozialpartner wie auch das Recht auf Einsatz der Arbeitskampfmittel auf der Arbeitnehmerseite, vor allem das Recht auf Streik, und auf der Arbeitgeberseite das Recht auf Aussperrung abgeleitet.⁵ Die Verfassung der SR formuliert das Recht auf Koalitionen als Basisfreiheit, unter Anwendung der Diktion „jeder“.⁶

³ GALVAS, M. K niektorým základným problémom kolektívneho pracovného práva. *Právo a zamestnanosť*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 8-13. ISSN 1211-1139.

⁴ BARANCOVÁ, H. Ústavné právo slobodne sa združovať a súčasný stav kolektívneho pracovného práva v Slovenskej republike. *Právo a zamestnanosť*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 14-19. ISSN 1211-1139; und JANIČOVÁ, E. K niektorým otázkam kolektívneho pracovného práva v Slovenskej republike. *Právo a zamestnanosť*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 19-21. ISSN 1211-1139.

⁵ GALVAS, M. K niektorým základným problémom kolektívneho pracovného práva. *Právo a zamestnanosť*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 9. ISSN 1211-1139.

⁶ BARANY, E. Základné ľudské práva Rady Európy a právny poriadok Slovenskej republiky.

Ein Bestandteil des Rechtes auf Koalitionen ist auch das Recht, sich in einer Koalition nicht zu vereinigen

Das Recht auf Kollektivvertragsverhandlungen ist neben dem Streikrecht in der Verfassung gesondert verankert. Zwischen diesen beiden verfassungsmässigen Rechten besteht ein enger Zusammenhang. Laut Gesetz Nr. 2/1991 Slg. über die Kollektivvertragsverhandlungen in der Fassung späterer Vorschriften ist das erfolglose Geltendmachen des Rechts auf Kollektivvertragsverhandlungen die Vorbedingung für die Entstehung des Streiks. Das Gesetz Nr. 2/1991 Slg. definiert den Begriff Kollektivvertragsverhandlung jedoch nicht und legt auch dessen Inhalt nicht näher fest. Dieses Gesetz regelt alle Verfahrensfragen im Zusammenhang mit dem Abschluss von Kollektivverträgen.

Laut § 1 des zitierten Gesetzes ist das Ziel der Kollektivvertragsverhandlungen für die Zwecke dieses Gesetzes der Abschluss des Kollektivvertrags. Das Gesetz geht also von dem sog. engeren Begriff der Kollektivvertragsverhandlung aus, gegeben durch das grundlegende Ziel, d.h. Abschluss des Kollektivvertrags. Das Gesetz regelt nicht die gesamte inhaltliche Breite der Kollektivvertragsverhandlung, sondern nur den Teil, dessen Ziel der Abschluss des Kollektivvertrags ist.

Der Begriff des Rechts auf Kollektivvertragsverhandlung ist wesentlich weiter gefasst. Allein die Tatsache, dass das Gesetz diesen Begriff nicht definiert, heisst nicht, dass die Kollektivvertragsverhandlung nur im engen Rahmen des Gegenstandes vom Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen zu verstehen sei.⁷

Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen regelt, obwohl es sich um eine verfahrenre Vorschrift handelt, auch einige auf seinen Gegenstand und Inhalt bezogene materiellrechtliche Aspekte der Kollektivverträge. Es umfasst zum Beispiel eine Bestimmung über die Ungültigkeit von Kollektivverträgen, über den Zeitraum ihres Abschlusses, wie auch eine Bestimmung, wonach sich die arbeitsrechtlichen Beziehungen nach dem Arbeitsgesetzbuch richten, sofern das zitierte Gesetz nicht anders bestimmt (Subsidiarität).

In: H. BARANCOVÁ und A. KRŠKOVÁ, Hrsg. *Ludské práva na prahu tretieho tisícročia*. 1. vyd. Trnava: Trnavská univerzita, 2000, S. 49-56. ISBN 80-88715-14-8.

⁷ TONHAUSER, P. *Extenzia kolektivnych zmlúv*. In: K. SVITANOVÁ, ed. *Aktuálne otázky pracovnej legislatívy v EÚ a SR*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2007, S. 113-119. ISBN 978-80-8083-523-1.

a) Persönlicher Geltungsbereich der Kollektivvertragsverhandlung

Die Rechtskraft des Gesetzes Nr. 2/1991 Slg. bezieht sich grundsätzlich auf Arbeitnehmer im Arbeitsrechtsverhältnis, die im privaten und öffentlichen Sektor stehen. Sie bezieht sich zum Beispiel nicht auf physische Personen, die ausserhalb ihres Arbeitsrechtsverhältnisses stehen, und auch nicht auf Angehörige der bewaffneten Kräfte im aktiven Dienst.

Der Gesetzgeber lässt nicht, den Abschluss der Kollektivverträge auf Selbständige und arbeitnehmerähnliche Personen beziehen.⁸

Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen gilt auch für Arbeitsrechtsverhältnisse mit internationalem Element.

Nach dem slowakischen Arbeitsrecht gibt es kein Kollektivvertragsrecht im Bereich des kirchlichen Dienstes (§ 52a AGB SR).

b) Ablauf der Kollektivvertragsverhandlungen

Der Ablauf der Kollektivvertragsverhandlungen wird vom Gesetz Nr. 2/1991 Slg. geregelt.

Die Kollektivvertragsverhandlung beginnt mit der Vorlage eines schriftlichen Antrags auf Abschluss des Kollektivvertrags durch einen Vertragspartner. Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen verankert die Kollektivverhandlung auf der einen Seite neben dem zuständigen Gewerkschaftsorgan auch die betreffende Gewerkschaftsorganisation und alle Arbeitnehmer, auf die sich der Kollektivvertrag bezieht (auch die nicht gewerkschaftlich organisierten Arbeitnehmer).

Nach der Theorie des Arbeitsrechts ist der oben beschriebene Begriffsapparat keine optimale legislative Lösung.⁹

c) Kollektivvertragsparteien (Kollektivfähigkeit)

Eine Kollektivfähigkeit (d.h. die Frage, wer berechtigt ist, einen Kollektivvertrag abzuschließen), ist gesetzlich nicht definiert. Dieser Begriff wird mit dem Begriff Kollektivvertragsparteien verbunden. Die kollektivfähige Koalition ist immer eine Koalition im verfassungsrechtlichen Sinne, je-

---

⁸ FUCHS, M. Hrsg. *Europäisches Sozialrecht: Kommentar*. 4. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2005, S. 28. ISBN 978-3-8329-1131-7.

⁹ FUCHS, M. Hrsg. *Europäisches Sozialrecht: Kommentar*. 4. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2005, S. 405. ISBN 978-3-8329-1131-7.

doch nicht umgekehrt.¹⁰ Nach dem Gesetz Nr. 2/1991 Slg. ist auch der einzelne Arbeitgeber kollektivfähig.

Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen regelt in § 2 die rechtliche Stellung der Vertragspartner des Kollektivvertrags.

Als Vertragspartner des Kollektivvertrags steht:

- das zuständige Gewerkschaftsorgan und ihre Vereinigungen;
- der Arbeitgeber und seine Vereinigungen;
- der Staat als Arbeitgeber.

Das Gewerkschaftsorgan und seine Vereinigungen wie auch Vereinigungen von Arbeitgeber sollen den Koalitionsstatus haben. Dabei unterscheidet das Gesetz zwischen den Subjekten des Kollektivvertrags als Rechtsaktes selbst und den Subjekten der aus dem Kollektivvertrag hervorgehenden Rechtsbeziehungen. In Abhängigkeit von der oben genannten Differenzierung unterscheidet man die Subjekte des Kollektivvertrags im weiteren Sinne von den Subjekten des Kollektivvertrags im engeren Sinne des Wortes.

Als Subjekte des Kollektivvertrags im engeren Sinne des Wortes gelten die Parteien des Kollektivvertrags.¹¹ Als Subjekte im weiteren Wortsinne gelten die Subjekte der aus dem Kollektivvertrag hervorgehenden Beziehungen, und das sind auf der einen Seite neben dem zuständigen Gewerkschaftsorgan auch die betreffende Gewerkschaftsorganisation und alle Arbeitnehmer, auf die sich der Kollektivvertrag bezieht.

Gewerkschaftsorganisationen

Die aktive Rechtslegitimation zum Abschluss von Kollektivverträgen steht in der slowakischen Rechtsordnung nur den Gewerkschaftsorganisationen zu.

Die Gewerkschaftsorganisation als wichtigster Sozialpartner gegenüber dem Arbeitgeber ist ein Subjekt des Kollektivvertrags. Als Vertragspartner des Kollektivvertrags laut § 2 des Gesetzes über die Tarifver-

---

¹⁰ FUCHS, M. Hrsg. *Europäisches Sozialrecht: Kommentar*. 4. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2005, S. 31. ISBN 978-3-8329-1131-7.

¹¹ BĚLINA, M. et al. *Pracovní právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2001, S. 405-406. ISBN 80-7179-521-6; BARANCOVÁ, H. und R. ŠCHRONK. *Pracovní právo*. 4. aktualiz. vyd. Bratislava: Sprint, 2007, S. 730-740. ISBN 978-80-89085-95-8; und GALVAS, M. et al. *Pracovní právo: 300 otázek a odpovědí*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2007. 178 S. ISBN 978-80-251-1872-6.

tragsverhandlungen gilt das zuständige Gewerkschaftsorgan, und dieses ist laut § 32 dieses Gesetzes berechtigt, in Rechtsbeziehungen im Namen der Gewerkschaftsorganisation einzutreten.¹²

a) Gewerkschaftsverbände

Die Gewerkschaftsverbände sind das berechtigte Subjekt des höheren Kollektivvertrags. Das Subjekt des höheren Kollektivvertrags, d.h. Vertragspartner, ist der betreffende Ausschuss der Einzelgewerkschaft. Dessen Vertragspartner beim Abschliessen der höheren Kollektivverträge ist der betreffende Arbeitgeberverband. Die Einzelgewerkschaften organisieren sich nach dem Wirtschaftszweigprinzip. Sie vereinen die Arbeitnehmer aus einem bestimmten Wirtschaftszweig ungeachtet ihres Berufs.

b) Konföderation der Gewerkschaften

Das Gesetz Nr. 2/1991 Slg. über die Kollektivvertragsverhandlungen gewährt die Kollektivfähigkeit auch den Spitzenorganisationen der Gewerkschaften. Jede Föderation und Konföderation hat das Recht, Mitglied einer internationalen Gewerkschaftsorganisation zu werden. Die Konföderation der Einzelgewerkschaften der Slowakischen Republik ist Mitglied des Internationalen Bunds freier Gewerkschaften. Die Konföderation der Einzelgewerkschaften ist der Dachverband der Gewerkschaftsorganisationen. Sie beschäftigt sich auf der obersten Ebene mit den Beziehungen unter den Sozialpartnern und dem Staat. Die Konsultationsprozeduren in dreigliedrigen Beziehungen ergeben sich aus dem Übereinkommen der Internationalen Arbeitsorganisation Nr. 144 aus dem Jahr 1976, sowie aus der Empfehlung der Internationalen Arbeitsorganisation Nr. 156. Der Inhalt der dreigliedrigen Beziehungen ist wesentlich umfangreicher als die Zuständigkeit der Gewerkschaftsorganisationen beim Abschliessen von Kollektivverträgen. Die vertraglichen Sozialpartner auf dieser Ebene schliessen die höheren Kollektivverträge für den Bereich des öffentlichen Dienstes ab. Die Rechtsgrundlage ihrer Arbeit ist das Gesetz über das Tripartitum.

---

¹² GALVAS, M. *K problematice odborů jako subjektů kolektivního pracovního práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 1993. 33 S. ISBN 80-210-0627-7.

c) Der Arbeitgeber

Die Vertragspartei des Kollektivvertrags ist der Arbeitgeber als juristische oder physische Person. Laut Arbeitsgesetzbuch SR kann auch die Organisationseinheit einer juristischen Person als Arbeitgeber auftreten, wenn deren arbeitsrechtliche Rechtspersönlichkeit aus Sondervorschriften hervorgeht. Auf Arbeitgeberseite ist der einzelne Arbeitgeber oder Arbeitgeberverband.

Im Namen des Arbeitgebers – der juristischen Person kann dessen Satzungsorgan die Kollektivverhandlungen führen und den Kollektivvertrag abschliessen.

Im Fall des Arbeitgebers der physischen Person kann der Arbeitgeber selbst diesen Vertrag abschliessen.

d) Arbeitgeberverbände

Die Organisation der Arbeitgeber ist der Vertragspartner beim Abschliessen des höheren Kollektivvertrags. In ihrem Namen tritt der Vertreter der betreffenden Arbeitgeberorganisation auf, dessen Befugnis zum Abschliessen des Kollektivvertrags aus der inneren Vorschrift dieser Arbeitgeberorganisation hervorgeht.

Die Rechtsgrundlage für die Konstituierung von Arbeitgeberverbänden (Arbeitgeberorganisationen) liegt in Artikel 37 der Verfassung, den man als den wichtigsten und zugleich breitesten Rechtsrahmen für die Vereinigungsfreiheit betrachten kann.

Die Entstehung von Arbeitgeberorganisationen lässt sich von Gesetz Nr. 83/1990 Slg. über die Vereine von Bürgern in der Fassung späterer Vorschriften ableiten, welches kompatibel mit der ILO Konvention Nr. 87 über die Vereinigungsfreiheit ist. In der Slowakischen Republik wirken mehrere Arbeitgeberorganisationen. Zu den grossen gehört die Republikunion der Arbeitgeber (RUZ). Alle Arbeitgeberorganisationen sind unabhängige Interessenverbände, welche hauptsächlich gegenüber der Regierung der SR die Interessen ihrer Mitglieder durchzusetzen bemüht sind. Real spielen sie gegenwärtig eine bedeutende Rolle beim Beeinflussen der Rechtsetzung.

Die Arbeitgeberverbände (-organisationen) als Subjekt der kollektiven Arbeitsbeziehungen treten einerseits in dreigliedrigen Verhandlungen auf und andererseits handelt es sich um einen der Vertragspartner beim Abschliessen des höheren Kollektivvertrags.

e) Der Staat

Der Staat spielt nicht nur als Gesetzgeber eine bedeutende Rolle im Bereich der kollektiven Arbeitsrechtsbeziehungen. Der Staat ist in der Regel bei Kollektivvertragsverhandlungen kein Vertragspartner, mit Ausnahme der Fälle, in denen er selbst als Arbeitgeber auftritt. Hierbei handelt es sich um Mantelkollektivverträge im Bereich des Staatsdienstes.

f) Vertragspartner und der gewerkschaftliche Pluralismus

Das Arbeitsrecht der Slowakischen Republik verankert den gewerkschaftlichen Pluralismus. Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen schliesst nicht aus, dass einer der Vertragspartner auch mehrere Gewerkschaftsorganisationen, bzw. deren Organisationseinheiten sein können. Der Schwerpunkt bei der Regelung des gewerkschaftlichen Pluralismus ist § 232 des Arbeitsgesetzbuches. Das Prinzip der Repräsentativität der Gewerkschaftsorganisationen ist nicht nur in den individuellen oder auch in den kollektiven Arbeitsrechtsbeziehungen verankert. Wenn einige Kollisionen in dieser Frage auftreten und es keine Einigung zwischen Gewerkschaftsorganisationen gibt, ist als der Partner für den Arbeitgeber für den Abschluss des Kollektivvertrags gemäss § 3a des Gesetzes über Kollektivvertragsverhandlungen die Gewerkschaftsorganisation mit der grössten Mitgliederzahl beim Arbeitgeber zuständig oder alle sonstigen Gewerkschaftsorganisationen gemeinsam, wenn sie zusammen beim Arbeitgeber mehr Mitglieder haben als die grösste Gewerkschaftsorganisation. Ein ähnliches Rechtsmodell gilt auch für den Abschluss von höheren Kollektivverträgen. Falls bei einem Arbeitgeber nebeneinander mehrere Gewerkschaftsorganisationen wirken, können die betreffenden höheren Gewerkschaftsorgane mit Rechtsauswirkungen für alle Arbeitgeber nur gemeinsam und im gegenseitigen Einvernehmen auftreten und handeln, falls sie nichts Anderes vereinbaren. Sollten sich trotzdem die höheren Gewerkschaftsorgane auf den Abschluss des höheren Kollektivvertrags nicht einigen, ist die Arbeitgeberorganisation berechtigt, den Vertrag mit dem betreffenden höheren Gewerkschaftsorgan mit der grössten Mitgliederanzahl oder mit den betreffenden höheren Gewerkschaftsorganen der sonstigen Gewerkschaftsorganisationen, deren Mitgliederanzahl bei diesen Arbeitgebern höher ist, als die Mitgliederanzahl der Gewerkschaftsorganisationen mit der grössten Mitgliederanzahl bei diesen Arbeitgebern abzuschließen (§ 3 Abs. 2 des Gesetzes über Kollektivvertragsverhandlungen). Über die Richtigkeit des Rechtsmodells der Repräsentativität des Sozialpartners gemäss § 3 des Gesetzes über Kol-

lektivvertragsverhandlungen bestehen Zweifel, vor allem aus der Sicht des Gleichbehandlungsprinzips. Weder zur Vertragsautonomie beim Abschluss der Kollektivverträge noch zu den Kollektivverträgen selbst gab es bisher in der Slowakischen Republik wichtigere Rechtsprechung. Die Ursache für das Defizit an aktueller Rechtsprechung ist die Tatsache, dass in den letzten Jahren die Anzahl der Arbeitgeber, bei denen die Arbeitnehmer eine Gewerkschaftsorganisation gebildet haben, gesunken ist, wodurch dem Arbeitgeber der Sozialpartner für den Abschluss des Kollektivvertrags fehlt. Bislang hat sich die Spruchpraxis nur dem Problem des Streiks gewidmet.

Kollektivverträge

Die Rechtsnatur, Gegenstand und der Inhalt des Kollektivvertrags

Der Kollektivvertrag¹³ hat für die Arbeitsrechtsbeziehungen grosse Bedeutung, weil es durch ihn zu einer festen Typisierung der Arbeitsrechtsbeziehungen für einen relativ langen Zeitraum entsprechend der Geltungsdauer des Kollektivvertrags kommt, was durch individuelle Arbeitsverträge rechtlich nicht garantiert werden kann.

Ein Arbeitnehmer kann nach Abschluss des Kollektivvertrags mit einer gewissen Beständigkeit der Arbeitsbedingungen rechnen, ungeachtet der Änderung konjunktureller Umstände auf der Seite des Arbeitgebers. Die rechtliche Charakteristik der Kollektivverträge laut Rechtsordnung in der Slowakischen Republik ist auch für den Arbeitgeber von Bedeutung, welchem es vor allem um die Entlohnung geht, denn der Kollektivvertrag eine gute Grundlage für die unerlässlichen Kalkulationen des Arbeitgebers für die nahe Zukunft schafft.

Der Kollektivvertrag hat, wie in anderen Ländern, den normativen und den schuldrechtlichen Teil. Der normative Teil der Kollektivverträge ist die grundlegende Basis des Inhalts des Kollektivvertrags.

Der normative Teil des Kollektivvertrags wirkt gegenüber den Rechtsträgern wie ein Gesetz.

---

¹³ Nach dem *Gesetz Nr. 2/1991 Slg. über Kollektivverhandlung* nennt man die Kollektivverträge als Kollektivverträge.

a) Kollektivvertragsrecht in der Slowakei

In seinem normativen Teil stellt der Kollektivvertrag ein objektives Recht dar. Der normative Teil des Kollektivvertrags wirkt unmittelbar auf Einzel-Arbeitsverhältnisse.

Gegenstand des normativen Teils des Kollektivvertrags ist insbesondere die rechtliche Regelung der Arbeits- und Lohnbedingungen der Arbeitnehmer. Der Begriff Arbeitsbedingungen ist extensiv zu verstehen. Er stellt einen breiteren Begriff als die Arbeitsbedingungen im engeren Sinne dar, inklusive der Fragen zum Abschluss und zur Beendigung von Arbeitsverhältnissen. Diese Möglichkeit kann man nicht voll in der Praxis ausnützen, weil die überwiegenden Gesetznormen über den Abschluss und die Beendigung von Arbeitsverhältnissen den zwingenden Charakter haben.

Ein Bestandteil des Kollektivvertrags können auch die Grundrechte sein. Dieser Teil des Kollektivvertrags hat immer die normative Wirkung.

Durch Kollektivverträge können auch die Rechtsbeziehungen zwischen den Kollektivparteien geregelt werden.

Der Inhalt des normativen Teils der Kollektivverträge in der Slowakei ist gesetzlich nicht näher geregelt. Der Inhalt eines Kollektivvertrags kann eine breite Skala von Rechten und Pflichten sein, sofern sie nicht im Widerspruch zum Gesetz stehen. Auch beim Abschluss eines Kollektivvertrags ist es nach dem Verfassungsprinzip vorzugehen: „Es ist alles erlaubt, was nicht verboten ist.“ Im Rahmen der dispositiven Arbeitsrechtsnormen können die Kollektivverträge die arbeitsrechtlichen Ansprüche der Arbeitnehmer erhöhen.

Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen bestimmt die inhaltlichen Belange des Kollektivvertrags nicht näher. Durch das Gesetz werden weder der Inhalt noch der Umfang vom normativen und vom schuldrechtlichen Teil der Kollektivverträge festgelegt, was in der Praxis beträchtliche Probleme in der Applikation bereitet.

Der inhaltliche Rahmen der Kollektivverträge wird nur allgemein im § 2 Abs. 1 dieses Gesetzes definiert, wonach der Kollektivvertrag regelt:

- a) individuelle Beziehungen zwischen dem Arbeitgeber und den Arbeitnehmern (individuelle Verpflichtungen);
- b) kollektive Beziehungen zwischen dem Arbeitgeber und den Arbeitnehmern (kollektive Verpflichtungen);

c) Rechte und Pflichten der Vertragsparteien.

Die materiellrechtliche Vorbedingung für Kollektivverträge ist deren Einklang mit den allgemein verbindlichen Rechtsvorschriften *ius cogens*. Im Falle des betrieblichen Kollektivvertrags gilt, dass er die arbeitsrechtlichen Ansprüche der Arbeitnehmer nicht in geringerem Umfang als der höhere Kollektivvertrag verankern darf. Andernfalls wäre der Vertrag in diesem Teil ungültig.

Zwischen betrieblichem Kollektivvertrag und dem höheren Kollektivvertrag im Bereich Öffentlichdienst und Staatsdienst gilt dieses Prinzip umgekehrt. Im betrieblichen Kollektivvertrag, der zwischen dem Dienstgeber (dem Amt) und dem zuständigen Gewerkschaftsorgan abgeschlossen wird, dürfen die arbeitsrechtlichen Ansprüche der Öffentlich- und Staatsbediensteten nur in dem Umfang geregelt werden, wie es im höheren Kollektivvertrag festgelegt ist. Der Umfang des arbeitsrechtlichen Anspruchs von Öffentlich- und Staatsbediensteten darf die im höheren Kollektivvertrag gesetzten Grenzen nicht überschreiten.

Der schuldrechtliche Teil der Kollektivverträge enthält auch Verpflichtungen, deren Erfüllung nicht vor Gericht erheischt werden kann, die jedoch vor dem Schlichter oder Schiedsrichter geltend gemacht werden können.

Den Inhalt des schuldrechtlichen Teils bilden insbesondere die Friedenspflicht und Durchführungspflicht (*pacta sunt servanda*). Während der Gültigkeit des Kollektivvertrags sollen die Parteien die Friedenspflicht respektieren. Während der Geltungsdauer des Kollektivvertrags bringen die Vertragspartner keine Rechtsmittel des Arbeitskampfes, wie Streik und Aussperrung, zur Anwendung. Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen geht davon aus, dass unter den Sozialpartnern sozialer Frieden herrscht. Der Streik als äusserstes Mittel bei kollektiven Auseinandersetzungen soll im Konfliktfall nur für den Abschluss eines Kollektivvertrags eingesetzt werden, nicht für dessen Änderung.

Der Inhalt des Kollektivvertrags können auch Verfahrensfragen sein, z.B. eine Vereinbarung über die Geltung und Wirksamkeit des Kollektivvertrags, Regeln zur Streitbeilegung u.a.

Es ist eine schriftliche Vereinbarung zwischen kollektivvertragsfähigen Körperschaften der Arbeitnehmer und dem Arbeitgeber (Arbeitgeberverbände). Ausnahmsweise kann ein Kollektivvertrag durch eine Schiedsentscheidung zu Stande kommen, wenn die Kollektivvertragspar-

teien bei den Streitigkeiten ein Schlichtungsverfahren beantragen und schriftlich erklären, sich der Schiedsentscheidung zu unterwerfen.

Die Kollektivverträge regeln in den SR wie in den anderen Staaten nicht nur Verhältnisse zwischen den Vertragsparteien, sondern unmittelbar und zwingend gelten für die einzelnen Arbeitsverhältnisse. Sie wirken normativ auf individuelle Arbeitsverhältnisse.

b) Günstigkeitsprinzip

Die Kollektivverträge schaffen Arbeitsbedingungen für die Arbeitnehmer und zwischen dem Kollektivvertrag und dem Arbeitsvertrag gilt das Günstigkeitsprinzip.

Die Erhöhung und die Erweiterung des arbeitsrechtlichen Anspruchs der Arbeitnehmer dürfen nicht in Widerspruch zu den zwingenden Bestimmungen der arbeitsrechtlichen Vorschriften stehen. Das Arbeitsgesetzbuch SR im § 231 deklariert ausdrücklich, dass Gegenstand des Kollektivvertrags die günstigere Gestaltung, insbesondere der Arbeits- und Lohnbedingungen im Vergleich zum Gesetz ist. Dabei wird nicht näher bestimmt, welcher arbeitsrechtliche Anspruch im Kollektivvertrag vorteilhafter gestaltet werden kann (das Günstigkeitsprinzip). Man kann sagen, dass es sich um ein breites Spektrum der Ansprüche handelt, die den Arbeitnehmer an die Arbeitsbedingungen im weiteren Wortsinn binden, die nicht zwingend im Arbeitsgesetzbuch oder einer anderen arbeitsrechtlichen Vorschrift geregelt sind. Also wird dann eine vorteilhaftere Gestaltung der Arbeitsbedingungen der Arbeitnehmer im Kollektivvertrag nicht anwendbar sein, wenn eine Bestimmung im Arbeitsgesetzbuch oder in einer anderen Rechtsvorschrift dies ausdrücklich untersagt oder wenn aus deren Inhalt hervorgeht, dass von ihr nicht durch Einigung der beiden Vertragspartner abgewichen werden darf. Deswegen bleiben zwingende Bestimmungen des Arbeitsgesetzbuches, bzw. einer anderen arbeitsrechtlichen Vorschrift eine rechtliche relevante Grenze für die Vertragsfreiheit beim Abschliessen von Kollektivverträgen.

Die Bestimmungen des Kollektivvertrags wirken in Beziehung zum Inhalt des Arbeitsvertrags wie ein unerlässliches Minimum, welches den Teil des Arbeitsvertrags aufhebt, der das gegebene Minimum nicht respektiert. Dies drückt auch § 231 Abs. 1 Arbeitsgesetzbuch aus, wonach der Arbeitsvertrag in demjenigen Teil ungültig ist, der den Anspruch des Arbeitnehmers in geringerem Umfang als im Kollektivvertrag regelt. Durch Abschluss eines Kollektivvertrags entsteht für den Arbeitnehmer

der Vorteil, dass bei günstiger arbeitsrechtlicher Regelung im Kollektivvertrag dieser den Vorrang gegenüber jener arbeitsrechtlichen Regelung hat, die aus dem Arbeitsvertrag oder aus dispositiven Bestimmungen des Arbeitsgesetzbuches und anderer arbeitsrechtlicher Vorschriften hervorgeht.

Das Verhältnis zwischen dem Kollektivvertrag und dem Gesetz nach dem aktuellen Rechtszustand in der Slowakei ist problematisch, weil es nicht strikt geregelt wurde.¹⁴

Nur § 231 des Arbeitsgesetzbuches verankert, dass die Parteien des Kollektivvertrags höhere Rechtsansprüche für die Arbeitnehmer verankern können, wenn diese Rechtsansprüche den *ius cogens* Normen nicht widersprechen.

Arten von Kollektivverträgen

Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen regelt in § 2 zwei Arten von Kollektivverträgen, betriebliche Kollektivverträge und Kollektivverträge der höheren Stufe.

Die Kollektivverträge der höheren Stufe treten in drei Arten auf.

Eine der Arten von höheren Kollektivverträgen ist der für eine größere Anzahl von Arbeitgebern abgeschlossene Kollektivvertrag, ausgehandelt zwischen dem zuständigen höheren Gewerkschaftsorgan (Gewerkschaftsverbände) und einer Arbeitgeberorganisation (Arbeitgeberverbände).

Die zweite Variante des höheren Kollektivvertrags ist der zwischen dem zuständigen übergeordneten Gewerkschaftsorgan und dem Staat als Arbeitgeber abgeschlossene Kollektivvertrag (für den Bereich Staatsdienst).

Die dritte Art des höheren Kollektivvertrags ist der zwischen dem zuständigen übergeordneten Gewerkschaftsorgan, den von der Regierung beauftragten Vertretern und repräsentativen Vertretern der Arbeitgeber abgeschlossene Kollektivvertrag. Es handelt sich um Kollektivverträge für den Bereich öffentlicher Dienst.

Den grössten Teil von Kollektivverträgen bilden betriebliche Kollektivverträge (arbeitgeberbezogene Kollektivverträge).

---

¹⁴ VOZÁBOVÁ, E. Uzavírání a závaznost kolektivních smluv z hlediska zaměstnavatele. *Práce a mzda*. 2009, roč. 57, č. 1, S. 41-44. ISSN 0032-6208.

Die Unterschiede zwischen den betrieblichen Kollektivverträgen und den überbetrieblichen Kollektivverträgen haben nicht nur quantitativen, sondern auch qualitativen Charakter. Die höheren Kollektivverträge dienen nicht ausdrücklich als Rechtsquelle, sie sind den betrieblichen Mantelkollektivverträgen nicht ausdrücklich übergeordnet, allerdings kann ihre Nichtbeachtung zu einer teilweisen Ungültigkeit der betrieblichen Kollektivverträge führen, wenn diese die Ansprüche der Arbeitnehmer in geringerem Umfang als die höheren Kollektivverträge regelten.

Die höheren Kollektivverträge sind im Gegensatz zu betrieblichen Kollektivverträgen für eine grössere Anzahl von Arbeitgebern abgeschlossen. Durch solche Verträge sind diejenigen Arbeitgeber gebunden, die Mitglieder derjenigen Arbeitgeberorganisation sind, die als Vertragspartner des Mantelkollektivvertrags auftritt.

Ein höherer Kollektivvertrag wirkt unmittelbar auf die Rechtsbeziehungen, nicht über den betrieblichen Kollektivvertrag. Aus dem normativen Teil des Mantelkollektivvertrags ergeben sich direkt die Rechtsansprüche der einzelnen Arbeitnehmer.

Kollektivautonomie – die Vertragsparteien der Kollektivverträge

Für die Vertragsautonomie der Vertragspartner wurden im Rechtssystem der Slowakischen Republik gute Rechtsgrundlagen festgelegt, und zwar vor allem in der Verfassung der Slowakischen Republik in den Artikeln 36 und 37. Das Recht auf Kollektivvertragsverhandlungen ist auch ein inhaltlicher Bestandteil des Artikels 10 des Arbeitsgesetzbuches der Slowakischen Republik als verankertes Grundprinzip.

Dennoch pflegt der soziale Dialog unter den Sozialpartnern auf der Unternehmensebene zu versagen und bleibt deutlich hinter dem Niveau und den Forderungen des sozialen Dialogs im Recht der Europäischen Union zurück. Die Arbeitgeber selbst tun oft alles, damit die Arbeitnehmer im Betrieb keine Gewerkschaftsorganisation gründen, um in arbeitsrechtlichen Beziehungen völlig autonom vorgehen zu können, ohne Einflussnahme des Sozialpartners, auch in den Fällen, in denen das Arbeitsgesetzbuch diese Einflussnahme fordert.

Formale Erfordernisse der Kollektivverträge

Der Kollektivvertrag ist in der Schriftform abzuschließen, andernfalls droht die Ungültigkeit. Die Unterschriften der Vertragspartner müssen auf derselben Urkunde sein. Diese rechtliche Bedingung gilt nicht in dem

Fall, in dem es im Rahmen eines Schiedsverfahrens zum Abschluss des Kollektivvertrags kommt und das Schiedsurteil den Abschluss des Kollektivvertrags ersetzt.¹⁵

Geltungsbereich des Kollektivvertrags

Der Geltungsbereich des Kollektivvertrags entscheidet über die Anwendung eines Kollektivvertrags auf das konkrete Arbeitsverhältnis. Die normative Wirkung eines Kollektivvertrags gilt grundsätzlich nur für diese Arbeitsverhältnisse, die unter den räumlichen, persönlichen und zeitlichen Geltungsbereich eines Kollektivvertrags fallen. Diese Problematik wird im Gesetz Nr. 2/1991 Slg. nicht näher verankert.

a) Persönlicher Geltungsbereich

Die Rechtswirkungen des Kollektivvertrags im Betrieb beziehen sich auf alle Arbeitnehmer des Arbeitgebers ohne Rücksicht auf ihre gewerkschaftliche Zugehörigkeit. Das heisst, dass die Rechtsansprüche aus dem Kollektivvertrag auch für den Aussenseiter (nichtorganisierte Arbeitnehmer) gelten. Darum sind rechtswidrige Kollektive Organisationsklauseln, die dem Arbeitgeber einen Abschluss des Arbeitsvertrags mit den nicht gewerkschaftsorganisierten Arbeitnehmern (oder mit in einer anderen Gewerkschaft organisierten Arbeitnehmern) verbieten. Solche Klauseln wären rechtswidrig und sie stehen auch gegen das Gleichbehandlungsprinzip.

Ein Kollektivvertrag wird auch auf bestimmte Arbeitnehmergruppe abgestellt (z.B. nach Berufen, nach Wirtschaftszweig, Angestellte, Arbeitnehmer).

Das zuständige Gewerkschaftsorgan schliesst den Kollektivvertrag laut § 6 Abs. 3 des Gesetzes über die Kollektivvertragsverhandlungen auch für diejenigen Arbeitnehmer ab, die nicht gewerkschaftlich organisiert sind.

Der Kollektivvertrag ist für die Vertragspartner verbindlich. Neben den Rechtsträgern, die den Vertrag abgeschlossen haben, ist er verbindlich für die Arbeitgeber, für welche die betreffende Arbeitgeberorganisation den Kollektivvertrag abgeschlossen hat, und auch für die Arbeit-

---

¹⁵ HODÁLOVÁ, I. Obsah a forma právnych úkonov v pracovnom práve. *Príjmy a mzdy*. 2007, roč. 8, č. 11, S. 29-32. ISSN 1335-5791.

nehmer, für die das zuständige Gewerkschaftsorgan oder übergeordnete Gewerkschaftsorgan den Kollektivvertrag abgeschlossen hat.

Der Kollektivvertrag ist auch für jene Arbeitnehmer verbindlich, die keine Mitglieder der Gewerkschaftsorganisation sind. Das Gesetz über Kollektivvertragsverhandlungen setzt voraus, dass jeder Arbeitnehmer sozial repräsentiert sein muss. Die Gewerkschaftsorganisation tritt in dieser Organisation ex lege als sozialer Repräsentant der Arbeitnehmerinteressen auf. In der Praxis ist das ein bestimmtes Problem, da ein Arbeitnehmer, der kein Mitglied der Gewerkschaftsorganisation ist, keine Möglichkeit hat, die Einstellungen und Handlung des Gewerkschaftsorgans zu beeinflussen, das ihn beim Abschluss des Kollektivvertrags vertritt. Diese Rechtslage scheint als ein Widerspruch zur negativen Koalitionsfreiheit zu sein, so wie sie zum Beispiel der Artikel 11 des Übereinkommens des Europarates über Menschenrechte und Grundfreiheiten regelt. Die soziale Repräsentanz sämtlicher Arbeitnehmer findet auch bei der Extension der höheren Kollektivverträge Anwendung.

b) Territorialer Geltungsbereich

Der territoriale Geltungsbereich des Kollektivvertrags hängt in erster Linie davon ab, ob beim Arbeitgeber nur ein Kollektivvertrag abgeschlossen wurde, oder ob die einzelnen Organisationseinheiten des Arbeitgebers eigene Kollektivverträge abgeschlossen haben. In Abhängigkeit hiervon bezieht sich der Kollektivvertrag entweder auf das Unternehmen des Arbeitgebers als Ganzes oder nur auf die einzelnen Organisationseinheiten. In einem Betrieb können auch mehrere Kollektivverträge gelten. Es geht um Kollektivvertragspluralität. Ein Arbeitgeber kann auf betrieblicher Ebene auch mit mehreren verschiedenen Kollektivverträgen gebunden sein.

Wenn es zu diesen Situationen kommt, regelt Kollisionen zwischen Sozialpartnern, die mit mehreren Kollektivverträgen gebunden sind, wenn für ein und dasselbe Arbeitsverhältnis mehrere Kollektivverträge gelten, das Gesetz Nr. 2/1991 Slg. nicht.

c) Zeitlicher Geltungsbereich

Der Kollektivvertrag tritt mit seinem Abschluss in Kraft. Die Kollektivparteien schliessen regelmässig einen befristeten, selten unbefristeten Kollektivvertrag ab. Enthält der Kollektivvertrag keine Vorschrift über seine Geltungsdauer, so kann er nach Ablauf eines Jahres von jeder vertrags-

schliessenden Partei gekündigt werden. Die Kollektivparteien können für einige Fragen einen späteren Zeitpunkt des Kollektivvertrags vereinbaren.

Kollektivvertragsrecht in der Slowakei

Der Kollektivvertrag erlangt die Rechtskraft an dem Tag, an dem er von den Vertragspartnern unterzeichnet wurde. Die verbindlichen Wirkungen des normativen Teils des Kollektivvertrags beruhen darin, dass die sich aus ihm ergebenden Ansprüche von den Arbeitnehmern vor Gericht in der gleichen Weise geltend gemacht werden können wie arbeitsrechtliche Ansprüche, die sich aus allgemein verbindlichen Rechtsvorschriften ergeben.

Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen legt keine Dauer fest, für die ein Kollektivvertrag abgeschlossen werden soll, sondern überlässt dies der Vereinbarung der Vertragspartner. Wurde im Kollektivvertrag keine Geltungsdauer festgelegt, gilt die Vermutung, dass er für ein Jahr abgeschlossen wurde. Der Mantelkollektivvertrag für den Staatsdienst und der für den öffentlichen Dienst werden stets für die Dauer eines Jahres abgeschlossen.

Der Zeitraum, für den ein Kollektivvertrag abgeschlossen wird, ist der Zeitraum seiner Rechtskraft, und der beginnt mit dem ersten Tag des Zeitraums, für den er abgeschlossen wurde und endet mit Ablauf dieses Zeitraums. Das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen gestattet die Vereinbarung unterschiedlicher Wirksamkeitszeiträume für die einzelnen Verpflichtungen, vor allem, wenn es sich um die dem Arbeitgeber aus dem normativen Teil des Kollektivvertrags erwachsenden Verpflichtungen handelt (z.B. Lohnansprüche und deren Wertanpassung).

Nach dem Gesetz Nr. 2/1991 Slg. verpflichten sich die Kollektivpartner noch vor dem Ablauf der Wirkung des Kollektivvertrags zu den gegenseitigen Verhandlungen über einen neuen Kollektivvertrag zu verhandeln.

a) Geltung und Wirksamkeit der Kollektivverträge

Laut § 4 des Gesetzes über die Kollektivvertragsverhandlungen ist ein Kollektivvertrag oder dessen Teil als ungültig zu betrachten, der

✚ im Widerspruch zu allgemein verbindlichen Rechtsvorschriften steht;

- ✚ die Ansprüche der Arbeitnehmer in geringerem Umfang regelt als der betreffende höhere Kollektivvertrag; oder
- ✚ wenn der betriebliche Kollektivvertrag im Bereich des Staatsdienstes oder des Öffentlichdienstes Ansprüche in einem grösseren Umfang regelt als der betreffende höhere Kollektivvertrag.

b) Geltung und Wirksamkeit der Kollektivverträge aus dem Gesichtspunkt des Übergangs von Rechten und Pflichten

Laut § 27 des Arbeitsgesetzbuches gehen beim Übergang des Arbeitgebers oder eines Teils von ihm mit Rechtsnachfolgerschaft alle Rechte und Pflichten aus den arbeitsrechtlichen Beziehungen, also auch die aus dem normativen Teil der Kollektivverträge hervorgehenden Rechte und Pflichten, auf den neuen Arbeitgeber über. Die genannte rechtliche Regelung steht in Einklang mit der Richtlinie 2001/23/EG über das Sicherstellen der Arbeitnehmeransprüche beim Übergang von Unternehmen. Zum Übergang der sich aus dem normativen Teil des Kollektivvertrags ergebenden Rechte und Pflichten aus den Arbeitsrechtsbeziehungen kommt es auch bei der Vermietung des Arbeitgebers.

Erweiterung der Verbindlichkeit von Kollektivverträgen (Extension)

Über die Extension der Kollektivverträge entscheidet Ministerium für Arbeit und Sozialwesen der Slowakischen Republik. Durch dieses Rechtsinstrument erstreckt sich unter bestimmten Voraussetzungen die normative Wirkung des Kollektivvertrags auch auf nichtkollektivvertragsgebundene Arbeitgeber.

Die Erweiterung der Verbindlichkeit von Kollektivverträgen kommt nur im Fall von höheren Kollektivverträgen in Betracht.

Kollektive Streitigkeiten

Die Begleichung kollektiver Arbeitsrechtsstreitigkeiten ist nicht im Arbeitsgesetzbuch, sondern im Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen 2/1991 Slg. geregelt. Nach diesem Gesetz handelt es sich dabei um Streitigkeiten über den Abschluss eines Kollektivvertrags, Streitigkeiten über die Erfüllung der Verpflichtungen aus einem Kollektivvertrag.

Das Gesetz Nr. 2/1991 über die Kollektivvertragsverhandlungen bestimmt ein unterschiedliches Vorgehen bei kollektiven Auseinandersetzungen über den Abschluss des Kollektivvertrags, bei den Streitigkeiten über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag und bei

den Streitigkeiten über die Bestimmung des Sozialpartners für einen Abschluss des Kollektivvertrags.

Die Entscheidung des Schiedsrichters in einem Verfahren über den Abschluss eines Kollektivvertrags gilt als Kollektivvertrag.

Die Entscheidungen von Schiedsrichtern über die Erfüllung von Verpflichtungen aus einem Kollektivvertrag können von Parteien vor das zuständige Kreisgericht gebracht werden. Es entscheidet durch Beschluss, gegen den keine Berufung zulässig ist.

Streitigkeiten über den Abschluss des Kollektivvertrags

Streitigkeiten über den Abschluss des Kollektivvertrags werden laut Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen durch Vermittler, bzw. durch ein Verfahren vor einem Schiedsrichter beglichen. Durch die Rechtskraft der Entscheidung eines Schiedsrichters über den Abschluss des Kollektivvertrags ist der Kollektivvertrag abgeschlossen.

Der Unterschied zwischen kollektiven Streitigkeiten über den Abschluss des Kollektivvertrags und kollektiven Streitigkeiten über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag besteht darin, dass nur in Streitfällen über den Abschluss des Kollektivvertrags unter den durch das Gesetz festgelegten Bedingungen der Streik oder die Aussperrung als äusserstes Mittel eingesetzt werden dürfen. Der Ausrufung des Streiks muss der Versuch einer Streitbeilegung vor dem Schlichter vorgehen.

a) Das Schlichtungsverfahren

Das Schlichtungsverfahren wird eingeleitet, wenn es nicht zu einer Einigung über den Abschluss des Kollektivvertrags kommt. Können sich die Vertragspartner nicht auf dem Schlichter einigen, wird dieser auf Vorschlag eines der Vertragspartner vom Ministerium für Arbeit, Sozialwesen und Familie der SR bestimmt.

b) Das Schiedsverfahren

Bleibt das Schlichtungsverfahren über den Abschluss eines Kollektivvertrags erfolglos, so können die Vertragspartner nach gegenseitiger Vereinbarung bei einem Schiedsrichter schriftlich um die Streitentscheidung ersuchen.

Streitigkeiten um die Erfüllung der Verpflichtungen aus einem Kollektivvertrag

Streitigkeiten über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag werden laut Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen obligatorisch vor dem Vermittler, fallweise vor dem Schiedsrichter gelöst. Die rechtskräftige Entscheidung des Schiedsrichters im kollektiven Arbeitsstreit über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag ist vollstreckbar. Beim nach dem Sitz des Streitgegners zuständigen Zweitinstanzgericht kann eine Berufung eingelegt werden. Bei Streitigkeiten über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag nach dessen Abschluss kann kein Streik ausgerufen werden.

Ausgehend vom Prinzip der Vertragsfreiheit nimmt das Gesetz über die Kollektivvertragsverhandlungen an, dass die Vertragspartner sich den Schlichter selbst wählen. Können sie sich nicht einigen, so wird dieser auf Vorschlag eines der Vertragspartner vom Ministerium für Arbeit, Sozialwesen und Familie der SR bestimmt.

a) Das Schiedsverfahren

Bleibt das Schlichtungsverfahren erfolglos, so können die Vertragspartner nach gegenseitiger Vereinbarung schriftlich um die Streitentscheidung durch einen Schiedsrichter ersuchen. Das Schiedsverfahren gilt als eingeleitet, wenn es zu Entgegennahmen dieses Antrags kommt.

Entscheidungen von Schiedsrichtern in Verfahren über die Erfüllung von Verpflichtungen aus einem Kollektivvertrag können von den Parteien vor das zuständige Kreisgericht gebracht werden (das Gesetz Nr. 2/1991 Slg). Dieses folgt in seinem Verfahren den Bestimmungen der Zivilgerichtsordnung für das Verfahren erster Instanz. Es entscheidet durch Beschluss, gegen den keine Berufung zulässig ist.

Der Schiedsrichter hat den Vertragspartnern seine Entscheidung im Streitfall binnen 15 Tagen ab Verfahrensaufnahme bekannt zu geben. Im Streit über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag entscheidet der Schiedsrichter darüber, ob und wie ein Vertragspartner verpflichtet ist, die strittige Verpflichtung zu erfüllen.

Steht die Entscheidung des Schiedsrichters über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag im Widerspruch zu den Rechtsvorschriften oder zum Kollektivvertrag, so hebt das Zweitinstanzgericht diese Entscheidung aufgrund eines Antrags von einem der Ver-

tragspartner auf. Es entscheidet hierbei in Form eines Beschlusses, gegen den kein Rechtsmittel zulässig ist. Das Zweitinstanzgericht kann die Entscheidung des Schiedsrichters nur aufheben oder bestätigen. Es kann dessen Entscheidung nicht verändern.

Der Vertragspartner kann den Antrag auf Aufhebung der Entscheidung des Schiedsrichters binnen 15 Tagen ab deren Zustellung bei dem Zweitinstanzgericht einreichen, in dessen Sprengel derjenige Vertragspartner seinen Sitz hat, gegen dessen Antrag der Schiedsrichter die Aufhebung abgelehnt hat, oder wenn das Verfahren eingestellt wurde. Nehmen die Vertragspartner ihr Recht auf die Vorlage des Antrags auf Aufhebung der Entscheidung des Schiedsrichters nicht wahr, so erlangt die Schiedsrichterentscheidung Rechtskraft. Die gleichen Rechtswirkungen hat auch die Entscheidung, mit welcher das Gericht den Antrag auf Aufhebung abgelehnt hat, oder wenn das Verfahren eingestellt wurde.

Eine wichtige rechtliche Bedeutung hat die gerichtliche Vollstreckbarkeit der rechtskräftigen Entscheidung des Schiedsrichters im Streit über die Erfüllung von Verpflichtungen aus dem Kollektivvertrag. Erfüllt einer der Vertragspartner seine sich aus der Entscheidung ergebenden Pflichten nicht, so ist der andere Vertragspartner berechtigt, durch seinen Antrag vom Gericht den Vollzug der schiedsrichterlichen Entscheidung zu erheischen, welche zu diesem Zweck mit der Vollstreckbarkeitsklausel versehen ist.

Zusammenfassung

Die Slowakische Republik hat nach fast zwei Jahrzehnten formal relativ gut entwickeltes Kollektivrecht. Das Problem, das die Entwicklung des Kollektivrechtes begleitet hat und mit der Absenz des sozialen Partners verbunden ist, wurde in den vorausgehenden Jahren vom grossen Teil gelöst. Nach den bisherigen Erfahrungen mit der Entwicklung des Kollektivrechtes führen die beste Sozialpolitik mit der Hilfe von Kollektivverträgen grosse Unternehmen, die in der Sozialpolitik als Beispiel für kleine Firmen dienen. Die legislative Entwicklung im Bereich Kollektivrecht in der Slowakischen Republik weist im Vergleich zu anderen Ländern auch einige Besonderheiten auf, die im breiten persönlichen Geltungsbereich des Kollektivrechtes liegen, das sich nicht nur auf den unternehmerischen Bereich bezieht, sondern seine Adressaten auch Beamte im öffentlichen wie auch im staatlichen Dienst sind.

Man kann voraussetzen, dass durch die Verbesserung der Wirtschaftsentwicklung im Land das Verhältnis zwischen dem Angebot und der Nachfrage auf dem Arbeitsmarkt weiter optimalisiert wird und damit auch die Arbeitgeber danach streben müssen, mehr attraktive Sozialpolitik für ihre Arbeitnehmer zu machen.

Literaturverzeichnis

- BARANCOVÁ, H. und R. SCHRONK. *Pracovné právo*. 4. aktualiz. vyd. Bratislava: Sprint, 2007. 816 S. ISBN 978-80-89085-95-8.
- BARANCOVÁ, H. Ústavné právo slobodne sa združovať a súčasný stav kolektívneho pracovného práva v Slovenskej republike. *Právo a zameštnanie*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 14-19. ISSN 1211-1139.
- BARANY, E. Základné ľudské práva Rady Európy a právny poriadok Slovenskej republiky. In: H. BARANCOVÁ und A. KRŠKOVÁ, Hrsg. *Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia*. 1. vyd. Trnava: Trnavská univerzita, 2000, S. 49-56. ISBN 80-88715-14-8.
- BĚLINA, M. et al. *Pracovní právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2001. 474 S. ISBN 80-7179-521-6.
- FUCHS, M. Hrsg. *Europäisches Sozialrecht: Kommentar*. 4. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2005. 775 S. ISBN 978-3-8329-1131-7.
- GALVAS, M. et al. *Pracovní právo: 300 otázek a odpovědí*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2007. 178 S. ISBN 978-80-251-1872-6.
- GALVAS, M. K některým základním problémům kolektivního pracovního práva. *Právo a zaměstnanost*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 8-13. ISSN 1211-1139.
- GALVAS, M. *K problematice odborů jako subjektů kolektivního pracovního práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 1993. 33 S. ISBN 80-210-0627-7.
- Gesetz Nr. 2/1991 Slg. über Kollektivverhandlung.*
- Gesetz Nr. 65/1965 Slg. Arbeitsgesetzbuch.*
- HODÁLOVÁ, I. Obsah a forma právnych úkonov v pracovnom práve. *Príjmy a mzdy*. 2007, roč. 8, č. 11, S. 29-32. ISSN 1335-5791.
- HRABCOVÁ, D., M. GALVAS und P. PRUNNER. *Sociální dialog: vyjednávání v teorii a praxi*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2008. 224 S. ISBN 978-80-7239-233-9.

- JANIČOVÁ, E. K niektorým otázkam kolektívneho pracovného práva v Slovenskej republike. *Právo a zaměstnání*. 2002, roč. 8, č. 1, S. 19-21. ISSN 1211-1139.
- ŠUBRT, B. Některé poznámky ke kolektivnímu pracovnímu právu. *Práce a mzda*. 2007, roč. 55, č. 12, S. 51-52. ISSN 0032-6208.
- TONHAUSER, P. Extenzia kolektívnych zmlúv. In: K. SVITANOVÁ, ed. *Aktuálne otázky pracovnej legislatívy v EÚ a SR*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2007, S. 113-119. ISBN 978-80-8083-523-1.
- VOZÁBOVÁ, E. Uzavíraní a záväznosť kolektívnych zmlúv z hľadiska zamestnavateľa. *Práce a mzda*. 2009, roč. 57, č. 1, S. 41-44. ISSN 0032-6208.

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Juristische Fakultät
Trnavaer Universität in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slowakische Republik
dekan.prf@truni.sk

Medzinárodnoprávna zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané

International Legal Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts Not Prohibited by International Law

Juraj Jankuv

Abstract: *The aim of this study is to define theoretical frame of institute of liability for injurious consequences of actions those are not prohibited by international law, to identify differences between this institute and the institute of responsibility for internationally wrongful acts, to outline the historical development of rules on liability for injurious consequences of actions, which are not prohibited by international law, to analyze relevant codification activities of the UN International Law Commission, to explore the related treaty arrangements relating to the liability of States, as well as related treaty arrangements enshrining civil liability of the operators of each activity. Mentioned analyses will form the basis for a summary of the most important features of the international legal institute of liability for injurious consequences of activities those are not prohibited by international law.*

Key Words: *International Public Law; Liability of States; Liability of Operators; Damage; Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law; Outer Space; Nuclear Energy; Environment; Maritime Law; Disposal of Wastes.*

Abstrakt: *Cieľom tejto štúdie je teoreticky vymedziť inštitút zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, identifikovať rozdiely medzi týmto inštitútom a inštitútom zodpovednosti za protiprávne správanie, načrtnúť historický vývoj pravidiel v oblasti zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, analyzovať relevantné kodifikačné aktivity Komisie OSN pre medzinárodné právo, preskúmať súvisiace zmluvné úpravy týkajúce sa zodpovednosti štátov, ako aj súvisiace zmluvné úpravy zakotvujúce občianskoprávnu zodpovednosť operátorov jednotlivých činností. Uvedené analýzy sú základom pre sumarizáciu najdôležitejších črt medzinárodnoprávne-*

ho inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané.

KLúčové slová: *Medzinárodné právo verejné; zodpovednosť štátov; zodpovednosť operátorov; škoda; škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom; kozmický priestor; jadrová energia; životné prostredie; morské právo; nakladanie s odpadmi.*

Úvod

V súčasnom medzinárodnom práve sa v období druhej polovice dvadsiateho storočia postupne vyvíjali nové pravidlá zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. Vo vedeckej a odbornej literatúre sa tento druh zodpovednosti označuje aj ako zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom dovolené.¹ Ide spravidla o činnosti, ktoré nesú zvýšený stupeň rizika a týkajú sa mierového využívania jadrovej energie, znečisťovania životného prostredia, prepravy nebezpečných látok a odpadov, prevádzky námorných lodí a kozmických objektov. Tento typ zodpovednosti sa v medzinárodnom práve verejnom vyvinul v súvislosti s nutnosťou vyvážiť slobodu správania sa štátov s opodstatnenými obavami, že neobmedzený výkon technologickej a priemyselnej moci môže zničiť ľudstvo.² V rámci tejto koncepcie zodpovednosti sa vyskytujú pravidlá upravujúce zodpovednosť štátov vo vzťahu k niektorým z uvedených činností i pravidlá upravujúce občianskoprávnu zodpovednosť vnútroštátnych operátorov niektorých z uvedených činností.

Cieľom tejto štúdie je teoreticky vymedziť inštitút zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, identifikovať rozdiely medzi týmto inštitútom a inštitútom zodpovednosti za protiprávne správanie, načrtnúť historický vývoj pravidiel v oblasti zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú me-

¹ K tejto problematike bližšie pozri dielo ŠTURMA, P. *International Liability for Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law: Mission Possible or Impossible?*. In: P. ŠTURMA, ed. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. 1st ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2002, s. 21-29. ISBN 978-80-8588945-1.

² JABBARI-GHARABAGH, M. *Type of State Responsibility for Environmental Matters in International Law*. *Revue Juridique Thémis* [online]. 1999, vol. 33, no. 1, s. 74 [cit. 2013-11-19]. ISSN 0556-7963. Dostupné na: <http://www.editionsthemis.com/uploaded/revue/article/rjtv0133num1/jabbari.pdf>.

dzinárrodným právom zakázané, analyzovať relevantné kodifikačné aktivity Komisie OSN pre medzinárodné právo, preskúmať súvisiace zmluvné úpravy týkajúce sa zodpovednosti štátov, ako aj súvisiace zmluvné úpravy zakotvujúce občianskoprávnu zodpovednosť operátorov jednotlivých činností. Uvedené analýzy budú základom pre sumarizáciu najdôležitejších črt medzinárodnoprávneho inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané.

Teoretické vymedzenie inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, a rozdiely medzi týmto inštitútom a inštitútom zodpovednosti za protiprávne správanie

V teórii medzinárodného práva je zreteľné, že v medzinárodnom práve sa zmluvnou praxou štátov vyvíja osobitný druh zodpovednosti – zodpovednosť za činnosti, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. Hoci právny režim a mechanizmy tohto druhu zodpovednosti sú v medzinárodnom práve dobre stabilizované, pojem režimu zodpovednosti pri absencii protiprávneho správania je veľmi vzdialený od jasného vymedzenia.³ Autori v súvislosti s týmto druhom zodpovednosti v minulosti použili pojmy ako „zodpovednosť bez viny“ (angl. liability without fault), „zodpovednosť za riziko“ (angl. liability for risk), „objektívna zodpovednosť“ (angl. objective liability), „kauzálna zodpovednosť“ (angl. causal liability), „striktná zodpovednosť“ (angl. strict liability), „absolútna zodpovednosť“ (angl. absolute liability) a „zodpovednosť *sine delicto*“.⁴ Uvedené pojmy sú *de facto* synonymickými, avšak môžu sa v malej miere odlišovať v detailoch svojho obsahu. Vo vede medzinárodného práva sa v kontexte uvedených pojmov zrejme ako prvá objavila koncepcia „kauzálny zodpovednosti“, a to v roku 1902 prostredníctvom talianskeho internacionalistu Anzilottiho.⁵ V konečnom dôsledku však strešným pojmom pre všetky uvedené pojmy môže byť pojem „objektívna zodpoved-

³ MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 503. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁴ MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 503. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁵ JABBARI-GHARABAGH, M. Type of State Responsibility for Environmental Matters in International Law. *Revue Juridique Thémis* [online]. 1999, vol. 33, no. 1, s. 69 [cit. 2013-11-19]. ISSN 0556-7963. Dostupné na: <http://www.editionsthemis.com/uploaded/revue/article/rjtvol33num1/jabbari.pdf>.

nost“, ktorý stručne a jasne vystihuje podstatu tohto druhu zodpovednosti a ktorý je postavený na zodpovednosti bez zavinenia, kde zodpovedný subjekt zodpovedá za vzniknutú škodu objektívne, bez ohľadu na to, či škodu zaviniť, alebo nie.

Cieľom inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, je vytvoriť mechanizmus, ktorý zabráni situácii, kedy obeť nemajú prostriedok nápravy k náhrade spôsobenej škody.⁶ Tento inštitút sa používa vo vzťahu k škodlivým dôsledkom činností, ktoré zahŕňajú riziko spôsobenia významnej cezhraničnej škody prostredníctvom ich fyzických dôsledkov. Ide o rôzne činnosti v oblasti životného prostredia, jadrovej energetiky, kozmického priestoru, morských priestorov a prepravy nebezpečných látok a odpadov.

Pojem zodpovednosť v medzinárodnom práve však všeobecne býva spravídla spájaný s porušením záväzkov vyplývajúcich z noriem medzinárodného práva a s aplikáciou obyčajového inštitútu zodpovednosti za protiprávne správanie. Preto považujeme za vhodné uskutočniť krátky exkurz do oblasti pojmu zodpovednosť, tak, ako je používaný v medzinárodnom práve verejnom, a zároveň odlíšiť z pojmového hľadiska inštitút zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, a inštitút zodpovednosti štátov za protiprávne správanie.

V medzinárodných zmluvných i mimozmluvných dokumentoch v oblasti životného prostredia sa pojem zodpovednosť (angl. responsibility alebo liability) používa v rôznych súvislostiach a často i v rôznych významoch. Pri bližšom pohľade je nutné rozlišovať tri základné významy tohto homonyma. V prvom rade ide o pojem zodpovednosť za medzinárodne protiprávne správanie (angl. responsibility). Ďalej ide o pojem zodpovednosť za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané (angl. liability). Napokon ide o pojem zodpovednosť (angl. responsibility) v zmysle primárnej povinnosti štátu niečo urobiť, zaistiť alebo sa niečoho zdržať podľa konštrukcie príslušného medzinárodnoprávneho záväzku.⁷ Z hľadiska cieľa tejto časti štúdie je

⁶ MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 504. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁷ ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: 1. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEK, 2004, s. 117. ISBN 978-80-903409-2-X.

potrebné pracovať s prvými dvoma pojmami, resp. druhmi zodpovednosti.

K terminologickému odlišeniu oboch druhov zodpovednosti v anglickom jazyku prispela Komisia OSN pre medzinárodné právo v roku 1973, ktorej členovia sa dohodli, že anglický pojem „responsibility“ sa bude používať vo vzťahu k zodpovednosti štátov za protiprávne správanie a anglický pojem „liability“ sa bude používať v súvislosti so zodpovednosťou štátov za škodlivé následky činností, ktoré sú medzinárodným právom dovolené.⁸ Obe pojmy je možné v slovenskom jazyku prekladať ako zodpovednosť. Pojem „liability“ je navyše možné preložiť aj ako ručenie. Je zaujímavé, že v českej odbornej literatúre sa obdobný pojem „ručení“ používal pre označenie inštitútu zodpovednosti v tradičnom medzinárodnom práve. Týmto pojmom sa označovala vlastnosť štátu spočívajúca v jeho spôsobilosti plniť, čo mu bolo uložené normami medzinárodného práva.⁹

Ako už bolo spomenuté, pojem „responsibility“ sa primárne používa na označenie zodpovednosti štátu za jeho správanie a z neho vzniknutú škodu. V tejto súvislosti sa odlišuje jednak zodpovednosť za medzinárodne protiprávne správanie (angl. responsibility), a jednak zodpovednosť (angl. liability) za škodlivé dôsledky činností, spojená s medzinárodným právom dovolenými činnosťami. V súvislosti s oboma druhmi zodpovednosti sa spája povinnosť k náhrade škody (angl. liability to make reparation). V tomto prístupe je možné vypozerovať určitý významový posun, ktorý môže čitateľa pomýliť. Anglický pojem „liability“ však v oboch prípadoch znamená povinnosť (ručenie) nahradiť škodu, pričom otázka toho, či škoda vznikla v dôsledku protiprávneho správania alebo z iného dôvodu, nie je relevantná. Z hľadiska pojmového sa teda v anglickej medzinárodnoprávnej odbornej terminológii pojem „responsibility“ používa len v súvislosti s obvyčajovo upravenou zodpovednosťou za protiprávne správanie. Naopak, pojem „liability“ sa používa v súvislosti so zodpovednosťou za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárod-

⁸ AGO, R. Conclusions du colloque “Responsabilité des États pour les dommages à l’environnement”. In: F. FRANCONI a T. SCOVAZZI, eds. *International Responsibility for Environmental Harm*. 1st ed. London: Graham & Trotman, 1991, s. 493-494. ISBN 978-1-85333-579-2.

⁹ ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEK, 2004, s. 117-118. ISBN 978-80-903409-2-X.

ným právom zakázané, tak, ako je definovaná v rámci kodifikačných aktívít Komisie OSN pre medzinárodné právo v súvislosti a so zmluvne upravenou absolútnou (striktnou, objektívnou) zodpovednosťou, ktorá predstavuje jej poddruh. Z hľadiska iných jazykov než je jazyk anglický však môže dochádzať k terminologickým interpretačným problémom vzhľadom na skutočnosť, že v žiadnom inom jazyku neexistujú odlišné ekvivalenty oboch pojmov a oba pojmy sa spravidla prekladajú ako „zodpovednosť“.¹⁰

Koncepcia zodpovednosti za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, vykazuje v porovnaní s inštitútom zodpovednosti za protiprávne správanie viacero rozdielov. *Primárny rozdiel* medzi zodpovednosťou za protiprávne správanie a zodpovednosťou za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, je skutočnosť, že v prvom prípade ide o zodpovednosť za správanie v rozpore s medzinárodným právom a v druhom o zodpovednosť za škody spôsobené činnosťami, ktoré sú medzinárodným právom dovolené. *Ďalší rozdiel* spočíva v povahe noriem, ktoré upravujú pravidlá oboch druhov zodpovednosti. Zatiaľ, čo v prvom prípade majú tieto pravidlá obyčajovú podobu (ich písomné zacytenie predstavuje návrh Komisie pre medzinárodné právo), pravidlá upravujúce zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom dovolené existujú najmä v zmluvnej podobe, resp. v podobe kodifikačných návrhov Komisie OSN pre medzinárodné právo, ktoré unifikujú vnútroštátne pravidlá v danej oblasti. *Tretí rozdiel* spočíva v povahe zodpovednosti. V prvom prípade ide o zodpovednosť subjektívnu, ktorá sa viaže na predchádzajúce protiprávne správanie sa štátu, prípadne iného subjektu medzinárodného práva. V druhom prípade je konštrukcia zodpovednosti objektívna, t.j. štát, resp. vnútroštátny operátor rizikovej činnosti zodpovedá za škodlivé následky dovolených činností objektívne, bez ohľadu na to, či ich zaviedol.

Historický vývoj pravidiel v oblasti zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané

Historický vývoj pravidiel v oblasti zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, sa v medzinárodnom práve pravdepodobne postupne udomácnil cestou analógie

---

¹⁰ LOUKA, E. *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness, and World Order*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 478. ISBN 978-0-521-86812-9.

s podobnými inštitútmi existujúcimi v rímskom práve.¹¹ Prvé nepriame zmienky o existencii týchto pravidiel je možné identifikovať v rámci judikatúry medzinárodných vyšetrovacích, arbitrážnych a súdnych orgánov. V prípade *Zlievareň v Traile (1941)*,¹² riešenom arbitrážnou cestou, išlo o americko-kanadský spor ohľadom znečisťovania amerického územia kanadskou zlievarenskou spoločnosťou Trail Smelter, spracúvajúcou olovo a zinok. Táto spoločnosť sídlila v pohraničnom meste Trail, asi 10 míľ od hraníc s USA. Spracovávala olovo a zinok už od počiatkov 20. storočia. V roku 1930 produkovala po zvýšení výroby 300 ton sírnatých výparov obsahujúcich aj dioxid síry ročne. Tieto exhaláty sa šírili údolím rieky Columbia až do USA, kde spôsobili značné škody na krajine i iné škody v rámci štátu Washington. USA vyvolalo rokovanie s Kanadou, ktoré skončilo dohodou o arbitrážnom riešení sporu. Arbitrážny orgán konštatoval, že došlo k škode spôsobenej prekročením určitého limitu znečistenia ovzdušia oxidom uhličitým kanadskou súkromnou zlievarňou. Arbitrážny orgán tu podobne ako v prípade *Prielivu Korfu (1949)*¹³ konštatoval, že medzinárodné právo obyčajovými normami ukladá štátom záväzok *sic utere tuo ot alienum non laedas*, t.j. záväzok nepoužívať svoje územie tak, aby bola spôsobená škoda inému štátu alebo na medzinárodných priestoroch.¹⁴ V konečnom dôsledku však arbitrážny orgán nemohol konštatovať zodpovednosť Kanady, keďže na to nebol zmocnený arbitrážnou zmluvou. Na druhej strane stanovil špeciálny režim za účelom zníženia a monitorovania budúcich škodlivých emisií presahujúcich tolerovanú úroveň, a zároveň povinnosť Kanady zaplatiť odškodnenie za náhodné emisie presahujúce tolerovanú úroveň.¹⁵ Povinnosť zaplatiť odškodnenie tu skôr korešponduje s režimom zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré sú medzinárodným právom dovolené. Naopak, nedodržanie špeciálneho režimu zníženia emisií by v prípade porušenia vyvolalo zodpovednosť za protiprávne správanie. Uvedený prípad má teda ako dimenziu zodpovednosti štátov za protiprávne sprá-

¹¹ BOYLE, A. E. Globalising Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. *Journal of Environmental Law*. 2005, vol. 17, no. 1, s. 3. ISSN 0952-8873.

¹² Pozri *Trail Smelter Case (United States, Canada)* [1938-04-16 a 1941-03-11]. Reports of International Arbitral Awards Vol. 3, s. 1905-1982.

¹³ *Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania)* [1949-04-09]. International Court of Justice, 1949, s. 4-38.

¹⁴ Van DYKE, J. M. Liability and Compensation for Harm Caused by Nuclear Activities. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 14. ISSN 0196-2035.

¹⁵ K prípadu *Zlievareň v Traile* bližšie pozri dielo BRATSPIES, R. M. a R. A. MILLER, eds. *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 347. ISBN 978-0-521-85643-0.

vane, tak i dimenziu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností štátov, ktoré sú medzinárodným právom dovolené.

V prípade *Jazero Lanoux (franc. Lac Lanoux – 1957)*¹⁶ riešil arbitrážny tribunál otázku, či využívanie vôd rovnomenného jazera Francúzskom a z tohto vyplývajúca zmena v množstve vody rieky Carol na španielskom území predstavuje medzinárodne protiprávne správanie vyvolávajúce zodpovednosť Francúzska za dané následky. Riešenie sporu sa opieralo o dvojstrannú *Zmluvu z Bayonne (1866)* medzi oboma štátmi, ktorej článok 9 určil, že využívanie vôd jazera je dovolené s výhradou, že nepresiahne rozsah potrebný k uspokojeniu skutočných potrieb. Tento článok stanovil, že verejne prospešné práce môže každá strana uskutočňovať za podmienky, že bude poskytnuté náležité odškodnenie, čo skôr evokuje aplikáciu zodpovednosti za škody medzinárodným právom dovolené. Arbitrážny orgán dospel k záveru, že Francúzsko by zodpovedalo za protiprávne správanie iba vtedy, ak by opomenulo uskutočniť nevyhnutné bezpečnostné opatrenia, a ak by boli španielske práva skutočne dotknuté. V danom prípade bolo konštatované, že Francúzsko je oprávnené vykonávať svoje práva. Nemôže však ignorovať španielske záujmy. Z dikcie arbitrážneho nálezu vyplýva, že i tento prípad má opäť dimenziu týkajúcu sa zodpovednosti za protiprávne správanie, ale aj dimenziu zodpovednosti za škodlivé následky činností medzinárodným právom dovolené.

Úplne prvou medzinárodnou zmluvou, ktorá zakotvila zodpovednosť štátu za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, je pravdepodobne *Dohovor o šírom mori (1958)*,¹⁷ ktorý zakotvil zodpovednosť štátu v súvislosti s dovoleným aktom zastavenia a prehliadky lode podozrivej z činov zakotvených v článku 22, pre prípad, ak sa podozrenie nepreukáže.

Ďalšie zmluvné úpravy v tejto oblasti vznikli v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, s cieľom upraviť dve rizikové oblasti činností, ktoré môžu priniesť cezhraničné škody, a to oblasť znečisťovania morí ropou a oblasť jadrových nehôd.¹⁸ V týchto dvoch oblastiach vznikali v uvedených obdobiach cezhraničné škody relatívne pravi-

¹⁶ Pozri *Affaire du lac Lanoux (Espagne, France)* [1957-11-16]. Reports of International Arbitral Awards, 2006, vol. 12, s. 281-317.

¹⁷ *Geneva Convention on the High Seas* [1958-04-29]. 450 UNTS 11.

¹⁸ BOYLE, A. E. Globalising Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. *Journal of Environmental Law*. 2005, vol. 17, no. 1, s. 4. ISSN 0952-8873.

delne. Dohovory týkajúce sa oboch oblastí však zakotvili primárnu občianskoprávnu zodpovednosť operátorov rizikových činností. Z chronologického hľadiska išlo postupne o *Parížsky dohovor o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1960)*,¹⁹ *Bruselský dohovor o zodpovednosti operátorov jadrových lodí (1962)*,²⁰ *Bruselskú zmluvu dopĺňujúcu Parížsky dohovor o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1963)*,²¹ *Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou (1963)*,²² *Dodatkový protokol k Parížskemu dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1964)*,²³ *Medzinárodný dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1969)*,²⁴ *Bruselský dohovor týkajúci sa občianskoprávnej zodpovednosti v oblasti námornej prepravy jadrového materiálu (1971)*,²⁵ *Medzinárodný dohovor o založení medzinárodného fondu pre náhradu škody spôsobenej znečistením ropou (1971)*,²⁶ a napokon *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škodu spôsobenú znečistením ropou vzniknutú pri skúmaní a využívaní nerastných zdrojov morského dna (1977)*.²⁷

V období šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov však vznikli aj dva dohovory, ktoré zakotvujú i zodpovednosť štátu za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, v oblasti kozmického priestoru. *Zmluva o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies*

---

¹⁹ *Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy* [1960-07-29]. 956 UNTS 263. Tento dohovor je záväzný od roku 1968.

²⁰ *Brussels Convention on the Liability of the Operators of Nuclear Ships* [1962-05-25]. AJIL 57(1), s. 268-278. Tento dohovor nie je záväzný.

²¹ *Brussels Agreement Supplementary to the Paris Convention of 1960 on Third Party Liability* [1963-01-31]. 1041 UNTS 358. Tento dohovor je záväzný od roku 1974.

²² *Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [1963-05-21]. 1063 UNTS 265. Tento dohovor platí od roku 1977.

²³ *Additional Protocol to Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy* [1964-01-28]. 956 UNTS 335.

²⁴ *International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1969-11-29]. 973 UNTS 3.

²⁵ *Convention Related to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Material* [1971-12-17]. 974 UNTS 255. Tento dohovor platí od roku 1975.

²⁶ *International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage* [1971-12-18]. 1110 UNTS 57.

²⁷ *Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage Resulting from Exploration for and Exploitation of Seabed Mineral Resources* [1977-05-01]. 14 ILM 1450.

(1967)²⁸ v článku VII vo veľmi všeobecnej rovine zakotvuje medzinárodnú zodpovednosť štátov za škody spôsobené ich kozmickými objektmi alebo ich súčasťami inej zmluvnej strane alebo jej fyzickým či právnickým osobám na Zemi, vo vzdušnom priestore alebo v kozmickom priestore vrátane Mesiaca a iných nebeských telies. Na toto ustanovenie potom nadviazal špecializovaný *Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi (1972)*,²⁹ ktorý zakotvuje tento druh zodpovednosti vo vzťahu k škodám vzniknutým lietadlám za letu a na zemskom povrchu, pričom musí ísť o škodu na životoch a zdraví osôb či na ich majetku.

Určítym medzníkom pre vývoj a formovanie tohto druhu zodpovednosti sa stala *Konferencia OSN o životnom prostredí*, ktorá sa konala v Štokholme (1972),³⁰ kde bola o.i. prijatá veľmi významná *Deklarácia OSN o ľudskom životnom prostredí*.³¹ V zásade 22 tejto deklarácie je stanovené, že štáty majú spolupracovať, aby rozvinuli medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti a kompenzácie pre obeť znečistenia a iných škôd na životnom prostredí spôsobené v rámci ich jurisdikcie alebo kontroly v oblastiach mimo ich jurisdikcie.³²

V nadväznosti na závery Konferencie OSN o životnom prostredí (1972) i zmluvnú prax štátov sa v roku 1977 začala problematikou zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, zaoberať Komisia OSN pre medzinárodné právo.³³ Táto komisia v nadväznosti na túto problematiku prijala dva kodifikačné návrhy, a to *Návrh článkov o zabránení cezhraničnej škode spôsobenej ri-*

---

²⁸ *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies* [1967-01-27]. 610 UNTS 205.

²⁹ *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects* [1972-03-29]. 961 UNTS 187.

³⁰ Bližšie pozri BIRNIE, P. W. a A. E. BOYLE. *Basic Documents on International Law and the Environment*. 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 1-8. ISBN 978-0-19-876320-8.

³¹ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* [1972-06-16]. UN Doc. A/Conf.48/14/Rev. 1 (1973); 11 ILM 1416.

³² Anglické znenie zásady 22 je nasledovné: „... States shall cooperate to develop further the international law regarding liability and compensation for the victims of pollution and other environmental damage caused by activities within the jurisdiction or control of such States to areas beyond their jurisdiction...” Použitý pojem „liability“ indikuje, že nejde o zodpovednosť štátov za protiprávne správanie, ale o zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané.

³³ BOYLE, A. E. Globalising Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. *Journal of Environmental Law*. 2005, vol. 17, no. 1, s. 4. ISSN 0952-8873.

zikovými činnosťami (2001)³⁴ a *Návrh Princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody vzniknutej z rizikových činností (2006)*.³⁵

Štáty však paralelne s týmito kodifikačnými snahami Komisie OSN pre medzinárodné právo pokračovali v produkcii ďalších dohovorov a protokolov k starším, už prijatým dohovorom, ktoré ďalej precizovali daný typ zodpovednosti v jednotlivých oblastiach. V roku 1974 bol prijatý *Dohovor o preprave cestujúcich a ich batožiny na mori*,³⁶ neskôr doplnený dvoma protokolmi z rokov 1976 a 1990. Tento dohovor zakotvil zodpovednosť dopravcu za škody vzniknuté na prepravovanej batožine, ako aj škody vzniknuté v nadväznosti na úmrtie či poranenie cestujúcich v dôsledku nehôd lodí. V roku 1982 bol prijatý *Dohovor o morskom práve (1982)*,³⁷ ktorý reviduje už spomínaný *Dohovor o šírom mori (1958)*. Tento dohovor mierne rozvinul ustanovenia článku 22 Dohovoru o šírom mori v článku 110 a zakotvil zodpovednosť štátu vo vzťahu k škodám, ktoré vznikli lodi, ktorá bola neoprávnene zastavená na mori. V článku 235 navyše tento dohovor zakotvuje, že štáty budú niest' zodpovednosť (angl. liability) za škody spôsobené na morskom životnom prostredí.³⁸ V roku 1988 bol prijatý *Spoločný protokol o aplikácii Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu a Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie*,³⁹ ktorého účelom bolo zamedziť paralelnému vzniku zodpovednosti podľa oboch dohovorov. O rok neskôr, v roku 1989, bol v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Európu prijatý *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železniciach a na plavidlách vnútrozemskej plavby*,⁴⁰ ktorý zakotvil ob-

³⁴ *Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities* [2001-05-11]. Report of the International Law Commission on the Work of Its Fifty-Third Session, UN Doc. A/56/10.

³⁵ *Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities* [2006-06-02]. Report of the International Law Commission on the Work of Its Fifty-Eight Session, UN Doc. A/61/10.

³⁶ *Convention on the Carriage of Passengers and Their Luggage by Sea* [1974-12-13]. 1463 UNTS 221.

³⁷ *United Nations Convention on the Law of the Sea* [1982-12-10]. 1833 UNTS 3.

³⁸ V ods. 1 článku 235 sa uvádza v anglickom znení: „They (states) shall be liable in accordance with international law.“

³⁹ *Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy* [1988-09-21]. 1672 UNTS 293.

⁴⁰ *Convention on Civil Liability for Damage Caused During Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail and Inland Navigation Vessels* [1989-10-10]. UN Doc. ECE/TRANS/79.

jektívnu občianskoprávnu zodpovednosť dopravcov za škody pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železničiach a na plavidlách vnútrozemskej plavby.

Ďalším impulzom k rozvoju daného typu zodpovednosti bolo prijatie *Deklarácie o životnom prostredí a rozvoji (1992)*,⁴¹ prijatej na *Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji (1992)* v Rio de Janeiro.⁴² V zásade 13 tejto deklarácie⁴³ je zakotvené, že štáty budú rozvíjať národné právo týkajúce sa zodpovednosti a náhrady škody pre obeť znečistenia a iných environmentálnych škôd. Štáty budú tiež spolupracovať rýchle a viac odhodlanejšie pri rozvoji medzinárodného práva týkajúceho sa zodpovednosti a náhrady škody za nepriaznivé účinky ekologickej škody spôsobenej činnosťami v rámci ich jurisdikcie alebo kontroly v oblastiach mimo ich jurisdikcie. Hneď v nasledujúcom roku 1993 bol v nadväznosti na toto ustanovenie v rámci Rady Európy prijatý *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti vyplývajúcej z činností nebezpečných pre životné prostredie*,⁴⁴ ktorý zakotvuje absolútnu zodpovednosť za škody operátorov rizikových činností v oblasti životného prostredia.

V roku 1996 bol prijatý *Medzinárodný dohovor o zodpovednosti a náhrade škôd pri preprave škodlivých a nebezpečných látok na mori (1996)*,⁴⁵ ktorý zakotvil zodpovednosť vlastníkov lodí za škody spôsobené pri nehodách lodí prepravujúcich rôzne druhy presne určených škodlivých látok. V roku 1997 bol prijatý *Protokol na zmenu Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu*,⁴⁶ ktorý sa týka do-

⁴¹ *Rio Declaration on Environment and Development* [1992-06-13]. UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I).

⁴² Bližšie pozri BIRNIE, P. W. a A. E. BOYLE. *Basic Documents on International Law and the Environment*. 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 9-14. ISBN 978-0-19-876320-8.

⁴³ Anglické znenie zásady je nasledovné: „... States shall develop national law regarding liability and compensation for the victims of pollution and other environmental damage. States shall also cooperate in an expeditious and more determined manner to develop further international law regarding liability and compensation for adverse effects of environmental damage caused by activities within their jurisdiction or control to areas beyond their jurisdiction...“ Použitý pojem „liability“ indikuje, že nejde o zodpovednosť štátov za protiprávne správanie, ale o zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané.

⁴⁴ *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment* [1993-06-21]. CETS No. 150.

⁴⁵ *International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea* [1996-05-03]. 35 ILM 1415.

⁴⁶ *Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [1997-09-12]. 2241 UNTS 302.

plnkovej zodpovednosti štátov za jadrové škody. V tom istom roku bol prijatý autonómny *Dohovor o doplnkovej náhrade škody za jadrovú škodu*,⁴⁷ ktorý mal rovnaký účel. V roku 1999 bol prijatý *Protokol o zodpovednosti za cezhraničný odpad*⁴⁸ k *Bazilejskému dohovoru o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní (1989)*.⁴⁹ Závazok spracovať takýto protokol vyplynul štátom z článku 12 Bazilejského dohovoru. Uvedený protokol zakotvil zodpovednosť osôb prepravujúcich nebezpečné odpady cez hranice za škodu vzniknutú v súvislosti s nebezpečnými odpadmi pri ich cezhraničnej preprave. V roku 2001 bol prijatý *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia olejom zo zásobníkov*,⁵⁰ ktorý upravuje zodpovednosť za škody vzniknuté pri únikoch oleja slúžiaceho ako pohonná či mazacia látka lodí. V roku 2004 bol prijatý *Protokol na zmenu Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie*, ktorý implementoval všetky zmeny, ku ktorým došlo vo vzájomnej interakcii Parížskeho dohovoru (1960) a Viedenského dohovoru (1963).

Uvedená zmluvná normotvorba v priebehu času nastolila i otázku možnej existencie obyčajových pravidiel v tejto oblasti. Napriek záujmu medzinárodného spoločenstva o túto otázku a možnú užitočnosť takýchto noriem je pravdepodobné, že takýto režim zatiaľ ešte neexistuje kvôli viacerým problémom. Primárne vzniku týchto pravidiel bráni nejednotná prax štátov v tejto oblasti.⁵¹ Vývoju obyčajových pravidiel v tejto oblasti bráni aj existencia obyčajových pravidiel zakotvujúcich zodpovednosť za porušenie povinnosti prevencie a náležitej bdlosti (angl. due diligence), ako aj už spomínanej obyčajovej normy *sic utere tuo ut alienum non laedas*, zakazujúcej použiť územie štátu tak, aby bola spôsobená škoda inému štátu. Existencia týchto pravidiel znamená existenciu „... tieňa proti-právnosti, ktorý vždy visí nad aktivitami nezakázanými medzinárodným

⁴⁷ *Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage* [1997-09-12]. IAEA INFCIRC/567.

⁴⁸ *Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal* [1999-12-10]. UN Doc. UNEP/CHW.1/WG.1/9/2.

⁴⁹ *Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal* [1989-03-22]. 1673 UNTS 126.

⁵⁰ *International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage* [2001-03-23]. LEG/CONF 12/19.

⁵¹ Bližšie pozri štúdiu Sekretariátu Komisie OSN pre medzinárodné právo *International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts Not Prohibited by International Law* [1984-10-16]. UN Doc. A/CN.4/384.

právom...“⁵² Napriek uvedenému je možné konštatovať, že niektoré čiastkové obyčajové pravidlá v tejto oblasti existujú. Príkladom takéhoto obyčajového pravidla je záväzok štátov zabezpečiť odhad dopadov plánovaných aktivít na životné prostredie (angl. environmental impact assessment). Existenciu tohto pravidla potvrdil Medzinárodný súdny dvor v prípade *Celulóžky na rieke Uruguaj (2010)*.⁵³

Podporným faktorom pre ďalší potenciálny vývoj obyčajových pravidiel zodpovednosti štátov za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, v budúcnosti môže byť rovnorodá prax štátov. Často citovaným býva prípad japonskej rybárskej lode *Fukuryu Maru (1974)*, ktorej posádka bola zdravotne postihnutá v dôsledku amerických jadrových pokusov uskutočňovaných blízko Marshallových ostrovov (vtedy poručenské územie USA). Loď sa nachádzala mimo zónu vyznačenú ako nebezpečná oblasť. I napriek tomu 23 členov posádky bolo postihnutých rôznymi ťažkosťami z ožiarenia a jeden z nich zomrel. Náklad rýb bol zničený, rovnako ako úlovky kontaminovaných rýb ďalších japonských lodí. Jadrové pokusy v tom čase neboli zakázané. Spojené štáty odmietli svoju zodpovednosť, avšak i napriek tomu poskytli Japonsku v roku 1982 kompenzáciu *ex gratia* vo výške 100 miliónov USD v súvislosti so škodami spôsobenými jadrovými pokusmi v rokoch 1946 až 1963.⁵⁴ Spojené štáty poskytli náhradu škody aj postihnutým obetiam žijúcim na samotných Marshallových ostrovoch vo výške 185 miliónov USD v dôsledku svojich jadrových pokusov z roku 1950.⁵⁵ Odškodnenie poskytli Spojené štáty americké aj Španielsku v súvislosti s haváriou svojho bombardovacieho lietadla B-52 naloženého štyrmi atómovými bombami v španielskych pobrežných vodách blízko španielskeho mesta

⁵² Bližšie pozri MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 507. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁵³ *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [2010-04-20]. International Court of Justice, s. 14.

⁵⁴ Bližšie pozri ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 130. ISBN 978-80-903409-2-X.

⁵⁵ Bližšie pozri PEVEC, D. The Marshall Islands Nuclear Claims Tribunal: The Claims of the Enewetak People. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 221-239. ISSN 0196-2035.

Palomares v roku 1966.⁵⁶ Mimozmluvné plnenie *ex gratia* poskytol Kanada v roku 1981 aj bývalý Sovietsky zväz po havárii jeho družice Kozmos 954 na kanadskom území, a to vo výške troch miliónov CAD vo vzťahu ku vzniknutým environmentálnym škodám.⁵⁷

Kodifikačné aktivity Komisie OSN pre medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané

Problematika zodpovednosti štátov za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, bola zaradená do kodifikačného programu Komisie pre medzinárodné právo v roku 1977 v nadväznosti na existujúcu zmluvnú prax štátov i závery Konferencie OSN o životnom prostredí (1972). Ako už bolo povedané, v tomto prípade nejde o kodifikáciu obyčajových noriem v pravom slova zmysle, ale najmä o pokrokový rozvoj čiastočne inšpirovaný zmluvnou praxou štátov. Komisia v tejto súvislosti pripravila dva kodifikačné dokumenty.

Prvým z uvedených dokumentov Komisie OSN pre medzinárodné právo je už spomínaný *Návrh článkov o zabránení cezhraničnej škody spôsobenej rizikovými činnosťami (2001)* po jeho druhom čítaní. Tento návrh obsahuje preambulu a 19 článkov. Komisia odporučila Valnému zhromaždeniu OSN prijať návrh vo forme medzinárodného dohovoru. Valné zhromaždenie vzalo tento návrh na vedomie rezolúciou č. 56/82 z 12. decembra 2001.⁵⁸

Uvedený návrh má zreteľný ekologický rozmer. Článok 1 uvádza, že návrh sa týka činností nezakázaných medzinárodným právom, ktoré v sebe nesú riziko značnej cezhraničnej škody⁵⁹ prostredníctvom ich fyzických dôsledkov. Podľa článku 2 písm. b) sa škodou rozumie škoda spôsobená osobám, majetku alebo životnému prostrediu. V článku 3 sa štáty zaväzujú prijať vhodné opatrenia na zabránenie významným cezhraničným

⁵⁶ Van DYKE, J. M. Liability and Compensation for Harm Caused by Nuclear Activities. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 26. ISSN 0196-2035.

⁵⁷ Bližšie pozri Van DYKE, J. M. Liability and Compensation for Harm Caused by Nuclear Activities. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 26-27. ISSN 0196-2035.

⁵⁸ *Resolution No. 56/82* [2001-12-12]. United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/56/82.

⁵⁹ K problematike definície pojmu cezhraničná škoda bližšie pozri HANQIN, X. *Transboundary Damage in International Law*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2003, s. 3-9. ISBN 978-0-521-81423-2.

škodám. V článku 4 sa štáty zaväzujú *spolupracovať navzájom a s medzinárodnými organizáciami* v danej oblasti. Článok 5 zakotvuje záväzok štátov *prijat' legislatívne, administratívne a iné opatrenia*, vrátane vytvorenia vhodných monitorovacích mechanizmov na implementáciu ustanovení článkov. V duchu článku 6 majú štáty vytvoriť *mechanizmus udeľovania predbežného súhlasu* pre vnútroštátne subjekty, ktoré majú zámer vykonávať rizikové aktivity, ktoré spadajú pod rámec návrhu článkov. Článok 7 zakotvuje pravidlo, ktoré ukladá štátom záväzok zabezpečiť, aby sa pred rozhodnutím o povolení danej aktivity *vykonal odhad dopadov tejto predpokladanej aktivity na životné prostredie*, vrátane odhadu možného vzniku cezhraničnej škody. Ako už bolo spomenuté, medzičasom sa v tejto oblasti vyvinulo nové obyčajové pravidlo. V prípade *Celulóžky na rieke Uruguaj (2010)*⁶⁰ Medzinárodný súdny dvor konštatoval, že *záväzok odhadovať dopady na životné prostredie nadobudol medzičasom obyčajovú podobu*.

Ďalšie články vytvárajú *informačné a notifikačné procedúry pre prípad rizika vzniku škody*, právo verejnosti na prístup k informáciám o danej problematike, povinnosť štátov konzultovať navzájom v prípade rizika vzniku škody, ako aj spôsob riešenia sporov. Tento kodifikačný návrh v podstate rozpracoval iba koncepciu cezhraničnej škody. Čo sa týka samotnej zodpovednosti, návrh článkov obsahuje v podstate iba nediskriminačnú klauzulu v článku 15, v duchu ktorej *štáty nebudú diskriminovať osoby bez ohľadu na ich národnosť či štátnu príslušnosť pri prístupe k súdnym a iným procedúram pre účely ich ochrany či iným vhodným nápravným opatreniam*.⁶¹

Druhým kodifikačným dokumentom Komisie OSN pre medzinárodné právo je *Návrh Princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody vzniknutej z rizikových činností*. V roku 2006 bolo realizované druhé čítanie a návrh článkov bol postúpený Valnému zhromaždeniu OSN. Valné zhromaždenie vzalo tento návrh na vedomie *rezolúciou č. 61/36 zo 4. decembra 2006*.⁶² V ďalšej *rezolúcii č. 65/28 (2010)* Valné zhromažde-

⁶⁰ *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [2010-04-20]. International Court of Justice, s. 14.

⁶¹ Bližšie pozri BOYLE, A. E. Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 97. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁶² *Resolution No. 61/36* [2006-12-04]. United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/61/36.

nie OSN (VZ OSN) dáva tento kodifikačný návrh do pozornosti štátov a žiada ich, aby o.i. zvážili aj možnosť uzavretia dohovoru na základe týchto článkov. Podľa tejto rezolúcie sa VZ OSN bude osudom tohto kodifikačného návrhu zaoberať na svojom pravidelnom zasadnutí na jeseň v roku 2013, ktoré nedávno prebehlo.

Návrh dnes obsahuje preambulu a text 8 princípov. Základným cieľom návrhu, ktorý rezonuje už v jeho preambule, je *zaistenie rýchlej a zodpovedajúcej kompenzácie obetiam cezhraničných škôd, vrátane škody na životnom prostredí*. V duchu článku 1 je zreteľné, že návrh článkov sa týka *cezhraničných škôd spôsobených rizikovými činnosťami, ktoré nie sú zakázané medzinárodným právom*. V článku 2 sú definované najdôležitejšie pojmy návrhu článkov. Pojem „škoda“ je definovaný v článku 2 písm. a) ako *významná škoda spôsobená osobám, majetku alebo životnému prostrediu, ktorá zahŕňa stratu na živote alebo poranenie osoby, stratu alebo poškodenie majetku vrátane majetku, ktorý tvorí súčasť kultúrneho dedičstva, stratu alebo poškodenie zhoršením stavu životného prostredia a náklady na primerané opatrenia potrebné pre obnovenie majetku alebo životného prostredia vrátane prírodných zdrojov*. Pojem „životné prostredie“ podľa článku 2 písm. b) zahŕňa *prírodné zdroje, neživé i živé, ako sú vzduch, voda, pôda, fauna a flóra a interakcie medzi týmito zložkami a charakteristické zložky zemskeho povrchu*. Podľa článku 2 písm. f) poškodenými môžu byť *fyzické a právnické osoby, ale i štáty*. Článok 3 potvrdzuje ciele uvedené v preambule a uvádza, že cieľom návrhu článkov je *zabezpečiť rýchlu a adekvátnu náhradu škody obetiam cezhraničnej škody, ako aj zachovať a chrániť životné prostredie v prípade udalosti vzniku cezhraničnej škody* vo vzťahu k zmierneniu škody na životnom prostredí, vrátane jeho zotavenia a obnovy. Podľa článku 4 ods. 1 majú štáty záväzok prijať *všetky nevyhnutné opatrenia, aby zabezpečili rýchlu a adekvátnu náhradu škody obetiam cezhraničných škôd spôsobených rizikovými činnosťami* v rámci ich územia alebo iným spôsobom v rámci ich jurisdikcie či kontroly. V duchu článku 4 ods. 2 takéto opatrenia budú obsahovať *uloženie zodpovednosti operátorovi danej činnosti, a kde je to vhodné, aj inej osobe*. Táto zodpovednosť si nevyžaduje dôkaz či vinu. Má teda objektívnu povahu, bez potreby preukázania zavinenia. Podľa článku 4 ods. 3 by štáty mali *zaviazať operátora, a ak je to vhodné, i iné osoby k tomu, aby mali dostatočné finančné zdroje na pokrytie škôd, zabezpečené poistením či inými finančnými zárukami*. Podľa článku 4 ods. 5 pre prípad, ak by opatrenia podľa článku 4 ods. 1 až 4 nestačili na

adekvátnu náhradu škody, majú štáty zabezpečiť dostupnosť *dodatočných finančných zdrojov*.

Články 5 až 8 ďalej obsahujú úpravu *následných opatrení*, ako je včasná notifikácia a spolupráca pri nehode, úpravu medzištátnych a vnútroštátnych procesných prostriedkov nápravy. Nosným ustanovením z hľadiska uvedených článkov, ako aj z hľadiska návrhu článkov ako celku je článok 6 ods. 1, ktorý zakotvuje, že štáty poskytnú svojim vnútroštátnym súdnym a správnym orgánom nevyhnutnú jurisdikciu a právomoci a zabezpečia, aby tieto orgány *mali rýchle, adekvátne a efektívne nápravné prostriedky v prípade udalosti vzniku cezhraničnej škody* spôsobenej rizikovými činnosťami v rámci ich územia či iným spôsobom v rámci ich jurisdikcie alebo kontroly. Z tohto článku vyplýva štátom záväzok vytvoriť vnútroštátny prístup poškodených subjektov k náhrade škody. Tento článok ako celok rovnako potvrdzuje, že na medzinárodnej úrovni existuje medzinárodný štandard týkajúci sa náhrady cezhraničnej škody na životnom prostredí jej obetiam, ktorý zahŕňa povinnosť jej rýchlejšej, adekvátnej a efektívnej náhrady.⁶³ Tento štandard je spomenutý o.i. v rámci článku 235 ods. 2 *Dohovoru OSN o morskom práve (1982)* alebo v rámci zásady 10 *Deklarácie Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji (1972)* z Rio de Janeiro. Článok 7 ods. 1 ukladá štátom záväzok uzatvárať medzinárodné dohody, ktorých úlohou je uviesť ustanovenia návrhu článkov ohľadom náhrady škody a súvisiacich opatrení do života. Podľa článku 7 ods. 2 by takéto dohody mali obsahovať aj možnosť *dodatkového náhrady škody*, o.i. aj zo strany rezortných priemyselných fondov alebo štátnych fondov pre prípad, ak by poistenie či iné zdroje operátora rizikovej činnosti nestačili na náhradu škody.

Počas prác na návrhu článkov ako celku v prvopočiatoch rezonovala možnosť zakotvenia objektívnej zodpovednosti štátov za cezhraničné škody. Proti tejto koncepcii sa vytvorila silná opozícia štátov, ktoré boli proti zavedeniu všeobecne platnej zodpovednosti za škody spôsobené rizikovým správaním. Väčšina štátov chcela, aby úprava štátnej zodpovednosti zostala jasná ako dovtedy. Správanie malo byť teda buď zakázané a malo viesť priamo k zodpovednosti za protiprávne správanie, alebo malo byť povolené a štáty v tom prípade nemohli byť brané na zodpovednosť. Aby Komisia OSN pre medzinárodné právo svojmu návrhu hneď

---

⁶³ Bližšie pozri BOYLE, A. E. Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 101. ISBN 978-0-19-929697-2.

nevzala šancu na neskoršie uplatnenie v praxi, akceptovala sčasti tieto názory a pozmenila pôvodnú koncepciu zodpovednosti vloženie princípu „znečisťovateľ platí“ (angl. polluter-pays). Tento princíp však pod pojmom „znečisťovateľ“ (angl. polluter) nechápe len samotného prevádzkovateľa činnosti, ale aj všetkých občanov štátu, ktorí svojej vláde dovolili, aby autorizovala túto činnosť a preniesla tak jej riziká aj na iné štáty. Z uvedeného dôvodu je podľa tohto princípu zodpovedný nielen prevádzkovateľ, ale aj štát, na ktorého území je činnosť vykonávaná.⁶⁴

Zmluvné úpravy v oblasti zodpovednosti štátov za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané

V medzinárodnoprávnej praxi sa vyvinula i *čiastková záväzná medzinárodnoprávna zmluvná úprava* zodpovednosti štátov za činnosti nezakázané medzinárodným právom v oblasti morského práva a kozmického práva. Prvú úpravu v tomto smere obsahuje *Dohovor o šírom mori (1958)*.⁶⁵ Táto úprava je obsiahnutá v článku 22 dohovoru,⁶⁶ ktorý vo svojom odseku 1 zakotvuje pravidlo, že vojenská loď, ktorá stretne na šírom mori cudziu obchodnú loď, nemôže vykonávať zisťovanie totožnosti tejto lode, okrem prípadu, ak by tu bolo dôvodné podozrenie, že spomínaná loď vykonáva pirátstvo, obchod s otrokmi, alebo že loď plaviaca sa pod cudzou vlajkou alebo odmietajúca vztýčiť svoju vlajku má v skutočnosti tú istú štátnu príslušnosť ako vojenská loď. Podľa odseku 2 tohto článku v uvedených prípadoch vojenská loď môže prikróčiť k overeniu práva lode na vlajku. Za tým účelom môže k podozrivej lodi vyslať čln pod velením dôstojníka. Ak podozrenie trvá i po prehliadnutí dokladov, môže prikróčiť k ďalšej prehliadke na palube lode, pričom sa musia zachovať všemožné ohľady. Samotná zodpovednosť je zakotvená v článku 22 odsek 3, ktorý pre prípad, ak sa ukáže, že podozrenie bolo neodôvodnené a že zadržaná loď sa nedopustila žiadneho činu, ktorý by také podozrenie ospravedlňoval, musí byť odškodnená za všetky straty alebo škody, ktoré utrpela.

⁶⁴ Bližšie pozri POLÁKOVÁ, L. Medzinárodná zodpovednosť za škody spôsobené rizikovým chovaním, ktoré nie je zakázané medzinárodným právom. *Juristic* [online]. Plzeň: Spolek JURISTIC, 2007-12-07 [cit. 2013-11-25]. ISSN 1802-789X. Dostupné na: <http://mezinarodni.juristic.cz/620327/clanek/mpv1.html>.

⁶⁵ Tento dohovor je medzinárodnoprávne záväzný aj pre Slovenskú republiku. V zbierke zákonov vyšiel v rámci Vyhlášky MZV č. 92/1964 Zb.

⁶⁶ BROWNLEE, I. *Principles of Public International Law*. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 443. ISBN 978-0-19921-770-0.

Veľmi podobné ustanovenia obsahuje *Dohovor o morskom práve (1982)*,⁶⁷ ktorý reviduje uvedený dohovor. Ide o ustanovenia článku 110 tohto dohovoru. V článku 110 ods. 1 dohovor stanovuje právo vojnových lodí zastaviť a prehliadnúť loď, ktorá je podozrivá z pirátstva, obchodu s otrokmi, zneužitia vlajky. Podľa článku 110 ods. 3 v prípade, ak sa preukáže, že podozrenie bolo neoprávnené, musia byť odškodnené všetky straty alebo škody, ktoré loď utrpela. Ďalší rozmer existencie zodpovednosti za štátov za škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom v oblasti morského práva je zreteľný v článku 235 Dohovoru OSN o morskom práve v súvislosti s ochranou morského životného prostredia. Podľa tohto článku, v duchu jeho odseku 1, sú štáty zodpovedné za splnenie svojich medzinárodných záväzkov týkajúcich sa ochrany a zachovania morského prostredia. Ponesú zodpovednosť (angl. liability) podľa medzinárodného práva. Podľa ods. 2 tohto článku štáty zabezpečia, že ich právne poriadky poskytnú okamžitú a úmernú kompenzáciu alebo inú pomoc, pokiaľ sa týka škody spôsobenej znečistením morského prostredia fyzickými alebo právnickými osobami, ktoré sú pod ich jurisdikciou. V duchu ods. 3 tohto článku štáty za účelom zabezpečenia okamžitej a úmernej kompenzácie za všetky škody spôsobené znečistením morského prostredia budú spolupracovať pri dodržiavaní existujúcich noriem medzinárodného práva a pri jeho ďalšom rozvoji v oblasti povinností a zodpovednosti (angl. liability) za odhad a náhradu škody a urovanie príslušných sporov, ako aj podľa potreby pri rozvíjaní kritérií a postupov pre zaplatenie úmernej kompenzácie, akými sú povinné poistenie alebo kompenzačné fondy. Tento článok zaujímavým spôsobom indikuje existenciu zodpovednosti štátu za škodlivé dôsledky znečistenia morského prostredia, reaguje na existujúce dohovory zakotvujúce občianskoprávnu zodpovednosť operátorov v oblasti morského prostredia a zaväzuje štáty o.i. rozvíjať inštitút zodpovednosti štátov za škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom v oblasti morského prostredia. Použitie zodpovednosti štátu za poškodenie životného prostredia podľa článku 35 je však zatiaľ iba teoretickou možnosťou. Z doterajšej praxe štátov totiž vyplýva, že vo väčšine prípadov vzniku

---

⁶⁷ Tento dohovor je medzinárodnoprávne záväzný aj pre Slovenskú republiku. V zbierke zákonov vyšlo Oznámenie MZV č. 242/1996 Z.z., kde je táto skutočnosť oznámená, avšak text dohovoru nebol v rámci tohto oznámenia publikovaný.

škôd v tejto oblasti uprednostňujú použitie občianskoprávnej zodpovednosti.⁶⁸

Zodpovednosť štátu za škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom je ďalej zakotvená v záväzných dohovoroch z oblasti kozmického práva. Vo veľmi všeobecnej rovine indikuje tento druh zodpovednosti *Zmluva o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies (1967)*.⁶⁹ Táto zmluva v článku VII zakotvuje, že každý zmluvný štát, ktorý vypúšťa alebo obstaráva vypúšťanie objektov do kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies, a každý zmluvný štát, z územia alebo zariadenia ktorého sa objekt vypúšťa, je medzinárodne zodpovedný za škody spôsobené týmito objektmi alebo ich súčasťami inej zmluvnej strane alebo jej fyzickým či právnickým osobám na Zemi, vo vzdušnom priestore alebo v kozmickom priestore vrátane Mesiaca a iných nebeských telies.

Súvisiaci *Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi (1972)*⁷⁰ ide vo svojej úprave hlbšie a vychádza zo zásady, že vypúšťajúci štát má absolútnu (objektívnu) zodpovednosť za škodu spôsobenú kozmickými objektmi *na povrchu zeme alebo na lietadlách (či iných vzdušných plavidlách) za letu (článok II), pričom musí ísť o škodu na životoch a zdraví osôb či na ich majetku*. Pokiaľ by však ku škode došlo na *kozmickej zariadeniach, ktoré sa nachádzajú mimo zemského povrchu* (resp. na majetku alebo na osobách, ktoré sú na palube takéhoto kozmického objektu), je vypúšťajúci štát zodpovedný len vtedy, ak by takáto škoda vznikla jeho vinou alebo vinou osôb, za ktoré je zodpovedný. *Nárok na náhradu vzniknutej škody* si môže uplatňovať poškodený štát diplomatickou cestou, čo však nevylučuje ani jeho uplatňovanie pred súdnymi alebo inými príslušnými orgánmi vypúšťajúceho štátu. Lehota na uplatnenie nároku je *jeden rok po vzniku škody alebo od doby, kedy bola škoda zistená, resp. do jedného roka po tom, čo bol identifikovaný vypúšťajúci štát*.

⁶⁸ SMOLEK, M. a K. ŽÁKOVSKÁ. Ochrana moře. In: M. DAMOHORSKÝ, P. ŠTURMA, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ, M. SMOLEK, M. SOBOTKA, V. STEJSKAL a K. ŽÁKOVSKÁ. *Mezinárodní právo životního prostředí: II. část (zvláštní)*. 1. vyd. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2008, s. 52. ISBN 978-80-903409-8-9.

⁶⁹ Tento dohovor je medzinárodnoprávne záväzný aj pre Slovenskú republiku. Text dohovoru vyšiel vo Vyhláske FMZV č. 40/1968 Zb.

⁷⁰ Tento dohovor je medzinárodnoprávne záväzný aj pre Slovenskú republiku. Text dohovoru vyšiel vo Vyhláske FMZV č. 58/1977 Zb.

V súvislosti s aplikáciou ustanovení dohovoru v praxi je možné uviesť už spomenutý praktický príklad situácie vzniknutej po havárii družice Kozmos 954 Sovietskeho zväzu na kanadskom území. Sovietsky zväz chcel postupovať podľa dohovoru z roku 1972. V praxi sa však nezistila škoda na životoch a zdraví osôb či na majetku, tak, ako požaduje dohovor. Environmentálne škody, ktoré v dohovore osobitne nie sú predvídané, však vznikli, keďže zvyšky družice boli rádioaktívne. Preto sa obe strany dohodli mimo rámca zmluvy na odškodnom vo výške troch miliónov CAD, ktoré bolo sovietskou stranou vyplatené v roku 1981. Išlo s veľkou pravdepodobnosťou o tzv. mimozmluvné plnenie *ex gratia*.⁷¹

Zmluvná úprava zodpovednosti štátu, tak, ako je zakotvená v *Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi (1972)*, indikuje skutočnosť, že v rámci všeobecnej koncepcie zodpovednosti štátov za škodlivé následky činností, ktoré nie sú zakázané medzinárodným právom, je možné uvažovať o osobitnom poddruhu zodpovednosti, ktorá sa vo vede medzinárodného práva nazýva *absolútna, striktná, prísna*, alebo aj *objektívna zodpovednosť*. Profesor Klučka dokonca považuje tento druh zodpovednosti za samostatný druh zodpovednosti práve v kontexte zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi.⁷² Od všeobecnej koncepcie zodpovednosti štátov za škodlivé následky činností nezakázaných medzinárodným právom sa koncepcia tohto typu zodpovednosti líši práve používaním pojmov *absolútna, striktná, objektívna* či *prísna zodpovednosť*. Tento inštitút absolútnej (striktnej) objektívnej zodpovednosti je upravený i v ďalších medzinárodných zmluvách v oblasti jadrovej energetiky či životného prostredia, avšak len v rovine občianskoprávnej zodpovednosti vo vzťahu k súkromnoprávnym prevádzkovateľom uvedených činností, s prípadnou subsidiárnou zodpovednosťou štátu. V konečnom dôsledku však je možné dospieť aj k záveru, že ide o jeden a ten istý druh zodpovednosti, tak, ako je to uvedené v prvej časti tejto štúdie.

---

⁷¹ Porovnaj ONDŘEJ, J. Ochrana prostředí kosmického prostoru a nebeských těles. In: M. DAMOHORSKÝ, P. ŠTURMA, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ, M. SMOLEK, M. SOBOTKA, V. STEJSKAL a K. ŽÁKOVSKÁ. *Mezinárodní právo životního prostředí: II. část (zvláštní)*. 1. vyd. Beuron: Eva Rozkotová – IFEC, 2008, s. 227. ISBN 978-80-903409-8-9.

⁷² Bližšie pozri KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 2. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 205-207. ISBN 978-80-8078-414-0.

Zmluvné úpravy občianskoprávnej zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané

V rámci koncepcie zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom je pre úplnosť potrebné spomenúť a charakterizovať i už skôr spomenuté *zmluvné úpravy občianskoprávnej zodpovednosti* v tejto oblasti. Ide o unifikáciu vnútroštátnych pravidiel v oblasti občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté pri mierovom používaní jadrovej energie, za škody vzniknuté znečistením morí ropou či inými škodlivými látkami, za škody spôsobené haváriami lodí na batožine cestujúcich, za škody v oblasti životného prostredia všeobecne a za škody vzniknuté pri cezhraničných presunoch odpadov. Väčšina z uvedených dohôd teda v sebe obsahuje niektorú zo špecifických rovín ochrany životného prostredia (s výnimkou problematiky zodpovednosti za škody spôsobené haváriami lodí na batožine cestujúcich). V tejto oblasti vzniklo viacero dohôd, ktoré je možné rozdeliť do dvoch skupín. Prvú skupinu dohôd tvoria zmluvné systémy, ktoré okrem občianskoprávnej zodpovednosti predpokladajú aj subsidiárnu zodpovednosť štátov. Druhú skupinu dohôd tvoria zmluvy, ktoré upravujú iba občianskoprávnú zodpovednosť operátorov.

Zmluvné systémy zakotvujúce občianskoprávnú zodpovednosť operátorov i subsidiárnu zodpovednosť štátov

Zo zmluvných úprav, ktoré *okrem zodpovednosti operátorov ukladajú určitú subsidiárnu zodpovednostnú povinnosť štátov* založenú na kompenzácii tej časti škody, ktorá nebola uhradená operátorom nebezpečnej činnosti, je možné spomenúť niekoľko regionálnych a otvorených mnohostranných univerzálnych dohôd v oblasti zodpovednosti za jadrovú škodu.⁷³ Z chronologického hľadiska prvým dohovorom v tomto smere je *Parížsky dohovor o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1960, ďalej aj Parížsky dohovor)*, uzavretý v rámci Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Tento dohovor bol doplnený *Bruselskou zmluvou doplňujúcou Parížsky dohovor o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1963)*.⁷⁴ Limitáciou tohto dohovoru je

⁷³ ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 134. ISBN 978-80-903409-2-X.

⁷⁴ *Brussels Agreement Supplementary to the Paris Convention of 1960 on Third Party Liability* [1963-01-31]. 1041 UNTS 358. Tento dohovor je záväzný od roku 1974.

skutočnosť, že uvedený dohovor sa nestal univerzálnym vzhľadom na skutočnosť, že bol otvorený k podpisu hlavne pre členské štáty OECD. Možnosť prístupu pre nečlenské štáty OECD je však daná so súhlasom zmluvných strán.⁷⁵ Právny život tohto dohovoru je úzko spojený s iným dohovorom rovnakého zamerania, ktorý bol prijatý o tri roky neskôr. Ide o *Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou (1963, ďalej aj Viedenský dohovor)*,⁷⁶ uzavretý v rámci Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu (MAAE).⁷⁷ Tento dohovor upravuje rovnakú problematiku ako Parížsky dohovor, avšak má univerzálny rozmer, keďže jeho zmluvnými stranami môžu byť všetky členské štáty MAAE. Súbežná existencia dvoch dohovorov rovnakého zamerania priniesla niekoľko praktických problémov, vzhľadom na to, že oba dohovory majú rovnaké princípy, avšak v niektorých detailoch sa líšia. Na zosúladení oboch týchto zmluvných systémov preto začali spolupracovať Európska agentúra pre atómovú energiu (EAAE) a MAAE. Prvým výsledkom ich práce bol *Dodatkový protokol k Parížskemu dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1964)*. I v rámci tohto protokolu sa však nepodarilo vyriešiť všetky problémy. Preto bol na vykonanie oboch týchto dohovorov prijatý *Spoločný protokol o aplikácii Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu a Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1988, ďalej aj Spoločný protokol)*, uzavretý zmluvnými stranami oboch dohovorov.⁷⁸ Účelom Spoločného protokolu bolo uznať právo obetí jadrovej škody na náhradu škody v rámci štátu, ktorý je zmluvnou stranou jedného alebo oboch dohovorov, a zamedziť problémom vzniknutým z paralelnej aplikácie oboch dohovorov. Spoločný protokol sa dotýka oboch pôvodných dohovorov, ako aj všetkých ich ďalších

⁷⁵ Bližšie pozri MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 917. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁷⁶ Tento dohovor je medzinárodnoprávne záväzný aj pre Slovenskú republiku. V zbierke zákonov SR bol publikovaný v rámci Oznámenia MZV SR č. 70/1996 Z.z. o pristúpení SR k Viedenskému dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou.

⁷⁷ K vývoju prípravy oboch týchto dohovorov bližšie pozri MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 916-918. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁷⁸ K pozadiu prípravy tohto protokolu bližšie pozri MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 918-919. ISBN 978-0-19-929697-2.

revidovaných textov.⁷⁹ Pre úplnosť je potrebné dodať, že v roku 1997 bol prijatý *Protokol na zmenu Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu (ďalej aj Protokol (1997))*,⁸⁰ ktorý sa týka doplnkovej zodpovednosti štátov za jadrové škody. Tento Protokol však svojou konštrukciou neumožňoval, aby k nemu pristúpili Spojené štáty americké, kvôli ich ústavnej úprave. Preto bol v roku 1997 prijatý autonómny *Dohovor o doplnkovej náhrade škody za jadrovú škodu (ďalej aj Dohovor (1997))*,⁸¹ ktorého účelom bolo upraviť doplnkovú zodpovednosť štátov za jadrové škody na základe vnútroštátneho práva, ktoré vykonáva Viedenský dohovor a Parížsky dohovor. K takto koncipovanému dohovoru mohli pristúpiť i štáty, ktoré nie sú zmluvnou stranou Parížskeho, a ani Viedenského dohovoru. V roku 2004 bol prijatý *Protokol na zmenu Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie*, ktorý implementoval všetky zmeny, ku ktorým došlo vo vzájomnej interakcii Parížskeho dohovoru (1960) a Viedenského dohovoru (1963).

Celý tento zložitý zmluvný systém vytvára relatívne podrobný mechanizmus zodpovednosti operátorov a doplnkovej zodpovednosti štátov za jadrové škody. Tento mechanizmus vychádza z nasledovných zásad. Zodpovednosť v rámci týchto zmluvných systémov má charakter objektívnej zodpovednosti, resp. zodpovednosti za riziko, nezávislej za zavinení a spájajúcej sa s dôkazom kauzálneho vzťahu. Obvyklé liberačné dôvody, ako je *vis maior*, nie sú v rámci týchto zmluvných systémov predvídané.⁸² Operátor jadrového zariadenia sa môže zodpovednosti zbaviť iba vtedy, ak je táto nehoda spôsobená jadrovou udalosťou priamo v dôsledku ozbrojeného konfliktu, nepriateľstva, občianskej vojny alebo povstania, prírodnou pohromou mimoriadnej povahy a správaním alebo hrubou neobalnosťou alebo úmyselným opomenutím poškodeného.⁸³

⁷⁹ Bližšie pozri MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 919. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁸⁰ *Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [1997-09-12]. 2241 UNTS 302.

⁸¹ *Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage* [1997-09-12]. IAEA INFIRC/567.

⁸² ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 134. ISBN 978-80-903409-2-X.

⁸³ Bližšie pozri článok 9 Parížskeho dohovoru a články IV ods. 3 písm. a), IV ods. 3 písm. b) a IV ods. 7 písm. a) Viedenského dohovoru.

Zodpovednosť operátora je obmedzená, pokiaľ sa týka výšky kompenzácie, i z hľadiska časového obdobia, v rámci ktorého je možné nárok úspešne uplatniť z hľadiska premlčania. Maximálne limity a premlčacie lehoty boli v každom zo základných dohôrov upravené inak.⁸⁴ Spoločným znakom Parížskeho dohovoru i Viedenského dohovoru je zakotvenie povinného poistenia pre operátorov. Podľa článku II Spoločného protokolu nesie operátor zodpovednosť za jadrovú škodu utrpenú na území niektorej zmluvnej strany Spoločného protokolu, Viedenského dohovoru alebo Parížskeho dohovoru, s tým, že zodpovednosť sa určí podľa tej zmluvy, ktorej je zmluvnou stranou ten štát, na ktorého území sa nachádza príslušné jadrové zariadenie. Týmto spôsobom môže byť pokrytý rad prípadov jadrových škôd presahujúcich hranice štátov, na ktoré by skôr nebolo možné aplikovať ani Parížsky dohovor, a ani Viedenský dohovor.

Protokol (1997) a Dohovor (1997) priniesli do právneho života oboch dohôrov nové momenty. Zásadnejší v tomto smere je Dohovor (1997), keďže umožňuje prístup i pre štáty, ktoré nie sú zmluvnou stranou Parížskeho dohovoru, a ani Viedenského dohovoru. Ustanovenia Dohovoru (1997) priniesli v porovnaní so staršími úpravami (najmä v porovnaní s Viedenským dohovorom) niekoľko významných zmien, a to *rozšírenie priestorovej pôsobnosti, spresnenie a rozšírenie definície jadrovej škody, podstatné zvýšenie limitu pre náhradu škody a záväzok štátov s jadrovým zariadením, kde došlo k nehode, i ostatných zmluvných strán podieľať sa na kompenzácii škôd.*

Dohovor (1997) *dopĺňa systém občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu na základe ustanovení vnútroštátneho práva zmluvných štátov, ktoré vykonávajú ustanovenia Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru, alebo na území štátov, ktoré nie sú zmluvnými stranami oboch uvedených dohôrov.* Ustanovenia týkajúce sa štátov, ktoré nie sú zmluvnými stranami Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru, sú obsiahnuté v Prílohe dohovoru, ktorá je akýmsi „dohovorom v dohovore“, pretože obsahuje podrobné unifikáčne pravidlá, ktoré zaisťujú, že vnútroštátna úprava zodpovednosti operátora za jadrovú škodu bude v zásade zhodná s úpravou obsiahnutou vo Viedenskom či Parížskom do-

---

⁸⁴ ŠTURMA, P. Mezinárodná zodpovednosť za škody v mezinárodném právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: 1. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 135. ISBN 978-80-903409-2-X.

hovore.⁸⁵ Nová definícia jadrovej škody podľa Dohovoru (1997) zahŕňa okrem pôvodne uvádzaných škôd, ako je *strata života, zranenie osôb, strata či poškodenie majetku, tiež i iné ekonomické straty, škody na životnom prostredí, náklady vynaložené na preventívne opatrenia a ďalšie nepriame škody* v zmysle limitov vnútroštátneho práva. Hlavným zmyslom Dohovoru (1997) je však doplnková náhrada škody nad rámec zaplatený operátorom či poisťovňou. Náhrada škody sa podľa článku III delí na tú, ku ktorej je povinný *štát jadrového zariadenia, kde došlo ku škode*, a na *príspevok z verejných zdrojov ostatných zmluvných štátov*. Štát jadrového zariadenia, kde došlo ku škode, musí zaistiť náhradu škody do výšky 300 miliónov zúčtovacích jednotiek Medzinárodného menového fondu (SDR). Po dobu 10 rokov od otvorenia Dohovoru (1997) k podpisu si zmluvné strany môžu stanoviť nižšiu sumu, dosahujúcu aspoň 150 miliónov SDR. Takáto náhrada škody bude distribuovaná medzi obeť, bez diskriminácie na základe štátnej príslušnosti, domicilu či trvalého pobytu.⁸⁶ Pokiaľ jadrová škoda prekročí uvedené limity, nastupuje náhrada škody od ostatných zmluvných štátov. Ich príspevky na náhradu škody sú stanovené podľa zložitého kľúča v duchu článku IV Dohovoru (1997).⁸⁷ Povinnosť prispievať na náhradu škody majú štáty, ktoré majú jadrové zariadenia, pričom ich podiel vychádza jednak z jednotky inštalovaného jadrového výkonu (300 SDR za jednotku zodpovedajúcu 1 MW energie), ale aj z hospodárskej sily štátu vyjadrenej v každoročnom príspevku do rozpočtu OSN. Štáty s minimálnym príspevkom do rozpočtu OSN a bez vlastných jadrových zariadení nemusia prispievať na náhradu škody vôbec. *Protokol na zmenu Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (2004)* priniesol v tomto smere ďalšie zmeny. Operátor podľa tohto protokolu je zodpovedný do výšky 700 miliónov EUR, v prípade ak to nepostačí, škoda sa hradí z vládnych fondov štátu umiestnenia jadrového zariadenia do výšky 500 miliónov EUR, a ak ani to nestačí, použijú sa zdroje ostatných zmluvných strán do výšky 300 miliónov EUR. Celková výška náhrady škody môže teda do-

⁸⁵ ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 136. ISBN 978-80-903409-2-X.

⁸⁶ KISS, A. State Responsibility and Liability for Nuclear Damage. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 67-83. ISSN 0196-2035.

⁸⁷ ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 136. ISBN 978-80-903409-2-X.

siahnuť 1,5 miliardy EUR.⁸⁸ Uvedený protokol z roku 2004 však doposiaľ nenadobudol medzinárodnoprávnú záväznosť, a tak v praxi ostávajú limity pre náhradu škody podľa Dohovoru (1997).

Systém Viedenského dohovoru, Parížskeho dohovoru a Dohovoru (1997) je aplikovateľný aj na škody spôsobené počas lodnej prepravy jadrového materiálu. Umožňuje obeti vybrať si medzi zodpovednosťou operátora, ktorý naložil náklad, alebo operátora, ku ktorému náklad smeruje, alebo zodpovednosťou osoby v zmysle medzinárodného dopravného práva. Tieto právne možnosti vyvolávali v praxi problémy spojené najmä s aplikáciou noriem medzinárodného dopravného práva.⁸⁹ Zložitosti spojené s uvedenými kolíziami rieši *Bruselský dohovor o občiansko-právnej zodpovednosti v oblasti námornej prepravy jadrového materiálu (1971)*,⁹⁰ vypracovaný pod gesciou *Medzinárodnej námornej poradnej organizácie*, dnes známej pod zmeneným názvom *Medzinárodná námorná organizácia*.

Danej problematiky sa ďalej týka *Bruselský dohovor o zodpovednosti operátorov jadrových lodí (1962)*.⁹¹ Tento dohovor bol inšpirovaný Parížskym dohovorom. Uvedený dohovor v článku II ods. 1 stanovuje absolútnu (objektívnu) zodpovednosť operátorov jadrových lodí za jadrové škody vzniknuté v dôsledku jadrovej nehody, pokiaľ sa týka jadrového paliva, jadrových výrobkov a jadrových odpadov. V článku III ods. 2 je zakotvená i povinnosť štátu vytvoriť štátny fond pre prípad, ak operátor nie je schopný pokryť náklady na náhradu škody. Zakotvuje teda subsidiárnu zodpovednosť štátu.

Vznik tohto dohovoru sprevádzali zložitosti týkajúce sa zahrnutia vojnových lodí do pôsobnosti dohovoru. V tejto otázke sa podarilo dosiahnuť iba čiastkový konsenzus proti vôli štátov vlastníacich vojnové lode s jadrovým pohonom. Konečný text dohovoru bol teda prijatý i s ustanovením zahrňujúcim vojnové lode pod pôsobnosť dohovoru. Štáty vlastníace vojenské lode s jadrovým pohonom však nikdy dohovor ne-

---

⁸⁸ Van DYKE, J. M. Liability and Compensation for Harm Caused by Nuclear Activities. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 13-46. ISSN 0196-2035.

⁸⁹ Bližšie pozri MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 921. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁹⁰ Slovenská republika nie je zmluvnou stranou tohto dohovoru.

⁹¹ Bližšie pozri KONZ, P. The 1962 Brussels Convention on the Liability of Operators of Nuclear Ships. *American Journal of International Law*. 1963, vol. 57, no. 1, s. 100. ISSN 0002-9300.

ratifikovali, a preto tento dohovor doposiaľ nenadobudol medzinárodnoprávnú záväznosť. Pre medzinárodnoprávnú záväznosť tohto dohovoru sa vyžaduje, aby bol ratifikovaný aspoň jedným štátom vlastniacim vojnovú loď s jadrovým pohonom.⁹²

Zmluvné systémy zakotvujúce výlučne občianskoprávnú zodpovednosť operátorov

Prvú skupinu dohovorov, ktoré upravujú *výlučne občianskoprávnú zodpovednosť operátorov* a neriešia otázku zodpovednosti štátov, tvoria navzájom súvisiace dohovory týkajúce sa škôd vzniknutých pri činnostiach nebezpečných pre životné prostredie a pri cezhraničnej preprave nebezpečných odpadov. Historicky prvým v tomto smere je *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti vyplývajúcej z činností nebezpečných pre životné prostredie* Rady Európy, ktorý bol otvorený k podpisu v roku 1993 vo švajčiarskom Lugane (ďalej aj Luganský dohovor). Tento dohovor však doposiaľ nie je medzinárodnoprávne záväzný.⁹³ Ide o veľmi zaujímavý dohovor environmentálnej povahy, ktorý stanovil režim *absolútnej, striktnej či prísnej objektívnej zodpovednosti (angl. strict liability)* za všetky škody spôsobené v dôsledku havárie v rámci životného prostredia, s výnimkou škôd vzniknutých z prepravy nebezpečných výrobkov a z jadrových havárií.⁹⁴ Tento dohovor je považovaný za značne progresívny, a to z toho dôvodu, že stanovil objektívnu zodpovednosť vo forme „strict liability“ pre všetky škody v dôsledku negatívneho pôsobenia na životné prostredie, so značne širším než rýdzo súkromnoprávnym vymedzením pojmu „škoda na životnom prostredí“.⁹⁵ Zodpovednosť je založená na špecifickom riziku vyplývajúcom z nebezpečných činností uskutoč-

⁹² Bližšie pozri MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 920-921. ISBN 978-0-19-929697-2.

⁹³ Tento dohovor síce podpísalo deväť štátov, avšak žiaden z týchto štátov uvedený dohovor doposiaľ neratifikoval. Bližšie pozri Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment. In: *Council of Europe – Treaty Office* [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=3&NT=150>.

⁹⁴ Bližšie pozri ŠTURMA, P. International Liability for Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law: Mission Possible or Impossible?. In: P. ŠTURMA, ed. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. 1st ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2002, s. 24. ISBN 978-80-8588945-1.

⁹⁵ ZÁSTĚROVÁ, J. Mezinárodnoprávní úprava kontroly toxických či jinak nebezpečných látek a lidských aktivit potenciálně ohrožujících životní prostředí. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 2002, č. 2-3, s. 115. ISSN 0323-0619.

ňovaných na profesionálnej úrovni. Obsah pojmu „nebezpečné činnosti“ definuje Luganský dohovor v článku 2 ods. 1. *Nebezpečnou činnosťou* podľa tohto dohovoru je jedna alebo viac činností uvedených v článku 2 ods. 1 písm. a), b), c) a d), za predpokladu, že je vykonávaná odborne, vrátane činností vykonávaných orgánmi verejnej správy. Podľa článku 2 ods. 1 písm. a) ide o *výrobu, manipuláciu, skladovanie, použitie alebo vypúšťanie jednej alebo viacerých nebezpečných látok alebo každú operáciu podobného charakteru, zaoberajúcu sa týmito látkami*. V duchu článku 2 ods. 1 písm. b) ide o *výrobu, kultiváciu, manipuláciu, skladovanie, používanie, ničenie, zneškodňovanie, uvoľnenie alebo akúkoľvek inú operáciu nakladajúcu s jedným alebo viacerými geneticky modifikovanými organizmami, ktoré v dôsledku vlastností organizmu, genetickej modifikácie a podmienok, za ktorých je operácia vykonávaná, predstavujú významné riziko pre ľudí, životné prostredie alebo majetok*. Rovnako ide o *výrobu, kultiváciu, manipuláciu, skladovanie, používanie, ničenie, zneškodňovanie, uvoľnenie alebo akúkoľvek inú operáciu nakladajúcu s jedným alebo viacerými mikroorganizmami, ktoré v dôsledku svojich vlastností a podmienok, za ktorých sa operácia vykonáva, predstavujú významné riziko pre ľudí, životné prostredie alebo majetok*. V danom prípade ide o tie mikroorganizmy, ktoré sú patogénne alebo ktoré produkujú toxíny. Podľa článku 2 ods. 1 písm. c) ide o *prevádzku zariadenia alebo miesta pre spaľovanie, spracovanie, manipuláciu a recykláciu odpadov, ako sú zariadenia alebo prevádzky špecifikované v Prílohe II Luganského dohovoru, za predpokladu, že príslušné množstvá predstavujú významné riziko pre ľudí, životné prostredie alebo majetok*. V nadväznosti na článok 2 ods. 1 písm. d) ide o *prevádzku miesta pre trvalé uloženie odpadu*. *Zodpovednosť za vzniknuté škody nesie podľa článkov 6 a 7 Luganského dohovoru operátor daných činností, resp. operátor trvalej skládky odpadov, ktorý má podľa článku 10 aj dôkazné bremeno*. V duchu článku 12 má byť pre účely náhrady škody zmluvnými štátmi zavedený *systém povinného finančného zaistenia povinnosti odškodnenia* vo forme poistenia či inej finančnej záruky, ako je napr. garančný fond. Ku skutočnej náhrade škody prispieva zavedenie relatívne dlhých lehôt k uplatneniu náhrady škody podľa článku 17. Ide o *trojročnú lehotu* od momentu, kedy sa poškodený dozvedel o škode a identite operátora, pričom o náhradu škody je možné požiadať *v lehote tridsať rokov od udalosti, ktorá spôsobila škodu*. Zodpovedný štát môže byť úplne alebo čiastočne *oslobodený* od povinnosti nahradiť škodu v duchu článku 8 v prípade, *ak škoda bola spôsobená správaním tretej osoby s úmyslom spôsobiť škodu, rešpektovaním príkazu alebo závažného opatrenia orgánu verejnej moci, znečistením na prípustnej úrovni vzhľadom*

dom k miestnym okolnostiam alebo nebezpečnou činnosťou uskutočňovanou legálne v rozumnej miere v záujme osoby, ktorá utrpela škodu.⁹⁶

Silný environmentálny rozmer má i *Protokol o zodpovednosti za cezhraničný odpad (1999)*⁹⁷ k *Bazilejskému dohovoru o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní (1989)*, ktorý zakotvil zodpovednosť osôb prepravujúcich nebezpečné odpady cez hranice za škodu vzniknutú v súvislosti s nebezpečnými odpadmi pri ich cezhraničnej preprave. Záväzok spracovať takýto protokol vyplynul štátom z článku 12 Bazilejského dohovoru. Pojem „nebezpečné odpady“ je v duchu článku 2 ods. 2 písm. b) definovaný v článku 1 Bazilejského dohovoru o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní (1989). Tento článok odkazuje na zoznam týchto látok uvedený v Prílohe I a Prílohe II dohovoru. Podľa článku 2 ods. 2 písm. c) protokolu je *škodou strata života osoby, poranenie osoby, strata majetku iného ako majetku patriaceho zodpovednej osobe, strata príjmu priamo súvisiaca s ekonomickým záujmom spojeným s užívaním životného prostredia, vyplývajúca z poškodenia životného prostredia, náklady na opatrenia spojené s obnovením životného prostredia a náklady na preventívne opatrenia, vrátane straty alebo škody spôsobenej takýmito opatreniami*. Protokol stanovuje sústredenú (výlučnú) zodpovednosť operátorov príslušných činností v článku 4. Zakotvuje i obmedzenia výšky náhrady škody (v článku 12) a ukladá tiež *režim povinného poistenia* týchto osôb.⁹⁸ Podľa článku 4 ods. 5 protokolu zodpovednosť operátorovi nevznikne, ak táto osoba preukáže, že škoda vznikla v dôsledku ozbrojeného konfliktu, nepriateľstva, občianskej vojny alebo povstania, v dôsledku prírodného

⁹⁶ ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 137-138. ISBN 978-80-903409-2-X.

⁹⁷ Tento protokol doposiaľ nenadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť. Slovenská republika nie je zmluvnou stranou tohto dohovoru. Bližšie pozri Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal. In: *United Nations Treaty Collection* [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné na: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-3-b&chapter=27&lang=en.

⁹⁸ Bližšie pozri ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 137. ISBN 978-80-903409-2-X; a KISS, A.-Ch. a J.-P. BEURIER. *Droit international de l'environnement*. 2e éd. Paris: Pédone, 2000, s. 389. ISBN 978-2-233-00368-3.

fenoménu výnimočného, nevyhnutného, nepredpokladaného a nezabrániteľného charakteru, v dôsledku donucovacieho opatrenia verejného orgánu štátu, kde škoda vznikla, alebo ako výsledok zámerného protiprávneho správania sa tretej osoby, vrátane osoby, ktorá utrpela škodu.

Druhú skupinu dohovorov, ktoré upravujú *výlučne občianskoprávnu zodpovednosť operátorov* a neriešia otázku zodpovednosti štátov, tvorí relatívne veľká skupina dohovorov, ktoré sa týkajú škodlivých dôsledkov činností operátorov rizikových činností na mori nezakázaných medzinárodným právom. Ide viaceré dohovory týkajúce sa občianskoprávnej zodpovednosti za znečistenie morí ropou,⁹⁹ v súvislosti s prepravou nebezpečných a škodlivých látok na mori,¹⁰⁰ v súvislosti s poškodením či zničením batožiny na mori¹⁰¹ a za škody pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železniciach a na plavidlách vnútrozemskej plavby.

Do rámca dohovorov týkajúcich sa občianskoprávnej zodpovednosti za znečistenie morí ropou patrí primárne *Medzinárodný dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1969)*,¹⁰² ktorý vytvoril základ právnej regulácie zodpovednosti v tejto oblasti.¹⁰³ Tento dohovor bol prijatý v nadväznosti na haváriu libérijskeho tankera Torrey Canyon v roku 1967 pri brehoch Veľkej Británie. Tento tanker pri havárii vypustil 60 tisíc ton ropy. Britská vláda po neúspešných záchranných pokusoch nariadila zničenie tejto lode. Aj tak však bolo britské i francúzske pobrežie významne znečistené.¹⁰⁴ Dôsledky tejto havárie vyvolali potrebu uzatvorenia medzinárodnej zmluvy zakotvujúcej občianskoprávnu zodpovednosť. Aktivity me-

---

⁹⁹ ŠTURMA, P. International Liability for Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law: Mission Possible or Impossible?. In: P. ŠTURMA, ed. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. 1st ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2002, s. 24. ISBN 978-80-8588945-1.

¹⁰⁰ Bližšie pozri NAKHLEH, G. a M. QUIMBERT. Maritime Law. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 898. ISBN 978-0-19-929697-2.

¹⁰¹ Bližšie pozri NAKHLEH, G. a M. QUIMBERT. Maritime Law. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 899. ISBN 978-0-19-929697-2.

¹⁰² *International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1969-11-29]. 973 UNTS 331.

¹⁰³ ZÁSTĚROVÁ, J. Mezinárodněprávní úprava kontroly toxických či jinak nebezpečných látek a lidských aktivit potenciálně ohrožujících životní prostředí. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 2002, č. 2-3, s. 102. ISSN 0323-0619.

¹⁰⁴ BROWNLIE, I. *Principles of Public International Law*. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 240. ISBN 978-0-19921-770-0.

dzinárrodného spoločenstva v tomto smere vyvrcholili prijatím hore uvedeného dohovoru na medzinárodnej konferencii v roku 1969 pod gesciou Medzinárodnej námornej organizácie.¹⁰⁵ Neskôr bol doplnený postupne viacerými protokolmi, z ktorých je najvýznamnejší protokol z roku 1992. Tento dohovor bol neskôr doplnený aj o *Medzinárodný dohovor o zriadení medzinárodného fondu na kompenzáciu škôd vzniknutých v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1971)*. I tento dohovor bol pozmenený neskorším protokolom z roku 1992. Protokoly z roku 1992 zmenili celý zmluvný systém tak, že vznikol nový *Medzinárodný dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami*¹⁰⁶ a nový *Medzinárodný dohovor o zriadení medzinárodného fondu na kompenzáciu škôd vzniknutých v dôsledku znečistenia ropnými látkami*¹⁰⁷ z roku 1992. Z uvedených informácií je zreteľné, že celý zmluvný systém je mimoriadne zložitý. Vzhľadom na skutočnosť, že obe posledné verzie oboch dohovorov sú medzinárodnoprávne záväzné, je potrebné pri komentovaní celého zmluvného systému vychádzať z ich znenia.

Medzinárodný dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1992) zakotvuje v článku II ods. 1 občianskoprávnu zodpovednosť za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami vlastníka lode v čase havárie. Podľa článku III ide o škody na území zmluvného štátu, v rámci jeho pobrežných vôd a jeho výlučnej ekonomickej zóny. *Škodou je v duchu článku I ods. 6 strata alebo poškodenie mimo lode spôsobené znečistením vyplývajúcim z úniku alebo vypustenia ropných látok z tejto lode a náklady na preventívne opatrenia a ďalšie straty alebo škody spôsobené preventívnymi opatreniami. Vlastník lode nenesie podľa článku III ods. 2 žiadnu zodpovednosť* za škodu vzniknutú v dôsledku znečistenia, ak dokáže, že škoda vyplynula z vojnového aktu, nepriateľských akcií, občianskej vojny, povstania alebo prírodného javu výnimočnej povahy, povahy vyššej moci alebo neprekonateľnej povahy, alebo škoda bola úplne spôsobená činom

¹⁰⁵ Bližšie pozri BIRNIE, P. W. a A. E. BOYLE. *International Law and the Environment*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 1992, s. 292. ISBN 978-0-19-876282-9.

¹⁰⁶ *International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1992-11-27]. 1956 UNTS 255, Brusel 27. novembra 1992, ktorý nadobudol platnosť 30. mája 1996. Tento dohovor je záväzný aj pre Slovenskú republiku a v zbierke zákonov vyšiel v rámci Oznámenia MZVaEZ č. 335/2013 Z.z.

¹⁰⁷ *International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1992-11-27]. 1956 UNTS 255, zo dňa 27. novembra 1992, ktorý nadobudol platnosť 30. mája 1996. Tento dohovor je záväzný aj pre Slovenskú republiku a v zbierke zákonov vyšiel v rámci Oznámenia MZVaEZ č. 332/2013 Z.z.

alebo nedbalosťou tretej strany, ku ktorej prišlo s úmyslom spôsobiť škodu, alebo škoda bola v plnom rozsahu spôsobená zanedbaním alebo protiprávnym činom ktoréhokoľvek vládneho alebo iného orgánu zodpovedného za údržbu svetelných zariadení alebo iných navigačných pomôcok pri výkone tejto funkcie. V článku VI je stanovená *maximálna výška náhrady škody*. V článku VII je pre vlastníka lode *zakotvená povinnosť poistenia alebo iného finančného zabezpečenia*, aby pokryl svoju zodpovednosť za škodu vznikajúcu v dôsledku znečistenia podľa toto dohovoru. Táto povinnosť sa týka lodí registrovaných v zmluvných štátoch, prevážajúcich náklad viac ako 2 000 ton ropy. Podľa článku VIII *práva na náhradu škody podľa tohto dohovoru zaniknú*, ak žaloba nebude podaná do troch rokov odo dňa vzniku škody. Žaloba však v žiadnom prípade nebude podaná po uplynutí šiestich rokov odo dňa havárie, ktorá spôsobila škodu. Ak túto haváriu tvorí sled udalostí, táto šesťročná lehota začne plynúť dňom vzniku prvej udalosti.

Medzinárodný dohovor o zriadení medzinárodného fondu na kompenzáciu škôd vzniknutých v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1992) podľa svojho článku 2 ods. 1 zriadiuje medzinárodný fond pre kompenzáciu škôd vzniknutých v dôsledku znečistenia, nazvaný „Medzinárodný fond pre kompenzáciu škôd vzniknutých v dôsledku znečistenia z roku 1992“, s cieľom poskytnúť kompenzáciu za škody vznikajúce v dôsledku znečistenia v prípade, že ochrana priznaná Dohovorom o zodpovednosti z roku 1992 je nedostatočná, a s cieľom plniť s tým súvisiace účely, ktoré sú uvedené v tomto dohovore. Podľa článku 2 ods. 2 bude fond v každom zmluvnom štáte uznaný ako právnická osoba spôsobilá preberať práva a povinnosti a byť stranou v súdnych konaniach pred súdmi tohto štátu podľa zákonov príslušného štátu. Do fondu podľa článku 10 prispievajú v zjednodušenom pohľade osoby, ktoré prevezmú k doprave ropu v celkovom objeme presahujúcom 150 000 ton. Podľa článku 4 je kompenzácia z fondu vyplatená osobe, ktorá utrpela škodu vzniknutú v dôsledku znečistenia, ak táto osoba nemôže dostať plnú alebo primeranú náhradu škody podľa podmienok Dohovoru o zodpovednosti z roku 1992, tak, aby celková suma náhrady škody nepresiahla 203 miliónov zúčtovacích jednotiek (SDR) Medzinárodného menového fondu.

Ďalším z dohovorov v danej oblasti je *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škodu spôsobenú znečistením ropou vzniknutú pri skú-*

*maní a využívaní nerastných zdrojov morského dna (1977).*¹⁰⁸ Tento dohovor sa vzťahuje len na škody spôsobené znečistením vyplývajúcim z incidentu, ku ktorému došlo mimo pobrežnej línie plytkej vody na zariadení pod jurisdikciou štátu, a na škody utrpené na území štátu, vrátane vnútorných a pobrežných vôd štátu, ktorý je zmluvnou stranou, alebo v oblastiach, v ktorých v súlade s medzinárodným právom má štát zvrchované práva nad prírodnými zdrojmi a zvrchované práva na preventívne opatrenia prijaté tak, aby sa zabránilo alebo sa minimalizovala takáto škoda spôsobená znečistením. Definícia škody, jej územná lokalizácia či oslobodenie od povinnosti nahradiť škodu sú, s niektorými výnimkami, veľmi podobné obdobným ustanoveniam Medzinárodného dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1992). Výška náhrady škody je limitovaná do výšky 30 miliónov SDR za každé zariadenie a incident do piatich rokov od momentu otvorenia dohovoru k podpisu a do výšky 40 miliónov SDR po uplynutí tejto lehoty.

Najnovším dohovorom v danej oblasti je *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia olejom zo zásobníkov (2001)*,¹⁰⁹ ktorý upravuje zodpovednosť za škody vzniknuté pri únikoch oleja slúžiaceho ako pohonná či mazacia látka lodí. Dohovor stanovuje zodpovednosť vlastníka lode za škodu vzniknutú v dôsledku znečistenia olejom zo zásobníkov. Definícia škody, jej územná lokalizácia či oslobodenie od povinnosti nahradiť škodu sú, rovnako ako v prípade predchádzajúceho dohovoru, veľmi podobné obdobným ustanoveniam Medzinárodného dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1992).

Úpravu občianskoprávnej zodpovednosti za škody súvisiace s prepravou škodlivých a nebezpečných látok na mori tvorí *Medzinárodný dohovor o zodpovednosti a náhrade škôd pri preprave škodlivých a nebezpečných látok na mori (1996)*, ktorý zakotvil zodpovednosť vlastníkov lodí za škody spôsobené pri nehodách lodí prepravujúcich rôzne druhy presne

---

¹⁰⁸ *Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage Resulting from Exploration for and Exploitation of Seabed Mineral Resources* [1977-05-01]. 16 ILM 1451. Tento dohovor doposiaľ nenadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť.

¹⁰⁹ Tento dohovor nadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť 21. novembra 2008. Je záväzný aj pre Slovenskú republiku. V zbierke zákonov vyšiel ako Oznámenie MZVaEZ č. 336/2013 Z.z.

určených škodlivých látok.¹¹⁰ Dohovor má podobnú štruktúru ako zmluvný systém tvorený *Medzinárodným dohovorom o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1992)* a *Medzinárodným dohovorom o zriadení medzinárodného fondu na kompenzáciu škôd vzniknutých v dôsledku znečistenia ropnými látkami (1992)*. Vzhľadom na skutočnosť, že tento dohovor nezískal dostatočný počet ratifikácií, v roku 2010 bol k nemu prijatý *Protokol k Medzinárodnému dohovoru o zodpovednosti a náhrade škôd pri preprave škodlivých a nebezpečných látok na mori*,¹¹¹ ktorého úlohou bolo spriechniť obsah dohovoru tak, aby ho ratifikoval potrebný počet štátov. Ani tento protokol však doposiaľ nezískal predpísaný počet ratifikácií. V znení tohto protokolu sa dohovor má označovať ako *Medzinárodný dohovor o zodpovednosti a náhrade škôd pri preprave škodlivých a nebezpečných látok na mori (2010)*.

Komplexnú úpravu občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté na prepravovanej batožine, živote a zdraví cestujúcich v dôsledku nehôd lodí predstavuje *Dohovor o preprave cestujúcich a ich batožiny na mori (1974)*,¹¹² neskôr doplnený protokolmi z rokov 1976, 1990 a 2002. Tento dohovor v znení svojich protokolov zakotvil objektívnu zodpovednosť (angl. liability) dopravcu za škody vzniknuté na prepravovanej batožine, ako aj za škody vzniknuté v nadväznosti na úmrtie či poranenie cestujúcich v dôsledku nehôd lodí vo svojom článku 3. V článkoch 7 a 8 sú stanovené finančné limity pre výšku náhrady škody.

Otázku občianskoprávnej zodpovednosti dopravcov za škody pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železničiach a na plavidlách vnútrozemskej plavby rieši *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železni-*

---

¹¹⁰ SMOLEK, M. a K. ŽÁKOVSKÁ. Ochrana moře. In: M. DAMOHORSKÝ, P. ŠTURMA, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ, M. SMOLEK, M. SOBOTKA, V. STEJSKAL a K. ŽÁKOVSKÁ. *Mezinárodní právo životního prostředí: II. část (zvláštní)*. 1. vyd. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2008, s. 56-57. ISBN 978-80-903409-8-9.

¹¹¹ *Protocol of 2010 to the International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea* [2010-04-30]. [2010] ATNIF 56.

¹¹² Tento dohovor nadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť 27. apríla 1997. Vzhľadom na skutočnosť, že zmluvnou stranou tohto dohovoru sa v roku 2011 stala Európska únia, ktorá zaviazala členské štáty, aby ratifikovali celý tento zmluvný systém, Slovenská republika pripravuje podklady pre podpis a ratifikáciu uvedených zmlúv.

ciach a na plavidlách vnútrozemskej plavby (1989)¹¹³ Hospodárskej komisie OSN pre Európu, ktorý zakotvil objektívnu občianskoprávnu zodpovednosť dopravcov za škody pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železniciach a na plavidlách vnútrozemskej plavby v článku 5 ods. 1. Podľa článku 1 ods. 10 dohovoru škodu podľa dohovoru (v zjednodušenom pohľade) predstavuje strata života alebo zranenie osôb na palube alebo mimo vozidla prepravujúceho nebezpečný tovar, spôsobené týmto tovarom, strata alebo poškodenie majetku mimo vozidla prepravujúceho nebezpečný tovar, spôsobené týmto tovarom, strata alebo poškodenie spôsobené znečistením životného prostredia nebezpečnými výrobkami, náklady na preventívne opatrenia a ďalšie straty alebo škody spôsobené preventívnymi opatreniami. Pojem „nebezpečný tovar“ je v duchu článku 1 ods. 9 dohovoru definovaný iným dohovorom Hospodárskej komisie OSN pre Európu, a to *Európskou dohodou o medzinárodnej cestnej preprave nebezpečných vecí (1957)*.¹¹⁴ Podľa článku 5 ods. 4 zodpovednosť dopravcovi nevznikne, ak preukáže, že škoda vyplynula z vojnového aktu, nepriateľských akcií, občianskej vojny, povstania alebo prírodného javu výnimočnej povahy, povahy vyššej moci alebo neprekonateľnej povahy, alebo škoda bola úplne spôsobená činom alebo nedbalosťou tretej strany, ku ktorej prišlo s úmyslom spôsobiť škodu, alebo ak odosielateľ či iná osoba nespĺnila svoj záväzok informovať dopravcu o nebezpečnej povahe tovaru, a ak ani dopravca či jeho zamestnanci nevedeli alebo nemohli vedieť o povahe tovaru. Tento dohovor však ešte doposiaľ nenadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť.

Záver

V súčasnom medzinárodnom práve sa v období druhej polovice dvadsiateho storočia postupne vyvíjali nové pravidlá zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. V odbornej literatúre sa tento druh zodpovednosti označuje aj ako zodpoved-

---

¹¹³ Tento dohovor doposiaľ nenadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť. Slovenská republika nie je jeho zmluvnou stranou. Bližšie pozri Convention on Civil Liability for Damage Caused During Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail and Inland Navigation Vessels. In: *United Nations Treaty Collection* [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné na: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-B-30&chapter=11&lang=en.

¹¹⁴ *European Agreement Concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road* [1957-09-30]. 619 UNTS 77. Táto dohoda je medzinárodnoprávne záväzná aj pre Slovenskú republiku. V zbierke zákonov vyšla v rámci Vyhlášky MZV č. 64/1987 Zb. Zoznam nebezpečných prepravovaných vecí je uvedený v prílohách A a B dohovoru.

nosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom dovolené. Ide spravidla o činnosti, ktoré nesú zvýšený stupeň rizika a týkajú sa mierového využívania jadrovej energie, znečisťovania životného prostredia, prevádzky námorných lodí, kozmických objektov, ale aj prepravy nebezpečných látok na mori, po cestách, na železnici a riekach.¹¹⁵ Tento typ zodpovednosti sa v medzinárodnom práve verejnom vyvinul v súvislosti s nutnosťou vyvážiť slobodu správania sa štátov s opodstatnenými obavami, že neobmedzený výkon technologickej a priemyselnej moci môže zničiť ľudstvo. V rámci tejto koncepcie zodpovednosti sa vyskytujú pravidlá týkajúce sa zodpovednosti štátov i pravidlá upravujúce občianskoprávnu zodpovednosť vnútroštátnych operátorov uvedených činností.

Koncepcia zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, vykazuje v porovnaní s častejšie používaným inštitútom zodpovednosti za protiprávne správanie viacero rozdielov. Primárny rozdiel medzi zodpovednosťou za protiprávne správanie a zodpovednosťou za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, je skutočnosť, že v prvom prípade ide o zodpovednosť za správanie v rozpore s medzinárodným právom a v druhom o zodpovednosť za škody spôsobené činnosťami, ktoré sú medzinárodným právom dovolené. Ďalší rozdiel spočíva v povahe noriem, ktoré upravujú pravidlá oboch druhov zodpovednosti. Zatiaľ, čo v prvom prípade majú tieto pravidlá obyčajovú podobu (ich písomné zacytenie predstavuje návrh Komisie pre medzinárodné právo), pravidlá upravujúce zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom dovolené existujú najmä v zmluvnej podobe, resp. v podobe kodifikačných návrhov Komisie OSN pre medzinárodné právo, ktoré unifikujú vnútroštátne pravidlá v danej oblasti. Tretí rozdiel spočíva v povahe zodpovednosti. V prvom prípade ide o zodpovednosť subjektívnu, ktorá sa viaže na predchádzajúce protiprávne správanie štátu, prípadne iného subjektu medzinárodného práva. V druhom prípade je konštrukcia zodpovednosti objektívna, t.j. štát, resp. vnútroštátny operátor rizikovej činnosti zodpovedá za škodlivé následky dovolených činností objektívne, bez ohľadu na to, či ich zavinil.

Vo vzťahu k inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, tak, ako je zakotvený

---

¹¹⁵ Porovnaj s dielom HANQIN, X. *Transboundary Damage in International Law*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2003, s. 19. ISBN 978-0-521-81423-2.

v medzinárodných zmluvách či kodifikačných dokumentoch Komisie OSN pre medzinárodné právo, je možné identifikovať niekoľko jeho základných črt.

Primárne platí, že pre vyvolanie tohto druhu zodpovednosti je nutný vznik škody. Škoda musí byť skutočná a musí byť významná.¹¹⁶ Náhrada škody sa poskytuje v adekvátnom rozmere, pričom môže byť iba čiastočná, vzhľadom na schopnosť zodpovednostného subjektu nahradiť škodu. Výška náhrady škody však býva obmedzená konkrétnou sumou, ktorú nie je možné pri náhrade škody prekročiť. Existujú i časové obmedzenia, v rámci ktorých je možné podať žiadosť o náhradu škody. Maximálna suma náhrady škody a časové obmedzenia sa v medzinárodných zmluvách v danej oblasti líšia. Platba je zabezpečená povinným poistením.¹¹⁷

Pre vznik zodpovednosti je nutná existencia kauzálnej (príčinnej) súvislosti medzi škodou a činnosťou, ktorá ju vyvolala.¹¹⁸ Zodpovednostný subjekt sa môže povinnosti nahradiť škodu zbaviť argumentom existencie výnimočnej udalosti, ktorý môže viesť k úplnému alebo čiastočnému oslobodeniu od povinnosti nahradiť škodu. Najčastejšími argumentmi v tomto smere sú existencia ozbrojeného konfliktu, výnimočne vážna prírodná katastrofa, nedbalosť tretej strany požadujúcej náhradu škody alebo vznik škody v dôsledku správania sa obeť.¹¹⁹

Škodu je možné pripočítať štátu alebo vnútroštátnemu operátorovi činnosti, ktorý spôsobil škodu. Štátu sa pripočítavajú škody spôsobené jeho kozmickými objektmi na zemskom povrchu a lietadlám za letu na živote a zdraví osôb a ich majetku, ako aj škody vzniknuté v dôsledku neoprávneného zastavenia cudzej lode na mori. Pripočítanie týchto škôd štátu závisí od preukázania skutočnosti, či škoda vznikla v rámci jeho

---

¹¹⁶ MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 508. ISBN 978-0-19-929697-2.

¹¹⁷ KISS, A.-Ch. a J.-P. BEURIER. *Droit international de l'environnement*. 2e éd. Paris: Pédone, 2000, s. 389. ISBN 978-2-233-00368-3.

¹¹⁸ Bližšie pozri DUPUY, P.-M. L'état et la réparation des dommages catastrophiques. In: F. FRANCONI a T. SCOVAZZI, eds. *International Responsibility for Environmental Harm*. 1st ed. London: Graham & Trotman, 1991, s. 106-109. ISBN 978-1-85333-579-2.

¹¹⁹ ŠTURMA, P. International Liability for Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law: Mission Possible or Impossible?. In: P. ŠTURMA, ed. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. 1st ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2002, s. 24. ISBN 978-80-8588945-1.

územnej jurisdikcie, alebo pod jeho kontrolou.¹²⁰ Štáty sa subsidiárne podieľajú aj na náhrade škôd spôsobených v dôsledku mierového využitia jadrovej energie. Teoreticky je možná aj priama zodpovednosť štátu za škody vzniknuté znečistením morského životného prostredia, avšak v praxi sa neaplikuje. Vo vzťahu k ostatným typom škôd majú štáty povinnosť vytvoriť právnu úpravu, ktorá je zameraná na zabezpečenie náhrady škody formou poistenia či garančných fondov. Vnútroštátni operátori zodpovedajú za škody vzniknuté na životnom prostredí, za škody vzniknuté v dôsledku transportu nebezpečných materiálov, za škody vzniknuté únikom ropy a iných nebezpečných látok na mori a za škody na batôžine cestujúcich vzniknuté v dôsledku námorných havárií.¹²¹ V prípade nadobudnutia medzinárodnoprávnej záväznosti príslušnej úpravy môžu operátori v budúcnosti zodpovedať aj za škody spôsobené pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železničiach a na plavidlách vnútrozemskej plavby. Zodpovednosť operátorov sa realizuje na národnej úrovni v rámci právnych poriadkov zmluvných štátov jednotlivých dohovrov.

Aplikáciu inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, výrazne obmedzuje skutočnosť, že v tejto oblasti nevznikli univerzálne platné obyčajové normy. Mnohí teoretici tvrdia, že proces tvorby obyčajových noriem už začal v nadväznosti na praktické príklady náhrady škody zo strany niektorých štátov *ex gratia*.¹²² Tento proces však v súčasnosti s vysokou pravdepodobnosťou nie je zavŕšený. Určitú výnimku v tomto smere predstavuje záväzok štátov zabezpečiť odhad dopadov predpokladaných rizikových aktivít v oblasti životného prostredia. Medzinárodný súdny dvor v prípade Celulóžky na rieke Uruguaj (2010) konštatoval, že záväzok odhadovať dopady na životné prostredie nadobudol medzičasom obyčajovú podobu. Uvedený záväzok je kodifikovaný v článku 7 Návrhu článkov o zabránení cezhraničnej škode spôsobenej rizikovými činnosťami

---

¹²⁰ MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 510. ISBN 978-0-19-929697-2.

¹²¹ V prípade, ak nadobudne medzinárodnoprávnu záväznosť *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železničiach a na plavidlách vnútrozemskej plavby (1989)*, môžu operátori zodpovedať objektívne aj za škody vzniknuté pri preprave nebezpečných látok v rámci cestnej, železničnej a riečnej dopravy.

¹²² BIRNIE, P. W., A. E. BOYLE a C. REDGWELL. *International Law and the Environment*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 179. ISBN 978-0-19-876422-9.

(2001) Komisie OSN pre medzinárodné právo, ktorý zakotvuje pravidlo, ktoré ukladá štátom záväzok zabezpečiť, aby sa pred rozhodnutím o povolení danej aktivity vykonal odhad dopadov tejto predpokladanej aktivity na životné prostredie, vrátane odhadu možného vzniku cezhraničnej škody. Existencia tohto obyčajového pravidla však pokrýva iba minimálnu časť inštitútu zodpovednosti štátov za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. Aplikácia tohto inštitútu je teda stále výlučne zmluvnou záležitosťou. Medzinárodné zmluvy v danej oblasti sú relatívne početné, avšak ich praktickej aplikácii často bráni neochota mnohých štátov k ich ratifikácii. Najčastejším argumentom, ktorý štáty v tejto súvislosti používajú na ospravedlnenie svojej neochoty, sú ich národné ekonomické záujmy.¹²³ Aplikácia tohto inštitútu vo vzťahu k mnohým škodám vzniknutým v rámci jurisdikcie uvedených štátov teda v praxi nebude možná. Na druhej strane existuje celý rad štátov, ktoré prevzali zmluvné záväzky v tejto oblasti a aj ich v praxi aplikujú. Pre právny život inštitútu zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, je to veľmi dobrá správa.

Zoznam bibliografických odkazov

Additional Protocol to Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy [1964-01-28]. 956 UNTS 335.

Affaire du lac Lanoux (Espagne, France) [1957-11-16]. Reports of International Arbitral Awards, 2006, vol. 12, s. 281-317.

AGO, R. Conclusions du colloque "Responsabilité des États pour les dommages à l'environnement". In: F. FRANCONI a T. SCOVAZZI, eds. *International Responsibility for Environmental Harm*. 1st ed. London: Graham & Trotman, 1991, s. 493-499. ISBN 978-1-85333-579-2.

Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal [1989-03-22]. 1673 UNTS 126.

Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal [1999-12-10]. UN Doc. UNEP/CHW.1/WG/1/9/2.

---

¹²³ ŠTURMA, P. International Liability for Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law: Mission Possible or Impossible?. In: P. ŠTURMA, ed. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. 1st ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2002, s. 28. ISBN 978-80-8588945-1.

- Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal. In: *United Nations Treaty Collection* [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné na: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-3-b&chapter=27&lang=en.
- BIRNIE, P. W. a A. E. BOYLE. *Basic Documents on International Law and the Environment*. 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1995. 688 s. ISBN 978-0-19-876320-8.
- BIRNIE, P. W. a A. E. BOYLE. *International Law and the Environment*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 1992. 563 s. ISBN 978-0-19-876282-9.
- BIRNIE, P. W., A. E. BOYLE a C. REDGWELL. *International Law and the Environment*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009. 888 s. ISBN 978-0-19-876422-9.
- BOYLE, A. E. Globalising Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. *Journal of Environmental Law*. 2005, vol. 17, no. 1, s. 3-26. ISSN 0952-8873.
- BOYLE, A. E. Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 95-104. ISBN 978-0-19-929697-2.
- BRATSPIES, R. M. a R. A. MILLER, eds. *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2006. 370 s. ISBN 978-0-521-85643-0.
- BROWNLIE, I. *Principles of Public International Law*. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2008. 784 s. ISBN 978-0-19921-770-0.
- Brussels Agreement Supplementary to the Paris Convention of 1960 on Third Party Liability* [1963-01-31]. 1041 UNTS 358.
- Brussels Convention on the Liability of the Operators of Nuclear Ships* [1962-05-25]. AJIL 57(1), s. 268-278.
- Convention on Civil Liability for Damage Caused During Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail and Inland Navigation Vessels* [1989-10-10]. UN Doc. ECE/TRANS/79.

Convention on Civil Liability for Damage Caused During Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail and Inland Navigation Vessels. In: *United Nations Treaty Collection* [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné na: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-B-30&chapter=11&lang=en.

Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment [1993-06-21]. CETS No. 150.

Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment. In: *Council of Europe – Treaty Office* [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=3&NT=150>.

Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage Resulting from Exploration for and Exploitation of Seabed Mineral Resources [1977-05-01]. 14 ILM 1450.

Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage Resulting from Exploration for and Exploitation of Seabed Mineral Resources [1977-05-01]. 16 ILM 1451.

Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects [1972-03-29]. 961 UNTS 187.

Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage [1997-09-12]. IAEA INFCIRC/567.

Convention on the Carriage of Passengers and Their Luggage by Sea [1974-12-13]. 1463 UNTS 221.

Convention Related to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Material [1971-12-17]. 974 UNTS 255.

Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania) [1949-04-09]. International Court of Justice, 1949, s. 4-38.

CRAWFORD, J., A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010. 1364 s. ISBN 978-0-19-929697-2.

DAMOHOŘSKÝ, M., P. ŠTURMA, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ, M. SMOLEK, M. SOBOTKA, V. STEJSKAL a K. ŽÁKOVSKÁ. *Mezinárodní právo životního prostředí: II. část (zvláštní)*. 1. vyd. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2008. 318 s. ISBN 978-80-903409-8-9.

- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* [1972-06-16]. UN Doc. A/Conf.48/14/Rev. 1 (1973); 11 ILM 1416.
- Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities* [2001-05-11]. Report of the International Law Commission on the Work of Its Fifty-Third Session, UN Doc. A/56/10.
- Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities* [2006-06-02]. Report of the International Law Commission on the Work of Its Fifty-Eight Session, UN Doc. A/61/10.
- DUPUY, P.-M. L'état et la réparation des dommages catastrophiques. In: F. FRANCONI a T. SCOVAZZI, eds. *International Responsibility for Environmental Harm*. 1st ed. London: Graham & Trotman, 1991, s. 125-147. ISBN 978-1-85333-579-2.
- European Agreement Concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road* [1957-09-30]. 619 UNTS 77.
- FRANCONI, F. a T. SCOVAZZI, eds. *International Responsibility for Environmental Harm*. 1st ed. London: Graham & Trotman, 1991. 512 s. ISBN 978-1-85333-579-2.
- Geneva Convention on the High Seas* [1958-04-29]. 450 UNTS 11.
- HANQIN, X. *Transboundary Damage in International Law*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2003. 404 s. ISBN 978-0-521-81423-2.
- International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage* [2001-03-23]. LEG/CONF 12/19.
- International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1969-11-29]. 973 UNTS 3.
- International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1969-11-29]. 973 UNTS 331.
- International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* [1992-11-27]. 1956 UNTS 255.
- International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea* [1996-05-03]. 35 ILM 1415.

- International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage* [1971-12-18]. 1110 UNTS 57.
- International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts Not Prohibited by International Law* [1984-10-16]. UN Doc. A/CN.4/384.
- JABBARI-GHARABAGH, M. Type of State Responsibility for Environmental Matters in International Law. *Revue Juridique Thémis* [online]. 1999, vol. 33, no. 1, s. 59-121 [cit. 2013-11-19]. ISSN 0556-7963. Dostupné na: <http://www.editionsthemis.com/uploaded/revue/article/rjtvol33num1/jabbari.pdf>.
- Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy* [1988-09-21]. 1672 UNTS 293.
- KISS, A. State Responsibility and Liability for Nuclear Damage. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 67-83. ISSN 0196-2035.
- KISS, A.-Ch. a J.-P. BEURIER. *Droit international de l'environnement*. 2e éd. Paris: Pédone, 2000. 424 s. ISBN 978-2-233-00368-3.
- KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 2. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2011. 725 s. ISBN 978-80-8078-414-0.
- KONZ, P. The 1962 Brussels Convention on the Liability of Operators of Nuclear Ships. *American Journal of International Law*. 1963, vol. 57, no. 1, s. 100-111. ISSN 0002-9300.
- LOUKA, E. *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness, and World Order*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2006. 536 s. ISBN 978-0-521-86812-9.
- MONTJOIE, M. Nuclear Energy. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 916-928. ISBN 978-0-19-929697-2.
- MONTJOIE, M. The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 503-514. ISBN 978-0-19-929697-2.
- NAKHLEH, G. a M. QUIMBERT. Maritime Law. In: J. CRAWFORD, A. PELLET a S. OLLESON, eds. *The Law of International Responsibility*. 1st ed.

- Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 895-902. ISBN 978-0-19-929697-2.
- ONDŘEJ, J. Ochrana prostředí kosmického prostoru a nebeských těles. In: M. DAMOHORSKÝ, P. ŠTURMA, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ, M. SMOLEK, M. SOBOTKA, V. STEJSKAL a K. ŽÁKOVSKÁ. *Mezinárodní právo životního prostředí: II. část (zvláštní)*. 1. vyd. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2008, s. 216-236. ISBN 978-80-903409-8-9.
- Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy* [1960-07-29]. 956 UNTS 263.
- PEVEC, D. The Marshall Islands Nuclear Claims Tribunal: The Claims of the Enewetak People. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 221-239. ISSN 0196-2035.
- POLÁKOVÁ, L. Medzinárodná zodpovednosť za škody spôsobené rizikovým chovaním, ktoré nie je zakázané medzinárodným právom. *Juristická* [online]. Plzeň: Spolek JURISTIC, 2007-12-07 [cit. 2013-11-25]. ISSN 1802-789X. Dostupné na: <http://mezinarodni.juristic.cz/620327/clanek/mpv1.html>.
- Protocol of 1992 to Amend the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage* [1992-11-27]. LEG/CONF.9/16.
- Protocol of 2010 to the International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea* [2010-04-30]. [2010] ATNIF 56.
- Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [1997-09-12]. 2241 UNTS 302.
- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [2010-04-20]. International Court of Justice, s. 1-24.
- Resolution No. 56/82* [2001-12-12]. United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/56/82.
- Resolution No. 61/36* [2006-12-04]. United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/61/36.
- Rio Declaration on Environment and Development* [1992-06-13]. UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I).
- SMOLEK, M. a K. ŽÁKOVSKÁ. Ochrana moře. In: M. DAMOHORSKÝ, P. ŠTURMA, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ, M. SMOLEK, M. SOBOTKA, V.

STEJSKAL a K. ŽÁKOVSKÁ. *Mezinárodní právo životního prostředí: II. část (zvláštní)*. 1. vyd. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2008, s. 26-101. ISBN 978-80-903409-8-9.

ŠTURMA, P. International Liability for Injurious Consequences of Activities Not Prohibited by International Law: Mission Possible or Impossible?. In: P. ŠTURMA, ed. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. 1st ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2002, s. 21-29. ISBN 978-80-8588945-1.

ŠTURMA, P. Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: P. ŠTURMA, M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 116-157. ISBN 978-80-903409-2-X.

ŠTURMA, P., M. DAMOHORSKÝ, J. ONDŘEJ, J. ZÁSTĚROVÁ a M. SMOLEK. *Mezinárodní právo životního prostředí: I. část (obecná)*. 1. vyd. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2004. 194 s. ISBN 978-80-903409-2-X.

Trail Smelter Case (United States, Canada) [1938-04-16 a 1941-03-11]. Reports of International Arbitral Awards Vol. 3, s. 1905-1982.

Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies [1967-01-27]. 610 UNTS 205.

United Nations Convention on the Law of the Sea [1982-12-10]. 1833 UNTS 3.

Van DYKE, J. M. Liability and Compensation for Harm Caused by Nuclear Activities. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2006, vol. 35, no. 1, s. 13-46. ISSN 0196-2035.

Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [1963-05-21]. 1063 UNTS 265.

ZÁSTĚROVÁ, J. Mezinárodněprávní úprava kontroly toxických či jinak nebezpečných látek a lidských aktivit potenciálně ohrožujících životního prostředí. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 2002, č. 2-3, s. 61-120. ISSN 0323-0619.

Doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave

Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
juraj.jankuv@gmail.com

Judikatura medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov v oblasti ochrany ľudských práv týkajúca sa rómskeho etnika

Judicature of International Judicial and Quasi-Judicial Bodies in the Field of Human Rights Related to Romany Ethnic Group

Dagmar Lantajová

Abstract: *The study refers to the judicature of international bodies related to the protection of minorities, particularly Romany ethnic group. Quasi-judicial authorities in the context of universal protection of human rights as well as the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union concern this issue within their jurisdiction. In the universal protection of human rights it is particularly the Committee on the Elimination of Racial Discrimination that is monitoring the observance of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination which provisions protect minorities from discrimination of racial character. The European Court of Human Rights, in the assessment of the states discriminatory conduct, mainly proceeds from the provisions of Article 14 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) as well as Protocol No. 12 to this Convention. Under the EU law it is mainly about the compliance with Directive 2000/43/EC (20th June 2000), implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. Although the number of the applications related to discrimination against the Roma (especially on the Strasbourg court) is not small, the racial discrimination has been recognised only in some cases.*

Key Words: *Human Rights; International Treaties; Human Rights Treaty Bodies; The Council of Europe; The European System for the Protection of Human Rights; The European Court of Human Rights; Racial Discrimination; Romany Ethnic Group; Court of Justice of the European Union; Discrimination.*

Abstrakt: *Štúdia poukazuje na judikatúru medzinárodných orgánov týkajúcu sa ochrany práv menšín, konkrétne rómskeho etnika. Tak kvázi súdne orgány v rámci univerzálnej ochrany ľudských práv, ako aj Európsky súd*

pre ľudské práva a Súdny dvor Európskej únie sa touto problematikou v rámci svojich kompetencií zaoberajú. V rámci univerzálnej ochrany ľudských práv je to hlavne Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, ktorý monitoruje dodržiavanie Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, ktorého ustanovenia chránia menšiny pred diskrimináciou rasového charakteru. Európsky súd pre ľudské práva pri posudzovaní diskriminačného správania sa štátu vychádza najmä z ustanovení čl. 14 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950), ako aj Protokolu č. 12 k tomuto dohovoru. V rámci práva EÚ ide hlavne o dodržiavanie Smernice Rady 2000/43/ES (20. 06. 2000), ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod. Napriek tomu, že počet podaní týkajúcich sa diskriminácie Rómov (najmä na štrasburskom súde) nie je malý, iba v niektorých prípadoch bola uznaná rasová diskriminácia.

Kľúčové slová: Ľudské práva; medzinárodné zmluvy; kvázi súdne orgány ochrany ľudských práv; Rada Európy; európsky systém ochrany ľudských práv; Európsky súd pre ľudské práva; rasová diskriminácia; rómske etnikum; Súdny dvor Európskej únie; diskriminácia.

Úvod

Problematika práv rómskeho etnika je veľmi aktuálna, vysoká pozornosť sa jej venuje nielen na vnútroštátnej, ale aj na medzinárodnej úrovni. Osobitne v strednej a východnej Európe po páde železnej opony spoločensko-ekonomické zmeny v spoločnosti zasiahli negatívne asi najviac práve príslušníkov tohto etnika. Podiel na tom mal nielen nárast nezamestnanosti a biedy v spoločnosti, ale najmä rozpad sociálnej siete, zníženie výdavkov na zdravotníctvo a školstvo, čím došlo k rapidnému zníženiu životnej úrovne.¹ V súčasnosti sa dokonca stal synonymom označenia príslušníkov rómskej menšiny pojem „nepripravení občania“.

Aj napriek vyššie uvedenému nemožno pochybovať o potrebe neustálej ochrany príslušníkov tejto menšiny, a to v súlade s jedným z bazálnych princípov ochrany menšín, a tým je princíp priznania špecifických práv príslušníkov menšín (princíp pozitívnej diskriminácie), ktoré zodpovedajú ich odlišnému postaveniu v štátoch.

¹ Bližšie pozri ŠUPÍNOVÁ, M. *Reprodukčné zdravie ako problém sociálne slabých a vylúčených skupín*. 1. vyd. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2011, s. 7. ISBN 978-80-228-2307-4.

Rómovia pochádzajú z oblasti medzi severozápadnou Indiou a iránskou plošinou. Prvé správy o ich príchode do Európy pochádzajú zo 14. storočia a dnes žijú takmer v každom členskom štáte Rady Európy. Odhadom ich celkovo v Európe žije osem až desať miliónov. V niektorých krajinách strednej a východnej Európy tvoria viac ako 5 % populácie. Napriek týmto údajom nie sú Rómovia považovaní za národ, väčšinou boli počas svojej „európskej histórie“ vystavení odmietaniu a prenasledovaniu, a asi aj dôsledkom týchto historických udalostí žijú aj v súčasnosti na okraji spoločnosti vo svojich domovských štátoch a ich zaradenie sa do verejného života je veľmi komplikované.

Príkladom z histórie môže byť aj postavenie tohto etnika na území bývalého Československa. V období Rakúsko-Uhorska, ako aj počas prvej republiky, postavenie menšín a ich práv sa zúžilo na otázku využívania ich vlastného jazyka v styku s úradmi a otázku národnostného školstva, kde sa deti príslušníkov menšín mohli vzdelávať vo svojom materskom jazyku. Avšak pri rómskej menšine to tak nebolo, tieto dve otázky mali parciálny význam, nakoľko do popredia vystupovala hlavne otázka rozdielneho spôsobu života. Štát riešil hlavne otázku kriminality príslušníkov tejto menšiny, zároveň mal však aj snahu obmedzovať ich kočovanie (napr. obecné predpisy o domovskom práve alebo zákon č. 117/1927 Zb. z. a n. o potulných cigánoch). Neskôr, v období komunizmu, sa spôsob života Rómov a ich zločinnosť považovali za negatívne ovplyvňujúce život celej spoločnosti, a preto sa tento štátny režim pokúšal o premenu uvedeného spôsobu ich života a začlenenie Rómov do väčšinovej spoločnosti (napr. Konceptia všestrannej spoločenskej a kultúrnej integrácie Rómov – uznesenie federálnej vlády ČSSR č. 231/1972).² Zároveň je potrebné konštatovať, že Rómovia na území Československa až do prijatia Listiny základných práv a slobôd v roku 1991 nemali status národnostnej menšiny alebo etnickej skupiny. Až po prijatí Listiny základných práv a slobôd sa mohli Rómovia v rámci sčítania obyvateľstva v roku 1991 slobodne prihlásiť k rómskej národnosti. Vláda SR taktiež svojím uznesením č. 153 z 9. apríla 1991 priznala obyvateľom rómskeho pôvodu etnický štatút národnostnej menšiny.³ Ani po osamostatnení Slovenská republika, tak ako aj ďalšie krajiny v Európe, ešte nenašla recept na riešenie rómskej problematiky. Položme si preto otázku, či ak by mali príslušníci

² Bližšie pozri PETRÁŠ, R., H. PETRŮV a H. Ch. SCHEU, eds. *Menšiny a právo v České republice*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2009, s. 82-131. ISBN 978-80-87284-00-1.

³ Bližšie pozri PETRÁŠ, R., H. PETRŮV a H. Ch. SCHEU, eds. *Menšiny a právo v České republice*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2009, s. 380. ISBN 978-80-87284-00-1.

tohto etnika, menšiny, také isté vlastnosti, vedomosti, zručnosti, resp. schopnosti ako príslušníci väčšinového národa, mali by aj rovnaké šance uplatniť sa? Nedošlo by aj tak vo väčšine prípadov k diskriminácii príslušníkov tohto etnika? A práve možné odpovede na tieto otázky sú dôvodom, prečo sme sa rozhodli poukázať na judikatúru medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov, čo tieto orgány považujú za porušenie rasovej diskriminácie vo vzťahu k príslušníkom rómskej menšiny všeobecne (nakoľko ide o prípady týkajúce sa porušenia práv nielen v jednom štáte), a možno tým aj napomôcť orgánom verejnej moci jednoduchšie identifikovať a kvalifikovať možnú diskrimináciu v rámci spoločenských vzťahov, pretože základným a východiskovým princípom ľudských práv je rovnosť pri ich výkone a ochrane. Bez tohto princípu by bolo posudzovanie porušovania ľudských práv nespravodlivé.⁴

Cieľom tejto štúdie je analýza judikatúry univerzálne pôsobiacich kvázi súdnych orgánov v rámci procedúry individuálnych oznámení týkajúcich sa rasovej diskriminácie, osobitne Rómov, a judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva v oblasti práv príslušníkov rómskeho etnika, ktoré sa týkajú porušenia čl. 14 (*diskriminácie z dôvodu príslušnosti k rómskemu etniku*) v spojitosti s porušeniami iných ustanovení Európskeho dohovoru o ľudských právach a základných slobodách, ako aj jeho Protokolu č. 12. Z judikatúry Súdneho dvora Európskej únie bude analyzované rozhodnutie vo veci *Komisja za zashtita ot diskriminatsia – Valeri Hariev Belov v. ChEZ Elektro Balgaria AD, ChEZ Raspredelenie Balgaria AD a Darzhavna Komisia po energiyno i vodno regulirane (vec C-394/11)*, ktoré nakoniec neriešilo otázku diskriminácie ako takej, i keď sa ako jediné doposiaľ týkalo diskriminácie z dôvodu príslušnosti k rómskemu etniku.

Analýzou judikatúry vyššie uvedených kvázi-súdnych a súdnych orgánov je možné dospieť nielen k zisteniu, ktoré práva vo vzťahu k príslušníkom rómskeho etnika sú najviac porušované, ale aj aké správanie sa voči týmto osobám je, alebo už nie je v súlade s medzinárodnoprávnymi záväzkami štátov.

---

⁴ Bližšie pozri SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv: (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozš. vyd. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006, s. 973. ISBN 978-80-88931-51-5.

Univerzálny systém ochrany ľudských práv a jeho kvázi súdne orgány vo vzťahu k ochrane práv príslušníkov rómskej menšiny

Prvým zmluvným dokumentom, ktorý upravoval ochranu národnostných menšín na univerzálny úrovni a je veľmi dôležitým vo vzťahu k ochrane práv rómskeho etnika, je *Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie* (publikovaný v Zbierke zákonov pod č. 95/1974 Zb. – ďalej len „dohovor“), ktorý bol na pôde Organizácie Spojených národov prijatý 21. decembra 1965 (New York). Zmluvné štáty tohto dohovoru deklarujú, že *odsudzujú všetku propagandu a všetky organizácie, ktoré sú založené na myšlienkach alebo teóriách o nadradenosti jednej rasy alebo skupiny osôb jednej farby pleti alebo etnického pôvodu alebo ktoré sa pokúšajú ospravedlňovať alebo povzbudzovať akúkoľvek formu rasovej nenávisťi a diskriminácie. Zároveň sa zaväzujú, že prijmu bezodkladné a pozitívne opatrenia na odstránenie akéhokoľvek podnecovania k rasovej diskriminácii alebo činov rasovej diskriminácie* (čl. 4).

Dohovor vo svojom čl. 1 definuje rasovú diskrimináciu ako *akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie založené na rase, farbe pleti, rodovom alebo na národnostnom alebo etnickom pôvode, ktorého cieľom alebo následkom je znemožnenie alebo obmedzenie uznania, používania alebo uskutočňovania ľudských práv a základných slobôd na základe rovnosti v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo v ktorejkoľvek inej oblasti verejného života*. Dôležitý je najmä článok 2, ktorý zaväzuje zmluvné strany prijať také opatrenia, ktorými zabezpečia plnenie ustanovení dohovoru, o.i. nevykonávať, nepodporovať, neobhajovať, ani nepovzbudzovať rasovú diskrimináciu, a zároveň prijmu všetky dostupné legislatívne opatrenia, aby túto diskrimináciu zakázali a odstránili.⁵

Dohovor vytvoril aj kvázi súdny orgán OSN, ktorého jurisdikciu uznala aj Slovenská republika, a to Výbor OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie (pozostávajúci z 18 členov), pred ktorým boli prerokovávané tri individuálne oznámenia sťažovateľov proti Slovensku, z ktorých v dvoch prípadoch výbor konštatoval porušenie práv vyplývajúcich z dohovoru.⁶ Kontrolný mechanizmus výboru pozostáva z 3 procedúr,

⁵ Bližšie pozri JANKUV, J. *Medzinárodnoprávna ochrana práv príslušníkov menšín*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 208. ISBN 978-80-7380-210-3; resp. JANKUV, J. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 102. ISBN 978-80-8078-096-8.

⁶ Bližšie pozri *Miroslav Lacko v. Slovak Republic* [2001-08-09]. Communication No. 11/1998, UN Doc. CERD/C/59/D/11/1998; *Anna Koptova v. Slovak Republic* [2000-08-08].

dvoch obligatórnych – spravodajskej v súlade s čl. 9 dohovoru a procedúry medzištátnych oznámení v súlade s čl. 11, a fakultatívnej procedúry individuálnych oznámení v súlade s čl. 14 dohovoru.

Procedúra individuálnych oznámení bola od jej zavedenia využívaná predovšetkým cudzincami, avšak v súčasnosti sa prostredníctvom nej domáhajú svojich práv občania štátov patriaci k národnostným, etnickým či rasovým menšinám. Dôkazom toho je aj judikatúra výboru nielen vo vzťahu k Slovensku, kde všetky tri oznámenia podali príslušníci etnickej skupiny a namietali porušenie svojich práv zo strany štátu. Podľa štatistiky dostupnej na internetovej stránke výboru k 1. decembru 2013 sa výbor zaoberal 48 oznámeniami, z ktorých 18 vyhlásil za neprijateľné, 1 bolo prerušené, v 11 konštatoval porušenie dohovoru, v 14 zistil, že k takému porušeniu nedošlo.⁷ Medzi krajiny, voči ktorým oznámenia smerovali patria Dánsko (21), Austrália (7), Holandsko, Nórsko, Slovensko a Švédsko (3), Francúzsko (2) a Nemecko, Rusko, a Srbsko, resp. Čierna Hora (1). Sťažovatelia boli príslušníci rómskeho etnika len v 5 prípadoch, a to v 3 prípadoch proti Slovensku, v jednom prípade proti Srbsku, resp. Čiernej Hore, ako aj Rusku.

Sťažovatelia vo svojom oznámení musia na to, aby výbor považoval ich oznámenie za prijateľné, splniť niekoľko podmienok stanovených dohovorom a rokovačím poriadkom výboru.⁸ Individuálne oznámenie môžu podávať jednotlivci, ako aj skupiny osôb pod jurisdikciou štátu – zmluvnej strany dohovoru, môžu sa nechať v konaní zastupovať na základe plnej moci, oznámenie musí byť v písomnej forme, musia byť vyčerpané všetky dostupné vnútroštátne prostriedky nápravy, oznámenie je potrebné predložiť výboru do 6 mesiacov od vyčerpania týchto prostriedkov nápravy. Výbor sa nezaobera anonymnými oznámeniami, no konkrétnu identitu sťažovateľa môže oznámiť dotknutému štátu iba so súhlasom tejto osoby.⁹ Obsah oznámenia musí byť zlučiteľný s ustanoveniami dohovoru s dodržaním príslušnosti *ratione materiae*, *ratione temporis*, *ratione loci* a *ratione personae*, ktorá v sebe obsahuje splnenie po-

---

Communication No. 13/1998, UN Doc. CERD/C/57/D/13/1998; a *L. R. et al. v. Slovakia* [2005-03-07]. Communication No. 31/2003, UN Doc. CERD/C/66/D/31/2003.

⁷ Bližšie pozri Human Rights Bodies. In: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en.

⁸ Bližšie pozri *Rules of Procedure* [1989-01-01]. UN Doc. CERD/C/35/Rev.3.

⁹ Bližšie pozri STRÁŽNICKÁ, V., A. ERDŐSOVÁ, I. HAUERLANDOVÁ, N. MATIS a A. STRÁŽNICKÁ. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 114. ISBN 978-80-89447-95-4.

žiadaiev aktívnej a pasívnej legitímácie sťažovateľa. Oznámenie možno podať aj v prípade, že je vec predmetom konania pred iným medzinárodným orgánom, alebo už bolo v danej veci rozhodnuté.¹⁰

Rozhodnutie výboru je pre sťažovateľa konečné, neexistuje voči nemu žiaden opravný prostriedok. Rozhodnutie výboru nie je v súlade s čl. 14 dohovoru záväzné pre štát, ale aj tu je potrebné brať do úvahy znenie čl. 2 dohovoru, ktoré zakotvuje záväzky štátu nevykonávať rasovú diskrimináciu prostredníctvom svojich orgánov, ani ju nepodporovať, neobhajovať a zakázať a odstrániť ju všetkými vhodnými prostriedkami. Napriek nezáväznosti názorov výboru sú tieto zo strany štátov, zmluvných strán, rešpektované a uložené opatrenia sú plnené. Výbor zistenia týkajúce sa štátom prijatých opatrení publikuje každoročne vo svojej výročnej správe.

Tak, ako sme už vyššie uviedli, výbor obdržal tri oznámenia, v ktorých sťažovatelia namietali porušenie práv vyplývajúcich z dohovoru zo strany slovenských orgánov.

Prvým oznámením (*Miroslav Lacko v. SR*)¹¹ bol prípad slovenského občana rómskeho etnika, ktorý namietal porušenie čl. 2 (*zákaz rasovej diskriminácie štátnymi orgánmi, zákaz podporovania, obhajovania a povzbudzovania rasovej diskriminácie*), čl. 3 (*odsúdenie, zákaz a odstránenie rasovej segregácie a apartheidu*), čl. 4 (*záväzok štátu vyhlásiť za trestné šírenie myšlienok rasovej nadradenosti a nenávisť, podnecovanie k takýmto činom, ako aj poskytovanie podpory rasistickej činnosti*), čl. 5 (*zákaz a odstránenie akejkoľvek rasovej diskriminácie a zaručenie práva pre každého na rovnosť pred zákonom bez diskriminačného rozlišovania*) a čl. 6 (*povinnosť štátu zabezpečiť ochranu všetkých osôb pred činmi rasovej diskriminácie a náhradu škody*) dohovoru tým, že nebol obslužený v reštaurácii v Košiciach na železničnej stanici. Po tom, ako vstúpil s ďalšími osobami do tohto zariadenia, mu čašníčka povedala, že na príkaz majiteľa reštaurácie nemá obsluhovať Rómov. Majiteľ to odôvodnil v minulosti zničením zariadenia reštaurácie Rómami. Sťažovateľ namietal, že ani on, ani jeho spoločníci dané zariadenie nezničili. Následne si vypočul tvrdenie, že iba slušní Rómovia budú obslužení. Sťažovateľ inicioval trestné konanie, ktorého výsledkom bolo vydanie rozsudku, v ktorom súd uznal správanie sa vlastníka reštaurácie za nezákonné, uznal ho vinným a vy-

¹⁰ Bližšie pozri *Rules of Procedure* [1989-01-01]. UN Doc. CERD/C/35/Rev.3.

¹¹ Bližšie pozri *Miroslav Lacko v. Slovak Republic* [2001-08-09]. Communication No. 11/1998, UN Doc. CERD/C/59/D/11/1998.

meral mu peňažný trest vo výške 5 000 SKK alebo trest odňatia slobody na 3 mesiace. Výbor toto oznámenie vyhlásil za prijateľné a po preskúmaní veci dospel k záveru, že uznanie vinným majiteľa reštaurácie a uloženie trestu bolo v súlade s povinnosťami štátu, ktoré má v rámci boja proti rasovej diskriminácii. Na základe tohto názoru výbor nezistil porušenie ustanovení dohovoru zo strany štátu, ale odporučil Slovenskej republike doplniť svoju legislatívu o právny predpis zaručujúci slobodný prístup k verejným miestam (*prístup na všetky miesta a na používanie všetkých služieb určených pre verejnosť*) v súlade s ustanoveniami čl. 5 písm. f) dohovoru.

Druhým, zo strany sťažovateľky úspešným oznámením (*Anna Koptová v. SR*),¹² bol prípad rómskej aktivistky, ktorá zastupovala sedem rómskych rodín z obcí Rovné a Zbudské Dlhé, ktoré si v roku 1981 našli prácu v poľnohospodárskom družstve v obci Krásny Brod, časti Ňagov a Rokytovce, a získali tu, v súlade so zákonom, trvalý pobyt. V roku 1989 družstvo rozviazalo s rodinami pracovný pomer a tie boli nútené opustiť svoje obydlia v priestore družstva, ktoré boli po ich odchode zbúrané. Tieto rodiny sa počas nasledujúcich niekoľkých rokov snažili získať ubytovanie v okrese Medzilaborce, no žiadna z obcí im neumožnila umiestnenie vlastného karavanu (ktorého prenájom im zabezpečila Správa sociálneho zabezpečenia v Medzilaborciach) v katastri týchto obcí. V roku 1997 sa rodiny usadili v obci Čabiny, ktorej obyvatelia však s týmto činom nesúhlasili, a preto sa starosta obce dohodol so starostami obcí Čabalovce a Ňagov o ubytovaní týchto rodín v katastri ich obcí. Starosta Rokytoviec nebol prítomný na tomto stretnutí a obecná rada schválila 8. júna 1997 uznesenie č. 21, ktoré výslovne zakázalo rómskym rodinám usadiť sa v ich katastri, a zároveň deklarovalo, že nie sú pôvodní obyvatelia tejto obce a po oddelení Rokytoviec od Krásneho Brodu nemajú nárok na trvalý pobyt v ich obci. Obdobné uznesenie č. 22 s neobmedzenou dobou platnosti prijali 16. júla 1997 aj zástupcovia obce Ňagov, ktoré však zakazovalo rómskym občanom aj vstup a zdržiavanie sa v katastri ich obce. Dotknutí občania preto požiadali o prešetrenie zákonnosti oboch uznesení generálneho prokurátora SR a obrátili sa aj na Ústavný súd SR, ten však ich podania zamietol. Po tom, ako bolo v roku 1998 podané oznámenie výboru namietajúce porušenie práv obsiahnutých v *článkoch 2, 3, 4, 5 a 6 dohovoru*, s dôrazom na porušenie práva na slobodu pohybu a pobytu v rámci hraníc štátu, sa na osobitnej schôdzi 8. apríla

¹² Bližšie pozri *Anna Koptova v. Slovak Republic* [2000-08-08]. Communication No. 13/1998, UN Doc. CERD/C/57/D/13/1998.

1999 zišli zástupcovia obecných rád Ňagova aj Rokytoviec a za účasti okresného prokurátora zrušili sporné uznesenia v rámci autoremedúry. Výbor vyhlásil oznámenie za prijateľné a po oboznámení sa so všetkými okolnosťami prípadu vydal názor, v ktorom konštatoval porušenie práva na slobodu pohybu a pobytu v rámci hraníc štátu (*čl. 5 písm. d) a i) dohovoru*) počas doby platnosti sporných uznesení (jún 1997 – apríl 1999) zo strany Slovenskej republiky, a to z dôvodu textácie uznesení, ktoré jasne naznačovali, že nielen dotknutým rómskym rodinám nebol umožnený pobyt a pohyb v daných obciach, ale aj ostatným Rómom. Zároveň bolo zo strany výboru Slovensku odporučené, aby podniklo opatrenia nevyhnutné na zabezpečenie úplnej eliminácie praktík obmedzujúcich slobodu pohybu a pobytu Rómov pod jeho jurisdikciou.

Ostatné oznámenie výboru vo vzťahu k Slovensku (*L. R. a ďalší v. SR*)¹³ sa týkalo diskriminačného konania mestského zastupiteľstva v Dobšinej, ktoré najprv schválilo svojím uznesením výstavbu nízkoštandardných obydľí pre (ako to označili v sťažnosti sťažovatelia) rómskych obyvateľov mesta a uložilo primátorovi úlohu pripraviť projekt zameraný na zabezpečenie financií z vládneho fondu zriadeného práve na zlepšenie bytových podmienok Rómov v zmluvnom štáte, nakoľko asi 1 800 Rómov žije v meste v nevyhovujúcich obydľiach. Následne obyvatelia mesta vytvorili 5-členný petičný výbor, ktorý pripravil petíciu, ktorú podpísalo 2 762 (aj rómskych) obyvateľov mesta (z celkového počtu 4 963) s textom: „Nesúhlasím s výstavbou nízkonákladových bytov pre občanov cigánskej národnosti na území mesta Dobšiná, nakoľko hrozí prílev nepriprôsobivých občanov cigánskej národnosti z okolia, dokonca aj z iných okresov a krajov.“ Petícia bola predložená mestskému zastupiteľstvu 30. júla 2002, ktoré jednomyselne schválilo zrušenie pôvodného uznesenia prostredníctvom druhého uznesenia, odvolávajúc sa výslovne na petíciu. Sťažovatelia sa obrátili so žiadosťou o prešetrenie obsahu petície a obžaloby jej autorov na okresného prokurátora v Rožňave, ten však žiadosť zamietol s odôvodnením nedostatku právomocí na takýto postup. Sťažovatelia podali sťažnosť na Ústavný súd so žiadosťou, aby zrušil druhé uznesenie mestského zastupiteľstva a preskúmal zákonnosť petície, nakoľko boli porušené čl. 12 a 33 Ústavy SR, zákon o petičnom práve a Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín.¹⁴ Vzhľadom na to,

¹³ Bližšie pozri *L. R. et al. v. Slovakia* [2005-03-07]. Communication No. 31/2003, UN Doc. CERD/C/66/D/31/2003.

¹⁴ Bližšie pozri *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín* [1995-02-01]. Štrasburg: Rada Európy, 1995 [Publikovaný pod č. 160/1998 Z.z.].

že podanie nebolo úplné (napriek tomu, že Ústavný súd dvakrát požiadal sťažovateľov o doplnenie ich sťažnosti), Ústavný súd následne odmietol sťažnosť ako zjavne neopodstatnenú. Oznámenie adresované výboru namietalo porušenie *článkov 2, 4, 5 a 6 dohovoru*. Výbor po preskúmaní oznámenia dospel k záveru, že Slovensko porušilo čl. 2 ods. 1 písm. a) (*zákaz rasovej diskriminácie a povinnosť všetkých verejných orgánov a inštitúcií konať v súlade s týmto záväzkom*), čl. 5 písm. d) bod iii) (*zákaz rasovej diskriminácie a zaručenie práva každého na štátne občianstvo*) a čl. 6 dohovoru (*právo žiadať na súdoch spravodlivú a primeranú náhradu za škodu, ktorú utrpeli v dôsledku rasovej diskriminácie*) a je povinné poskytnúť sťažovateľom efektívny prostriedok nápravy v súlade s čl. 6 dohovoru a zabezpečiť, aby sa podobné porušenia v budúcnosti nevyskytli. Najmä by malo prijať opatrenia zaisťujúce sťažovateľom postavenie pred prijatím druhého uznesenia mestského zastupiteľstva. Slovenská republika 9. júna 2005 informovala výbor, že mestské zastupiteľstvo v Dobšinej zrušilo dve uznesenia týkajúce sa daného prípadu, vezmúc do úvahy názor výboru, a dospelo ku dohode vo vzťahu k realizácii nízkonákladových domov na danom území, pričom bude venovať zvýšenú pozornosť bytovému problému rómskej komunity. Taktiež bolo iniciované trestné konanie proti piatim členom petičného výboru v súlade s § 198a Trestného zákona.¹⁵

Ďalšou krajinou, voči ktorej smerovalo individuálne oznámenie, bolo Srbsko a Čierna Hora v roku 2003 (*Dragan Durmic v. Srbsko a Čierna Hora*).¹⁶ Sťažovateľ Dragan Durmic, občan Srbska a Čiernej Hory, ale s národnosťou rómskou, ktorého v konaní zastupovalo Európske centrum pre práva Rómov, ako aj Centrum humanitárneho práva, namietal porušenie čl. 2 ods. 1 písm. d) (*zákaz odstránenie rasovej diskriminácie vykonávanej kýmkoľvek*), čl. 5 písm. f) (*právo prístupu na všetky miesta a na používanie všetkých služieb určených verejnosti*), čl. 3 (*rasová segregácia*), čl. 4 písm. c) (*zákaz pre verejné orgány a inštitúcie podporovať alebo podnecovať rasovú diskrimináciu*) a čl. 6 (*povinnosť štátu zabezpečiť ochranu všetkých osôb pred činmi rasovej diskriminácie a náhradu škody*) dohovoru. V roku 2000 bolo zo strany Centra humanitárneho práva vykonaných viacero „testov“ na území Srbska, ktorých výsledkom mali byť informácie, či sú alebo nie sú príslušníci rómskej menšiny diskriminovaní v dodr-

¹⁵ Bližšie pozri *L. R. et al. v. Slovakia* [2005-03-07]. Communication No. 31/2003, UN Doc. CERD/C/66/D/31/2003, A/60/18, s. 119-133.

¹⁶ Bližšie pozri *Mr. Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro* [2006-03-06]. Communication No. 29/2003, UN Doc. CERD/C/68/D/29/2003.

žiavaný práva prístupu na verejné miesta, nakoľko sa zväčšoval počet sťažností na odopretie takéhoto prístupu Rómom. Výsledky tohto testovania boli použité ako podporný argument v tomto prípade. Dňa 18. februára 2000 sa dvaja Rómovia (z toho jeden sťažovateľ) a tri osoby nie rómskeho pôvodu rozhodli navštíviť diskotéku v Belehrade. Všetci piati boli elegantne oblečení, slušne sa správajúci a neboli pod vplyvom alkoholu. Jediným rozlišovacím znakom bola teda farba pleti. Kým dvom príslušníkom rómskeho etnika nebol umožnený vstup s odôvodnením, že je to súkromná oslava a vstup bez pozvánok nie je možný, ostatní traja vstup umožnený mali aj bez pozvánok. Dňa 21. júla 2000 bolo zo strany Centra humanitárneho práva v mene sťažovateľa podané trestné oznámenie na prokuratúru v Belehrade z dôvodu spáchania trestného činu podľa čl. 60 Trestného zákona Srbska, odvolávajúc sa pritom aj na porušenie čl. 5 písm. f) dohovoru. Sedem mesiacov nedostali odpoveď, a preto opätovne požiadali prokuratúru, aby konala. V októbri 2001 bolo Centrum humanitárneho práva informované zo strany prokurátora, že majiteľ diskotéky v ten večer usporiadal súkromnú oslavu, čo vo svojom vyjadrení pre výbor potvrdilo aj ministerstvo vnútra (ktoré zároveň informovalo, že majiteľ diskotéky nie je schopný identifikovať príslušníkov bezpečnostnej služby, ktorí mali v ten večer službu z dôvodu častých personálnych zmien). V januári 2002 sa sťažovateľ obrátil s petíciou na Federálny ústavný súd, ktorý však vo veci nekonal nasledujúcich 15 mesiacov. Sťažovateľ tiež uviedol, že použitie „testovania“ ako techniky na zhromažďovanie dôkazov o diskriminácii povoľujú už od roku 1950 americké súdy, a taktiež výbor takúto možnosť pripustil a konštatoval, že využil všetky dostupné vnútroštátne prostriedky nápravy, nakoľko bývalá Republika Juhoslávia (predchodca Srbska a Čiernej Hory) vo svojej deklarácii zo dňa 27. júna 2001 vyhlásila, že Federálny ústavný súd je poslednou súdnou inštanciou, ktorá môže zjednať nápravu v otázke diskriminácie, avšak len v prípade, že nie je možné využiť iné riešenie.¹⁷ Tento princíp zostal zachovaný aj v novej ústave Srbska a Čiernej Hory zo 4. februára 2003. Avšak až do podania individuálneho oznámenia sa sťažovateľ nedočkal prerokovania svojej sťažnosti ani Federálnym ústavným súdom bývalej Republiky Juhoslávie, ani jeho nástupcom Ústavným súdom Srbska a Čiernej Hory. Napriek tomu výbor uznal

¹⁷ Bližšie pozri *Miroslav Lacko v. Slovak Republic* [2001-08-09]. Communication No. 11/1998, UN Doc. CERD/C/59/D/11/1998; *B. J. v. Denmark* [2000-03-17]. Communication No. 17/1999, UN Doc. CERD/C/56/D/17/1999; a *Ms. M. B. v. Denmark* [2002-03-13]. Communication No. 20/2000, UN Doc. CERD/C/60/D/20/2000.

z hľadiska vyčerpania všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov oznámenie za prípustné vzhľadom na to, že čl. 14 ods. 7 písm. a) dohovoru umožňuje zaoberať sa oznámením aj v prípade, že neboli vyčerpané všetky vnútroštátne opravné prostriedky, pretože sa opravné konanie neoprávnené preťahuje (sťažovateľ podal svoju sťažnosť na ústavný súd 30. januára 2002 a ku dňu vydania názoru k tomuto oznámeniu výborom – 6. marec 2006 – ústavný súd nevytýčil pojednávanie vo veci). Výbor nakoniec rozhodol, že došlo k porušeniu čl. 6 dohovoru aj napriek tomu, že sa Srbsku a Čiernej Hore nepodarilo vyšetriť daný incident, a teda nemožno hovoriť zároveň aj o porušení hmotného práva (čl. 5 písm. f)). Judikatúra výboru takúto možnosť pripúšťa.¹⁸

V prípade *A. S. v. Ruská federácia*¹⁹ sa sťažovateľka, ruská občianka rómskeho etnika narodená v Pskovskom regióne, ale momentálne žijúca v Sankt Peterburgu, sťažovala, že Ruská federácia porušila znenie článkov 4, 5 a 6 dohovoru. Dňa 16. júla 2008 našla v meste Opoška v Pskovskom regióne na elektrickom stĺpe leták s textom, ktorý veľmi hanlivo urážal príslušníkov rómskeho etnika („čierni bastardi“) a nevyberavým spôsobom ich vyhánal mimo daného územia. Podala preto sťažnosť prokurátorovi Pskovského regiónu s návrhom na začatie trestného stíhania pre porušenie čl. 282 (podnecovanie k nenávisti alebo nepriateľstva, poníženie z ľudskej dôstojnosti) a čl. 280 (výzva na verejnú podporu extrémistických aktivít) Trestného zákona Ruskej federácie. Neskôr boli nájdené ďalšie dva letáky s podobným obsahom a zobrazenou nacistickou svastikou. Tento úrad však na základe zistenia, že autorom týchto letákov bola tretia osoba, ktorá bola v spore s osobami uvedenými na danom letáku, nezačal trestné stíhanie pre vyššie uvedené porušenie čl. 282 a 280 Trestného zákona pre nedostatok dôkazov, ale zistil porušenie zákona z dôvodu iných trestných činov, a to ohováranie, urážka, ktoré však možno vyšetrovať iba v prípade, že sťažnosť podá poškodená osoba. Toto rozhodnutie bolo následne päťkrát opätovne preverované, ale každé preverovanie bolo ukončené rovnakým rozhodnutím o nezačatí trestného stíhania, nakoľko sa príslušné orgány odvolávali na tvrdenie autorov letákov, ktorí tvrdili, že cieľom bolo len vystrašiť dve osoby uvedené v letáku a obsah letáku preto nebol namierený voči komukolvek. Ani súd,

¹⁸ Bližšie pozri *Ziad Ben Ahmed Habassi v. Denmark* [1999-03-17]. Communication No. 10/1997, UN Doc. CERD/C/54/D/10/1997; a *Kashif Ahmad v. Denmark* [2000-03-13]. Communication No. 16/1999, UN Doc. CERD/C/56/D/16/1999.

¹⁹ Bližšie pozri *A. S. v. Russian Federation* [2011-08-26]. Communication No. 45/2009, UN Doc. CERD/C/79/D/45/2009.

na ktorý sa sťažovateľka obrátila, však nápravu nezjednal s odôvodnením márneho uplynutia odvolacej lehoty voči prvému rozhodnutiu prokurátora. Následne sa súd zaoberal odvolaním na štvrté rozhodnutie prokurátora, avšak rozhodol o nedostatku aktívnej legitímácie sťažovateľky, a to vzhľadom na to, že sťažovateľka nie je obyvateľkou mesta Opoška, ale dediny Vlesno, kde však letáky neboli distribuované. Následne sa oznámením zaoberal aj výbor, ktorý v podstate akceptoval rozhodnutie ruských orgánov a rozhodol o neprípustnosti oznámenia *ratione personae* s odôvodnením vychádzajúcim z ustálenej jurisprudencie výboru, ktorá stanovuje, že porušenie ustanovení dohovoru sa musí osobne týkať sťažovateľa (teda musí byť priamo on obeťou porušenia dohovoru) a nemožno skúmať spory všeobecnej povahy bez identifikovanej obete (*actio popularis*). Napriek tomu výbor pripomenul povinnosť štátnych orgánov začať vyšetrovanie takýchto porušení dohovoru (povzbudzovanie rasovej nenávisťi a diskriminácie) *ex offio* bez ohľadu na to, či došlo k porušeniu vnútroštátnych predpisov, alebo nie.

Podobná úprava týkajúca sa individuálnych oznámení bola prijatá aj v rámci *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* (New York, 16. decembra 1966, publikovaný v zbierke zákonov pod č. 120/1976 Zb.), resp. jeho Opčného protokolu (New York, 16. decembra 1966, publikovaný v zbierke zákonov pod č. 169/1991 Zb.), a to konkrétne v čl. 1, ktorý umožňuje prijímanie a posudzovanie takýchto oznámení od občanov štátov zmluvných strán tohto paktu a protokolu. Dohovor všeobecne upravujúci otázku ochrany ľudských práv obsahuje aj meritorne ustanovenie týkajúce sa ochrany menšín v čl. 27, ktoré určuje, že v štátoch, kde existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny, sa nebude ich príslušníkom upierať právo, aby spolu s ostatnými príslušníkmi menšiny užívali svoju vlastnú kultúru, vyznávali a prejavovali svoje vlastné náboženstvo, alebo používali svoj vlastný jazyk.²⁰ Napriek tomu, že ide o negatívne formulované ustanovenie, v porovnaní s ostatnými pozitívne a jasne formulovanými ustanoveniami, je toto ustanovenie doteraz jedinou právne záväznou normou upravujúcou ochranu práv príslušníkov národnostných menšín na univerzálnej úrovni.²¹ Výbor však dote-

²⁰ Bližšie pozri WELLER, M. ed. *Universal Minority Rights: A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 10-11. ISBN 978-0-19-920851-7.

²¹ Bližšie pozri PETRÁŠ, R., H. PETRŮV a H. Ch. SCHEU, eds. *Menšiny a právo v České republice*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2009, s. 270. ISBN 978-80-87284-00-1.

raz nedostal oznámenie, po prešetrení ktorého by konštatoval porušenie práv príslušníkov rómskeho etnika z dôvodu etnickej príslušnosti.

Ďalší kvázi-súdny orgán, Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien, majúci 23 členov, vznikol na základe *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (ďalej len „CEDAW“).²² Dohovor definuje v čl. 1 pojem „diskriminácia žien“ ako akékoľvek robenie rozdielu, vylúčenie alebo obmedzenie vykonané na základe pohlavia, ktorého dôsledkom alebo cieľom je narušiť alebo zrušiť uznanie, požívanie alebo uplatnenie zo strany žien, bez ohľadu na ich rodinný stav, na základe rovnoprávnosti mužov a žien, ľudských práv a základných slobôd v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej, občianskej alebo inej oblasti. Štát, zmluvná strana dohovoru, je povinný zabezpečiť rovnosť mužov a žien tak v ústavných, ako aj právnych predpisoch, a zároveň sa zaväzuje, že prijme, podobne ako pri Dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, všetky adekvátne opatrenia na zlepšenie postavenia žien v spoločnosti, napr. sa zaväzuje vylúčiť diskrimináciu v politike a verejnom živote, uznať spoločnú zodpovednosť muža a ženy za výchovu a rozvoj ich detí, zabezpečiť rovnaké práva mužov a žien v oblasti štátnej príslušnosti, vzdelávania, zamestnania či v zdravotnej starostlivosti. Výbor má kompetencie v rámci spravodajskej procedúry v súlade s čl. 18 dohovoru a jednotlivci môžu podávať oznámenia v súlade s čl. 1 a nasl. Opčného protokolu.²³ Konanie pred týmto výborom je takmer totožné s konaním pred Výborom OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie.²⁴ Výbor sa zaoberal aj kauzami, ktorých sťažovatelia boli príslušníci rómskeho etnika. Zaoberal sa aj prípadom, ktorý sa týkal Slovenska a sterilizácie rómskych žien. Dňa 21. septembra 2004 medzinárodná mimovládna organizácia podala v súlade s čl. 8 Opčného protokolu k predmetnému dohovoru oznámenie CEDAW-u o systematickom porušovaní čl. 12 (*odstránenie diskriminácie žien v starostlivosti o zdravie, zabezpečenie starostlivosti o ženy v súvislosti s materstvom*) dohovoru Slovenskou republikou v súvislosti s údajnými sterilizáciami rómskych žien. Po predložení stanoviska vládou SR bola táto dňa 1. augusta 2005 informovaná zo strany sekretariátu CEDAW-u o ocenení jej legislatívnych krokov (prijatie

²² Bližšie pozri *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* [1979-12-18]. New York: OSN, 1979 [Publikovaný pod č. 62/1987 Zb.].

²³ Bližšie pozri *Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* [1999-10-06]. New York: OSN, 1999 [Publikovaný pod č. 343/2001 Z.z.].

²⁴ Bližšie pozri *Rules of Procedure of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women*. UN Doc. A/56/38 (2001), s. 86-115.

nového zákona o zdravotnej starostlivosti) a o neuskutočnení vyšetrovania v súlade s čl. 8 Opčného protokolu.²⁵

CEDAW sa však zaoberal prípadom, kde sťažovateľkou bola príslušníčka rómskeho etnika a dôvodom oznámenia bola taktiež sterilizácia sťažovateľky (prípád *A. S. v. Maďarsko*).²⁶ Napriek tomu, že nútená sterilizácia príslušníčky rómskeho etnika bola vykonaná zo strany personálu nemocnice pred nadobudnutím platnosti opčného protokolu k dohovoru pre Maďarsko, ktorý umožňuje podať individuálne oznámenie, CEDAW neoznačil toto oznámenie za neprípustné *ratione temporis* z dôvodu, že ide o skutočnosť kontinuálnej povahy a uznal porušenie čl. 10 písm. h) dohovoru (*právo na prístup k vzdelávacím informáciám napomáhajúcim zabezpečiť zdravie a blaho rodiny, vrátane informácií týkajúcich sa plánovania rodiny*). Sťažovateľka je matkou troch detí a v roku 2000 bola opäť tehotná, jej tehotenstvo bolo ukončené cisárskym rezom, ktorým bolo vytiahnuté mŕtve embryo z jej tela. Pred samotným úkonom bola požiadaná personálom nemocnice, aby podpísala súhlas so samotným cisárskym rezom, ako aj s transfúziou a anestéziou. V rámci súhlasu s cisárskym rezom však podpísala aj súhlas so sterilizáciou, čo však ona sama netušila, nakoľko išlo o ručne napísaný, ťažko čitateľný text, v ktorom boli použité latinské výrazy, ktorých význam jej nebol jasný. Okrem iného teda svojím podpisom potvrdila, že si je vedomá smrti svojho embrya a nechce byť znovu tehotná a opätovne rodiť, a zároveň týmto požiadala aj o sterilizáciu. Až pred odchodom z nemocnice sa opýtala lekára, kedy bude môcť opäť otehotnieť, a až v rámci tohto rozhovoru pochopila význam slova sterilizácia, na ktorú by ona nedala súhlas vzhľadom na svoje katolícke vierovyznanie, ako aj svoju úlohu v rámci rómskej rodiny. Sťažovateľka sa obrátila so žalobou na súd prvého stupňa, ktorý jej návrh zamietol. Druhostupňový súd konštatoval, že personál nemocnice konal nedbanlivo, nakoľko nevysvetlil pacientke význam podpísaných vyhlásení a riziká, ako aj dôsledky jednotlivých úkonov, ktoré sa chystal vykonať. Avšak vzhľadom na to, že sťažovateľka nemá trvalé poškodenie, a zároveň nebola dokázaná príčinná súvislosť s konaním nemocnice, odvolací súd odvolanie zamietol. Výbor konštatoval aj porušenie čl. 12 Dohovoru (*právo*

²⁵ Bližšie pozri *Druhá a tretia periodická správa SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien: (za obdobie 1998 – 2006)* [online]. 2013. 68 s. [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: [http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F50BBDEA0404687CC1257648004BD6B9_SK/\\$File/234_periodicka_sprava_k_Dohovoru_o_odstraneni_vsetkych_foriem_diskriminacie_zien.rtf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F50BBDEA0404687CC1257648004BD6B9_SK/$File/234_periodicka_sprava_k_Dohovoru_o_odstraneni_vsetkych_foriem_diskriminacie_zien.rtf).

²⁶ Bližšie pozri *Ms. A. S. v. Hungary* [2006-08-14]. Communication No. 4/2004, UN Doc. CEDAW/C/36/D/4/2004.

na zdravotnú starostlivosť osobitne počas tehotenstva a šestonedelia), ako aj čl. 16 ods. 1 písm. e) (právo rovnako sa slobodne rozhodnúť o počte a čase narodenia detí a právo na prístup k informáciám, ktoré zabezpečia možnosť uplatnenia si tohto práva).

Posledným výborom, ktorý riešil otázku porušenia práv príslušníkov rómskeho etnika, je *Výbor proti mučeniu* (ďalej len „CAT“).²⁷ Úlohou Dohovoru proti mučeniu je zabezpečiť predchádzanie a trestanie konania, ktoré napĺňa znaky mučenia, ktoré definuje v čl. 1 ako konanie, ktorým je človeku úmyselne pôsobená silná bolesť alebo telesné alebo duševné utrpenie s cieľom získať od neho alebo od tretej osoby informácie alebo priznanie, potrestať ho za konanie, ktorého sa dopustil on alebo tretia osoba alebo z ktorého sú podozriví, alebo s cieľom zastrašiť alebo prinútiť jeho alebo tretiu osobu, alebo z akéhokoľvek iného dôvodu založeného na diskriminácii akéhokoľvek druhu, keď takú bolesť alebo utrpenie spôsobí verejný činiteľ alebo iná osoba konajúca z úradného poverenia alebo z ich podnetu alebo s ich výslovným alebo tichým súhlasom. Opäťovne sa zmluvné strany prijatím tohto dohovoru zaväzujú prijať všetky potrebné opatrenia, ktoré by zabránili takémuto konaniu.²⁸

Prípád *Hajrizi Dzemajl et al. v. Juhoslávia*²⁹ sa týka porušenia práv 65 osôb, všetko mladých občanov Juhoslávie rómskeho pôvodu z dediny Danilovgrad, ktorí boli v apríli 1995 zadržaní na základe správy, že dvaja mladí Rómovia znásilnili dievča, príslušníčku etnickej menšiny v Čiernej Hore. V ten istý deň sa pred policajnou stanicou zhromaždili príslušníci rovnakého etnika, ako bolo znásilnené dievča, a požadovali, aby boli Rómovia z obce vyhostení a ich domy zapálené. Neskôr sa dvaja mladiství zo zadržaných pod nátlakom priznali a ostatní boli prepustení. Zároveň boli varovaní zo strany polície, aby ihneď po prepustení opustili Danilovgrad aj so svojimi rodinami, pretože im hrozí lynčovanie zo strany nerómskych susedov. Podobné varovanie bolo prednesené aj ostatným obyvateľom rómskej osady Bozova Glavica, z ktorých väčšina túto osadu opustila. Iba niekoľko mužov a žien zostalo v osade strážiť svoj majetok

²⁷ Vytvorený v súlade s článkom 17 *Dohovoru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu* [1984-12-10]. New York: OSN, 1984 [Publikovaný pod č. 143/1988 Zb., pre SR platný na základe sukcesie do práv a záväzkov bývalej ČSFR] (ďalej len „Dohovor proti mučeniu“).

²⁸ Bližšie pozri JANKUV, J. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 107. ISBN 978-80-8078-096-8.

²⁹ Bližšie pozri *Hajrizi Dzemajl et al. v. Jugoslavia* [2002-11-21]. Communication No. 161/2000, UN Doc. CAT/C/29/D/161/2000.

a hospodárske zvieratá. Následne skupina niekoľkých stoviek osôb vtrhla do osady a začala ju demolovať, vrátane pálenia objektov. Polícia napriek svojej prítomnosti zaparkovala svoje auto do bezpečnej vzdialenosti a len veľmi nevýrazne sa snažila presvedčiť útočníkov, aby ukončili svoje konanie. Celá rómska osada bola zničená a polícia napriek tomu, že neurobila nič preto, aby tejto situácii zabránila, dokázala svojimi opatreniami ochrániť od zdevastovania ďalšie okolité budovy, ktoré patrili nerómskemu obyvateľstvu. Počas vyšetrovania bolo dokázané, že nielen niektorí obyvatelia Danilovgradu, nie príslušníci rómskeho etnika, ale aj niektorí príslušníci polície boli prítomní na zničení rómskej osady. Polícia začala trestné stíhanie v súlade s vnútroštátnym právom. Následne začala spleť udalostí, ktorej výsledkom bolo, že orgány činné v trestnom konaní zastavili vyšetrovanie tohto incidentu. Neskôr 71 poškodených podalo návrh na náhradu škody nielen za úplné zničenie majetku, ale aj za nemajetkovú ujmu spočívajúcu v odškodnení za strach, bolesť, porušenie ich cti, povesti, slobody pohybu a práva vybrať si svoje vlastné miesto bydliska. Po podaní návrhu sa však v danom konaní viac ako päť rokov nič nedialo. Osmi Rómovia (sťažovatelia) kvôli svojej neprítomnosti na pracovisku z dôvodu obavy o svoje životy po dobu dlhšiu ako päť po sebe nasledujúcich pracovných dní dostali od svojho zamestnávateľa výpoveď. Príslušný súd prvého stupňa nevyhovel ich žiadosti o zmenu tohto rozhodnutia; po odvolaní sa odvolací súd nariadil obnovu konania, no konanie bolo opätovne dlho bez konečného rozhodnutia. Sťažovatelia boli vyhnaní zo svojich príbytkov, ktoré spolu s ich majetkom boli úplne zničené, a preto boli nútení zostať v hlavnom meste Čiernej Hory za podpory miestnych Rómov, ale v chudobe a provizórnych podmienkach. Sťažovatelia vo svojom oznámení CAT-u namietali porušenie čl. 2 ods. 1 (*povinnosť štátu zabrániť mučeniu*) v spojení s čl. 1 (*definícia mučenia*), čl. 16 ods. 1 (*povinnosť štátu zabrániť verejnému činiteľovi v jeho konaní, ktoré je iné ako mučenie, ale je kruté, neľudské alebo ponižujúce*) a čl. 12 (*povinnosť vyšetrovať mučenie*), čl. 13 (*právo na prerokovanie sťažnosti zo strany osoby, ktorá bola vystavená mučeniu*), čl. 14 (*právo obeti mučenia na nápravu a spravodlivé a primerané odškodnenie*), či už samostatne alebo spoločne s čl. 16 Dohovoru proti mučeniu. Napriek tomu, že štát namietal neprípustnosť oznámenia z dôvodu postupu v súlade s vnútroštátnymi právnymi predpismi, ako aj nevyčerpanie všetkých dostupných opravných prostriedkov, CAT rozhodol o prijateľnosti oznámenia a rozhodol o porušení čl. 16 ods. 1 a čl. 12 a 13 Dohovoru proti mučeniu, a zároveň

konštatoval, že demolácia osady bola spáchaná s výraznou mierou rasovej motivácie.³⁰ Vyzval zmluvnú stranu, aby vykonala riadne vyšetrovanie skutočností, ktoré nastali 15. apríla 1995, a taktiež stíhala a potrestala osoby zodpovedné za tieto činy a poskytla sťažovateľom primerané odškodnenie. Zároveň musel štát do 90 dní informovať CAT o prijatých opatreniach. Napriek tomu, že v tomto prípade výbor neriešil primárne diskrimináciu Rómov, jeho stručnú charakteristiku sme zaradili pre komplexnejší pohľad na porušenie práv rómskeho etnika.

Na záver je potrebné dodať, že jednotlivé výbory hodnotia dodržiavanie práv uvedených v konkrétnych dohovoroch aj v rámci spravodajskej procedúry, prostredníctvom prerokovania periodických správ, ktoré sú jednotlivé štáty – zmluvné strany povinné v určitých intervaloch výborom predkladať. Analýza uvedených správ, vzhľadom na ich enormné množstvo a rozsah, presahuje rámec tejto štúdie.

Európsky systém ochrany ľudských práv a ochrana práv príslušníkov rómskej menšiny

Základným dokumentom na ochranu práv príslušníkov menšín (teda aj rómskeho etnika) je *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* z roku 1950 (ďalej len „Európsky dohovor“),³¹ najmä svojím čl. 14, ktorý hovorí o zákaze diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu, ako je rasa, pohlavie, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie („13 dôvodov zakázaného odlišného zaobchádzania“). V spojitosti s čl. 1 Európskeho dohovoru môžeme teda povedať, že práva a slobody stanovené týmto dohovorom je zmluvný štát povinný zabezpečiť každému, kto podlieha jeho jurisdikcii, a to bez akejkoľvek diskriminácie. Európsky dohovor tak neposkytuje priamo ochranu menšinových práv, ochrana menšín je však možná práve na základe antidiskriminačnej klauzuly uvedenej v čl. 14 Európskeho dohovoru. Pojem „(ne)diskriminácia“ je dostatočne analyzovaný v judikatúre Európskej komisie pre ľudské práva, a taktiež Európskeho súdu pre ľudské práva. Vyplýva z nej, že napriek tomu, že sa nemožno dovolávať porušenia čl. 14 samostatne, je dôležitým doplnkom iných hmotnopráv-

³⁰ Bližšie pozri WELLER, M. ed. *Universal Minority Rights: A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 384-385. ISBN 978-0-19-920851-7.

³¹ Publikovaný v znení niektorých protokolov v Zbierke zákonov pod č. 209/1992 Zb. (Protokol č. 11 publikovaný osobitne pod č. 102/1999 Z.z.).

ných ustanovení Európskeho dohovoru a jeho protokolov (rozhodnutie Európskej komisie pre ľudské práva vo veci X. v. SRN (1980) – čl. 14 sa netýka diskriminácie všeobecne, ale len diskriminácie vo vzťahu k právam a slobodám, ktoré zaručuje Európsky dohovor), má teda pomocný alebo doplnkový charakter.³² Jednotlivci, ktorí sa nachádzajú v podobných situáciách, sú chránení pred akoukoľvek diskrimináciou práve vďaka ustanoveniu tohto článku. Diskriminačné opatrenie štátu, ktoré môže byť inak neodporujúce ustanoveniam Európskeho dohovoru alebo jeho protokolov, môže byť v rozpore s daným článkom práve v kombinácii s čl. 14. Dá sa povedať, že tento článok je integrálnou časťou každého ustanovenia Európskeho dohovoru a jeho protokolov, ktoré zaručuje konkrétne právo alebo slobodu. V praxi to znamená, že najprv musí byť preukázané porušenie konkrétneho práva alebo slobody, ktoré je chránené inými ustanoveniami Európskeho dohovoru, a až následne sa aplikuje čl. 14, t.j. skúma sa, či nedošlo porušením daného ustanovenia zároveň aj k diskriminácii sťažovateľa. Sťažovateľ teda tvrdí, že nastal zásah do jeho práva, t.j. neboli dodržané hmotnoprávne normy, a okrem toho bol aj diskriminovaný, lebo osoby v porovnateľnej situácii nevzdorovali podobnej nevýhode. Článok 14 teda nezakazuje diskrimináciu všeobecne, ale iba v kontexte s aplikáciou práva a slobody, ktoré zaručuje Európsky dohovor a jeho protokoly, preto ak niektoré ustanovenie Európskeho dohovoru alebo jeho protokolov negarantuje (i keď len implicitne) právo alebo slobodu, ktorého porušenie jednotlivec namieta, nemá čl. 14 vlastnú oblasť pôsobnosti, a teda ani vlastnú nezávislú existenciu. Z ustanovenia čl. 14 síce vyplýva jeho autonómia, no aplikovať ho možno iba v kontexte s právami a slobodami Európskeho dohovoru alebo jeho protokolov (rozsudok v prípade *Abdulaziz, Cabales a Balkandali z roku 1985, Sériá A-94*).³³ Sťažovatelia, ktorí sa dovolávajú porušenia čl. 14 Európskeho dohovoru, neuvádzajú iné skutočnosti ako tie, ktoré uvádzajú pri porušení iných ustanovení Európskeho dohovoru a jeho protokolov, nakoľko sú tieto skutočnosti totožné. Súd vo svojom rozhodnutí v prípade *Willis v. Spojené kráľovstvo* (sťažnosť č. 36042/97, rozsudok zo dňa 11. 06. 2002) rozhodol, že *diskriminácia spočíva v rozdielnom zaobchádzaní s osobami, ktoré sa nachádzajú v zrovnateľnej situácii, a toto rozdielne zaobchádzanie sa uskutočňuje bez objektívneho a rozumného dôvo-*

³² Bližšie pozri STRÁŽNICKÁ, V., A. ERDŐSOVÁ, I. HAUERLANDOVÁ, N. MATIS a A. STRÁŽNICKÁ. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 524. ISBN 978-80-89447-95-4.

³³ Bližšie pozri ČAPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv, komentář s judikaturou: I. část – Úmluva*. 1. vyd. Praha: Linde, 2010, s. 621-622. ISBN 978-80-7201-789-8.

du. Súd však zároveň hovorí, že čl. 14 umožňuje vo vzťahu k určitým skupinám rozdielne zaobchádzanie, avšak len v prípade, že by sa týmto zaobchádzaním mala vyrovnat' „faktická nerovnosť“. *Napriek veľmi všeobecnému zneniu francúzskej verzie (bez akéhokoľvek rozlišovania – sans distinction aucune), článok 14 nezakazuje každý rozdiel v zaobchádzaní pri užívaní uznaných práv a slobôd. Túto verziu treba čítať z pohľadu reštriktívnejšieho textu anglickej verzie (without discrimination). Okrem toho aj osobitne možno dospieť k absurdným výsledkom, ak by sme interpretovali článok 14 tak široko, ako to obsahuje francúzska verzia. Mohlo by to viesť k výsledku posudzovať v rozpore s Dohovorom každé z mnohých právnych a administratívnych ustanovení, ktoré nezaručujú každému absolútnu rovnosť v zaobchádzaní pri užívaní jeho uznaných práv a slobôd. Príslušné národné orgány sú často konfrontované so situáciou a problémami, ktoré vzhľadom na im vlastné rozdiely vyžadujú rozdielne právne riešenia, navyše určité právne nerovnosti majú tendenciu korigovať faktické nerovnosti. Extenzívnu interpretáciu, uvedenú vyššie, preto nemožno prijať³⁴ (prípád týkajúci sa niektorých aspektov právnych predpisov týkajúcich sa používania jazykov počas štúdia v Belgicku, sťažnosť č. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 a 2126/64, rozsudok zo dňa 23. 07. 1968). Za určitých okolností totiž môže nastať porušenie tohto článku práve z dôvodu, že nedošlo bez objektívneho a rozumného zdôvodnenia k rozdielnemu zaobchádzaniu, a nedošlo tak k vyrovnaniu nerovnosti – prípad *Thlimmenos v. Grécko* (sťažnosť č. 34369/97, rozsudok zo dňa 06. 04. 2000). V judikatúre Európskeho súdu sa postupom času ustálil test, ktorým sa zisťuje práve porušenie čl. 14. Jeho úlohou je odpovedať na otázky, či na daný prípad je aplikovateľný čl. 14, či došlo k zvýhodňujúcemu rozdielnemu zaobchádzaniu, a ak áno, či bol sťažovateľ v zrovnateľnom postavení, a pokiaľ boli odpovede na všetky tri predchádzajúce otázky pozitívne, či možno rozdielne zaobchádzanie objektívne a rozumne zdôvodniť.³⁵ Na základe tohto textu Európsky súd posúdi, či rozdielne zaobchádzanie je prípustné alebo napĺňa znaky diskriminačného zaobchádzania, t.j. zistené skutočnosti odhaľujú rozdielne zaobchádzanie s osobami, ktoré sa nachádzajú v porovnateľne rovnakej alebo podobnej situácii, chýba legitímny cieľ pre takéto rozlišovanie, čiže absentuje objektívne*

³⁴ Bližšie pozri STRÁŽNICKÁ, V., A. ERDŐSOVÁ, I. HAUERLANDOVÁ, N. MATIS a A. STRÁŽNICKÁ. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 525. ISBN 978-80-89447-95-4.

³⁵ Bližšie pozri KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1214. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-365-3.

a rozumné odôvodnenie tohto rozdielneho zaobchádzania s ohľadom na účinnosť a cieľ zamýšľaného opatrenia a neexistuje rozumná proporcionálnosť medzi použitými prostriedkami a cieľom, ktorý sa má dosiahnuť. Keďže tieto kritériá na posúdenie diskriminačného zaobchádzania sú kumulatívne a nie alternatívne, musia byť splnené všetky naraz, aby bolo možné rozdielne zaobchádzanie kvalifikovať ako diskrimináciu.³⁶ Európsky súd sa týmito pravidlami podrobne zaoberal v prípade *Rasmussen v. Dánsko* (sťažnosť č. 8777/79, rozsudok zo dňa 28. 11. 1984) a dospel k názoru, že dôvody, na ktorých sa môže zakladať diskriminácia, nie sú v čl. 14 vyčerpávajúco uvedené, a preto majú zmluvné štáty určitú mieru voľnej úvahy pri hodnotení rozdielneho zaobchádzania. Súd taktiež pripúšťa, že politika alebo všeobecné opatrenie, ktoré má nepríjemné negatívne dopady na určitú skupinu, môže byť považované za diskrimináciu (nepriamu) aj napriek tomu, že nie je namierené práve proti tejto skupine (prípady *Hugh Jordan v. Spojené kráľovstvo* (sťažnosť č. 24746/94, rozsudok zo dňa 04. 05. 2001), *D. H. a ostatní v. Česká republika* (sťažnosť č. 57325/00, rozsudok zo dňa 13. 11. 2007 – doposiaľ najvýznamnejšia kauza týkajúca sa nepriamej diskriminácie)). Z uvedeného vyplýva, že pre štrasburské orgány ochrany práva je pri skúmaní porušenia zákazu diskriminácie dôležitá existencia odlišného zaobchádzania („13 dôvodov zakázaného odlišného zaobchádzania“) a objektívneho a rozumného ospravedlnenia takéhoto zaobchádzania (ktoré nastáva, keď neexistuje legitímny cieľ odlišného zaobchádzania a primeraný vzťah medzi použitými prostriedkami a sledovaným cieľom). Najčastejším porušením zákazu diskriminácie, a teda aj zakázaného odlišného zaobchádzania je príslušnosť k národnostnej menšine. Diskriminácia sa môže prejavovať nielen pri posudzovaní porušenia zákazu diskriminácie, čiže tu hovoríme o tzv. *hmotnoprávnom aspekte*, ale aj pri v procese zisťovania, či došlo alebo nedošlo k porušeniu zákazu diskriminácie, kde ide o tzv. *procesnoprávny aspekt*.

Nový prístup v oblasti zákazu diskriminácie prichádza spolu s Protokolom č. 12, ktorý obsahuje všeobecný zákaz diskriminácie k Európskemu dohovoru a ktorý nadobudol platnosť dňa 1. apríla 2005.³⁷ Článok 1

³⁶ Bližšie pozri STRÁŽNICKÁ, V., A. ERDŐSOVÁ, I. HAUERLANDOVÁ, N. MATIS a A. STRÁŽNICKÁ. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 528. ISBN 978-80-89447-95-4.

³⁷ SR Protokol č. 12 podpísala 4. novembra 2000 a doposiaľ neratifikovala [11. 11. 2012]. Bližšie pozri Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [2005-04-01]. In: *Council of Europe* [online]. 2012 [cit. 2013-11-

ods. 1 Protokolu č. 12 stanovuje, že užívanie všetkých práv ustanovených zákonom (právom) sa zabezpečuje bez diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu („13 dôvodov zakázaného odlišného zaobchádzania“) a ods. 2 dodáva, že akýkoľvek orgán verejnej moci nemôže nikoho diskriminovať na základe akéhokoľvek dôvodu, najmä na základe tých dôvodov, ktoré sú uvedené v ods. 1. Pri porovnaní čl. 14 Európskeho protokolu a týchto ustanovení Protokolu č. 12 je zrejmé, že kým čl. 14 nemá samostatnú povahu a je potrebné ho uplatňovať vždy v spojitosti s iným právom daného dohovoru, Protokol č. 12 ustanovuje všeobecný zákaz diskriminácie (prípád *Sejdic a Finci v. Bosna a Hercegovina*, sťažnosť č. 27996/06 a 34836/06, rozsudok zo dňa 22. 12. 2009, § 53), a teda umožňuje priamu ochranu bez potrebnej ďalšej spojitosti s iným právom Európskeho dohovoru.³⁸ Osoba na základe ustanovení Protokolu č. 12 nemôže byť diskriminovaná pri užívaní akéhokoľvek práva, ktoré jej patrí na základe vnútroštátnych predpisov, ani v užívaní práva, ktoré môže byť odvodené od povinnosti verejného orgánu správať sa určitým spôsobom. Žiadna osoba nemôže byť diskriminovaná konaním alebo opomenutím verejného orgánu, dokonca ani v prípade, keď tento orgán môže rozhodnúť podľa vlastného uváženia. Tento všeobecný zákaz diskriminácie sa týka nielen vzťahu medzi súkromnou osobou a verejným orgánom (*de facto* štátom), ale aj vzťahu medzi súkromnými osobami navzájom v prípadoch, kde sa očakáva regulácia tohto vzťahu zo strany štátu. Všeobecný zákaz diskriminácie podľa Protokolu č. 12 sa teda na rozdiel od zákazu diskriminácie pri právach uvedených iba v Európskom dohovore, ktorý upravuje jeho čl. 14, vzťahuje aj na akúkoľvek činnosť alebo nečinnosť vnútroštátnych orgánov štátov zmluvných strán.³⁹

Zákaz diskriminácie sa spája aj s princípom rovnosti, ktorého obsahom je požiadavka smerom na orgány verejnej moci, aby sa s nositeľmi ľudských práv *zaobchádzalo v rovnakých situáciách rovnako a v nerovnakých situáciách nerovnako*. Kým zásada rovnakého zaobchádzania v rovnakých situáciách automaticky vyplývala z ustanovenia dohovoru, druhá zásada je výsledkom rozhodovacej praxe štrasburských orgánov ochrany práva, kde ako príklad môžeme uviesť rozhodnutie vo veci *Thlimmenos v.*

23]. Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=7&DF=11/11/2012&CL=ENG>.

³⁸ Bližšie pozri JANKUV, J. *Medzinárodnoprávna ochrana práv príslušníkov menšín*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 116-117. ISBN 978-80-7380-210-3.

³⁹ Bližšie pozri KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1239. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-365-3.

Grécko (sťažnosť č. 34369/97, rozsudok zo dňa 06. 04. 2000), v ktorom sa uvádza, že k diskriminácii môže prísť vtedy, ak štáty bez objektívneho a rozumného ospravedlnenia nezaobchádzajú rozdielne s osobami, ktorých situácia je citelne rozdielna.⁴⁰ Zároveň súd vo svojom rozhodnutí v prípade *Zarb Adami v. Malta* (sťažnosť č. 17209/02, rozsudok zo dňa 20. 09. 2006) konštatoval, že rozdielne zaobchádzanie môže byť v rozpore s čl. 14, aj keď nie je upravené normatívnym predpisom, a preto príčinou, resp. zdrojom diskriminácie môže teda byť aj „prax“ alebo „faktická situácia“. Zároveň vo vzťahu k dôkaznému bremenu stanovil, že ak sťažovateľ dokáže existenciu rozdielneho zaobchádzania, vláda musí preukázať jeho odôvodnenosť (*Timishev v. Rusko* (sťažnosť č. 55762/00 a 55974/00, rozsudok zo dňa 13. 12. 2005)). Súd vo svojom rozsudku v prípade *Nachova a ostatní v. Bulharsko* (sťažnosť č. 43577/98 a 43579/98, rozsudok zo dňa 06. 07. 2005) stanovil, že *diskriminácia založená okrem iného na etnickom pôvode určitej osoby je formou rasovej diskriminácie, ktorá je obzvlášť zavrhnúťhodná, a ako taká si vyžaduje, vzhľadom na možné nebezpečné dôsledky, mimoriadnu ostrážitosť a jednoznačnú reakciu zo strany kompetentných orgánov*. Zároveň v prípade *D. H. a ostatní v. Česká republika*, sťažnosť č. 57325/00, rozsudok zo dňa 13. 11. 2007, § 182 (neskôr napr. aj v prípade *Aksu v. Turecko*, sťažnosť č. 4149/04 a 41029/04, rozsudok zo dňa 15. 03. 2012, § 44) sa vo vzťahu k ochrane Rómov vyjadril, že *vzhľadom na ich pohnutú históriu, ako aj neustále vypudzovanie z domovov sa Rómovia stali špecifickým typom znevýhodnenej a zraniteľnej menšiny, a preto si vyžadujú osobitnú ochranu*.

Štrasburské orgány ochrany práva tak rozhodovali o viacerých sťažnostiach, ktoré namietali porušenie zákazu diskriminácie v dôsledku príslušnosti k rómskemu etniku, no nie vo všetkých prípadoch súd argumentáciu sťažovateľov uznal. Často bolo konštatované iba porušenie niektorého z práv alebo slobôd chránených Európskym dohovorom, ale nie aj porušenie zákazu diskriminácie. I samotné sťažnosti príslušníkov rómskej menšiny v určitých prípadoch smerovali len proti porušeniu iných článkov Európskeho dohovoru, bez zmienky o paralelnom porušení čl. 14, a v niektorých prípadoch smerovali sťažnosti k porušeniu čl. 14 v spojitosti s iným hmotnoprávnym ustanovením Európskeho dohovoru. Najčastejšie sa súd zaoberal porušením čl. 8 (*právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života*), veľa sťažností na tento článok podali Ró-

⁴⁰ Bližšie pozri SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv: (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozš. vyd. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006, s. 973. ISBN 978-80-88931-51-5.

movia z Veľkej Británie, kde im ich tradičný kočovný život v karavanoch spôsobil problémy pri získaní povolenia na pobyt (*Chapman v. Spojené kráľovstvo*, sťažnosť č. 27238/95, rozsudok zo dňa 18. 01. 2001,⁴¹ *Buckle v. Spojené kráľovstvo*, sťažnosť č. 20348/92, rozsudok zo dňa 25. 09. 1996, *Connors v. Spojené kráľovstvo*, sťažnosť č. 66746/01, rozsudok zo dňa 27. 08. 2004),⁴² ako aj čl. 2 (*právo na život*), čo môžeme pozorovať aj v prípadoch *Anguelova v. Bulharsko* (sťažnosť č. 38361/97, rozsudok zo dňa 13. 06. 2002) či *Velikova v. Bulharsko* (sťažnosť č. 41488/98, rozsudok zo dňa 18. 05. 2000), resp. čl. 3 (*zákaz mučenia*), ktorý nachádzame napr. v prípade *Sashov a ostatní v. Bulharsko* (sťažnosť č. 14383/03, rozsudok zo dňa 07. 01. 2010 – porušenie hmotnoprávného aspektu tohto článku, t.j. neľudské zaobchádzanie) či v prípade *M. a ostatní v. Taliansko a Bulharsko* (sťažnosť č. 40020/03, rozsudok zo dňa 17. 12. 2012 – porušenie procesnoprávného aspektu tohto článku, t.j. efektívne vyšetrovanie), v ktorom sťažovateľ ako v jedinom prípade z vyššie uvedených nemamietal porušenie čl. 14 v spojitosti s porušením iného konkrétneho práva.

Aj Slovensko patrí medzi krajiny, voči ktorým smerovali viaceré podania zo strany Rómov za porušenie ich práv bez spojitosti s porušením čl. 14. Jedným z aktuálnych problémov, ktoré riešil aj súd, je otázka sterilizácií rómskych žien počas niektorého z lekárskeho zákrokov. Týka sa to prípadov *V. C. v. Slovensko* (sťažnosť č. 18968/07, rozsudok zo dňa 08. 02. 2012, sterilizácia ženy počas pôrodu cisárskym rezom, súd určil finančnú kompenzáciu pre sťažovateľku vo výške 31 000 EUR), *N. B. v. Slovensko* (sťažnosť č. 29518/10, rozsudok zo dňa 12. 09. 2012, sterilizácia ženy počas pôrodu cisárskym rezom, súd určil finančnú kompenzáciu pre sťažovateľku vo výške 25 000 EUR), *I. G. v. Slovensko* (sťažnosť č. 15966/04, rozsudok zo dňa 13. 11. 2012, sterilizácia troch žien počas pôrodu cisárskym rezom, súd určil finančnú kompenzáciu pre prvú a druhú sťažovateľku vo výške 28 500, resp. 27 000 EUR, tretia sťažovateľka zomrela), vo všetkých týchto prípadoch bolo konštatované zo strany súdu porušenie čl. 3 a čl. 8 Európskeho dohovoru. Sterilizácií sa týkal aj prípad *K. H. a ostatní v. Slovensko* (sťažnosť č. 32881/04, rozsudok zo

⁴¹ Bližšie pozri ŠIKUTA, J. a E. HUBÁLKOVÁ. *European Court of Human Rights: Case-Law of the Grand Chamber 1998 – 2006*. 1st ed. Hague: T.M.C. Asser Press, 2007, s. 161-163. ISBN 978-90-6704-242-0.

⁴² Bližšie pozri WELLER, M. ed. *Universal Minority Rights: A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 38-251. ISBN 978-0-19-920851-7.

dňa 06. 09. 2009), kde išlo o podozrenie na nedobrovoľnú sterilizáciu zo strany ôsmich žien, ktoré od ostatného pôrodu cisárskym rezom neboli schopné otehotnieť a mali problém so získaním svojej zdravotnej dokumentácie, súd v tomto prípade zistil porušenie čl. 8 a 6 ods. 1 Európskeho dohovoru a určil finančnú kompenzáciu vo výške 3 500 EUR pre každú sťažovateľku. Ďalšími prípadmi, kde sťažovateľmi boli slovenskí občania rómskej národnosti, boli napr. *Koky v. Slovensko* (sťažnosť č. 13624/03, rozsudok zo dňa 12. 09. 2012 – porušenie čl. 3 – napadnutie servírky v bare sťažovateľom na základe jej odmietnutia obslúžiť ho z dôvodu jeho etnickej príslušnosti a následné plienenie rómskej osady zo strany príslušníkov nerómskej väčšiny) či *Čonka v. Belgicko* (sťažnosť č. 51564/99, rozsudok zo dňa 05. 05. 2002 – porušenie čl. 5 ods. 1 a 4 (*právo na slobodu a bezpečnosť*), *Protokolu 4* čl. 4 (*zákaz hromadného vyhostenia cudzincov*) a čl. 13 (*právo na účinný opravný prostriedok*) v spojitosti s *Protokolom 4* – vyhostenie slovenskej rómskej rodiny z Belgicka na Slovensko, čím boli vystavení reálnemu riziku neľudského a ponižujúceho zaobchádzania). V prípade *Mižigárová v. Slovensko* (sťažnosť č. 74832/01, rozsudok zo dňa 14. 03. 2011) súd konštatoval iba porušenie čl. 2 (smrť Róma štyri dni po jeho výsluchu na polícii, kde bol postrelený do brucha), napriek sťažnosti, ktorá indikovala aj porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 2.

Z hľadiska naplnenia procesnoprávnych podmienok je potrebné, aby sťažovateľom bol jednotlivец, skupina osôb alebo mimovládna organizácia, ktorých práva boli porušené zo strany štátu, ktorý je zmluvnou stranou Európskeho dohovoru, resp. jeho protokolov. Podanie nesmie byť anonymné, sťažovateľ musí uviesť viaceré identifikačné údaje o sebe, ako aj o svojom zástupcovi (ak existuje), stručné vyhlásenie o skutkovom stave, ako aj o údajnom porušení Európskeho dohovoru spolu s príslušnými dôvodmi. Podanie je prípustné, ak boli vyčerpané všetky vnútroštátne prostriedky nápravy a od konečného rozhodnutia poslednej inštancie neuplynulo viac ako šesť mesiacov.⁴³

Prípadov, kedy sťažovatelia namietali porušenie niektorého z práv zakotvených v Európskom dohovore aj v súvislosti s čl. 14, resp. *Protokolom* č. 12, a Európsky súd pre ľudské práva takéto porušenie čl. 14, resp. *Protokolu* č. 12 (diskriminácia z dôvodu príslušnosti k inej rase) aj konštatoval, je len niekoľko:

---

⁴³ Bližšie pozri JANKUV, J. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 126-135. ISBN 978-80-8078-096-8.

Prvým bol prípad *Moldovan a ostatní v. Rumunsko* (sťažnosť č. 41138/98 a 64320/01, rozsudok zo dňa 12. 07. 2005). Príslušníci rómskeho etnika sa v rámci tohto prípadu sťažovali, že po hádke troch Rómov s ďalším dedinčanom (20. 09. 1993 v bare v Hadareni), pri ktorej došlo k usmrteniu syna tohto dedinčana, Rómovia utiekli do susedného domu a následne nahnevaný dav (v ktorom boli aj príslušníci miestnej polície) tento dom zapálil. Jeden Róm zhorel v jeho útrobach, keďže mu dav zabránil opustiť budovu, a ďalších dvoch Rómov dav ubil na smrť. Nasledujúci deň bolo úplne zničených 13 rómskych domov a niekoľko ďalších ich bolo poškodených (dav bol vraj na to vyzvaný zo strany polície). Následne obyvatelia týchto domov boli nútení opustiť svoje bydlisko a žiť vo veľmi biednych a chudobných pomeroch, čoho následkom bolo aj zhoršenie ich zdravotného stavu. Súd rozhodol o porušení čl. 3 (*zákaz mučenia*) a čl. 8 (*právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života*), ako aj čl. 14 v spojitosti s čl. 6 (*právo na spravodlivý súdny proces*) a čl. 8. Súd konštatoval, že útoky na sťažovateľov boli vyvolané na základe ich príslušnosti k rómskemu etniku, ktorá bola aj rozhodujúcou príčinou pre dĺžku a výsledok vnútroštátneho konania, a vláda nepredložila žiadne objektívne a rozumné odôvodnenie tohto rozdielného zaobchádzania so žiadateľmi. S týmto prípadom súvisí aj nasledujúci prípad *Lacatus a ostatní v. Rumunsko* (sťažnosť č. 12694/04, rozsudok zo dňa 13. 11. 2012). Sťažovateľkou bola príslušníčka rómskej menšiny, družka jedného z troch vyššie uvedených Rómov zabitých počas udalostí z 20. septembra 1993 v Hadareni, a jej dve dcéry, pričom sa sťažovali na porušenie článkov 3, 6, 8 a 14 v spojitosti s čl. 6 a 8 Európskeho dohovoru z dôvodu, že boli diskriminované na základe svojho etnického pôvodu a boli porušené ich práva zo strany súdnych a iných orgánov. Dôvodom sťažnosti bol postup orgánov v rámci incidentu, ktorý sa stal v roku 1993. Nasledovalo vyšetrovanie a súdny proces, ktorý bol neúmerne dlhý a počas tohto obdobia boli sťažovateľky nútené žiť mimo svojho domova v stiesnených a veľmi chudobných podmienkach. Európsky súd aj v tomto prípade rozhodol (tak, ako v prípade *Moldovan a ostatní v. Rumunsko*), že došlo k porušeniu tak článkov 3, 6, 8, ako aj čl. 14 v spojitosti s čl. 6 a 8 Európskeho dohovoru, a preto aj zdôvodnenie tohto rozhodnutia nie je odlišné od vyššie uvedeného rozhodnutia v danom prípade.⁴⁴ Podobné

⁴⁴ Porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 8 súd konštatoval aj v prípade *Kuric a ostatní v. Slovinsko* (sťažnosť č. 26828/06, 26. 06. 2012), týkajúceho sa udelenia občianstva, no napriek tomu, že medzi sťažovateľmi sa nachádzali aj príslušníci rómskeho etnika, porušenie čl. 14 nebolo vnímané smerom k etnickému pôvodu týchto sťažovateľov, ale k príslušnosti

rozhodnutie súd vydal aj v prípade *Paraskeva Todorova v. Bulharsko* (sťažnosť č. 37193/07, rozsudok zo dňa 25. 03. 2010), kde sťažovateľka, príslušníčka rómskeho etnika, namietala, že súd zložený z profesionálneho sudcu a dvoch laických sudcov rozhodol o jej treste odňatia slobody na tri roky za podvod a odmietol podmienené odsúdenie, nakoľko podľa ich názoru podmienený trest príslušníci menšín nepovažujú za trest. Aj tu súd konštatoval porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 6 ods. 1 Európskeho dohovoru z dôvodu, že poznámka týkajúca sa podmieneného trestu a jeho chápania zo strany príslušníkov menšín a jej odobrenie súdmi vyššej inštancie svedčia o diskriminačnej povahe trestu odňatia slobody. Ďalším dôvodom na uvedený rozsudok bolo rozdielne zaobchádzanie so sťažovateľkou na základe jej etnického pôvodu pri nejednoznačnom odôvodnení udelenia trestu odňatia slobody vnútroštátnymi súdmi, ako aj absenciou akejkoľvek objektívnej okolnosti, ktorá by mohla túto situáciu odôvodniť.

Osobitnú skupinu prípadov predstavujú prípady *D. H. a ostatní v. Česká republika* (sťažnosť č. 57325/00, rozsudok zo dňa 13. 11. 2007), *Sampanis a ostatní v. Grécko* (sťažnosť č. 32526/05, rozsudok zo dňa 05. 06. 2008), *Oršuš a ostatní v. Chorvátsko* (sťažnosť č. 15766/03, rozsudok zo dňa 16. 03. 2010) a *Horváth a Kiss v. Maďarsko* (sťažnosť č. 11146/11, rozsudok zo dňa 29. 01. 2013). Tieto prípady sa týkali umiestnenia rómskych detí do osobitných škôl (školy pre deti s poruchami učenia, resp. vyžadujúcimi si osobitnú starostlivosť) v prípade Česka, resp. do prípravných tried umiestnených mimo hlavnú budovu školy v Grécku, v prípade Maďarska to bolo umiestnenie rómskych detí do osobitnej školy na základe testov IQ, kde na diagnostikovanie ľahkého mentálneho postihnutia neakceptovali hranicu dosiahnutého IQ, ktorú odporúčala Svetová zdravotnícka organizácia (IQ 70), ale Maďarskom stanovená úroveň IQ 86. Súd v týchto prípadoch jednoznačne rozhodol, že týmto konaním došlo zo strany štátov k porušeniu čl. 14 Európskeho dohovoru v spojení s čl. 2 Protokolu č. 1 (*právo na vzdelanie*). V prípade *D. H. a ostatní v. Česká republika* Európsky súd rozhodol, na rozdiel od dovtedajšej judikatúry, že spolahlivé štatistické údaje postačujú ako nepriamy dôkaz pri posudzovaní dopadu určitého opatrenia alebo praxe na jednotlivca alebo skupinu, ktorý sa vyžaduje od sťažovateľa. Neznamená to však, že by štatistické údaje mali byť vždy obligatórne predložené pri

---

k jednej z dvoch skupín cudzincov – „skutočných“ cudzincov a občanov bývalých zväzových republík Juhoslávie, kde nastalo odlišné zaobchádzanie s ich členmi pri udeľovaní občianstva.

dokazovaní nepriamej diskriminácie. Zároveň konštatoval, že *pokiaľ sťažovateľ, ktorý poukazuje na existenciu nepriamej diskriminácie, takto (štatistiky) doloží vyvrátiteľnú domnienku, že určité opatrenie alebo prax má diskriminačné účinky, potom musí žalovaný štát vyvrátiť túto domnienku a preukázať, že rozdiel v zaobchádzaní nemá diskriminačný charakter. [...]* Bez takéhoto prevrátania dôkazného bremena by, najmä vzhľadom na špecifickosť skutkových okolností a povahu tvrdenia uplatnených v tomto type prípadov, [...] bolo preukazovanie nepriamej diskriminácie pre sťažovateľov v praxi mimoriadne obtiažne. Na základe týchto úvah Európsky súd rozhodol tak, ako bolo uvedené vyššie.⁴⁵ Súd taktiež uviedol, že: „vytváranie špecifických režimov vzdelávania pre rómske deti, napr. v podobe ich zaradovania do osobitných škôl alebo inak špecifických škôl, je z pohľadu Európskeho súdu v kontexte reálneho fungovania týchto škôl a z toho plynúcich sociálnych dopadov pre budúcnosť daných detí nepriamou diskrimináciou v prístupe ku vzdelaniu.“⁴⁶ Ďalším je prípad *Munoz Díaz v. Španielsko* (sťažnosť č. 49151/07, rozsudok zo dňa 08. 12. 2009). V tomto prípade súd konštatoval porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 1 Dodatkového protokolu (*ochrana majetku*) v tom, že po smrti manžela (s ktorým uzavrela manželstvo podľa obradov rómskej menšiny) bolo sťažovateľke odmietnuté poskytnutie vdovského dôchodku zo strany štátnych orgánov z dôvodu, že manželstvo nebolo uzavreté formou civilného sobáša. Súd sa domnieval, že aj keď „príslušnosť k menšine nevytvára výnimku z dodržiavania zákona o manželstve, táto skutočnosť môže mať vplyv na spôsob uplatňovania tohto zákona. Zraniteľné postavenie Rómov znamená, že osobitná pozornosť by sa mala venovať ich potrebám a ich odlišnému životnému štýlu tak v príslušnom regulovanom rámci, ako aj pri rozhodovaní v konkrétnych prípadoch.“⁴⁷ Súd aj vzhľadom na to, že sťažovateľku a jej zomrelého manžela ešte v roku 1983, resp. 1986 úrady zaregistrovali a udelili štatút veľkej rodiny (podmienkou bolo manželstvo registrovaného páru), ako aj vzhľadom na to, že zákaz diskriminácie v čl. 14 má zmysel iba vtedy, ak v každom jednotlivom prípade sa budú brať do úva-

⁴⁵ Bližšie pozri KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1231. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-365-3.

⁴⁶ KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1310. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-365-3.

⁴⁷ *Buckley v. The United Kingdom*. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. 09. 1996, Application No. 20348/92, §§ 76, 80, 84; a *Connors v. The United Kingdom*. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 27. 05. 2004, Application No. 66746/01, § 84.

hy osobitné okolnosti sťažovateľa/žiadateľa, dospel k vyššie uvedenému záveru.

Rómsku rovinu má i prípad *Sejdic a Finci v. Bosna a Hercegovina* (sťažnosť č. 27996/06 a 34836/06, rozsudok zo dňa 22. 12. 2009). Rozsudok v tejto veci je rozhodnutím o diskriminácii sťažovateľov v oblasti volebného práva, nakoľko v zmysle právneho poriadku nemali pasívne volebné právo do Snemovne ľudu Bosny a Hercegoviny z dôvodu nepríslušnosti ku „konštitutívnym“ národom (keďže sa hlásili k židovskému, resp. rómskemu pôvodu, a nie k Bosňanom, Chorvátom alebo Srbom) na základe Ústavy Bosny a Hercegoviny, ktorá toto pasívne volebné právo priznávala iba príslušníkom „konštitutívnych“ národov (čl. 4 Ústavy). Súd dospel k rozhodnutiu, že ide o porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 3 Dodatkového protokolu (*právo na slobodné voľby*), ako aj čl. 1 Protokolu č. 12 (*všeobecný zákaz diskriminácie*) s odôvodnením, že vylučovanie kandidátov na základe etnickej príslušnosti je spôsob rozlišovania na základe etnického pôvodu, resp. rasy, ktorý je zakázaným dôvodom, a štát nie je schopný toto vylúčenie zdôvodniť objektívnym a rozumným spôsobom. Toto odôvodnenie Európsky súd akceptoval tak pri zdôvodnení porušenia čl. 14 v spojitosti s čl. 3 Dodatkového protokolu, ako aj čl. 1 Protokolu č. 12, čo poukazuje na veľmi opatrný prístup súdu k Protokolu č. 12. Túto stručnosť na jednej strane môžeme chápať ako signál pre tie štáty, ktoré ešte neratifikovali daný protokol, že sa jeho ratifikácie netreba báť, no zároveň je táto stručnosť prekvapivá, keďže išlo historicky o prvú aplikáciu tohto protokolu zo strany súdu, čo sa objavilo aj v odlišných stanoviskách sudcov Mijoviča a Hajiyeva a v nesúhlasnom stanovisku sudcu Bonella.⁴⁸

Prípad *Fedorčenko a Lozenko v. Ukrajina* (sťažnosť č. 387/03, rozsudok zo dňa 20. 09. 2012) sa týkal vypálenia domu, ktorého obyvatelia boli príslušníci rómskej menšiny. Sťažovateľ 28. 10. 2001 opustil svoj dom a stretol sa tvárou v tvár s príslušníkom polície a dvoma ďalšími osobami, ktorí ho napadli, zbili a vtlačili do domu, ktorý následne podpálili. V dome sa nachádzali ďalší členovia rodiny sťažovateľa, z ktorých dvaja v dome zhoreli a ďalší traja zomreli na následky popálenín v nemocnici. Jedna z obetí mala predávať drogy v danom dome. Ukrajinské orgány spojili vyšetrovanie tak za vraždu dvoch členov rodiny sťažovateľa, ako

⁴⁸ Bližšie pozri KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1240. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-365-3.

aj za podpálenie jeho domu. Počas vyšetrovania bolo zastavené stíhanie člena polície, a nakoniec i ďalšieho obvineného (z dôvodu jeho smrti). Súd rozhodol, že došlo k porušeniu čl. 14 v spojitosti s čl. 2 Európskeho dohovoru (*právo na život*) vo vzťahu k procedurálnej časti, nakoľko v prípade rasisticky motivovaného trestného činu existuje výslovná povinnosť tento čin vyšetrovať, a ukrajinským orgánom sa nepodarilo viesť efektívne vyšetrovanie tohto incidentu, ktoré trvalo viac ako 11 rokov, a žiaden páchatel' nebol usvedčený. Súd zdôraznil, že *najmä pri vyšetrovaní násilných incidentov majú štátne orgány povinnosť prijať potrebné opatrenia na odhalenie možného rasistického motívu alebo etnickej nenávisťi či predsudkov. Ak tak neurobia a pri rasovo motivovanom násilí postupujú tak, ako pri bežných prípadoch nemajúcich rasistický podtext, dochádza k neschopnosti rozlišovať v podstate odlišné situácie, čo môže predstavovať neoprávnené zaobchádzanie nezlučiteľné s čl. 14.* Rovnaké porušenie Európskeho dohovoru, ako aj odôvodnenie (neposudzovanie rasovo motivovaných trestných činov rozdielne od bežných prípadov predstavuje neodôvodnené zaobchádzanie nezlučiteľné s čl. 14) súd konštatoval v prípade *Angelova a Iliiev v. Bulharsko* (sťažnosť č. 55523/00, rozsudok zo dňa 26. 07. 2007). V tomto prípade došlo k usmrteniu 28-ročného Róma, ktorý zomrel na následky napadnutia zo strany siedmich tínedžerov, kde jeden z nich ho aj niekoľkokrát bodol. Okrem jedného útočníka všetci ostatní boli neplnoletí. Vyšetrovanie bolo ukončené a spis bol postúpený prokurátorovi, ktorý s ním vôbec nepracoval nasledujúce štyri roky, čím uplynula vo vzťahu k niektorým obvineným aj premlčacia doba. V prípade *Nachova a ostatní v. Bulharsko* (sťažnosť č. 43577/98 a 43579/98, rozsudok zo dňa 06. 07. 2005 – historicky prvý rozsudok, v ktorom súd konštatoval diskrimináciu z dôvodu príslušnosti k rómskemu etniku) súd taktiež konštatoval, že došlo k porušeniu čl. 14 v spojitosti s čl. 2 Európskeho dohovoru v tom, že orgány štátu neskúmali možné rasistické motívy udalostí, ktoré viedli k úmrtiu príslušníkov rómskeho etnika – pánov Angelova a Petkova, ktorí boli zavraždení vojenským policajtom, ktorý sa ich pokúšal zatknúť. Vyšetrovacie orgány dospeli k názoru, že policajt konal v súlade s vojenskými predpismi, a odmietli ho preto potrestať. Súd zdôraznil, že akýkoľvek dôkaz o verbálnych rasových výrokoch príslušníkov polície pri akcii s použitím sily proti príslušníkom menšiny alebo etnika je významný pre posúdenie otázky, či došlo alebo nedošlo k nezákonnému, rasovo motivovanému použitiu sily.⁴⁹

⁴⁹ Bližšie pozri ŠIKUTA, J. a E. HUBÁLKOVÁ. *European Court of Human Rights: Case-Law of the Grand Chamber 1998 – 2006*. 1st ed. Hague: T.M.C. Asser Press, 2007, s. 352-357. ISBN

Taktiež v prípade *Yotova v. Bulharsko* (sťažnosť č. 43606/04, rozsudok zo dňa 23. 10. 2012) došlo k napadnutiu príslušníčky rómskeho etnika, ktorej zostali trvalé následky po tomto ublížení na zdraví a ktorá sa sťažovala, že štátne orgány nesplnili nielen svoju povinnosť efektívne vyšetriť tento pokus o jej vraždu, ale ani sa nepokúsili vyšetriť, či išlo o rasovo a etnicky motivovaný trestný čin. Aj tu súd uznal porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 2 Európskeho dohovoru.

V prípade *Cobzaru v. Rumunsko* (sťažnosť č. 48254/99, rozsudok zo dňa 26. 07. 2007) bol sťažovateľom syn vodcu miestnych Rómov, ktorý násilím otvoril v prítomnosti ďalšej osoby byt svojej priateľky, nakoľko mal podozrenie, že sa pokúsila spáchať samovraždu (keďže v minulosti už takýto pokus uskutočnila). Byt našiel prázdny a po odchode z neho stretol švagra svojej priateľky s tromi ďalšími osobami, pričom všetci boli vyzbrojení nožmi a pokúsili sa naňho zaútočiť. On však utiekol a následne sa dozvedel, že ho polícia hľadá z dôvodu podania sťažnosti švagram jeho priateľky, a tak prišiel sám na políciu so zámerom objasniť danú záležitosť. Tu ho niekoľko policajtov zbilo a donútilo ho podpísať vyhlásenie, že bol zbitý švagram svojej priateľky. A zároveň mu povedali, že postavenie jeho otca mu v danej situácii vôbec nie je na prospech. Súd uznal porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 3 (*zákaz mučenia*) v rámci procesnej roviny a s čl. 13 (*právo na účinný opravný prostriedok*) tým, že orgány nedokázali vyšetriť možné rasové motívy konania zo strany príslušníkov polície v rámci ich zlého zaobchádzania so sťažovateľom v kombinácii s ich postojom v priebehu vyšetrovania. To isté porušenie Európskeho dohovoru zistil súd aj v prípade *Petropoulou-Tsakiris v. Grécko* (sťažnosť č. 44803/04, rozsudok zo dňa 06. 03. 2008). Podobné rozsudky (porušenie čl. 14 v spojitosti s čl. 3 Európskeho dohovoru) boli vydané tak v prípade *Stoika v. Rumunsko* (sťažnosť č. 42722/02, rozsudok zo dňa 04. 06. 2008), kde došlo taktiež k ublíženiu na zdraví rómskych občanov zo strany príslušníkov polície, ako aj v prípade *Šečić v. Chorvátsko* (sťažnosť č. 40116/02, rozsudok zo dňa 31. 08. 2007), kde bol sťažovateľ napadnutý a brutálne zbitý, pričom počas napadnutia násilníci vykrikovali rasistické nadávky. K porušeniu čl. 14 v spojitosti s čl. 3 Európskeho dohovoru (*zlyhanie vyšetriť možné rasistické motívy udalosti*) prišlo aj v prípade *Bekos a Koutropoulos v. Grécko* (sťažnosť č. 15250/02, rozsudok zo dňa 13. 03. 2006), kde tak, ako aj v predchádzajúcich prípadoch, sťažovatelia

udávali ako dôvod sťažnosti ublíženie na zdraví zo strany príslušníkov polície.

Z uvedených prípadov je zreteľné, že konkrétne prípady týkajúce sa ochrany práv príslušníkov rómskej menšiny výrazne prispeli k precizovaniu zákazu diskriminácie podľa čl. 14, ako aj všeobecného zákazu diskriminácie upraveného v Protokole č. 12.

Ochrana práv príslušníkov menšín v rámci Európskej únie vo vzťahu k ochrane práv príslušníkov rómskej menšiny

Otázku ochrany práv Rómov je možné nájsť aj v práve Európskej únie, a to prostredníctvom ustanovení o zákaze diskriminácie založenej na rasovom pôvode. Európska únia sa sústreďovala v rámci boja proti diskriminácii veľa rokov iba na oblasť prevencie diskriminácie z dôvodu štátnej príslušnosti a pohlavia. V poslednom období však svoju pozornosť zamerala aj na iné možné dôvody diskriminácie, ako sú rasový alebo etnický pôvod, náboženské vyznanie alebo viera, zdravotné postihnutie, vek alebo sexuálna orientácia, ako to vyplýva aj z čl. 10 a 19 konsolidovaného znenia Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“), ako aj zo sekundárnej legislatívy, teda zo smerníc, ktoré upravujú povinnosť rovného zaobchádzania.⁵⁰ Rada po súhlase Európskeho parlamentu môže v rámci mimoriadneho legislatívneho konania prijať opatrenia na boj proti diskriminácii založenej okrem iného aj na etnickom pôvode. Taktiež Charta základných práv Európskej únie ustanovuje *rovné postavenie všetkých pred zákonom* (čl. 20), *zákaz diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu* (čl. 21), ako aj *rešpektovanie kultúrnej, náboženskej a jazykovej rozmanitosti* (čl. 22).⁵¹ V oblasti zákazu diskriminácie z dôvodu rasového alebo etnického pôvodu bola prijatá Smernica Rady 2000/43/ES (20.06.2000), ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod.⁵²

Smernica definuje *priamu diskrimináciu* ako situáciu, v ktorej by sa s jednou osobou z dôvodu rasy alebo etnického pôvodu zaobchádzalo

⁵⁰ Bližšie pozri VARGA, P. Religious Discrimination in the Workplace. In: B. MIKOŁAJCZYK, ed. *Free Movement of Goods and Persons across the Polish – Czech – Slovak Borders: Legal Differences and Similarities*. 1st ed. Katowice: Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, 2012, s. 94-101. ISBN 978-83-60743-57-7.

⁵¹ Bližšie pozri KARAS, V. a A. KRÁLÍK. *Právo Európskej únie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 247. ISBN 978-80-7179-287-1.

⁵² Bližšie pozri VARGA, P. *Fundamentals of European Union Law: Constitutional and Institutional Framework*. 1st ed. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 112. ISBN 978-80-7380-362-9.

v porovnateľnej situácii menej priaznivo ako s inou osobou, a *nepriamu diskrimináciu* ako situáciu, kde by v dôsledku navonok neutrálneho predpisu, kritéria alebo zvyklosti bola znevýhodnená osoba určitej rasy alebo etnického pôvodu v porovnaní s inými osobami. Výnimku tvorí situácia, v rámci ktorej by bol uvedený predpis, kritérium alebo zvyklosť odôvodneným legitímnym cieľom a prostriedky na jeho dosiahnutie by boli primerané a nevyhnutné.

Vzhľadom na vyššie uvedené, ako aj na cieľ tejto štúdie je potrebné uviesť, že Súdny dvor Európskej únie (ďalej len „Súdny dvor EÚ“) doposiaľ nerozhodol prípad týkajúci sa práv a diskriminácie príslušníkov rómskeho etnika z rasového dôvodu (rozhodnutie vo veci samej), napriek tomu, že 13. januára 2013 vyniesol rozsudok vo veci *Komisia za zashtita ot diskriminatsia – Valeri Hariev Belov v. ChEZ Elektro Balgaria AD, ChEZ Raspredelenie Balgaria AD a Darzhavna Komisia po energiyno i vodno regulirane (vec C-394/11)*. Bol to prvý spor prejednávaný Súdny dvorom EÚ, ktorý sa týkal porušenia práv Rómov z dôvodu príslušnosti k rómskemu etniku. Dôvodom na začatie tohto sporu bola prax existujúca v dvoch mestských častiach bulharského mesta Montana, v ktorých žijú prevažne príslušníci rómskeho etnika a kde spoločnosti zodpovedné za zásobovanie a distribúciu elektrickej energie (svoju činnosť vykonávajú pod dohľadom Štátnej komisie pre reguláciu v energetike a vodnom hospodárstve) umiestňujú elektrometry na elektrické stĺpy vo výške 7 metrov, kým v iných mestských častiach ich umiestňujú maximálne vo výške 1,7 metra, aby boli pre spotrebiteľov prístupné. Zásobovacia spoločnosť sa vo svojich všeobecných obchodných podmienkach zaviazala, že umožní nepriamu vizuálnu kontrolu elektrometrov umiestnených vo výške sedem metrov na základe písomnej žiadosti odberateľa v lehote do 3 dní, keď pristaví špeciálne vozidlo so zdvižnou plošinou, no túto ponuku však do podania sťažnosti nikto z dotknutých odberateľov nevyužil. Spoločnosť ponúka aj alternatívu, a to nainštalovanie kontrolných elektrometrov do prírbytkov odberateľov za poplatok. Sťažovateľ pán Belov uvádzal, že je týmto konaním diskriminovaný z dôvodu etnickej príslušnosti a takejto diskriminácii sú vystavené aj ostatné osoby rómskeho pôvodu bývajúce v daných dvoch mestských častiach. Z uvedeného vyplýva, že spor sa týka problematiky nepriamej diskriminácie na základe etnického pôvodu. Súdny dvor EÚ mal v rámci prejudiciálneho konania rozhodnúť, či predmetný spor, ktorý má byť preskúmaný, patrí do pôsobnosti smernice Rady 2000/43/ES s ohľadom na jej čl. 3 ods. 1 písm. h), ako aj otázku, čo sa rozumie pod pojmom „menej priaznivé zaobchádzanie“.

nie“ v zmysle č. 2 ods. 2 písm. a) predmetnej smernice. S návrhom na prejudiciálne konanie sa na Súdny dvor EÚ obrátila bulharská Komisia na ochranu pred diskrimináciou, ktorá požiadala Súdny dvor EÚ o určenie, či sporné konanie bulharských spoločností predstavuje diskrimináciu z dôvodu etnického pôvodu, a ak áno, tak ďalej o nariadenie jej ukončenia, a prípadne zaviazania jej pôvodcov na zaplatenie pokút.⁵³ Súdny dvor EÚ sa musel v prvom rade vysporiadať s otázkou prípustnosti konania prejednávaneho návrhu, ktorú spochybňovali ďalší účastníci konania z dôvodu, že bulharskú Komisiu na ochranu pred diskrimináciou nemožno považovať za vnútroštátny súdny orgán v zmysle čl. 267 ZFEÚ. Pri posudzovaní tejto otázky sa berie do úvahy množstvo okolností, napr. zriadenie orgánu zákonom, jeho trvalý charakter, záväznosť jurisdikcie, kontradiktórna povaha konaní, uplatňovanie právnych predpisov zo strany orgánu, ako aj jeho nezávislosť,⁵⁴ a tiež skutočnosť, že vnútroštátne sudy sa môžu obrátiť na Súdny dvor EÚ iba v prípade, ak rozhodujú o veci, a to v rámci konania, ktoré sa má ukončiť rozhodnutím súdnej povahy.⁵⁵ Čiže, ide o skúmanie daného orgánu tak z hľadiska jeho zloženia, ako aj z hľadiska jeho funkcie. V tejto súvislosti môže byť vnútroštátny orgán „súdny orgánom“ v zmysle článku 267 ZFEÚ, ak vykonáva súdne funkcie, avšak nie vtedy, ak vykonáva iné funkcie, predovšetkým funkcie správnej povahy.⁵⁶ Súdny dvor po podrobnom preskúmaní charakteru konkrétneho konania Komisie na ochranu pred diskrimináciou dospel k záveru, že jej rozhodnutie, ktoré má vydať v tomto prípade, je v podstate administratívneho charakteru a nemá súdnu povahu v zmysle judikatúry Súdneho dvora EÚ. A keďže toto rozhodnutie bude možné napadnúť podaním žaloby na správnom súde, voči ktorej sa možno odvolať na súd vyššej inštancie, existencia uvedených súdnych žalôb umožňuje zaručiť účinnosť mechanizmu návrhu na začatie prejudiciálneho konania stanoveného v článku 267 ZFEÚ a jednotnosť výkladu práva Únie v prejednávanej veci,

⁵³ Bližšie pozri Valeri Hariev Belov. Návrhy Generálnej advokátky Juliane Kokott, prednesené 20. septembra 2012, Vec C-394/11. In: *InfoCuria – Judikatúra Súdneho dvora* [online]. 2013 [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=127265&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=735259>.

⁵⁴ Bližšie pozri *Paul Miles and Others v. European Schools*. Rozsudok Súdneho dvora zo 14. júna 2011, C-196/09, Zb. s. I-5157, bod 37.

⁵⁵ Bližšie pozri *Synetairismos Farmakopoion Aitolias & Akarnanias (Syfait) and Others v. GlaxoSmithKline plc and GlaxoSmithKline AEVE, formerly Glaxowellcome AEVE*. Rozsudok Súdneho dvora z 31. mája 2005, C-53/03, Zb. s. I-4650, bod 29.

⁵⁶ Bližšie pozri *Azienda Nazionale Autonoma delle Strade (ANAS)*. Uznesenie Súdneho dvora z 26. novembra 1999, C-192/98, Zb. s. I-8593, bod 22.

predovšetkým smernice 2000/43, ktoré má uvedené ustanovenie Zmluvy zaručiť (bod 52 predmetného rozsudku). Taktiež dotknutá osoba, pán Belov, môže tiež podať žalobu v rámci občianskoprávneho konania a dosiahnuť tak ukončenie sporného konania, ako aj náhradu škody. Súdny dvor EÚ na základe týchto konštatovaní rozhodol, že nemá právomoc odpovedať na otázky položené Komisiou na ochranu pred diskrimináciou, a nezaoberal sa tak otázkami týkajúcimi sa samotnej nepriamej diskriminácie na základe etnického pôvodu.

Súdny dvor EÚ sa však už viackrát zaoberal prípadmi porušenia zákazu diskriminácie, či už na základe vyššie uvedenej Smernice Rady 2000/43/ES (napr. *C-391/09 Malgozata Runevič-Vardyn a Lukasz Wardyn v. Vilniaus miesto savivaldybės administracija, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Teisės departamento Civilinės metrikacijos skyrius* – rozsudok druhej komory z 12. 05. 2011; (*C-415/10 Galina Meister v. Speech Design Carrier Systems GmbH* – rozsudok druhej komory z 19. 04. 2012; *C-571/10 Servet Kamberaj v. Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES), Giunta della Provincia autonoma di Bolzano, Provincia autonoma di Bolzano* – rozsudok veľkej komory z 24. 04. 2012), alebo na základe Smernice Rady 2000/78/ES, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani (*C-81/12 Asociația Accept v. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării* – rozsudok tretej komory z 25. 04. 2013)). Avšak iba prípad *C-54/07 Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. Firma Feryn NV (2008)*, ukončený rozsudkom druhej komory z 10. 07. 2008, sa týkal diskriminácie na základe rasového alebo etnického pôvodu – uplatňovania diskriminačnej politiky prijímania zamestnancov (neumožnenie imigrantom – Maročanom – prihlásiť sa do výberového konania). Súdny dvor EÚ v tomto prípade konštatoval, že k priamej diskriminácii na základe rasového alebo etnického pôvodu v zmysle danej Smernice postačuje verejné vyhlásenie potenciálneho zamestnávateľa, ktoré odradí určitú kategóriu zamestnancov, aby sa o toto zamestnanie uchádzali. Takéto vyhlásenie predstavuje priamu diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu v zmysle danej smernice (čl. 2 ods. 2 písm. a)). Interpretáčné pravidlá vyslovené Súdnym dvorom EÚ vo vyššie spomenutých prípadoch sú členské štáty povinné dodržiavať a môžu byť v budúcnosti aplikované i v rámci prípadov týkajúcich sa rómskeho etnika.

Záver

Vzhľadom na vyššie uvedené prípady, ktoré boli predmetom skúmania tak kvázi-súdnych orgánov v rámci univerzálneho systému ochrany ľudských práv, ako aj Európskeho súdu pre ľudské práva či Súdneho dvora EÚ je možné konštatovať, že štáty ani v dnešnej dobe nedokážu eliminovať diskrimináciu svojich obyvateľov z dôvodu rasy, príslušnosti k národnostnej menšine či etniku. Odlišnosť neznamená menejcennosť, byť iný neznamená byť horší alebo vhodnejší na zlé zaobchádzanie.

Vrátiac sa však k judikatúre kvázi-súdnych a súdnych orgánov ochrany práv a slobôd zisťujeme, že kvázi-súdne orgány odhalili a následne odporučili dôsledne dodržiavať, resp. upraviť vnútroštátne právo hlavne v oblasti zákazu rasovej diskriminácie, zaručenia práva každého na štátne občianstvo, prístupu na všetky miesta a na používanie všetkých služieb určených pre verejnosť, v oblasti práva na slobodu pohybu a pobytu v rámci hraníc štátu, práva žiadať spravodlivú a primeranú náhradu utrpenej škody. V oblasti ochrany práv žien došlo k porušeniu práva na zdravotnú starostlivosť, osobitne počas tehotenstva a šestonedelia, práva slobodne sa rozhodnúť o počte a čase narodenia detí, s čím súvisí aj porušenie práva na prístup k informáciám, ktoré zabezpečia možnosť uplatnenia si tohto práva, a v neposlednom rade aj k porušeniu práva na prístup k vzdelávacím informáciám napomáhajúcim zabezpečiť zdravie a blaho rodiny, vrátane informácií týkajúcich sa plánovania rodiny. Osobitnú kategóriu tvorí porušenie práv týkajúcich sa zákazu mučenia, hlavne povinnosti štátu zabrániť verejnému činiteľovi v jeho konaní, ktoré síce nie je mučením, ale je kruté, neľudské alebo ponižujúce, ako aj povinnosti štátu vyšetrovať mučenie a umožniť mučenej osobe právo na prerokovanie jej sťažnosti.

Pri skúmaní judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva sme došli k záveru, že súd vo viacerých prípadoch, kde sťažovateľ bol príslušníkom rómskeho etnika, konštatoval porušenie práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života, práva na život, ako aj zákazu mučenia bez spojitosti s čl. 14 Európskeho dohovoru. Súvislosť konania, resp. nekonačia štátu a jeho orgánov s rasovou diskrimináciou v duchu čl. 14 Európskeho dohovoru bola zistená v rámci iných prípadov, kde súd konštatoval porušenie práva na život, na spravodlivý proces, na účinný opravný prostriedok, na rešpektovanie súkromného a rodinného života, práva na vzdelanie, na ochranu majetku, práva na slobodné voľby. Došlo takisto k zlyhaniu vyšetriť možné rasistické motívy udalostí a k porušeniu záka-

zu mučenia. Tu treba konštatovať, že najprv musí byť preukázané porušenie konkrétneho práva alebo slobody, ktoré je chránené inými ustanoveniami Európskeho dohovoru, a až následne súd aplikuje čl. 14, t.j. skúma, či nedošlo porušením daného ustanovenia zároveň aj k diskriminácii sťažovateľa. Sťažovateľ teda tvrdí, že nastal zásah do jeho práva, čiže neboli dodržané hmotnoprávne normy, a okrem toho bol aj diskriminovaný, lebo osoby v porovnateľnej situácii nevzdorovali podobnej nevýhode. Článok 14 Európskeho dohovoru teda nezakazuje diskrimináciu všeobecne, ale iba v kontexte s aplikáciou práva a slobody, ktoré zaručuje Európsky dohovor a jeho protokoly, preto ak niektoré ustanovenie Európskeho dohovoru alebo jeho protokolov negarantuje (i keď len implicitne) právo alebo slobodu, ktorého porušenie jednotlivec namieta, nemá čl. 14 vlastnú oblasť pôsobnosti, a teda ani vlastnú nezávislú existenciu. Z ustanovenia čl. 14 síce vyplýva jeho autonómia, no aplikovať ho možno iba v kontexte s právami a slobodami Európskeho dohovoru alebo jeho protokolov. Diskriminácia sa môže prejavovať tak pri posudzovaní porušenia zákazu diskriminácie (tzv. *hmotnoprávny aspekt*), ako aj pri v procese zisťovania, či došlo alebo nedošlo k porušeniu zákazu diskriminácie (tzv. *procesnoprávny aspekt*). Nový prístup v oblasti zákazu diskriminácie zavádza Protokol č. 12 k Európskemu dohovoru, ktorý zakazuje všetky formy diskriminácie a ktorý nadobudol platnosť 1. apríla 2005. Článok 1 ods. 1 Protokolu č. 12 ustanovuje, že užívanie všetkých práv ustanovených právom sa zabezpečuje bez diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu, ako je rasa, pohlavie, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie, a ods. 2 dodáva, že akýkoľvek orgán verejnej moci nemôže nikoho diskriminovať na základe akéhokoľvek dôvodu, najmä na základe tých dôvodov, ktoré sú uvedené v ods. 1. Osoba nemôže byť diskriminovaná pri užívaní akéhokoľvek práva, ktoré jej patrí na základe vnútroštátnych predpisov, ani v užívaní práva, ktoré môže byť odvodené od povinnosti verejného orgánu správať sa určitým spôsobom. Žiadna osoba nemôže byť diskriminovaná konaním alebo opomenutím verejného orgánu, dokonca ani v prípade, keď tento orgán môže rozhodnúť podľa vlastného uváženia. Tento všeobecný zákaz diskriminácie sa týka nielen vzťahu medzi súkromnou osobou a verejným orgánom (*de facto* štátom), ale aj vzťahu medzi súkromnými osobami navzájom v prípadoch, kde sa očakáva regulácia tohto vzťahu zo strany štátu. Pri porovnaní čl. 14 Európskeho dohovoru a týchto ustanovení Protokolu č. 12 je zrejmé, že kým čl. 14 nemá samostatnú povahu a je potrebné ho uplatňovať vždy v spojitosti s iným právom daného do-

hovor, Protokol č. 12 ustanovuje všeobecný zákaz diskriminácie. Jedným prípadom, kde doteraz Európsky súd rozhodol o porušení Protokolu č. 12 (konkrétne jeho čl. 1), bol prípad *Sejdic a Finci v. Bosna a Hercegovina*, kde jedným zo sťažovateľov bol príslušník rómskeho etnika.

Súdny dvor EÚ sa bude v rámci svojej rozhodovacej činnosti v oblasti diskriminácie riadiť predovšetkým ustanoveniami smernice Rady 2000/43/ES z 20. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami, bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod. V prvom prípade (vec C-394/1), v ktorom sa namietalo porušenie práv Rómov z dôvodu príslušnosti k rómskemu etniku, Súdny dvor EÚ nakoniec neskúmal otázku diskriminácie vzhľadom na to, že nemal právomoc odpovedať na otázky, ktoré položila Komisia na ochranu proti diskriminácii.

Na záver možno konštatovať, že štáty majú čo zlepšovať v oblasti tolerancie a akceptácie menšín a ich práv. Parafrázujúc Jannette Maziniovú, Rómovia nikdy nemali svoj priestor, svoju krajinu, stáročia sa stretávali s odmietaním z dôvodu inakosti, cítili a cítia sa byť menejcenní, majorita ich vníma ako sociálnu vrstvu, a nie ako národnosť či menšinu, ktorej príslušníci majú v štáte právo na osobitnú ochranu svojich práv.⁵⁷ Aj preto je dôležitá výchova k úcte a dodržiavaniu ľudských práv, ako aj práv menšín, čo by mala byť jedna z bazálnych úloh, ale aj cieľov každého štátu.

Zoznam bibliografických odkazov

- A. S. v. Russian Federation* [2011-08-26]. Communication No. 45/2009, UN Doc. CERD/C/79/D/45/2009.
- Anna Koptova v. Slovak Republic* [2000-08-08]. Communication No. 13/1998, UN Doc. CERD/C/57/D/13/1998.
- Azienda Nazionale Autonoma delle Strade (ANAS)*. Uznesenie Súdneho dvora z 26. novembra 1999, C-192/98, Zb. s. I-8585-I-8595.
- B. J. v. Denmark* [2000-03-17]. Communication No. 17/1999, UN Doc. CERD/C/56/D/17/1999.
- Buckley v. The United Kingdom*. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. 09. 1996, Application No. 20348/92.

---

⁵⁷ Bližšie pozri ČOBEJOVÁ, E. a L. KRIVOŠÍK. Nie som aktivistka. *Týždeň*. 2013, roč. 10, č. 4, s. 16-18. ISSN 1336-5932.

- Connors v. The United Kingdom*. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 27. 05. 2004, Application No. 66746/01.
- ČAPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv, komentář s judikaturou: I. část – Úmluva*. 1. vyd. Praha: Linde, 2010. 887 s. ISBN 978-80-7201-789-8.
- ČOBEJOVÁ, E. a L. KRIVOŠÍK. Nie som aktivistka. *Týždeň*. 2013, roč. 10, č. 4, s. 16-18. ISSN 1336-5932.
- Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* [1979-12-18]. New York: OSN, 1979 [Publikovaný pod č. 62/1987 Zb.].
- Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu* [1984-12-10]. New York: OSN, 1984 [Publikovaný pod č. 143/1988 Zb., pre SR platný na základe sukcesie do práv a záväzkov bývalej ČSFR].
- Druhá a tretia periodická správa SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien: (za obdobie 1998 – 2006)* [online]. 2013. 68 s. [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: [http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F50BBDEA0404687CC1257648004BD6B9_SK/\\$File/234_periodicka_sprava_k_Dohovoru_o_odstraneni_vsetkych_foriem_diskriminacie_zien.rtf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F50BBDEA0404687CC1257648004BD6B9_SK/$File/234_periodicka_sprava_k_Dohovoru_o_odstraneni_vsetkych_foriem_diskriminacie_zien.rtf).
- Hajrizi Dzemajl et al. v. Yugoslavia* [2002-11-21]. Communication No. 161/2000, UN Doc. CAT/C/29/D/161/2000.
- Human Rights Bodies. In: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en.
- JANKUV, J. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. 358 s. ISBN 978-80-8078-096-8.
- JANKUV, J. *Medzinárodnoprávna ochrana práv príslušníkov menšín*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 316 s. ISBN 978-80-7380-210-3.
- KARAS, V. a A. KRÁLÍK. *Právo Európskej únie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. 526 s. ISBN 978-80-7179-287-1.
- Kashif Ahmad v. Denmark* [2000-03-13]. Communication No. 16/1999, UN Doc. CERD/C/56/D/16/1999.

- KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. 1687 s. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-365-3.
- L. R. et al. v. Slovakia* [2005-03-07]. Communication No. 31/2003, UN Doc. CERD/C/66/D/31/2003, A/60/18, s. 119-133.
- L. R. et al. v. Slovakia* [2005-03-07]. Communication No. 31/2003, UN Doc. CERD/C/66/D/31/2003.
- Miroslav Lacko v. Slovak Republic* [2001-08-09]. Communication No. 11/1998, UN Doc. CERD/C/59/D/11/1998.
- Mr. Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro* [2006-03-06]. Communication No. 29/2003, UN Doc. CERD/C/68/D/29/2003.
- Ms. A. S. v. Hungary* [2006-08-14]. Communication No. 4/2004, UN Doc. CEDAW/C/36/D/4/2004.
- Ms. M. B. v. Denmark* [2002-03-13]. Communication No. 20/2000, UN Doc. CERD/C/60/D/20/2000.
- Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* [1999-10-06]. New York: OSN, 1999 [Publikovaný pod č. 343/2001 Z.z.].
- Paul Miles and Others v. European Schools*. Rozsudok Súdneho dvora zo 14. júna 2011, C-196/09, Zb. s. I-5139-I-5160.
- PETRÁŠ, R., H. PETRŮV a H. Ch. SCHEU, eds. *Menšiny a právo v České republice*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2009. 507 s. ISBN 978-80-87284-00-1.
- Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [2005-04-01]. In: *Council of Europe* [online]. 2012 [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=7&DF=11/11/2012&CL=ENG>.
- Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín* [1995-02-01]. Štrasburg: Rada Európy, 1995 [Publikovaný pod č. 160/1998 Z.z.].
- Rules of Procedure of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women*. UN Doc. A/56/38 (2001), s. 86-115.
- Rules of Procedure* [1989-01-01]. UN Doc. CERD/C/35/Rev.3.

- STRÁŽNICKÁ, V., A. ERDŐSOVÁ, I. HAUERLANDOVÁ, N. MATIS a A. STRÁŽNICKÁ. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013. 560 s. ISBN 978-80-89447-95-4.
- SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv: (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozš. vyd. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006. 1116 s. ISBN 978-80-88931-51-5.
- Synetairismos Farmakopoion Aitolias & Akarnanias (Syfait) and Others v. GlaxoSmithKline plc and GlaxoSmithKline AEVE, formerly Glaxowellcome AEVE*. Rozsudok Súdneho dvora z 31. mája 2005, C-53/03, Zb. s. I-4638-I-4652.
- ŠIKUTA, J. a E. HUBÁLKOVÁ. *European Court of Human Rights: Case-Law of the Grand Chamber 1998 – 2006*. 1st ed. Hague: T.M.C. Asser Press, 2007. 522 s. ISBN 978-90-6704-242-0.
- ŠUPÍNOVÁ, M. *Reprodukčné zdravie ako problém sociálne slabých a vylúčených skupín*. 1. vyd. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2011. 65 s. ISBN 978-80-228-2307-4.
- Valeri Hariev Belov. Návrhy Generálnej advokátky Juliane Kokott, prednesené 20. septembra 2012, Vec C-394/11. In: *InfoCuria – Judikatúra Súdneho dvora* [online]. 2013 [cit. 2013-11-23]. Dostupné na: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=127265&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=735259>.
- VARGA, P. *Fundamentals of European Union Law: Constitutional and Institutional Framework*. 1st ed. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 112 s. ISBN 978-80-7380-362-9.
- VARGA, P. Religious Discrimination in the Workplace. In: B. MIKOŁAJ-CZYK, ed. *Free Movement of Goods and Persons across the Polish – Czech – Slovak Borders: Legal Differences and Similarities*. 1st ed. Katowice: Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, 2012, s. 94-101. ISBN 978-83-60743-57-7.
- WELLER, M. ed. *Universal Minority Rights: A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2007. 572 s. ISBN 978-0-19-920851-7.
- Ziad Ben Ahmed Habassi v. Denmark* [1999-03-17]. Communication No. 10/1997, UN Doc. CERD/C/54/D/10/1997.

JUDr. Dagmar Lantajová, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
lantajovci@stonline.sk

Norimberské zákony¹

Nuremberg Laws

Daniel Krošlák

Abstract: *Anti-Semitism as the official government policy in Germany has been enforced before the adoption of the Nuremberg racial laws of September 15th, 1935 (the first anti-Semitic regulation is considered to be the Law for the Restoration of the Professional Civil Service, passed on April 7th, 1933). The Nuremberg racial laws – the Reich Citizenship Law and the Law for the Protection of German Blood and German Honor – have been prepared very hastily and did not address several issues (e.g. the definition of “Jew”). In the following years several supplementary decrees were therefore adopted and other laws were passed those have opened the space for implementation of anti-Jewish policy, which have culminated into a systematic genocide of Jews in Europe (Endlösung der Judenfrage).*

Key Words: Nuremberg Laws; Anti-Semitic Legislation; Adolf Hitler; Jews; the Third Reich; Germany.

Abstrakt: *Štúdia približuje ideovú a legislatívnu genézu protižidovského zákonodarstva v období Tretej ríše. Za právny základ diskriminácie Židov bývajú považované tzv. norimberské zákony, t.j. zákon o ríšskom občianstve a zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti, ktoré boli prijaté 15. septembra 1935 na celoštátnom zjazde NSDAP v Norimbergu. Autor sa bližšie zaoberá otázkou vzniku ich textu, ich obsahom, ako aj vybranými vykonávacími predpismi, ktoré k nim boli v nasledujúcich rokoch prijaté.*

Kľúčové slová: Norimberské zákony; protižidovské zákonodarstvo; Adolf Hitler; Židia; Tretia ríša; Nemecko.

Úvod

Nachádzame sa na časovej osi v polovici 30. rokov 20. storočia, kde už máme za sebou udalosti ako vymenovanie Adolfa Hitlera za ríšskeho kancelára, požiar v Ríšskom sneme 27. a 28. februára 1933, následné zrušenie ústavou zaručených slobôd (*Verordnung des Reichspräsidenten*

---

¹ Štúdia je výstupom z vedeckého projektu APVV-0562-11 s názvom „Právne argumenty a právne princípy ako pramene práva“.

zum Schutz von Volk und Staat) a voľby z 5. marca 1933, ktoré priniesli NSDAP po anulovaní mandátov komunistickej strany absolútnu väčšinu v Ríšskom sneme. V tejto situácii predložil Hitler Ríšskemu snemu na prerokovanie splnomocňovací zákon (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*),² ktorým sa vláde (a tým vlastne NSDAP) prepožičiavala plná zákonodarná moc, vrátane možnosti odchyliť sa od ústavy.³ Zákon bol schválený s pomocou hlasov stredových strán 24. marca 1933.⁴ K úplnému odstráneniu demokratického zriadenia došlo v júli 1933, keď boli zakázané všetky politické strany okrem NSDAP.

Nový režim priniesol so sebou množstvo obmedzujúcich a diskriminačných opatrení vo vzťahu k Židom. Od 1. apríla 1933 bol nariadený bojkot namierený proti židovským obchodom, bankám, lekárom a advokátom. Dňa 7. apríla 1933 bol prijatý zákon na obnovu úradníckeho povolania (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*),⁵ ktorým

---

² Bližšie pozri *Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich* [1933-03-24]. RGBl. 1933 I, s. 141.

³ Hitler zdôvodňoval prijatie takéhoto zákona a presvedčoval poslancov Reichstagu nasledovným spôsobom: „Bolo by to proti významu národného povstania a spôsobilo by to ťažkosti pri napĺňaní jeho cieľov, ak by vláda mala prerokovávať a ponížene žiadať Reichstag o súhlas s opatreniami od prípadu k prípadu. [...] Avšak vláda národného povstania všeobecne trvá na tom, aby táto záležitosť bola prebratá. Ponúka stranám zastúpeným v Reichstagu šancu na mierový rozvoj Nemecka a uzmierenie [...] Je však rovnako rezolútne pripravená čeliť odmietavému stanovisku a brať ho ako stanovisko opozície. Vy, poslanci, sa musíte rozhodnúť, čo sa má stať, mier alebo vojna.“ DOMARUS, M. *The Essential Hitler: Speeches and Commentary*. 1st ed. Wauconda: Bolchazy-Carducci, 2007, s. 224 a nasl. ISBN 978-0-86516-627-1.

⁴ Alan Bullock opisuje atmosféru pred prijatím zákona takto: „Zatiaľ, čo strany medzi sebou diskutovali ako hlasovať, veľké oddiely SA neprestali hroziť opakovať: „My chceme zvláštne právomoci – inak za to kruto zaplatíte.“ Hitler znovu uisťoval centristov a sľúbil im to dať písomne. Napriek opakovaným požiadavkám však žiadny list nedostali, ale väčšina sa napriek Brüningovým protestom [bývalý kancelár – D. K.] rozhodla hlasovať za. Len sociálni demokrati, ktorí boli terčom neustáleho týrania a podpichovania SA, sa zdržali hlasovania. Vystúpenie ich predsedu Otta Welsa, ktorý návrh odmietol, vyprovokovalo Hitlera do zúrivosti. Bez toho, aby bral do úvahy von Papena, ktorý sa ho snažil krotiť, pustil sa do hrubej tirády a kričal, že len kvôli spravodlivosti a z psychologických dôvodov žiada Reichstag, aby „nám garantoval to, čo sme si už inak mohli vziať.“ Sociálnym demokratom ďalej odkázal: „Môžem vám len povedať: Nechcem, aby ste hlasovali za. Nemecko bude slobodné, ale nie vďaka vám!“ Pokračovali ovácie a hlasitý výkrik „Heil!“, ktorý schvaľoval Hitlerov výbuch. Znova sa opakoval, keď boli vyhlásené výsledky – 441 hlasov za ku 94 proti.“ BULLOCK, A. *Hitler a Stalin: Paralelní životopisy*. 1. vyd. Praha: Levné knihy KMa, 2005, s. 312. ISBN 978-80-7309-264-1.

⁵ Bližšie pozri *Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums* [1933-04-07]. RGBl. 1933 I, s. 175.

sa mala dosiahnuť „rasová očista“ štátneho aparátu (tak, ako bola avizovaná v bode 6 straníckeho programu NSDAP).

Nemecká verejnosť k týmto krokom väčšinou nezaujala žiadne stanovisko. Nacisti sa tak chopili príležitosti na ďalšie zosilňovanie protižidovského tlaku. Na to, aby mohli realizovať svoje antisemitské zámery v plnej miere, bolo nevyhnutné definovať, kto je Židom. Regionálni vládni úradníci a Gestapo opakovane žiadali vydanie príslušných usmernení, ktoré by obsahovali jednoznačné stanovisko. Na druhej strane, opatrenia zavedené od začiatku apríla vyvolávali protesty židovských organizácií.⁶ Dochádzalo k roztržkám medzi straníckymi aktivistami a štátnym aparátom, vyvolaným okrem iného tiež chýbajúcou jasnou politikou. Aj verejnosť žiadala jednoznačnú a verejnú definíciu oficiálneho postoja k židovskej otázke.

V správe Gestapa z jari roku 1935 sa hovorí, že radoví členovia NSDAP majú záujem na riešení židovskej otázky a vláda by to mala reflektovať. Nasledujúca vlna útokov, vandalizmu a bojkot starých členov strany (*Alte Kämpfer*) a členov SA proti nemeckým Židom na jar a v lete roku 1935 boli oveľa násilnejšie ako antisemitská kampaň v predchádzajúcich dvoch rokoch. Opísaná situácia nahrávala do karát Hitlerovi, keďže dávala jeho predstavám punc legitímnosti.⁷

---

⁶ Bernhard Lösener opisuje vlastnú skúsenosť na pozícii referenta na Ríšskom ministerstve vnútra v týchto dňoch nasledovne: „*Since the Nazis had been at the helm for 3 months, there was already a stack of written demands and “suggestions” [Anregungen] for all possible anti-Semitic measures, as well as an array of protests and emergency appeals from Jewish organizations. All were addressed to the Ministry of the Interior, or landed there as coming under its jurisdiction. In order to clear his desk and because there was no designated Desk for such matters, Pfundtner turned these things over to me, along with a bundle of all other sorts of letters, and told me to draft a short reply to each, making the reply, for the time being, as evasive as possible. This I did, as well, or as poorly, as circumstances allowed. Then Pfundtner, who was overrun with visitors and petitioners, started to shove those who were most burdensome and embarrassing off on me, including those who showed up because they had been affected, actively or passively, by the “Jewish Question” [Judenfrage]. After a while I came to be seen as having some expertise in this area, and gradually these matters began to cling to me, in addition to my primary responsibilities at the Desk for Matters of Citizenship. I was unable to counter this development effectively, especially because I was, at first, one of the very few Party members from the pre-1933 period in the Ministry, and therefore could hardly claim any aversion to taking care of these matters.*“ SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001, s. 36. ISBN 978-0-8133-3775-3.

⁷ „*In one of his earliest anti-Semitic writings, a 1919 letter to his commander while still an army private in Munich, the thirty-year-old Adolf Hitler cautioned that the “anti-Semitism of pure emotion” would never progress beyond sporadic pogroms. To curb the noxious influ-*

Proti antisemitským útokom zo strany starých členov NSDAP a členov SA vystúpil minister hospodárstva Hjalmar Schacht, s tým, že takéto správanie bráni jeho politike rozvoja nemeckého hospodárstva. Schacht veril, že Židia majú určité podnikateľské zručnosti, ktoré by mohli byť využité pri ďalšom ekonomickom rozvoji Nemeckej ríše. V jeho prípade tak nemožno hovoriť o morálnom odsúdení protižidovských útokov, skôr mu išlo o poukázanie na potrebu prijatia príslušnej legislatívy. Hitler po sťažnostiach od Schachta a správach o nesúhlase verejnosti s vlnou antisemitského násillia prikázal 8. augusta 1935 zastaviť individuálne akcie proti nemeckým Židom. Dňa 20. augusta 1935 sa konala konferencia ministrov, na ktorej boli diskutované negatívne ekonomické dopady akcií členov strany proti Židom. Hitler tu vystúpil s názorom, že útoky ustanú, ak vláda pevne sformuluje východiská protižidovskej politiky.⁸

K naplneniu tohto predsavzatia malo dôjsť počas 7. stranického zjazdu NSDAP (*Reichsparteitag der Freiheit*), konajúceho sa v dňoch 10. – 16. septembra 1935. Na tomto podujatí chceli nacisti osláviť vypovedanie piatej časti Versailleskej mierovej zmluvy, týkajúcej sa odzbrojenia Nemecka. Okrem toho sa plánovalo, že Ríšsky snem prijme zákon o ríšskej vlajke (*Reichsflaggengesetz*). Uvedený zákonodarný akt mal byť Hitlerovou odpoveďou na tzv. brémsky incident z 26. júla 1935 v New Yorku, počas ktorého skupina protinacistických demonštrantov zničila vlajku nacistickej strany, provokatívne vyvesenú na zaoceánskom parníku SS Bremen, kotviacom na rieke Hudson. Keď nemecký konzul reagoval na

---

ence of the Jews, a different kind of anti-Semitism was required – “anti-Semitism of reason,” which alone would form a legal basis for the systematic deprivation of Jewish “privileges” and, ultimately, their total “removal” (Entfernung). An uncanny sensation steals over us as we read Hitler’s distinction, articulated a full to decades before the outbreak of World War II, between the two varieties of anti-Semitic perpetration: the one excited by passion, vented locally by individuals or small groups, and destined to subside with little impact; the other grounded in a sober “recognition of facts,” committed to the step-by-step process of first restricting, then eliminating the Jews through the instrumentalities of a “government of national power.” The first, subjective and short-lived, would quickly burn itself out; the second, objective and enduring, promised a racially pure community.” BRYANT, M. S. Punishing the Excess: Sadism, Bureaucratized Atrocity, and the U.S. Army Concentration Camp Trials, 1945 – 1947. In: N. STOLTZFUS a H. FRIEDLANDER, eds. *Nazi Crimes and the Law*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2008, s. 63. ISBN 978-0-521-89974-1.

⁸ KERSHAW, I. *Hitler: 1889 – 1936 Hubris*. 1st ed. New York: W. W. Norton, 1999, s. 563. ISBN 978-0-393-32035-0.

toto konanie protestnou nótou, americkí predstavitelia odpovedali, že bol poškodený len symbol politickej strany, a nie nemecká národná vlajka.⁹

Hitler hodlal v rámci svojho hlavného prejavu na zjazde vyjadriť podporu blížiacej sa talianskej agresii proti Etiópii. Na poslednú chvíľu si to však pod vplyvom prehovárania ministra zahraničia von Neuratha rozmyslel (ten považoval takéto vystúpenie za príliš provokatívne pre verejnú mienku v zahraničí, a navyše v rozpore s dovtedajšími Hitlerovými „mierovými prejavmi“). A tak bolo akútne potrebné nájsť inú programovú náplň historického zasadnutia Ríšskeho snemu v Norimbergu (išlo o prvé zasadnutie v tomto meste od roku 1543 a Hitler naň pozval všetkých starších zahraničných diplomatov z Berlína, aby si vypočuli jeho názory na zahraničnú politiku).¹⁰

Dňa 12. septembra 1935, dva dni po začiatku zjazdu strany, oznámil predseda Ríšskej asociácie lekárov Gerhard Wagner prekvapivú správu, že nacistická vláda čoskoro predstaví „zákon na ochranu nemeckej krvi“ (*Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes*), aby sa v budúcnosti zabránilo uzatváraniu zmiešaných manželstiev medzi Židmi a „Árijcami“. Hitler dal 13. septembra s okamžitou platnosťou povolať do Norimbergu úradníkov, ktorí mali vypracovať príslušný návrh – Bernharda Lösenera, Franza Albrechta Medicusa a ďalších.¹¹

---

⁹ Bližšie pozri napr. HUCHTHAUSEN, P. A. *Shadow Voyage: The Extraordinary Wartime Escape of the Legendary SS Bremen*. 1st ed. Hoboken: Wiley, 2005. 272 s. ISBN 978-0-471-45758-9.

¹⁰ KERSHAW, I. *Hitler: 1889 – 1936 Hubris*. 1st ed. New York: W. W. Norton, 1999, s. 567-568. ISBN 978-0-393-32035-0.

¹¹ Lösener uvedené udalosti opisuje nasledovne: „*On Friday the 13th we met for a long and leisurely twilight drink to celebrate the fact that I had two weeks previously been promoted to Ministerial Counselor. It went well into the night. Around 11 P.M. I was called to the telephone: my wife informed me that the Ministry had just informed her that at 7 o'clock the next morning I had to fly from Tempelhof airport [in Berlin] to Nuremberg. It concerned a Jewish Law (Judengesetz), she was told; I needed to take along my files. Shortly after this call, Kettner, who held the Desk as personal assistant to Secretary of State Stuckart, was also called to the telephone and passed along the same orders in Stuckart's name. Accompanied by a colleague, Kettner as I recall, I hastily made my way to the dark RMdI, at that time still housed at the Königsplatz in the same building as the General Staff, in order to pick up some notes, drafts, the document registry, and other writings from my office and the offices of my various superiors. Because everything was locked, we woke up the concierge [Bürodirektor], Stoppel, who lived in the building and who proceeded to help us. I also had to alert my forwarding clerk, Culmsee, and have him come from Spandau to the Ministry because I could not recall the whereabouts of some papers that might have been important. Around 2:30 A.M. I finally returned home, slept for two hours, left Tempelhof around 7, together with Medicus, and was in Nuremberg at 9, the day before the Reichstag session.*“

Keďže zákon mal byť schválený Ríšskym snemom 15. septembra, celá prípravná fáza pôsobila skôr ako unáhlená improvizácia.¹² Jedinou straníckou požiadavkou (sformulovanou Wagnerom) bolo, aby boli do úpravy zahrnutí aj potomkovia Židov a aby sa na jej základe buď zrušili už existujúce zmiešané manželstvá, alebo sa ustanovilo, že s árijskými partnermi Židov sa bude nakladať ako so Židmi samotnými.¹³

Až okolo polnoci zo 14. na 15. septembra sa úradníci dozvedeli Hitlerove nové požiadavky – vypracovať štyri rôzne prísne varianty zákona na ochranu nemeckej krvi, a okrem toho vypracovať návrh zákona o ríšskom občianstve (*Reichsbürgergesetz*).¹⁴ Napriek tomu, že Hitler nadržanom odsúhlasil návrh zákona o ríšskom občianstve (napísaný asi za jednu hodinu), nebolo isté, ku ktorému variantu sa prikloní v prípade zákona na ochranu nemeckej krvi. Nakoniec sa rozhodol pre najmiernejší – lenže v ňom chýbala kľúčová veta vymedzujúca personálnu pôsobnosť zákona len na úplných Židov. Hitler túto vetu vlastnoručne vyškrtol, avšak nariadil, aby bola pre účely publikácie Nemeckou tlačovou agentúrou (DPA) v zákone zahrnutá. Faksimile norimberských rasových zákonov, zverejnené po ich slávnostnom vyhlásení v straníckych novinách *Völkischer Beobachter*, vetu určujúcu personálnu pôsobnosť zákona iba na úplných Židov neobsahovalo.¹⁵

SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001, s. 46. ISBN 978-0-8133-3775-3.

¹² Niektoré novšie práce tvrdia, že čo sa týka schválenia norimberských rasových zákonov, nešlo o tak spontánne rozhodnutie. Porovnaj napr. GRUNER, W. Bearb. *Deutsches Reich 1933 – 1937*. 1. Aufl. München: Oldenbourg, 2008, s. 123-129. Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933 – 1945, Bd. 1. ISBN 978-3-486-58480-6.

¹³ „... In the course of the morning, Sommer, then Ministerial Counselor from the Brown House in Munich, joined us as Party envoy. (Sommer later became Ministerial Director in the Party Chancellery, and eventually served for a time as President of the Reich Administrative Court.) He announced the Party demand that the law would, as a “matter or course,” include Jewish offspring and must either dissolve already existing mixed marriages or stipulate that Aryan partners of Jews would be treated exactly like Jews. He came in the name of Dr. Gerhard Wagner, the “Leader of Reich Physicians” (Reichärztführer) and one of the most vehement forces behind measures related to the Jewish Question. Throughout the hours leading up to the opening of the Reichstag, Wagner, in order to secure the most ruthless law possible, kept close to Hitler’s side.” SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001, s. 47-48. ISBN 978-0-8133-3775-3.

¹⁴ SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001, s. 49. ISBN 978-0-8133-3775-3.

¹⁵ SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001, s. 51. ISBN 978-0-8133-3775-3.

Pozrime sa teraz na slovenský preklad znenia zákonov:¹⁶

Zákon o ríšskom občianstve

§ 1

- (1) Štátnym príslušníkom je ten, kto patrí do ochranného zväzku Nemeckej ríše a je jej za to osobitne zaviazaný.
- (2) Štátna príslušnosť sa získa podľa ustanovení zákona o ríšskej a štátnej príslušnosti.

§ 2

- (1) Ríšskym občanom je len štátny príslušník nemeckej alebo príbuznej krvi, ktorý svojím správaním dokazuje, že je ochotný a schopný verne slúžiť nemeckému národu a ríši.
- (2) Ríšske občianstvo sa nadobúda udelením listiny o ríšskom občianstve.
- (3) Ríšsky občan je jediným nositeľom plných politických práv stanovených v zákonoch.

Zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti

Preniknutý poznaním, že čistota nemeckej krvi je predpokladom ďalšej existencie nemeckého ľudu, a preniknutý neochvejnou vôľou zabezpečiť nemecký národ pre celú budúcnosť, uzniesol sa Ríšsky snem jednohlasne na nasledujúcom zákone, ktorý sa týmto vyhlasuje:

§ 1

- (1) Sobáše medzi Židmi a štátnymi príslušníkmi nemeckej alebo druho-vo príbuznej krvi sú zakázané. Manželstvo uzatvorené proti tomuto zákonu je neplatné, aj keď bolo obídením zákona uzatvorené v cudzine.
- (2) Žalobu na vyhlásenie manželstva za neplatné môže podať len štátny zástupca.

§ 2

Mimomanželský styk medzi Židmi a štátnymi príslušníkmi nemeckej alebo druho-vo príbuznej krvi je zakázaný.

---

¹⁶ Vlastný preklad autora z originálnych prameňov: *Reichsbürgergesetz* [1935-09-15]. RGBl. 1935 I, s. 1146; a *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre* [1935-09-15]. RGBl. 1935 I, s. 1146-1147.

§ 3

Židia nesmú vo svojej domácnosti zamestnávať štátnych príslušníkov nemeckej alebo druhovo príbuznej krvi mladších ako 45 rokov.

§ 4

- (1) Židom sa zakazuje vztyčovať ríšsku a národnú vlajku a používať ríšske farby.
- (2) Používanie židovských farieb je im, naopak, dovolené. Výkon týchto oprávnení je pod štátnou ochranou.

§ 5

- (1) Kto koná proti zákazu v § 1, potresce sa nútenými prácami.
- (2) Muž, ktorý koná proti zákazu § 2, potresce sa väzením alebo nútenými prácami.
- (3) Kto koná proti ustanoveniu § 3 alebo § 4, potresce sa väzením až do dĺžky jedného roka a peňažnou pokutou, alebo jedným z týchto trestov.

Zákon o ríšskom občianstve

Zákon o ríšskom občianstve stanovil, že občanom Ríše môže byť len Nmec alebo človek s príbuznou krvou. V podstate sa tu jedná o implementáciu bodu 4 stranického programu NSDAP z roku 1920 („Štátnym občanom môže byť len ten, kto je súkmeňovec (*Volksgenosse*). Súkmeňovcom môže byť len ten, kto má nemeckú krv, bez ohľadu na vyznanie. Žid preto nemôže byť súkmeňovec...“). Pre nemeckých Židov znamenalo prijatie tohto zákona stratu politických práv: stali sa z nich *Staatsangehörige* (štátni príslušníci). Na rozdiel od toho boli Nemci, majúci tzv. árijský pôvod, označení ako *Reichsbürger* (ríšski občania).

Ustanovenia zákona o ríšskom občianstve boli do roku 1943 bližšie špecifikované a doplnené celkovo trinástimi vykonávacími nariadeniami, systematicky zbavujúcimi Židov všetkých občianskych práv. Už o necelé dva mesiace od prijatia zákona (14. novembra 1935) bolo vydané prvé z týchto vykonávacích nariadení, ktoré presne stanovilo, kto je považovaný za Žida alebo miešanca.¹⁷ Na jeho základe museli dotknuté osoby vyplniť predpísaný dotazník o pôvode ich rodičov a prarodičov a správnosť týchto údajov doložiť príslušnými dokumentmi.

---

¹⁷ Bližšie pozri *Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz* [1935-11-14]. RGBl. 1935 I, s. 1333.

Za Žida v zmysle tejto právnej úpravy bola považovaná osoba, ktorá mala buď troch alebo štyroch židovských prarodičov. Osoba, ktorá mala dvoch židovských prarodičov, bola považovaná buď za Žida, alebo za miešanca v prvom stupni. Za Žida bola považovaná, ak:

- bola členom židovskej náboženskej komunity ku dňu 14. november 1935, alebo sa stala členom neskôr (počas doby účinnosti právnej úpravy); alebo
- bola zosobášená so Židom ku dňu 14. november 1935, alebo sa so Židom zosobášila neskôr (počas doby účinnosti právnej úpravy); alebo
- jej rodičia boli zosobášení ku dňu 30. september 1935, alebo sa zosobášili neskôr (počas doby účinnosti právnej úpravy), a jeden z jej rodičov je Žid; alebo
- sa narodila z manželstva po 31. júli 1936 a jeden z jej rodičov bol Žid.

Ak takáto osoba nebola na základe uvedených štyroch kritérií klasifikovaná ako Žid, považovala sa za miešanca prvého stupňa (ak mala dvoch židovských prarodičov). Osoba, ktorá mala iba jedného židovského prarodiča, sa považovala za miešanca druhého stupňa. Grafické znázornenie uvedeného členenia možno vidieť na Obrázku 1.

Obrázok 1 Grafické znázornenie Norimberských zákonov

Prameň: Nuremberg Race Laws Chart. In: *United States Holocaust Memorial Museum* [online]. 2013 [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: <http://www.ushmm.org/propaganda/archive/nuremberg-race-laws-chart/>.

Z uvedeného je zjavné, že určovanie židovskej príslušnosti nebolo vôbec jednoduché. Na zistenie toho, či boli niekoho prarodičia Židia, bolo potrebné identifikovať osobný status prastarých rodičov. Realizácia takéhoto skúmania bola prakticky ťažko dosiahnuteľná, preto sa automaticky predpokladalo, že prarodičia boli Židia, ak patrili do židovskej náboženskej komunity. Inak povedané, prarodič „s nemeckou krvou“, ktorý uzavrel manželstvo so Židom a prijal židovské náboženstvo, bol pri určovaní príslušnosti svojho potomka v druhej generácii považovaný za Žida.

Prvé vykonávacie nariadenie k zákonu o ríšskom občianstve zároveň stanovilo, že Žid nesmie zastávať žiadny verejný úrad a židovskí úradníci boli penzionovaní k 31. decembru 1935. Židovským úradníkom, ktorí bojovali na fronte v prvej svetovej vojne, boli síce priznané plné služobné výhody až do dosiahnutia veku potrebného na odchod do dôchodku, tieto však boli skrátene, a neskôr úplne zrušené (pozri 7. vykonávacie nariadenie k zákonu o ríšskom občianstve z 5. decembra 1938).¹⁸

Na základe štvrtého vykonávacieho nariadenia z 25. júla 1938 bola židovským lekárom s účinnosťou ku 30. septembru 1938 odňatá licencia na vykonávanie lekárskej praxe.¹⁹ Z celkového počtu 3 152 ešte praktizujúcich lekárov dostalo 709 odvolateľnú výnimku na prácu zdravotníka pre židovských pacientov.²⁰

Piate vykonávacie nariadenie znamenalo definitívny koniec služieb poskytovaných židovskými advokátmi (toto právo bolo už predtým obmedzené podľa zákona o povolení vykonávať advokáciu z roku 1933) s účinnosťou k 30. novembru 1938.²¹ Na základe osobitného povolenia mohlo zo zvyšných 1 753 advokátov 172 osôb vykonávať konzultačnú činnosť pre židovských klientov.²²

---

¹⁸ Bližšie pozri *Siebente Verordnung zum Reichsbürgergesetz* [1938-12-05]. RGBl. 1938 I, s. 1751.

¹⁹ Bližšie pozri LÖSENER, B. a F. A. KNOST. *Die Nürnberger Gesetze: nebst den Durchführungsverordnungen und den sonstigen einschlägigen Vorschriften: im Rahmen der nationalsozialistischen Gesetzgebung*. 3. Aufl. Berlin: F. Vahlen, 1939, s. 69 a nasl. ISBN neuvedené.

²⁰ KWIET, K. Nach dem Pogrom: Stufen der Ausgrenzung. In: W. BENZ, Hrsg. *Die Juden in Deutschland 1933 - 1945*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 1966, s. 548. ISBN 978-3-406-33324-8.

²¹ Bližšie pozri LÖSENER, B. a F. A. KNOST. *Die Nürnberger Gesetze: nebst den Durchführungsverordnungen und den sonstigen einschlägigen Vorschriften: im Rahmen der nationalsozialistischen Gesetzgebung*. 3. Aufl. Berlin: F. Vahlen, 1939, s. 73 a nasl. ISBN neuvedené.

²² KWIET, K. Nach dem Pogrom: Stufen der Ausgrenzung. In: W. BENZ, Hrsg. *Die Juden in Deutschland 1933 - 1945*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 1966. 779 s. ISBN 978-3-406-33324-8.

Na základe desiateho vykonávacieho nariadenia zo 4. júla 1939²³ bolo založené „Ríšske združenie Židov v Nemecku“ („*Reichsvereinigung der Juden in Deutschland*“), ktoré fungovalo ako predĺžená ruka Ríšskeho bezpečnostného úradu (*Reichssicherheitshauptamt*) a neskôr neslávne spolupôsobilo pri uskutočňovaní deportácií.

Jedenáste vykonávacie nariadenie k zákonu o ríšskom občianstve z 24. novembra 1941²⁴ ustanovovalo, že Židom, ktorí emigrovali do cudziny, má byť odňatá štátna príslušnosť a majetok. Zrejším zámerom tejto úpravy bolo previesť zvyšný majetok deportovaných Židov bez akéhokolvek ďalšieho rozhodnutia na Ríšu („*Das Vermögen des Juden, der die deutsche Staatsangehörigkeit auf Grund dieser Verordnung verliert, verfällt mit dem Verlust der Staatsangehörigkeit dem Reich. [...] Das verfallene Vermögen soll zur Förderung aller mit der Lösung der Judenfrage im Zusammenhang stehenden Zwecke dienen.*“). Keďže značné množstvo deportácií sa uskutočnilo na teritórium Generálneho guvernátu (Poľsko), Východného ríšskeho komisariátu (*Reichskommissariat Ostland*) alebo Ríšskeho komisariátu Ukrajina (*Reichskommissariat Ukraine*), ktoré neboli podľa ríšskeho práva považované za cudzinu, obežník ministra vnútra z 3. decembra 1941 stanovil, že tieto územia sú „pre účely jedenásteho nariadenia“ klasifikované ako cudzina.²⁵

²³ Bližšie pozri *Zehnte Verordnung zum Reichsbürgergesetz* [1939-07-04]. RGBl. 1939 I, s. 1097.

²⁴ Bližšie pozri *Elfte Verordnung zum Reichsbürgergesetz* [1941-11-25]. RGBl. 1941 I, s. 722.

²⁵ SCHMID, H.-D. „Finanztod“: Die Zusammenarbeit von Gestapo und Finanzverwaltung bei der Ausplünderung der Juden in Deutschland. In: G. PAUL a K.-M. MALLMANN, Hrsg. *Die Gestapo im Zweiten Weltkrieg: „Heimatfront“ und besetztes Europa*. 1. Aufl. Darmstadt: Primus, 2000, s. 151. ISBN 978-3-89678-188-8. K otázke arizácie a reštitúcie židovského majetku pozri aj porovnávaciu prácu GOSCHLER, C. a Ph. THER. Hrsg. *Raub und Restitution: „Arisierung“ und Rückerstattung des jüdischen Eigentums in Europa*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Fischer, 2003. 245 s. ISBN 978-3-596-15738-9. K jedenástemu vykonávaciemu nariadeniu sa v roku 1968 vo svojej judikatúre v rámci reštitučného procesu týkajúceho sa židovského majetku vyjadril aj nemecký Spolkový ústavný súd a sformuloval pomerne často citovanú právnu vetu: „*Nationalsozialistischen „Rechts“vorschriften kann die Geltung als Recht abgesprochen werden, wenn sie fundamentalen Prinzipien der Gerechtigkeit so evident widersprechen, dass der Richter, der sie anwenden oder ihre Rechtsfolgen anerkennen wollte, Unrecht statt Recht sprechen würde. In der 11. Verordnung zum Reichsbürgergesetz vom 25. November 1941 (RGBl. I S. 722) hat der Widerspruch zur Gerechtigkeit ein so unerträgliches Mass erreicht, dass sie von Anfang an als nichtig erachtet werden muss.*“ *Ausbürgerung aus rassischen Gründen* [1968-02-14]. BVerfG, 14.02.68 (2 BvR 557/62).

Trináste vykonávacie nariadenie k zákonu o ríšskom občianstve z 1. júla 1943²⁶ zbavilo Židov prístupu k súdom. Trestnú činnosť Židov sankcionovala polícia a po smrti Žida prepadol majetok v zmysle nariadenia v prospech Ríše.

Zákon o ríšskom občianstve spolu so svojimi vykonávacími nariadeniami bol napokon zrušený zákonom Kontrolnej rady č. 1 z 20. septembra 1945.

Zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti

Pokiaľ hovoríme o zákone na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti, je v tejto súvislosti potrebné objasniť pojem „*Rassenschande*“. Uvedený nacistický termín vyjadroval odsúdenie sexuálnych vzťahov medzi Árijcami a Židmi. Tie boli na základe zákona na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti zakázané.²⁷ Rovnako boli zakázané aj sobáše medzi Židmi a Árijcami.²⁸ Porušenie uvedených zákazov bolo trestané väzením alebo nútenými prácami.

V tejto súvislosti bolo kuriózne, že zákaz sexuálnych vzťahov medzi Árijcami a Židmi sa vzťahoval len na mužov. Dané určenie býva často pripisované Hitlerovi osobne. Zodpovedá totiž jeho obrazu ženy ako sexuálne nezrelej. Na základe Hitlerovho želania tak bolo 16. februára 1940 vydané nariadenie, podľa ktorého mala žena napriek svojmu konaniu zos-

---

²⁶ Bližšie pozri *Dreizehnte Verordnung zum Reichsbürgergesetz* [1943-07-01]. RGBL. 1943 I, s. 372.

²⁷ Pojem sexuálne vzťahy nezahŕňa podľa rozhodnutia Ríšskeho súdu z 9. decembra 1936 [*Urteil des Reichsgerichts vom 9. Dezember 1936* [1936-12-09]. GSSt. 4/36] „... v kontexte zákona o nemeckej krvi a nemeckej cti všetky druhy nezákonného sexuálneho konania, takisto však nie je obmedzený len na samotný pohlavný styk. Obsahuje celú škálu prirodzených a neprirodzených sexuálnych vzťahov, ktoré okrem pohlavného styku zahŕňajú aj všetky ostatné sexuálne aktivity s osobou opačného pohlavia, ktoré majú podľa svojej povahy slúžiť ako náhrada za pohlavný styk v rámci uspokojovania sexuálnych potrieb partnera.“ Supreme Court Decision on the Nuremberg Race Laws. In: *United States Holocaust Memorial Museum* [online]. 2013-06-10 [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007905>.

²⁸ Otázkou bolo, čo bude so zmiešanými manželstvami, ktoré vznikli pred dátumom účinnosti tohto zákona. Názory na tento problém sa rôznili od radikálnych, ktoré sa snažili o vyslovenie ničotnosti takýchto manželstiev, až po také, ktoré boli proti tomu, aby sa v tomto smere robilo čokoľvek. Keďže nebola ohľadom tejto otázky ustanovená žiadna jasná politika, už uzatvorené manželstvá zostali v podstate „nedotknuté“.

tať beztreštnou.²⁹ Wilhelm Stuckart a Hans Globke vo svojom Komentári k rasovým zákonom uvádzajú čisto praktické zdôvodnenie: na usvedčenie zločinca bolo potrebné získať svedectvo dotknutej ženy, a táto mala vzhľadom na svoju beztreštnosť právo nevypovedať.³⁰

Paragraf 3 zákona na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti zakazoval Židom zameštnávať nemecké slúžky mladšie ako 45 rokov. Za porušenie tohto zákazu hrozilo väzenie až do dĺžky jedného roka a peňažná pokuta, alebo jeden z týchto trestov.

Krátko po schválení zákona na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti bolo k nemu vydané prvé vykonávacie nariadenie,³¹ na základe ktorého mohli miešanci prvého stupňa uzavrieť manželstvo s Nemcom alebo miešancom druhého stupňa len na základe výslovného povolenia. Takéto žiadosti však zostali väčšinou neúspešné a po roku 1942, v čase trvania vojny, sa ani neakceptovali.

Na rozdiel od toho, uzatváranie manželstiev medzi Nemcami a miešancami druhého stupňa bolo dovolené. Zdôvodňovalo sa to pomýlenou tézou, že sa tým umožní ochrana „rasovo vzácnej árijskej krvi“, kým malý podiel židovskej krvi sa v priebehu generácií stratí. V zmysle § 6 vykonávacieho nariadenia sa rozšíril zákaz manželstva na všetkých, ktorí by ohrozovali „čistotu nemeckej krvi“. Do tejto skupiny patrili podľa internej interpretácie „cigáni, černosi a ich parchanti“.³²

Zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti bol spolu so svojimi vykonávacími nariadeniami zrušený, podobne, ako zákon o ríšskom občianstve, zákonom Kontrolnej rady č. 1 z 20. septembra 1945.

Záver

Antisemitizmus sa ako oficiálna vládna politika v Nemecku presadil ešte pred prijatím dvoch norimberských rasových zákonov (stalo sa tak záko-

²⁹ GRUCHMANN, L. „Blutschutzgesetz“ und Justiz: Zu Entstehung und Auswirkung des Nürnberger Gesetzes vom 15. September 1935. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 1983, Jg. 31, Nr. 3, s. 441. ISSN 0042-5702.

³⁰ STUCKART, W. a H. GLOBKE. *Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung*. 1. Aufl. München; Berlin: C. H. Beck, 1936, s. 18-19. Band 1. ISBN neuvedené.

³¹ Bližšie pozri *Erste Verordnung zur Ausführung des Gesetzes zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre* [1935-11-14]. RGBl. 1935 I, s. 1334.

³² FRIEDLÄNDER, S. *Das Dritte Reich und die Juden: Die Jahre der Verfolgung 1933 – 1939*. 1. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch, 2000, s. 170. ISBN 978-3-423-30765-9.

nom na obnovu úradníckeho povolania zo 7. apríla 1933).³³ Uvedené zákony – zákon o ríšskom občianstve a zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti – boli zostavené veľmi narychlo, a tak, pochopiteľne, neriešili viacero otázok. V priebehu nasledujúcich rokov bolo preto prijatých množstvo vykonávacích nariadení a ďalších predpisov, ktoré otvorili priestor pre realizáciu protižidovskej politiky, ktorá mala vyvrcholiť systematickou genocídou Židov v Európe (*Endlösung der Judenfrage*).³⁴

Zoznam bibliografických odkazov

Ausbürgerung aus rassischen Gründen [1968-02-14]. BVerfG, 14.02.68 (2 BvR 557/62).

BRYANT, M. S. Punishing the Excess: Sadism, Bureaucratized Atrocity, and the U.S. Army Concentration Camp Trials, 1945 – 1947. In: N. STOLTZFUS a H. FRIEDLANDER, eds. *Nazi Crimes and the Law*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2008, s. 63-86. ISBN 978-0-521-89974-1.

BULLOCK, A. *Hitler a Stalin: Paralelní životopisy*. 1. vyd. Praha: Levné knihy KMa, 2005. 1029 s. ISBN 978-80-7309-264-1.

DOMARUS, M. *The Essential Hitler: Speeches and Commentary*. 1st ed. Wauconda: Bolchazy-Carducci, 2007. 862 s. ISBN 978-0-86516-627-1.

Dreizehnte Verordnung zum Reichsbürgergesetz [1943-07-01]. RGBl. 1943 I, s. 372.

Elfte Verordnung zum Reichsbürgergesetz [1941-11-25]. RGBl. 1941 I, s. 722.

Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz [1935-11-14]. RGBl. 1935 I, s. 1333.

Erste Verordnung zur Ausführung des Gesetzes zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [1935-11-14]. RGBl. 1935 I, s. 1334.

---

³³ Rovnako SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001, s. 52-53. ISBN 978-0-8133-3775-3.

³⁴ Bližšie pozri protokol zo stretnutia vysokých predstaviteľov nacistického Nemecka, ktoré sa konalo 20. januára 1942 vo vile na brehu jazera Wannsee na predmestí Berlína. Protokol z konferencie ve Wannsee. In: *Holocaust.cz* [online]. 2011-08-21 [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol.

FRIEDLÄNDER, S. *Das Dritte Reich und die Juden: Die Jahre der Verfolgung 1933 – 1939*. 1. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch, 2000. 458 s. ISBN 978-3-423-30765-9.

Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [1935-09-15]. RGBl. 1935 I, s. 1146-1147.

Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich [1933-03-24]. RGBl. 1933 I, s. 141.

Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums [1933-04-07]. RGBl. 1933 I, s. 175.

GOSCHLER, C. a Ph. THER. Hrsg. *Raub und Restitution: „Arisierung“ und Rückerstattung des jüdischen Eigentums in Europa*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Fischer, 2003. 245 s. ISBN 978-3-596-15738-9.

GRUCHMANN, L. „Blutschutzgesetz“ und Justiz: Zu Entstehung und Auswirkung des Nürnberger Gesetzes vom 15. September 1935. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 1983, Jg. 31, Nr. 3, s. 418-442. ISSN 0042-5702.

GRUNER, W. Bearb. *Deutsches Reich 1933 – 1937*. 1. Aufl. München: Oldenbourg, 2008. 811 s. Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933 – 1945, Bd. 1. ISBN 978-3-486-58480-6.

HUCHTHAUSEN, P. A. *Shadow Voyage: The Extraordinary Wartime Escape of the Legendary SS Bremen*. 1st ed. Hoboken: Wiley, 2005. 272 s. ISBN 978-0-471-45758-9.

KERSHAW, I. *Hitler: 1889 – 1936 Hubris*. 1st ed. New York: W. W. Norton, 1999. 912 s. ISBN 978-0-393-32035-0.

KWIET, K. Nach dem Pogrom: Stufen der Ausgrenzung. In: W. BENZ, Hrsg. *Die Juden in Deutschland 1933 – 1945*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 1966. 779 s. ISBN 978-3-406-33324-8.

LÖSENER, B. a F. A. KNOT. *Die Nürnberger Gesetze: nebst den Durchführungsverordnungen und den sonstigen einschlägigen Vorschriften: im Rahmen der nationalsozialistischen Gesetzgebung*. 3. Aufl. Berlin: F. Vahlen, 1939. 180 s. ISBN neuvedené.

Nuremberg Race Laws Chart. In: *United States Holocaust Memorial Museum* [online]. 2013 [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: <http://www.ushmm.org/propaganda/archive/nuremberg-race-laws-chart/>.

Protokol z konference ve Wannsee. In: *Holocaust.cz* [online]. 2011-08-21 [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol.

Reichsbürgergesetz [1935-09-15]. RGBl. 1935 I, s. 1146.

SCHLEUNES, K. A. ed. *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. 1st ed. Boulder: Westview, 2001. 187 s. ISBN 978-0-8133-3775-3.

SCHMID, H.-D. „Finanztod“: Die Zusammenarbeit von Gestapo und Finanzverwaltung bei der Ausplünderung der Juden in Deutschland. In: G. PAUL a K.-M. MALLMANN, Hrsg. *Die Gestapo im Zweiten Weltkrieg: „Heimatfront“ und besetztes Europa*. 1. Aufl. Darmstadt: Primus, 2000, s. 141-154. ISBN 978-3-89678-188-8.

Siebente Verordnung zum Reichsbürgergesetz [1938-12-05]. RGBl. 1938 I, s. 1751.

STUCKART, W. a H. GLOBKE. *Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung*. 1. Aufl. München; Berlin: C. H. Beck, 1936. 287 s. Band 1. ISBN neuvedené.

Supreme Court Decision on the Nuremberg Race Laws. In: *United States Holocaust Memorial Museum* [online]. 2013-06-10 [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007905>.

Urteil des Reichsgerichts vom 9. Dezember 1936 [1936-12-09]. GSSt. 4/36.

Zehnte Verordnung zum Reichsbürgergesetz [1939-07-04]. RGBl. 1939 I, s. 1097.

JUDr. Mgr. Daniel Krošlák, PhD. LL.M.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
daniel.kroslak@gmail.com

The Impact of Implicit Rates on Corporate Tax Revenue in the EU Countries¹

Květa Kubátová

Abstract: *The aim of this study is to determine whether in corporate income tax sphere exists the competition between states, which allows states with lower tax burdens to get higher tax revenues for the benefit of their budgets. The hypothesis is verified through a simple regression analysis using cross-sectional data for 17 EU countries in 2011. It has been found that the elasticity of the corporate income tax share in the GDP with respect to the implicit tax rate is 0.59 and the elasticity of corporate income tax per capita is 1.07 %. Both elasticities are positive, what indicates that tax competition by reducing the effective taxation of corporations hasn't been detected.*

Key Words: *Tax Competitiveness; Corporation Income Tax CIT; Implicit Tax Rate; Tax Revenue; Analysis; the European Union Countries.*

Introduction

The aim of this study is to determine whether there is the competition between states concerning the tax on corporate profit, which allows states with lower tax burdens to get higher tax revenues for the benefit of their budgets. Tax competition means that states using the favourable tax policy expend efforts to attract mobile tax bases under their legislation, and thereby increase their tax revenues (tax incomes).

Usual empirical research of this relationship is implemented by using the statutory tax rates, alternatively using fictitious EATR (effective average tax rates, also called “tax wedge”) and EMTR (effective marginal tax rates, also called “tax wedge”) or actual microeconomic effective tax rates (for explanation of differences between fictitious and actual tax rates see

---

¹ The study is processed as an output of a research project “Fiskální opatření uplatňovaná v ČR v souvislosti s ekonomickou krizí a jejich sociálně ekonomické důsledky (realita a vize)”, registered by the University of Finance and Administration, Prague under the registration number 7752.

e.g. Kubátová et al.).² If it is found that the tax revenue (or the total taxable income) is negatively dependent on the tax rate, it is concluded that the tax competition acts. The competition is also reconnoitered by using the relationship between the tax rates in neighbouring countries (or at lower administrative levels) and revenues or tax bases in the country which is examined.

The use of effective rates instead of statutory is based on the assumption that “favourable tax policy” is a function of several factors than only rates. Investors make decisions on the basis of a comprehensive assessment of taxes, having regard for the final tax burden. The tax burden depends not only on the tax rate, but on the determination of the tax base as well and aggregate it may be expressed precisely by using the effective tax rate. The so-called tax wedge is not effective tax rate according to the OECD methodology³ (which uses the methodology of King and Fullerton)⁴ as it was already mentioned, but it is a fictitious index working with assumptions about different variables determining taxation, particularly with assumptions about statutory tax rate, system of depreciation and amortization rates, capital structure, taxation system of individuals, the existing or non-existing integration of the corporate and individual taxes, the inflation rate and the method of calculation of the tax base (e.g. inventory valuation). It is clear that such indicator may namely provide the investors with an ex ante orientation concern the taxation in different countries, but may not correspond with the subsequent actual tax burden.

The option of the fictitious EATR is the actual effective tax rate derived from company statements as microeconomic data. Ex post indicator contains the reaction of the companies to the taxes and also i.e. absorbs intra corporate symptoms of international tax competition, because the companies optimize their tax burden by transferring the tax bases to countries with more favourable tax policy (e.g. using transfer pricing). This feature the ex ante indicator does not have because it is the theoret-

---

² See KUBÁTOVÁ, K., J. HOLEČKOVÁ, J. KOSTOHRYZ, A. KRÁTKÁ-KODEROVÁ, A. PODHRADSKÁ, L. REITMAIEROVÁ and A. VANČUROVÁ. *Strukturální distorze v daňovém systému a jejich vliv na investiční rozhodování*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 144 p. ISBN 978-80-7357-713-1.

³ See OECD. *Taxing Profits in a Global Economy: Domestic and International Issues*. 1st ed. Paris: OECD Publishing, 1991. 470 p. ISBN 978-92-64-13596-3.

⁴ See KING, M. A. and D. FULLERTON, eds. *The Taxation of Income from Capital: A Comparative Study of the United States, the United Kingdom, Sweden, and West Germany*. 1st ed. Chicago; London: University of Chicago Press, 1984. 360 p. ISBN 0-226-43630-6.

ical tax rate, which the companies cannot change with their behaviour (they can only change their resulting effective rate).

Concerning the results of the empirical research on the effect of tax rates on their yield, they are not definite, nor the assumptions about the negativity of the coefficients, they are not the law.

The authors often conclude that reducing tax rates does not lead to the desired growth of yields from them (e.g. Riedl and Rocha-Akis, which used both, the statutory tax rates and EATR).⁵ Some authors moreover directly assume the positive reliance between tax rates and the revenues (Clausing, Devereux, and Říhová – all of them comprised the alternative statutory and effective rates).⁶ In this case, the primary subject of research is not the tax competition, but it is figuring out, which factors affect the tax revenue. The other “competition generating” factors are comprised to the regression equation than the tax rate in their own country, such as, for example, the tax rates in other countries, the competitiveness index, etc. A second power of rate is also included to check whether from a certain level of rate the revenue actually begins to descend according to the Laffer curve.

Some empirical studies, performed using aggregate data from OECD (Clausing, Brill and Hassett, and Devereux),⁷ show that the so-called Laf-

---

⁵ See RIEDL, A. and S. ROCHA-AKIS. *Testing the Tax Competition Theory: Evidence for OECD Countries* [online]. 2008-07-15. 20 p. [cit. 2013-06-07]. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1270528>.

⁶ See CLAUSING, K. A. Corporate Tax Revenues in OECD Countries. *International Tax and Public Finance*. 2007, vol. 14, no. 2, pp. 115-133. ISSN 0927-5940; DEVEREUX, M. P. *Developments in the Taxation of Corporate Profit in the OECD since 1965: Rates, Bases and Revenues* [online]. 1st ed. Oxford: Oxford University Centre for Business Taxation, 2006. 45 p. [cit. 2013-06-11]. Working Paper, no. 07/04. Available at: http://www.sbs.ox.ac.uk/sites/default/files/Business_Taxation/Docs/Publications/Working_Papers/Series_07/WP07_04.pdf; and ŘÍHOVÁ, L. *Výnosy korporátní daně v zemích OECD a faktory které je ovlivňují*. Praha, 2008. 126 p. Doktorská disertační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví.

⁷ CLAUSING, K. A. Corporate Tax Revenues in OECD Countries. *International Tax and Public Finance*. 2007, vol. 14, no. 2, pp. 115-133. ISSN 0927-5940; BRILL, A. and K. A. HASSETT. *Revenue-Maximizing Corporate Income Taxes: The Laffer Curve in OECD Countries* [online]. 1st ed. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2007. 19 p. [cit. 2013-06-11]. AEI Working Paper, no. 137. Available at: http://www.aei.org/files/2007/07/31/20070731_Corplaffer7_31_07.pdf; and DEVEREUX, M. P. *Developments in the Taxation of Corporate Profit in the OECD since 1965: Rates, Bases and Revenues* [online]. 1st ed. Oxford: Oxford University Centre for Business Taxation, 2006. 45 p. [cit. 2013-06-11]. Working Paper, no. 07/04. Available at: <http://www.sbs.ox.ac.uk/sites/>

for “forbidden zone” starts around 30 % of the statutory rate. Till this value the elasticity of the corporate tax revenue is positive, above it is negative. Říhová also found that the square of the statutory rates is statistically important regressor, however the square of the effective rate is not.⁸

Riedl and Rocha-Akis have on aggregated OECD data also found that the corporate tax base is negatively affected by the tax rate (and positively affected by the tax rates in neighbouring countries).⁹

The sectored panel data allowed Gruber and Rauh to estimate the elasticity of the corporate tax due to a marginal tax rate in the positive extent of 0.2.¹⁰ In contrast, in the panel of macro economical data for Germany, Dwenger and Steiner estimated the elasticity of the tax base due to the average rate as negative.¹¹

The ambiguous empirical results (both positive and negative correlations and elasticity) may be related to the validity of the Laffer curve theory, respectively non monotonic curve, so to some level of the rate the revenue increases, but then the curve changes to descend. Then it depends on zone, in which the rate is saved in a particular case (whether it has already “swung” into the “forbidden zone” or not yet). Laffer curve counts among the factors decreasing the revenue when rate is growing up and tax emigration or moving the base of taxation to another jurisdiction follow. When there is strong influence of tax competition, we will probably expect the reverse bending of the curve from already small rates.

---

default/files/Business_Taxation/Docs/Publications/Working_Papers/Series_07/WP0704.pdf.

⁸ See ŘÍHOVÁ, L. *Výnosy korporátní daně v zemích OECD a faktory které je ovlivňují*. Praha, 2008. 126 p. Doktorská disertační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví.

⁹ See RIEDL, A. and S. ROCHA-AKIS. *Testing the Tax Competition Theory: How Elastic Are National Tax Bases in Western Europe?* [online]. 1st ed. Vienna: Vienna University of Economics and Business, 2007. 28 p. [cit. 2013-06-11]. Working Paper Series, no. 112. Available at: <http://epub.wu.ac.at/860/1/document.pdf>.

¹⁰ See GRUBER, J. and J. RAUH. How Elastic Is the Corporate Income Tax Base?. In: A. J. AUERBACH, J. R. HINES and J. SLEMROD, eds. *Taxing Corporate Income in the 21st Century*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2007, pp. 140-170. ISBN 978-0-521-87022-1.

¹¹ See DWENGER, N. and V. STEINER. Profit Taxation and the Elasticity of the Corporate Income Tax Base: Evidence from German Corporate Tax Return Data. *National Tax Journal*. 2012, vol. 65, no. 1, pp. 117-150. ISSN 0028-0283.

Data and methods

The empirical analysis is performed using the macroeconomic database of the Eurostat¹² and the European Commission.¹³ The index numbers of corporation income tax as share in GDP are applied and corporate taxes per capita as the dependent variable and the index of so called implicit corporate tax rate (ITR) as a regressor.

ITR is annually monitoring effective ex post tax rate. The implicit tax rate from corporate income is an index of ratio the collected tax to the potential tax base, what is in this case the actual profit of corporations. This rate is not mentioned in the empirical analysis regarding the elasticity of corporate income tax, what is probably possible to ascribe to its more difficult utilization in econometric modelling. The rate is each year for each state only one, and because it is ascertained since 1995, up to now the time series has 17 data. Wherein, for more than a third of the EU countries the rate is not published at all, or the time series is incomplete. This, in contrast with the microeconomic rates (for each company) or fictitious (for financing and investing), means in order of magnitude or even in two orders of magnitude less data. Nevertheless, the econometric was invented just for those situations where the data is less and when we deduce from them a large file by the methods of mathematical statistics.

Data are cross-sectional with the values of 2011. ITR in 2011 is available in 17 EU countries, namely Belgium, Czech Republic, Estonia, France, Italy, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, the Netherlands, Austria, Poland, Slovenia, Slovakia, Finland, Sweden and the UK (in order as those listed in Tables tax statistics). ITR is also given for Norway – data for Norway and the available data of the CIT as share of GDP in Iceland we will comprise in the descriptive statistics, but not in the estimation of elasticity.

If there are any relationships between ITR and yields of corporate income taxes, it is possible to expect zero time delay of investors' response on tax burden. The corporations optimize their tax and response immediately to adverse taxation by transfers of profits in a more favourable tax regime, which allows them i.e. their holding structure.

---

¹² See Statistics by Theme. In: *Eurostat* [online]. 2013 [cit. 2013-06-12]. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>.

¹³ See Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm.

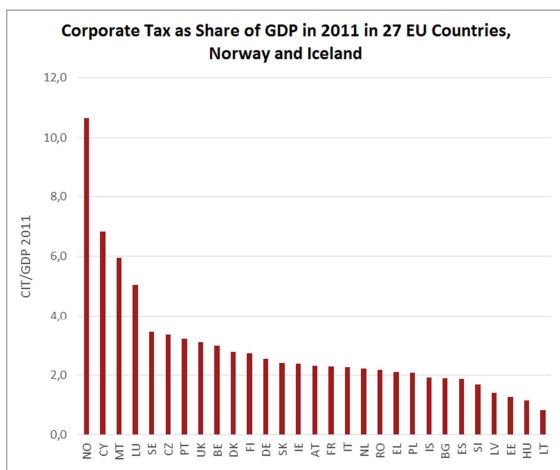
Calculations were performed by using software Excel (descriptive statistics) and Gretl (econometric estimation).

Descriptive statistics

In 2011, the average share (weighted arithmetic average) of corporate taxes on GDP was in the EU-27 2.5 %, in 1995 the share of taxes in GDP was 2.4 % and for most years was higher than these two extreme values. The average implicit tax rate in 25 EU countries with different variations decreased from an initial 21.6 % in 1995 to 19.8 % in 2011.¹⁴

Graph 1 shows the corporate taxes as share of GDP for each country in 2011 (it contains also data for Norway and Iceland). It is seen that a very low taxation have the corporations in some post-communist countries, while high tax burden is in countries declared as tax heavens for corporations, in Nordic countries, but also in the Czech Republic.

Graph 1 Corporate Tax as Share of GDP in 2011 in 27 EU Countries, Norway and Iceland

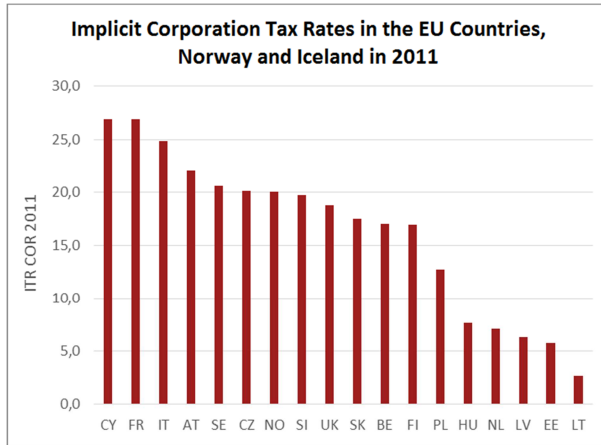
Source: Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm.

The lowest implicit rates are in some post-communist countries and in the Netherlands (see Graph 2), while a surprisingly high rate has the

¹⁴ See Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm.

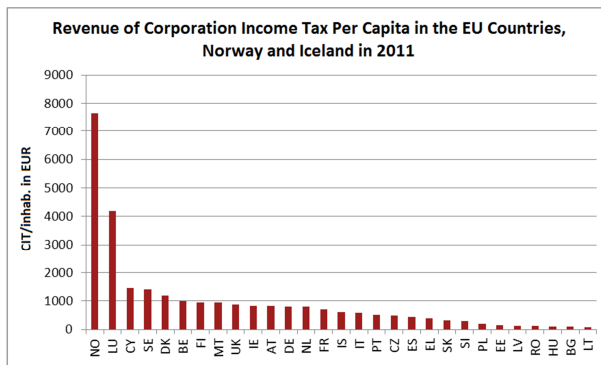
“tax heaven” Cyprus, but also the countries of continental Europe and once again the Czech Republic.

Graph 2 Implicit Corporation Tax Rates in the EU Countries,* Norway and Iceland in 2011

Source: Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm. Note: * For 10 member countries, data are not available.

Graph 3 Revenue of Corporation Income Tax Per Capita in the EU Countries, Norway and Iceland in 2011

Source: Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm; Statistics by Theme. In: *Eurostat* [online]. 2013 [cit. 2013-06-12]. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>; and own calculations.

The revenues of corporation income tax per capita (see Graph 3) have in the EU countries considerable variability – from 83 to 1,460 EUR per year. Traditionally lowest are in poorer EU countries and high in “tax heavens” Luxembourg and Cyprus. The Nordic countries, especially Norway, show again high yields thanks to the traditionally strong fiscal discipline and high unified taxation.

The estimating the elasticity of the corporate tax revenue due to the ITR

Estimating of the elasticity of tax revenues with respect to the implicit tax rate is performed by using the regression equation:

$$CIT/GDP_i = \alpha ITR_i^\beta + \varepsilon_i, \text{ where} \quad (1)$$

CIT/GDP_i respectively ITR_i , $i = 1, 2, \dots, 17$ are the corporation income taxes as share in GDP respectively implicit tax rate in the i -th state and where the coefficient β of power function is estimated elasticity.

For purposes of estimating the equation (1) is converted to a linear form using the logarithmic function:

$$\ln(CIT/GDP_i) = \ln \alpha + \beta \ln ITR_i + \varepsilon_i \quad (2)$$

To remove a heteroscedasticity was used a model with robust standard errors (Huber-White standard errors) in relation to heteroscedasticity. For estimating results see Table 1.

Table 1 OLS Estimation, Using Observations 1-17 (17 EU Members in 2011, Dependent Variable CIT/GDP)*

OLS Estimation, Using Observations 1-17 (17 EU Members in 2011, Dependent Variable CIT/GDP)				
Dependent variable: $\ln(CIT/GDP)$				
Heteroscedasticity-consistent standard errors, option HC1				
	Coefficient	St. deviation	t-statistic	p-value
Constant	-0.754 516	0.243 448	-3.099	0.007 3***
$\ln ITR$	0.592 638	0.107 812	5.497	6.14e-05***
R^2	0.628 562			
Adjusted R^2	0.603 799			

Source: Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm. Note: * Data on ITR corporations is only available for 17 EU countries, missing data for Bulgaria, Germany,

Estonia, Ireland, Greece, Spain, Luxembourg, Malta, Portugal and Romania. Analysis carried out using Gretl.

The results of simple regression by using cross-sectional statistics confirm the influence of the implicit tax rate on the share of this tax in GDP in the EU member countries and the model explains entire 60 % variability of the share. Elasticity has a value of 0.59, thus it is a low elasticity; surprising is its positive value. The “favourable” tax environment policy, according to this analysis, does not lead, therefore, to the strengthening of corporate income tax revenue, but on the contrary. The policy of increased tax burden indicates in the EU member states the growth of tax revenue (which is also consciously used by the politicians to retain the public budgets).

Estimating the elasticity of tax revenues per capita, with regard to the implicit tax rate, is performed by using equation (3) analogous to equation (2):

$$\ln \text{ CIT per capita}_i = \ln \alpha + \beta \ln \text{ ITR}_i + \varepsilon_i, \text{ where} \quad (3)$$

CIT per capita_i is corporate tax revenue per capita in 2011 in the countries i, i = 1, 2, ..., 17.

Table 2 OLS Estimation, Using Observations 1-17 (17 EU Members in 2011, Dependent Variable CIT Per Capita)*

OLS Estimation, Using Observations 1-17 (17 EU Members in 2011, Dependent Variable CIT Per Capita)				
Dependent variable: ln CIT per capita (in EUR)				
	Coefficient	St. deviation	t-statistic	p-value
Constant	3.278 26	0.628 990	5.212	0.000 1***
ln ITR	1.072 82	0.233 521	4.594	0.000 4***
R²	0.584 553			
Adjusted R²	0.556 857			
F(1, 15)	21.105 72			

Source: Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm; and Statistics by Theme. In: *Eurostat* [online]. 2013 [cit. 2013-06-12]. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>. Note: * Data on ITR corporations is only available for 17 EU countries, missing data for Bulgaria, Germany, Estonia, Ireland, Greece, Spain, Luxembourg, Malta, Portugal and Romania. Analysis carried out using Gretl.

Corporate tax revenue per capita, in accordance with Table 2, is with the results of cross-sectional regression for 2011 affected by the implicit tax rate and the elasticity in this case is equal to 1.07. Even these data contradict the hypothesis about the impact of tax competition on tax revenues. The increase of the tax burden leads to growth of yields for public budgets and any mobility of tax bases to more favourable jurisdictions while tax is reducing is not therefore proved. The model explains the variability of CIT revenues per capita of 56 %.

Conclusion

The study, by simple regression analysis using cross-sectional data for the year 2011 in 17 EU countries, for which the data are available, verified the hypothesis that the corporations in the EU countries respond to the increase of the tax burden through the transfer of their profits to other countries, respectively with reducing the effective tax the yields increase. The common data, used to identify this relationship, are either fictitious ex ante indicator of the tax wedge by OECD¹⁵ (which uses the methodology of King and Fullerton),¹⁶ or ex post actual microeconomic indicators from corporate databases.

In comparison with other authors, the macroeconomic data of actual ex post macroeconomic, so-called implicit tax rate according to the European Commission,¹⁷ were used in the analysis. The results showed that the tax competition by reducing the implicit tax rate does not act and that the reducing taxation will decrease the tax revenues as a share of GDP (with elasticity 0.59) as well as per capita (with elasticity 1.07). Both regression models, at the same time, explain about 60 % variability of the dependent variable.

The results are consistent with the results of similar studies of other authors (Riedl and Rocha-Akis, Clausing, Devereux, Říhová, and Gruber

---

¹⁵ See OECD. *Taxing Profits in a Global Economy: Domestic and International Issues*. 1st ed. Paris: OECD Publishing, 1991. 470 p. ISBN 978-92-64-13596-3.

¹⁶ See KING, M. A. and D. FULLERTON, eds. *The Taxation of Income from Capital: A Comparative Study of the United States, the United Kingdom, Sweden, and West Germany*. 1st ed. Chicago; London: University of Chicago Press, 1984. 360 p. ISBN 0-226-43630-6.

¹⁷ See Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm.

and Rauh);¹⁸ the other authors, on the other hand, have found a negative elasticity (Riedl and Rocha-Akis, and Dwenger and Steiner).¹⁹

References

- BRILL, A. and K. A. HASSETT. *Revenue-Maximizing Corporate Income Taxes: The Laffer Curve in OECD Countries* [online]. 1st ed. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2007. 19 p. [cit. 2013-06-11]. AEI Working Paper, no. 137. Available at: http://www.aei.org/files/2007/07/31/20070731_Corplaffer7_31_07.pdf.
- BRUECKNER, J. K. Strategic Interaction among Governments: An Overview of Empirical Studies. *International Regional Science Review* [online]. 2003, vol. 26, no. 2, pp. 175-188 [cit. 2013-06-11]. ISSN 1552-6925. Available at: <http://www.econ.kuleuven.be/public/ndaaa08/brueckner.pdf>.
- CLAUSING, K. A. Corporate Tax Revenues in OECD Countries. *International Tax and Public Finance*. 2007, vol. 14, no. 2, pp. 115-133. ISSN 0927-5940.
- DEVEREUX, M. P. *Developments in the Taxation of Corporate Profit in the OECD since 1965: Rates, Bases and Revenues* [online]. 1st ed. Oxford: Oxford University Centre for Business Taxation, 2006. 45 p.

---

¹⁸ See RIEDL, A. and S. ROCHA-AKIS. *Testing the Tax Competition Theory: How Elastic Are National Tax Bases in Western Europe?* [online]. 1st ed. Vienna: Vienna University of Economics and Business, 2007. 28 p. [cit. 2013-06-11]. Working Paper Series, no. 112. Available at: <http://epub.wu.ac.at/860/1/document.pdf>; CLAUSING, K. A. Corporate Tax Revenues in OECD Countries. *International Tax and Public Finance*. 2007, vol. 14, no. 2, pp. 115-133. ISSN 0927-5940; DEVEREUX, M. P. *Developments in the Taxation of Corporate Profit in the OECD since 1965: Rates, Bases and Revenues* [online]. 1st ed. Oxford: Oxford University Centre for Business Taxation, 2006. 45 p. [cit. 2013-06-11]. Working Paper, no. 07/04. Available at: http://www.sbs.ox.ac.uk/sites/default/files/Business_Taxation/Docs/Publications/Working_Papers/Series_07/WP0704.pdf; ŘÍHOVÁ, L. *Výnosy korporátní daně v zemích OECD a faktory které je ovlivňují*. Praha, 2008. 126 p. Doktorská disertační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví; and GRUBER, J. and J. RAUH. How Elastic Is the Corporate Income Tax Base?. In: A. J. AUERBACH, J. R. HINES and J. SLEMROD, eds. *Taxing Corporate Income in the 21st Century*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2007, pp. 140-170. ISBN 978-0-521-87022-1.

¹⁹ See RIEDL, A. and S. ROCHA-AKIS. *Testing the Tax Competition Theory: Evidence for OECD Countries* [online]. 2008-07-15. 20 p. [cit. 2013-06-07]. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1270528>; and DWENGER, N. and V. STEINER. Profit Taxation and the Elasticity of the Corporate Income Tax Base: Evidence from German Corporate Tax Return Data. *National Tax Journal*. 2012, vol. 65, no. 1, pp. 117-150. ISSN 0028-0283.

- [cit. 2013-06-11]. Working Paper, no. 07/04. Available at: http://www.sbs.ox.ac.uk/sites/default/files/Business_Taxation/Docs/Publications/Working_Papers/Series_07/WP0704.pdf.
- DWENGER, N. and V. STEINER. Profit Taxation and the Elasticity of the Corporate Income Tax Base: Evidence from German Corporate Tax Return Data. *National Tax Journal*. 2012, vol. 65, no. 1, pp. 117-150. ISSN 0028-0283.
- GRUBER, J. and J. RAUH. How Elastic Is the Corporate Income Tax Base?. In: A. J. AUERBACH, J. R. HINES and J. SLEMROD, eds. *Taxing Corporate Income in the 21st Century*. 1st ed. New York: Cambridge University Press, 2007, pp. 140-170. ISBN 978-0-521-87022-1.
- KING, M. A. and D. FULLERTON, eds. *The Taxation of Income from Capital: A Comparative Study of the United States, the United Kingdom, Sweden, and West Germany*. 1st ed. Chicago; London: University of Chicago Press, 1984. 360 p. ISBN 0-226-43630-6.
- KUBÁTOVÁ, K., J. HOLEČKOVÁ, J. KOSTOHRYZ, A. KRÁTKÁ-KODEROVÁ, A. PODHRADSKÁ, L. REITMAIEROVÁ and A. VANČUROVÁ. *Strukturální distorze v daňovém systému a jejich vliv na investiční rozhodování*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 144 p. ISBN 978-80-7357-713-1.
- OECD. *Taxing Profits in a Global Economy: Domestic and International Issues*. 1st ed. Paris: OECD Publishing, 1991. 470 p. ISBN 978-92-64-13596-3.
- RIEDL, A. and S. ROCHA-AKIS. *Testing the Tax Competition Theory: How Elastic Are National Tax Bases in Western Europe?* [online]. 1st ed. Vienna: Vienna University of Economics and Business, 2007. 28 p. [cit. 2013-06-11]. Working Paper Series, no. 112. Available at: <http://epub.wu.ac.at/860/1/document.pdf>.
- RIEDL, A. and S. ROCHA-AKIS. *Testing the Tax Competition Theory: Evidence for OECD Countries* [online]. 2008-07-15. 20 p. [cit. 2013-06-07]. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1270528>.
- ŘÍHOVÁ, L. *Výnosy korporátní daně v zemích OECD a faktory které je ovlivňují*. Praha, 2008. 126 p. Doktorská disertační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví.

Statistics by Theme. In: *Eurostat* [online]. 2013 [cit. 2013-06-12]. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>.

Taxation Trends in the European Union. In: *European Commission* [online]. 2012 [cit. 2012-06-10]. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm.

Prof. Ing. Květa Kubátová, CSc.

Centre for Economic Studies and Analyses
University of Finance and Administration
Estonská 500
101 00 Prague 10
Czech Republic
k.kubatova@seznam.cz

Preprečevanje socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem

The Prevention of Social Exclusion in Connection with Education

Nevenka Podgornik

Abstract: *Since the 1988, the European Community emphasizes in its documents the social exclusion as one of the basic social problems that the member states have to fight. At the end of the eighties, the European Commission also started to perform the third action program known as Poverty 3 Programme (orig. Medium Term Action Programme to Foster the Economic and Social Integration of the Least Privileged Groups) and from then on the concept of social exclusion has become a part of the official vocabulary of the European Union. In this study, we present the review of the basic strategic documents in the sphere of prevention of social exclusion in connection with education and as an example of vulnerable population groups we expose the immigrants and their descendants. We also elaborated starting-points for the composition of an evaluation of relevant documents.*

Key Words: *Social Exclusion; European Documents; Vulnerable Population Groups; Immigrants; Integration; Evaluation of Documents; Slovenia.*

Povzetek: *Evropska skupnost vse od leta 1988 v svojih dokumentih socialno izključenost dosledno poudarja kot enega temeljnih socialnih problemov, proti katerim se morajo boriti države članice. Konec osemdesetih je Evropska komisija pričela tudi z izvajanjem tretjega akcijskega programa, poznanega kot Poverty 3 Programme (orig. Medium Term Action Programme to Foster the Economic and Social Integration of the Least Privileged Groups), in od tedaj je tudi pojem socialne izključenosti postal del uradnega besednjaka Evropske unije. Študija predstavlja pregled temeljnih strateških dokumentov, s področja preprečevanja socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem, pri tem pa kot posebej ranljive skupine prebivalstva izpostavljamo priseljence in njihove potomce. Izdelali smo tudi izhodišča za evalvacijo relevantnih dokumentov.*

Ključne besede: Socialna izključenost; izobraževanje; evropski dokumenti; ranljive skupine prebivalstva; priseljenci; integracija; evalvacija dokumentov; Slovenija.

Konceptualna izhodišča

V študiji proučujemo koncept *socialne izključenosti* z vidika družbene neenakosti, ki presega dimenzijo materialnega kapitala »imeti« in se osredotoča na dimenzijo socialnega kapitala, t.j. posameznikov položaj v družbi, oziroma »kje in kako je umeščen«. Od tega so namreč odvisne možnosti in priložnosti posameznika za vključevanje, pripadanje, povezovanje, sprejemanje, uresničevanje in napredovanje v družbi. Koncept socialne izključenosti razumemo in predstavljamo kot posledico nizkih dohodkov, revščine, nezaposlenosti, pomanjkanja socialnih podpor, izolacije in anomije. Upoštevamo dejstvo, da posamezniku pripadajo državljanske pravice in dolžnosti, da ne gre le za osebno odgovornost, temveč tudi družbeno in politično odgovornost za pojav socialne izključenosti.

S socialno izključenostjo razumemo slabo vključenost posameznikov ali skupin v sisteme političnega, ekonomskega in socialnega delovanja družb, v katerih živijo. Gre za izključenost pri dostopu do institucij in družbenih virov ter sodelovanja v njih, za izključevanje pri splošno razpoložljivih možnostih, ki so pomembne za posameznikovo materialno in socialno varnost ter zagotavljanje življenjskih virov in življenjskih pogojev. Socialno izključenost pogosto spremlja slaba vpetost posameznikov v mreže medosebnih odnosov in njihova slaba participacija v družbenem dogajanju. Socialna izključenost je relacijski pojem, saj se vključenost oziroma izključenost posameznikov in skupin proučuje v odnosu do ostalih v družbi.¹

Koncept socialne izključenosti je kompleksen, širok in večdimenzijski. Nekateri družboslovci to smatrajo kot prednost, saj je le tako mogoče pokriti različne dimenzije in oblike istega pojava. Commins socialno izključenost povezuje z neuspehom pri sodelovanju v katerem od sistemov, ki zagotavljajo vključenost posameznikov v družbo. Sisteme deli na:²

¹ JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2006, s. 9-10. ISBN 978-961-6031-41-7.

² Commins v TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996,

- ✚ demokratični in zakonski (pravni) sistem – civilna vključenost;
- ✚ trg delovne sile – ekonomska vključenost;
- ✚ sistem države blaginje – socialna vključenost v ožjem smislu;
- ✚ družina in sistem sosedskih in prijateljskih mrež – medosebna vključenost.

Socialna izključenost v širšem smislu torej vsebuje civilno, ekonomsko, socialno in medosebno dimenzijo, znotraj teh dimenzij pa področja na katerih je posameznik lahko izključen.³

Na ravni Evropske unije je socialna izključenost razumljena v tesni povezavi z neustreznim dostopom do izobraževanja in usposabljanja, s slabim položajem na trgu delovne sile in z nizkim dohodkom. Osnovna predpostavka je, da brezposelnost in zmanjšani socialni izdatki ogrožajo družbeno participacijo in integracijo ter s tem socialno vključenost. Brezposelnost in pomanjkanje dohodkov povzročata kopičenje nadaljnega pomanjkanja in prikrajšanosti na drugih življenjskih področjih.⁴ Tu se socialna izključenost sreča ali prekrije z revščino. Koncept revščine lahko razumemo kot del socialne izključenosti ali kot stanje, ki vodi v socialno izključenost.⁵

Katherine Duffy razliko med revščino in socialno izključenostjo opredeli kot razliko med »neustreznimi ali neenakimi materialnimi reursi in neustrezno ali neenako participacijo v javnem življenju.« Revščina se nanaša na izključenost od denarja in servisov, socialna izključenost pa presega izključenost iz porabniške družbe in zajema izključenost iz mesta v družbi.⁶

Abrahamson meni, da se koncept socialne izključenosti nanaša na strukturno nove marginalizacijske procese in pojave v sodobnih postindustrijskih družbah, tako imenovanih družbah srednjega razreda. Rev-

---

s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

³ KALČINA, L. Svet Evrope in revščina. V: J. GORNIK, T. NOVAK, Z. ERNST, S. VRABER in T. NAGLIČ, ur. *Zbornik 1. posveta na temo: Revščina in socialna izključenost oziroma vključenost*. 1. izd. Portorož: Urad Republike Slovenije za mladino; Mladinski svet Slovenije, 2004, s. 121-124. ISBN 961-91161-2-7.

⁴ JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2006, s. 10. ISBN 978-961-6031-41-7.

⁵ TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996, s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

⁶ DUFFY, K. *Opportunity and Risk: Trends of Social Exclusion in Europe*. 1st ed. Strasbourg: Council of Europe, 1998. 201 s.

ščino definira kot pojav moderne družbe, socialno izključenost pa kot njen postmoderni ekvivalent. Oboje je potrebno razumeti v odnosu do njunih nasprotij – bogastva in družbene integracije. Revščina je stanje večine v družbi (delavski razred), socialna izključenost pa je stanje manjšine, ki je odrinjena na obrobje iz glavnega toka družbenega dogajanja zaradi neuspešnega sodelovanja v ključnih virih, institucijah in mehanizmih. Za to trditev Abrahamson navaja tudi dokaz, in sicer različne podarke socialnih politik v boju proti revščini in socialni izključenosti. V prvem primeru se osredotočajo na porazdeljevanje materialnih virov, v drugem pa na zagotavljanje dostopa pomembnih virov in institucij ter omogočanje vključevanja v le-te.⁷

Revščina se tako ne kaže le na dohodkovnih in materialnih razlikah, ampak tudi na področju neenakih možnosti izobraževanja, socialne izolacije, dostopa do zdravstvenih uslug, zadovoljevanja kulturnih in drugih potreb vsakdanjega življenja. Ob tem se poraja tudi vprašanje odgovornosti, saj pojav revščine prepoznavamo kot družbeni problem. Kljub temu, da je posameznikova državljanska pravica, pravica do ustreznega življenjskega standarda, pa večina revnih ljudi razume revščino kot lasten neuspeh in kot osebno odgovornost, kar še povečuje občutek nemoči in brezizhodnosti. Biti reven, pomeni veliko več kot le ne »imeti«.⁸

Daleč največ revnih najdemo med najmanj izobraženimi, ki zapolnjujejo skoraj 60 % vse revne populacije.⁹ Povezava med doseženo izobrazbo in tveganjem revščine je neposredna. Nižja kot je izobrazba osebe, višje je tveganje za življenje v revščini. Vlogo države, strategije socialne politike, zakonske pravice ter upoštevanje in izvajanje le-teh, opredeljujemo v nadaljevanju študije.

Vpogled v temeljne evropske strateške dokumente s področja preprečevanja socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem

Svet Evrope, najstarejša evropska medvladna organizacija, ki združuje 45 držav članic, rešuje vsa pomembnejša vprašanja evropske družbe. Cilji

---

⁷ Abrahamson v TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996, s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

⁸ *Skupni memorandum o socialnem vključevanju: (JIM – Joint Inclusion Memorandum)* [online]. Ljubljana, 2003. 54 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mdds.gov.si/file-admin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/jim.pdf.

⁹ KLANČIŠAR, M. *Revščina otrok*. Ljubljana, 2004, s. 36. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

ter temeljni in minimalni standardi področji dela v pristojnosti Sveta Evrope so opredeljeni v 186. evropskih konvencijah, vključno z *Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* ter *Evropsko socialno listino*, ki skrbijo za zaščito politične, socialne in ekonomske pravice.

Najpomembnejši dokument Sveta Evrope je *Evropska konvencija o človekovih pravicah*, ki določa seznam pravic in svoboščin državljanov in državljank. Spopadanje s socialnimi problemi, med katere spada tudi revščina in ustvarjanje socialne usklajenosti, je eno prednostnih področij delovanja Sveta Evrope.¹⁰

Poleg boja proti revščini in ustvarjanja socialne usklajenosti, je pomembna naloga evropske socialne politike tudi spodbujanje in omogočanje družbene solidarnosti, v kateri bo izključevanje minimalno. Istočasno pa je potrebno izvajati tudi posebne ukrepe, za pomoč ranljivim skupinam družbe. Socialna politika Sveta Evrope je naravnana tako v preprečevanje kakor tudi v odpravljanje socialnih problemov.¹¹

Evropska socialna lista (spremenjena) posebej zagotavlja varstvo pred revščino in socialno izključenostjo. Pogodbenice zavezuje, da: »s celovitim in usklajenim pristopom sprejmejo ukrepe, s katerimi spodbujajo učinkovit dostop predvsem do zaposlitve, nastanitve, usposabljanja, izobrazbe, kulture in socialne ter zdravstvene pomoči osebam in njihovim družinam, ki živijo ali so v nevarnosti, da bi živele socialno izključene ali v revščini.«¹²

Leta 2001 je bila na zasedanju Evropskega sveta v Laekenu sprejeta prva lista 18. kazalnikov socialne izključenosti in revščine (t.i. laekenski kazalniki). Med njimi prevladujejo mere in kazalniki materialne revščine in dolgotrajne brezposelnosti, v manjši meri sta zastopani tudi področje izobrazbe in področje zdravja. Laekenski kazalniki so se pričeli meriti s pomočjo Evropske raziskave o gospodinjstvih (ECHP – European Community Household Panel), ki vsebuje podrobne informacije o dohodkih, socioekonomskih značilnostih, stanovanjskih pogojih, posedovanju traj-

---

¹⁰ *The Universal Declaration of Human Rights* [1948-12-10] [Splošna deklaracija človekovih pravic] [online]. United Nations, 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

¹¹ *Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 – 2010* [2006-04-13]. Uradni list RS, št. 39/2006, s. 4190.

¹² *Zakon o ratifikaciji Evropske socialne listine (spremenjene)* [1999-04-10]. Uradni list RS, št. 24/1999, s. 169, 30. člen.

nih dobrin, socialnih odnosih, zaposlenosti in zaposlitvah, zdravstvenem stanju, subjektivni oceni lastne blaginje ipd. Raziskavo ECHP je nasledila evropska (EUSILC), ki je temeljni vir podatkov za izračune laekenskih kazalnikov znotraj EU25. Slovenija je s prevzemom EUSILC (Statistics on Income and Living Condition – Statistika o dohodkih in življenjskih pogojih) poskusno pričela oktobra 2003.¹³

Dokumenti Sveta Evrope posebej skrbijo za zaščito ranljivih skupin prebivalstva, pri tem poudarjajo in zagovarjajo pomen enakosti in dostopnosti za vse, brez diskriminacije; skrbijo za preprečevanje stigmatiziranja ljudi in kar je zelo pomembno, v zadnjem obdobju, v sodelovanje vključujejo uporabnike same. Med te dokumente sodi tudi revidirana *Strategija socialne kohezije*,¹⁴ ki jo je odobril Odbor ministrov Sveta Evrope 31. marca 2004. Strategija zavezuje sodelujoče k udeležanju pravic in potreb tistih posameznikov in skupin v družbi, ki so še posebej v nevarnosti, da postanejo ranljivi. Mednje uvršča otroke, kakor so opredeljeni v Konvenciji OZN o otrokovih pravicah in v Evropski konvenciji o uresničevanju otrokovih pravic; mlade ljudi na sploh, ki morajo imeti pomembno vlogo v vsaki viziji socialne kohezije, ki jo zanima blaginja prihodnjih generacij s stališča trajnostnega razvoja; družine v negotovem položaju, zlasti enostarševske družine; migrante in etnične manjšine, katerih družbena integracija je za socialno kohezijo bistvenega pomena; invalide, katerih posebne potrebe je treba v celoti vključiti v prizadevanja za blaginjo vseh; starejše, zlasti tisti, ki živijo sami oziroma nimajo več podpore družine.¹⁵

Pri urejanju področja mladih je izjemno pomemben dokument *Bela knjiga Evropske komisije*,¹⁶ ki med drugim opredeljuje možnost sodelovanja in upoštevanja mladih ljudi ter vzpodbujanje drugih aktivnosti, ki povečujejo socialno vključenost in solidarnost med mladimi. Cilj *Evrop-*

---

¹³ JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj. 2006, s. 11. ISBN 978-961-6031-41-7.

¹⁴ *Revidirana Strategija socialne kohezije* [2004-03-31] [online]. 2013. 18 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_soc_kohezije_revidirana.pdf.

¹⁵ *Evropska konvencija o človekovih pravic in temeljnih svoboščin* [online]. 1. izd. Strasbourg: Council of Europe, [1994]. 47 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf.

¹⁶ *Bela knjiga Evropske komisije: Nova spodbuda za evropsko mladino* [online]. Bruselj: Komisija Evropskih Skupnosti, 2001. 60 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/doc/Bela_knjiga.doc.

skega mladinskega pakta,¹⁷ je izboljšati izobraževanje, usposabljanje in mobilnost ter poklicno in socialno vključenost evropske mladine in hkrati lajšati usklajevanje poklicne aktivnosti in družinskega življenja.

Pravice otrok so v splošnem urejene s *Konvencijo Združenih narodov o otrokovih pravicah*, v jugovzhodni Evropi jih uveljavlja Akcijska mreža za otrokove pravice – SEECRAN (South-East European Child Rights Action Network). SEECRAN je mreža nevladnih organizacij, agencij in posameznikov, v katero so vključeni člani iz Albanije, Bosne in Hercegovine, Bolgarije, Črne gore, Grčije, Hrvaške, Kosova, Makedonije, Romunije, Srbije in Slovenije. Glavne dejavnosti SEECRAN-a so: vzpostavljanje lokalnih in regionalnih mrež; razvijanje skupnih izhodišč za spremljanje in nadziranje otrokovih pravic v regiji kakor tudi zagovorništvo in lobiranje; vzpostavljanje povezav z drugimi organizacijami iz Evrope in od drugod; oblikovanje baz podatkov za izmenjavo informacij in izkušenj v regiji.¹⁸

Pravica do izobraževanja je temeljna pravica vsakega posameznika. Opredeljena je v 26. členu *Splošne deklaracije človekovih pravic*, ki zagotavlja brezplačno izobraževanje vsaj na začetni in temeljni stopnji. Deklaracija narekuje, da mora biti izobrazba usmerjena k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospeševati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost Združenih narodov za ohranitev miru.

Podobne določbe najdemo tudi v drugih mednarodnih dokumentih, v *Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah*, *Deklaraciji o odpravi vseh oblik nestrpnosti in diskriminacije na podlagi vere ali prepričanja* ter *Konvenciji proti diskriminaciji v izobraževanju*. Države, ki so te dokumente podpisale, so dolžne te določbe vključiti v zakonodajo in omogočiti njihovo uresničevanje.

Na področje vzgoje in izobraževanja posega tudi *Memorandum o vseživljenjskem učenju* (Making a European Area of Lifelong Learning a Reality). Ključno sporočilo dokumenta je, da obširna in skladna strategija vseživljenjskega učenja za Evropo, mora zagotoviti splošen in nenehen dostop do učenja za pridobitev in obnovo spretnosti, ki so potrebne za

¹⁷ Education and Training 2010 [2010]. In: *European Commission* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/et_2010_en.html.

¹⁸ INTIHAR, S. Kazalniki socialne povezanosti, 2004 – začasni podatki. V: *Statistični urad Republike Slovenije* [online]. 2007-02-09 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: https://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=708.

nenehno participacijo v družbi znanja; bistveno dvigniti raven vlagan v človeške vire; razviti učinkovite metode učenja in poučevanja ter okoliščine za nenehno učenje, tj. v vseh življenjskih obdobjih (lifelong), in za večrazsežnostno učenje (lifewide), zagotoviti, da bo vsakemu omogočen enostaven dostop do kvalitetnega informiranja in svetovanja o učnih možnostih po vsej Evropi in skozi vse življenje; zagotoviti možnosti za vseživljenjsko učenje vsakemu učencu kolikor je le mogoče blizu, v njihovih lastnih okoljih.¹⁹

Evropski svet v Lizboni je že leta 2000 sklenil, da mora evropski okvir opredeliti nova osnovna znanja, ki naj jih zagotovi vseživljenjsko učenje, kot ključni ukrep pri odzivu Evrope na globalizacijo in premik h gospodarstvom znanja ter poudaril, da so ljudje največja dobrina Evrope. Odtlej so bili ti sklepi večkrat ponovljeni, tudi na Evropskem svetu v Bruslju leta 2003 in 2005 ter v ponovno zaživelih Lizbonski strategiji, potrjeni leta 2005.

Tudi sicer med evropske prioritete sodi program Vseživljenjsko učenje, ki med drugim vsebuje tudi določbe za preprečevanje socialne izključenosti v povezavi z možnostjo izobraževanja, in sicer okrepitev vloge izobraževanja in usposabljanja v okviru lizbonskega procesa na evropski in nacionalni ravni; okrepitev vloge visokošolskih zavodov pri povečanju konkurenčnosti, olajšanje dostopa do visokošolskega izobraževanja in spodbujanje odličnosti, raznovrstnosti študentske populacije in samih zavodov ter enakih možnosti in spodbujanje večje učinkovitosti in pravičnosti v sistemih izobraževanja in usposabljanja ter krepitev znanja, ki je osnova politiki in praksi.

Med prednostne cilje programa Evropske komisije, spadata tudi individualni razvoj posameznika in razvoj družbe, ki zlasti s krepitvijo demokracije zmanjšuje razlike in neenakosti med posamezniki in skupinami. Znotraj tega programa je poseben poudarek namenjen tudi spodbujanju dejavnega državljanstva, zagotavljanju odprtega učnega okolja, enakim možnostim in socialni koheziji.

V Skupnem vmesnem poročilu iz leta 2004 sta Svet Evropske unije in Evropska komisija zahtevala nujne reforme evropskih sistemov izobraževanja in usposabljanja, da bo Unija uspela doseči svoje socialne in gospodarske cilje.

---

¹⁹ *A Memorandum on Lifelong Learning* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2000, s. 4-5 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.

Nedavni vmesni pregled Lizbonske strategije je potrdil osrednje mesto izobraževanja in usposabljanja na dnevni red Evropske unije za rast in delovna mesta. Integrirane smernice države članice pozivajo, naj razširijo in izboljšajo vlaganje v človeški kapital ter prilagodijo sisteme izobraževanja in usposabljanja glede na zahteve po novih spretnostih. Svet EU poudarja tudi socialno vlogo sistemov izobraževanja in usposabljanja, saj sta sestavni del socialne razsežnosti Evrope, ker prenašata vrednote solidarnosti, enakih možnosti in socialne udeležbe, hkrati pa pozitivno učinkujeta na zdravje, kriminaliteto, okolje, demokratizacijo in splošno kakovost življenja.

Vmesno poročilo posebej opozarja na pomen upoštevanja posebnih potreb tistih, ki so ogroženi z družbeno izključenostjo.²⁰

V okviru izboljšanja zaposlovanja Skupnosti sta Evropska sveta v Bruslju poudarila potrebo po razvoju vseživljenjskega učenja s posebnim poudarkom na aktivnih in preventivnih ukrepih za nezaposlene in neaktivne osebe. Podlaga za to je bilo poročilo projektne skupine za zaposlovanje, ki je poudarila potrebo po sposobnosti prilagajanju spremembam, pomen vključevanja ljudi na trg delovne sile in ključno vlogo vseživljenjskega učenja.

Svet je sprejel evropske referenčne ravni, ki dokazujejo zavzemanje za merljivo izboljšanje evropske povprečne uspešnosti. Te referenčne ravni vključujejo sposobnost branja, zgodnje opuščanje šolanja, dokončanje višje srednje stopnje izobrazbe in udeleženos odraslih v vseživljenjskem učenju in so tesno povezane z razvojem ključnih kompetenc. V poročilu Sveta o širši vlogi izobraževanja, je bilo poudarjeno, da izobraževanje prispeva k ohranjanju in obnavljanju skupnega kulturnega ozadja v družbi ter k učenju osnovnih socialnih in življenjskih vrednot, kot so državljanska zavest, enakost, strpnost in spoštovanje, in je zlasti pomembno v času, ko se vse države članice soočajo z vprašanjem, kako obvladati vse večjo socialno in kulturno raznovrstnost. Poleg tega sta omogočanje vstopa v poklicno življenje in njegovo ohranjanje pomemben del vloge izobraževanja pri krepitvi socialne kohezije.

Poročilo, ki ga je Komisija sprejela leta 2005 o napredku pri doseganju lizbonskih ciljev na področju izobraževanja in usposabljanja, je poka-

---

²⁰ *Zakonodajna resolucija Evropskega parlamenta o predlogu Priporočila Evropskega parlamenta in Sveta o ključnih sposobnostih za vseživljenjsko učenje* [2005] [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006AP0365:SL:HTML>.

zalo, da ni bilo napredka pri zmanjševanju odstotka tistih, ki imajo v starosti 15 let težave pri branju ali pri zviševanju stopnje dokončanja višje srednje stopnje izobraževanja. Določen napredek je bilo mogoče zaznati pri zmanjševanju zgodnjega opuščanja šolanja, vendar glede na sedanjo hitrost napredovanja evropske referenčne ravni, ne bodo dosežene. Sodelovanje odraslih v učenju ne narašča dovolj hitro, da bi lahko dosegli referenčno raven, podatki pa kažejo na to, da je verjetnost nadaljnega usposabljanja ljudi z nizko izobrazbo manjša.

Maastrichtska študija o poklicnem izobraževanju in usposabljanju iz leta 2004 navaja precejšnjo vrzel med stopnjami izobrazbe, ki jih zahtevajo nova delovna mesta, in stopnjami izobrazbe, ki jih dosega evropska delovna sila. Ta študija kaže, da je več kot tretjina evropske delovne sile (80 milijonov oseb) nizko izobražena, ob tem pa se ocenjuje, da bo v bodoče skoraj 50 % novih delovnih mest zahtevalo terciarne kvalifikacije, skoraj 40 % bo zahtevalo višjo srednjo stopnjo izobrazbe, samo 15 % služb pa bo primernih za tiste z osnovno izobrazbo.

Potreba po usposabljanju mladih s potrebnimi ključnimi kompetencami in izboljšanje doseganja ravni izobrazbe sta sestavna dela *Integriranih smernic za rast in delovna mesta*, ki jih je potrdil Evropski svet. Smernice zaposlovanja zlasti zahtevajo prilagoditev sistema izobraževanja in usposabljanja kot odziv na nove zahteve po kompetencah s pomočjo boljše identifikacije poklicnih potreb in ključnih kompetenc kot del programov reform držav članic. Smernice zaposlovanja tudi pozivajo k zagotavljanju vključevanja vidika spola in enakosti med spoloma pri vseh ukrepih in k doseganju 70 % povprečne stopnje zaposlenosti v Evropski uniji in vsaj 60 % zaposlenosti za ženske.²¹

Svet in komisija priporočata, da države članice razvijajo ponudbo ključnih kompetenc za vse kot del svojih strategij za vseživljenjsko učenje, vključno s strategijami za doseganje splošne pismenosti. Začetno izobraževanje in usposabljanje ponuja vsem mladim sredstva za oblikovanje ključnih kompetenc do ravni, ko bodo sposobni za odraslo življenje, in ki ustvarja podlago za nadaljnje učenje in poklicno življenje. Ustrezna ponudba mora biti zagotovljena tistim mladim, ki zaradi izobraževalne prikrašnanosti, nastale zaradi osebnih, družbenih, kulturnih in gospodarskih okoliščin, potrebujejo posebno podporo za izpolnitev njihovega izobraz-

---

²¹ Nacionalni akcijski program zaposlovanja [2004-09-23]. V: *Register predpisov Slovenije* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_NACP47.html.

benega potenciala. Zagotovljena je ustrezna infrastruktura za nadaljevanje izobraževanja in usposabljanja odraslih, vključno z učitelji in vodji usposabljanja, postopki preverjanja in vrednotenja, ukrepi za zagotovitev enakega dostopa do vseživljenjskega učenja in trga dela ter podpora učencem, ki bo priznavala različne potrebe in kompetence odraslih. Skladnost ponudbe izobraževanja za odrasle in usposabljanja za posamezne državljane dosežena prek tesnih povezav s politiko zaposlovanja in socialno politiko, kulturno politiko, politiko inovativnosti ter drugimi politikami, ki vplivajo na mlade, ter prek sodelovanja s socialnimi partnerji in drugimi zainteresiranimi stranmi.²²

Evropski parlament podpira mnenje, da je vseživljenjsko učenje ključ za zagotavljanje socialne integracije in za doseganje enakih možnosti. Države članice Evropske unije so nedvomno dosegle visoko stopnjo soglasja pri skupnem zanimanju za vseživljenjsko učenje, analiza doseženega in evalvacija pa bi pokazali njihovo (ne)uspešno izvajanje in (ne)učinkovito prakso.

Evropski dokumenti, ki urejajo pravice in socialno vključevanje priseljencev ter njihovih potomcev

Prepoved rasne diskriminacije posebej določa *Konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije*.²³ Po tej konvenciji pomeni izraz »rasna diskriminacija« kakršnokoli razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti na temelju rase, barve kože, narodnega porekla ali etničnega izvora. Med drugim konvencija določa, da morajo države z vsemi sredstvi izvajati politiko za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije, da države razglasijo vsako razširjanje idej o rasni večvrednosti in sovraštvu za kaznivo dejanje, da zagotovijo pravico do enakega uživanja državljanskih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, in da se podpisnice obvezuje k ukrepom, s pomočjo katerih bodo zagotovili ustrezno izobraževanje in informiranje prebivalcev o zli naravi predsodkov in rasne diskriminacije.

---

²² Nacionalni akcijski program zaposlovanja [2004-09-23]. V: *Register predpisov Slovenije* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_NACP47.html.

²³ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [1965-12-21]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.

Mednarodna konvencija OZN o otrokovih pravicah,²⁴ posebej opozarja, da v tistih državah, v katerih živijo etnične, verske ali jezikovne manjšine ali osebe staroselskega porekla, otroku, ki pripada taki manjšini ali ki je staroselec, ne sme biti vzeta pravica, da skupaj z drugimi člani svoje skupine uživa svojo lastno kulturo, izpoveduje in izraža svojo lastno vero in da uporablja svoj lastni jezik.²⁵

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,²⁶ je v veljavi od leta 1976 in podpisnice obvezuje, da prepoznavajo pravico vsakogar do izobrazbe in da mora izobrazba vsem ljudem zagotoviti aktivno participacijo v svobodni družbi, promovirati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi in narodnimi, verskimi, etničnimi in verskimi skupinami ter spodbujati aktivnosti OZN za ohranjanje miru.

Pomen uspešne integracije imigrantov so začele evropske države priznavati šele v zadnjih letih. Pred tem so desetletja oblikovale svoje imigracijske politike na predpostavki začasnosti imigracij. Vendar le integracija omogoča priseljencem, da postanejo enakopravni člani družbe, s spoznavanjem njihove kulture in običajev pa izginjajo tudi predsodki, stereotipi in diskriminacija, s čimer se približujemo želeni medkulturnosti – sobivanju različnih kultur.²⁷

Svet Evropske skupnosti je v svoji resoluciji že v sedemdesetih letih o programu socialnih ukrepov med prednostne naloge vključil dejavnosti za izboljšanje pogojev prostega gibanja za delavce, zlasti v zvezi s sprejemom in izobraževanjem njihovih otrok; ker je za integracijo takih otrok v vzgojno-izobraževalno okolje in v šolski sistem države gostiteljice potrebno, da bi bili otroci deležni ustreznega poučevanja, vključno z učenjem jezika države gostiteljice; in ker bi morale države gostiteljice skupaj z državami izvora sprejeti tudi ustrezne ukrepe za krepitev učenja maternega jezika in kulture države izvora otrok predvsem zato, da bi olajšali

---

²⁴ Convention on the Rights of the Child [1989-11-20] [Mednarodna konvencija OZN o otrokovih pravicah]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

²⁵ *Zakon o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih* [2000-08-04]. Uradni list RS, št. 69/2000, s. 777.

²⁶ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [1966-12-16]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.

²⁷ *Priporočilo parlamentarne skupščine Sveta Evrope* [1993]. št. 1203/1993.

njihovo morebitno ponovno integracijo v državo članico, od koder prihajajo.²⁸

Direktiva Sveta Evropske skupnosti o izobraževanju otrok delavcev migrantov,²⁹ ureja, da države članice v skladu z nacionalnimi pogoji in pravnimi sistemi sprejmejo ustrezne ukrepe, s katerimi se zagotovi, da je na njihovem ozemlju otrokom priseljencev na voljo brezplačno poučevanje, ki olajša začetni sprejem; v to zlasti spada poučevanje uradnega jezika ali enega od uradnih jezikov države gostiteljice, ki mora biti prilagojeno posebnim potrebam takih otrok. Države članice tudi sprejmejo potrebne ukrepe za usposabljanje učiteljev, ki opravljajo tako poučevanje. Direktiva tudi določa, da države članice sprejmejo ustrezne ukrepe za spodbujanje učenja maternega jezika in kulture države izvora za otroke priseljencev. To učenje naj poteka usklajeno z običajnim izobraževanjem.³⁰

Nadalje, *Direktiva Sveta o najnižjih standardih za dodelitevčasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb*,³¹ ureja, da države članice odobrijo osebam, mlajšim od 18 let, ki uživajočasno zaščito, dostop do izobraževalnega sistema pod enakimi pogoji kot državljanom države članice gostiteljice. Države članice lahko predpišejo, da je ta dostop omejen na državni izobraževalni sistem.

Države članice lahko dovolijo tudi odraslim, ki uživajočasno zaščito, dostop do splošnega izobraževalnega sistema.

Direktiva Sveta o minimalnih standardih za kvalifikacijo in status državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva kot beguncev ali oseb, ki drugače potrebujejo mednarodno zaščito ter o vsebini podeljene zaščite,³²

---

²⁸ Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin [1998-03-13]. Uradni list RS, št. 20/1998, s. 33.

²⁹ *Direktiva Sveta o izobraževanju otrok delavcev migrantov* [1977-07-25]. Uradni list L 199/32, s. 213.

³⁰ Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih [2000-10-04]. V: *Informacijski urad Sveta Evrope v Sloveniji* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.svet-evrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/148/.

³¹ *Direktiva Sveta o najnižjih standardih za dodelitevčasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb* [2001-07-20]. 2001/55/ES.

³² *Direktiva Sveta o minimalnih standardih za kvalifikacijo in status državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva kot beguncev ali oseb, ki drugače potrebujejo mednarodno zaščito ter o vsebini podeljene zaščite* [2004-04-29]. 2004/83/EC.

ureja dostop do sistema izobraževanja vsem mladoletnikom s podeljenim statusom priseljencev ali begunca, ki veljajo za državljane.

V evropskih dokumentih, ki urejajo izobraževanje priseljencev ter njihovi otroci, je poudarjeno, da morajo države članice zagotoviti tem otrokom brezplačno poučevanje, v katerega spada zlasti ustrezno prilagojeno poučevanje uradnega jezika države gostiteljice, spodbujati učenje maternega jezika in kulture države izvora, ter omogočiti dostop do vzgojno-izobraževalnega sistema pod enakimi pogoji, kot ga imajo ostali državljani.

Zaključek: izhodišča za izdelavo evalvacije izbranih dokumentov

Evalvacije dokumentov ne razumemo zgolj kot zunanji nadzor nad zasnovano politiko in učinki ukrepov, temveč kot priložnost za vzpostavljanje sodelovalnega odnosa vseh udeleženi. Zato kot okvir za evalvacijo relevantnih dokumentov s področja preprečevanja socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem, predlagamo model, ki zagovarja kompleksno evalvacijo in obsega evalvacijo strategije (opredelitev problema, ki ga obravnava program ali projekt, opredelitev ciljne populacije, določnost ciljev, jasnost in trdnost teoretskega modela vplivanja – obravnave, intervencij – in praktično skladnost izvajanja z modelom), evalvacijo vložka (vključuje tradicijo oz. izkušnje, izobrazbo in usposobljenost kadrov, količino in kakovost vloženega dela, organizacijsko strukturo, materialno opremo in finančna sredstva), evalvacijo procesa (mišljen je proces dela, ki vključuje postopke in procese, skupinske procese in odnose med vpletenimi), evalvacijo doseganja ciljev (uspešnosti in učinkovitosti) in evalvacijo učinkov ali posledic (vključuje predvidene posledice ali cilje projekta in nepredvidene posledice).³³

Znotraj zastavljenega koncepta predlagamo evalviranje ukrepov:

- za pospeševanje socialnega vključevanja in zagotavljanja izobrazbe neodvisno od socialno ekonomskega položaja otroka in njegovih staršev;
- z vidika omogočanja in upoštevanja inkluzivnega izobraževanja (fazo načrtovanja kurikularnih rešitev, fazo izvedbe kurikularnih rešitev in fazo analize izvedbe kurikula);
- za izboljšanje izobraževalnih možnosti otrok priseljencev.

---

³³ MESEC, B. in T. LAMOVEC. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. 1. izd. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, 1998, s. 28-34. ISBN 978-961-90257-5-8.

Namen predlaganega evalvacijskega raziskovanja je ovrednotiti:

- ✚ ali je stanje v skladu s pričakovanji, ali pa je potrebno najti nove ukrepe ali celo spremeniti politiko do obravnavanega problema;
- ✚ preveriti ustreznost izbire ciljnih skupin; otroci iz socialno in ekonomsko depriviligiranih družin, ranljive skupine (mladi, otroci priseljencev, Romi);
- ✚ preveriti ustreznost ciljev (so odraz dejanskih potreb);
- ✚ ali so ukrepi primerni za reševanje obravnavanega problema;
- ✚ podati sodbo o pomenu, uspešnosti in učinkovitosti zastavljene politike;
- ✚ izdelati predloge in priporočila za uspešnejšo realizacijo ciljev.

Tudi pri postavljanju kriterijev za evalvacijo vključujemo v sodelovanje vse udeležene pri pripravi in izvedbi ukrepov. Po Rossi in Freemanu smo identificirali:³⁴

- ✚ državne in druge institucije, ki z zakonodajo in političnimi intervencijami vplivajo na izbor in izvedbo ukrepov;
- ✚ ciljno skupino uporabnikov;
- ✚ evalvatorje;
- ✚ podobne nevladne programe (potrebno raziskati);
- ✚ okolico (organizacije, skupine in drugi, ki delujejo v neposrednem okolju programa, krajevne oblasti ipd.);
- ✚ »metaevalvatorje«, ki pri evalvaciji ne bodo sodelovali, bodo pa presojali kakovost izvedbe evalvacije.

Kriterije, ki bi jih bilo smiselno uporabiti v predlaganem modelu evalvacije, smo po vzoru razdelili na tri skupine. *Splošne cilje* je moč izluščiti iz že predstavljenih relevantnih dokumentov, ki v splošnem zagovarjajo in zagotavljajo pravico vseh do izobraževanja, uresničevanje enakih možnosti in povečanje dostopnosti izobraževanja, ohranjanje in razvoj lastne identitete, predvidevajo ukrepe za dvig izobrazbene ravni, ukrepe za zmanjševanje oziroma preprečevanje osipa v srednješolskem izobraževanju, večjo zaposljivosti težje zaposljivih, skratka: zagotavljanje pravičnosti, enakosti v dostopnosti do materialnih dobrin (nižja stopnja tveganja revščine) moči, ugleda, možnosti in priložnosti (preprečevanje družbene slojevitosti), torej omogočanje socialnega vključevanja ranljivih družbenih skupin.

---

³⁴ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 36. ISBN 978-961-6569-03-3.

Strinjamo se, da bi splošni kriteriji temeljili na konceptu kakovosti življenja, perspektive moči in normalizacije, čemur dodajamo še koncept antidiskriminatorne perspektive.³⁵ S predlaganimi koncepti je mogoče operacionalizirati cilje, zapisane v predstavljenih dokumentih. Dodali bi še strategije in ukrepe ki v ciljih implicirajo perspektivo moči in normalizacijo ter koncept kakovosti življenja, ki je zajet v cilju po prizadevanju za boljšo socialno vključenost posameznikov in povezanost celotne družbe.

Postopek *normalizacije* omogoča doseganje boljšega življenjskega standarda, večjo socialno vključenost in enakovredno družbeno vlogo.

Povzemamo načela normalizacije po Brandonu in dodajamo ustrezne ključne pojme:³⁶

- ✚ *Poglabljanje odnosov.* Ključni pojmi: dobri odnosi, sprejemanje, pripadanje, upoštevanje, spoštovanje.
- ✚ *Večanje izbire.* Ključni pojmi: spoštovanje izbire posameznika, ustvarjanje možnosti za izbiro, zadovoljevanje potrebe po moči.
- ✚ *Razvijanje soudeležbe.* Ključni pojmi: dostopnost informacij, posvetovanje z udeleženi, možnost zagovorništva, udeležba uporabnikov pri odločanju (soupravljanje), enakomerna porazdelitev moči, prevzemanje nadzora nad lastnim življenjem.
- ✚ *Individualiziran razvoj.* Ključni pojmi: priznavanje pomembnosti posameznika, spoštovanje njegove zasebnosti in individualizirano načrtovanje njegovega razvoja.
- ✚ *Stopnjevanje druženja.* Ključni pojmi: zmanjševanje distance (med otroci glede na socialno-ekonomski status družine, spol, raso, nacionalno ali pripadnost), desegregacija služb (šolska desegregacija), manjša ločenost organizacije od okolja, možnosti uporabe javnih storitev, razvoj integriranih služb.

Perspektiva moči je način, kako omogočiti, olajšati in osmisлити krepitev uporabnikove moči. Krepitev moči obsega aktiviranje obstoječih virov moči, ustvarjanje novih, preučevanje dostopnosti virov moči in njihovo prerazporeditev. Načela uporabe perspektive moči vključujejo nujnost izhajanja iz pravic uporabnikov (in ne le iz njihovih potreb), zagotoviti

---

³⁵ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 37. ISBN 978-961-6569-03-3.

³⁶ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 48. ISBN 978-961-6569-03-3.

individualno obravnavo, možnost izbire, zagotoviti načelo transparentnosti, uveljaviti načelo sinergije in nadzor nad storitvami ter zagotoviti aktivno udeležbo uporabnikov.³⁷

Perspektiva moči zahteva poleg individualizacije dela tudi premik od ukvarjanja s problemom k iskanju možnih rešitev. Pri delu skupaj z njim in ne le zanje se kompetentnost odločanja prenese od strokovnjaka na uporabnika, kar omogoča večjo učinkovitost in bolj realno zadovoljevanje uporabnikovih potreb in pravic.

Antidiskriminatorna praksa temelji na odpravljanju predsodkov, negativnega odnosa in neenake obravnave ljudi zaradi etnične oz. rasne pripadnosti. Menimo, da antidiskriminatorna oz. antirasistična praksa pomeni izziv tako pri evalviranju kot pri izdelavi priporočil za ustrezno ureditev zakonodaje in pripravo ukrepov kot pri uresničevanju le-teh. Naraščajoče migracije, nova preseljevanja v državah Evropske unije in drugod, pa tudi delo s tradicionalnimi etničnimi skupinami, zahtevajo učinkovite nove rešitve in odgovore. Razvijanje antidiskriminatorne prakse razumemo kot razvijanje občutljivosti (subtilnosti) na družbena razmerja moči in procesov, ki ustvarjajo v družbi neenakosti.

Potrebno je preseči diskriminacijo v osebni (individualni) obliki, ki izvira iz družbenih verovanj in predsodkov, ki jih imajo posamezniki, in institucionalni (organizirani) obliki, ter jo nujno upoštevati v procesu evalvacije implementacije dokumentov, ki oblikujejo inkluzivno socialno politiko.

V razmišljanju o preprečevanju socialne izključenosti, je potrebno izpostaviti tudi pomen načrtovanja individualiziranih programov. Individualni program zasleduje in upošteva posameznikove specifične značilnosti, njegove individualne potrebe, nuje, želje in hotenja. Otrok pridobi vlogo sodelujočega, z možnostjo vpliva in participiranja k lastnemu izobraževalnemu procesu. Premik od ozkega problemskega k celostnemu pristopu pri obravnavi uresničuje dejavnejšo vlogo posameznika.

---

³⁷ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 50. ISBN 978-961-6569-03-3.

Literatura

- A Memorandum on Lifelong Learning* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2000. 36 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.
- Bela knjiga Evropske komisije: Nova spodbuda za evropsko mladino* [online]. Bruselj: Komisija Evropskih Skupnosti, 2001. 60 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/doc/Bela_knjiga.doc.
- Convention on the Rights of the Child [1989-11-20] [Mednarodna konvencija OZN o otrokovih pravicah]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.
- Direktiva Sveta o izobraževanju otrok delavcev migrantov* [1977-07-25]. Uradni list L 199/32, s. 213.
- Direktiva Sveta o minimalnih standardih za kvalifikacijo in status državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva kot beguncev ali oseb, ki drugače potrebujejo mednarodno zaščito ter o vsebini podeljene zaščite* [2004-04-29]. 2004/83/EC.
- Direktiva Sveta o najnižjih standardih za dodelitev začasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb* [2001-07-20]. 2001/55/ES.
- DUFFY, K. *Opportunity and Risk: Trends of Social Exclusion in Europe*. 1st ed. Strasbourg: Council of Europe, 1998. 201 s.
- Education and Training 2010 [2010]. In: *European Commission* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/et_2010_en.html.
- Evropska konvencija o človekovih pravic in temeljnih svoboščin* [online]. 1. izd. Strasbourg: Council of Europe, [1994]. 47 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf.
- Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih [2000-10-04]. V: *Informacijski urad Sveta Evrope v Sloveniji* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/148/.

- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [1965-12-21]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [1966-12-16]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.
- INTIHAR, S. Kazalniki socialne povezanosti, 2004 – začasni podatki. V: *Statistični urad Republike Slovenije* [online]. 2007-02-09 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: https://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=708.
- JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj. 2006, s. 8-12. ISBN 978-961-6031-41-7.
- KALČINA, L. Svet Evrope in revščina. V: J. GORNIK, T. NOVAK, Z. ERNST, S. VRABER in T. NAGLIČ, ur. *Zbornik 1. posveta na temo: Revščina in socialna izključenost oziroma vključenost*. 1. izd. Portorož: Urad Republike Slovenije za mladino; Mladinski svet Slovenije, 2004, s. 121-124. ISBN 961-91161-2-7.
- KLANČIŠAR, M. *Revščina otrok*. Ljubljana, 2004. 71 s. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- MESEC, B. in T. LAMOVEC. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. 1. izd. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, 1998. 470 s. ISBN 978-961-90257-5-8.
- Nacionalni akcijski program zaposlovanja [2004-09-23]. V: *Register predpisov Slovenije* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_NACP47.html.
- Priporočilo parlamentarne skupščine Sveta Evrope* [1993]. št. 1203/1993.
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 – 2010* [2006-04-13]. Uradni list RS, št. 39/2006, s. 4190.
- Revidirana Strategija socialne kohezije* [2004-03-31] [online]. 2013. 18 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_soc_kohzije_revidirana.pdf.

RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006. 161 s. ISBN 978-961-6569-03-3.

Skupni memorandum o socialnem vključevanju: (JIM – Joint Inclusion Memorandum) [online]. Ljubljana, 2003. 54 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/page-uploads/dokumenti_pdf/jim.pdf.

The Universal Declaration of Human Rights [1948-12-10] [Splošna deklaracija človekovih pravic] [online]. United Nations, 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996, s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

Zakon o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih [2000-08-04]. Uradni list RS, št. 69/2000, s. 777.

Zakon o ratifikaciji Evropske socialne listine (spremenjene) [1999-04-10]. Uradni list RS, št. 24/1999, s. 157.

Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin [1998-03-13]. Uradni list RS, št. 20/1998, s. 33.

Zakonodajna resolucija Evropskega parlamenta o predlogu Priporočila Evropskega parlamenta in Sveta o ključnih sposobnostih za vseživljenjsko učenje [2005] [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006AP0365:SL:HTML>.

Nevenka Podgornik, Ph.D., Assist. Prof.

School of Advanced Social Studies in Nova Gorica
Gregorčičeva 19
5000 Nova Gorica
Slovenia
nevenka.podgornik@fuds.si

Aspects of Properly-Functioning National Innovation System: The Case of Latvia

Daina Šķiltere
Svetlana Jesiļevska

Abstract: *Innovation support policies should take into consideration all particular qualities of national innovation system in the country, not being one-size-fits-all, in this case, the analysis of strengths and weaknesses of national innovation system is extremely important. Most valuable in this context are policies aiming to improve co-operation between the enterprises and institutions in the innovation system and to increase the innovative capacity of enterprises, in particular their ability to identify and absorb new technologies. Until now, little analysis on the Latvian innovation system was made. The study aims to analyze the Latvian national innovation system and to discuss aspects of properly-functioning Latvian national innovation system. This research allows the policy-makers to investigate the mismatch between policies and problems and to identify policy gaps.*

Key Words: *National Innovation System; Innovation Co-operation; Statistical Information; Financial System; Innovative Technology; Latvia.*

Introduction

The concept of national systems of innovations has attracted the attention of many researchers working in institutional economics and innovation, as well as policy-makers of both developed and developing countries.¹ The concepts like national innovation system² and national innovative capacity as the ability of a country to produce and commercialize a flow of innovative technology over the long term³ receive significant attention.

---

¹ AMABLE, B., R. BARRÉ and R. BOYER. *Les systèmes d'innovation à l'ère de la globalisation*. 1e éd. Paris: Economica, 1997. 401 p. ISBN 978-2-7178-3332-4; and SAVIOTTI, P. P. *Technological Evolution, Variety and the Economy*. 1st ed. Aldershot: Edward Elgar, 1996. 240 p. ISBN 978-1-85278-774-5.

² EDQUIST, Ch. ed. *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. 1st ed. London: Pinter, 1997. 423 p. ISBN 978-1-85567-452-3.

³ FURMAN, J. L., M. E. PORTER and S. STERN. The Determinants of National Innovative Capacity. *Research Policy*. 2002, vol. 31, no. 6, pp. 899-933. ISSN 0048-7333.

Innovation systems theory stresses that the relationships between actors of innovation system and system performance is often determined by the weakest link in the chain. That is why policy interventions should focus on the weaknesses. Nowadays, many different approaches to analyzing national innovation systems are proposed by researchers. As an example, innovation systems can be analyzed at different levels: sub-regional, national, pan-regional and international. The national level may be the most relevant due to the role of country-specific interactions in creating a climate for collaborations for innovation and international technology flows. Enterprise-level innovation surveys ask enterprises about their sources of knowledge most relevant to innovation and allow a ranking of different linkages by industrial sector and country. Cluster analysis focuses on the interactions between particular types of enterprises and sectors, which can be grouped according to their technological and networking characteristics. Patterns of knowledge flows can differ markedly from cluster to cluster and also within countries specialized around different industrial clusters, e.g. forestry, chemicals.⁴

Countries differ both in the quantity of introduced innovations and in the methods by which the innovations are adopted and in their sectoral composition.⁵ There are two approaches in analyzing national innovation systems. The first one is based on the analysis of institutions and describing the ways countries have organized their national innovation systems,⁶ the second approach is more “conceptual” as it is focused on knowledge and the process of learning: learning-by-using, learning-by-doing etc.⁷

Substantially national innovation system is the interactive system of existing research institutions, private and public enterprises (either large or small), universities and government bodies, aiming at the production of science and technology within national borders. Interaction among these actors may be legal, commercial, technical, social and financial as

---

⁴ *National Innovation Systems* [online]. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1997. 48 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.oecd.org/science/innovation/sciencetechnologyandindustry/2101733.pdf>.

⁵ ARCHIBUGI, D. and J. MICHIE. *Technology and Innovation: An Introduction*. *Cambridge Journal of Economics*. 1995, vol. 19, no. 1, pp. 1-4. ISSN 0309-166X.

⁶ NELSON, R. R. ed. *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. 1st ed. New York: Oxford University Press, 1993. 560 p. ISBN 978-0-19-536043-1.

⁷ LUNDVALL, B.-A. ed. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. 1st ed. London: Pinter, 1992. 342 p. ISBN 978-1-85567-063-1.

well as the target of these interactions may be development, protection, regulation or financing of new science and technology.⁸

Mainly research of national innovation systems focuses on the ability of the innovation system in any particular country to deal with production diffusion and use of knowledge in the innovation process.⁹ Less attention has been given to the response from consumers to new or developed products or services, so called the demand side. Several researchers have highlighted that education and training, improving competencies, individual learning and creation of human capital, as significant determinants of innovation, are usually listed under functions and activities of national innovation systems.¹⁰

The broad aim of the national innovation system approach is to help explain a process of innovation by taking into account all significant factors those create and influence innovations.¹¹ When national innovation systems are organized appropriately and functioning well, they can be a powerful engine of economic and scientific development progress.¹²

The theoretical aspects of national innovation system

The profit motive stimulates a continual search by producers for newer, better or cheaper products and services. This process of “creative destruction”, according to the economist Joseph Schumpeter, is what drives economic growth forwards. For the private enterprises, the ability to in-

---

⁸ NIOSI, J., P. SAVIOTTI, B. BELLON and M. CROW. National Systems of Innovation: In Search of a Workable Concept. *Technology in Society*. 1993, vol. 15, no. 2, pp. 207-227. ISSN 0160-791X.

⁹ EDQUIST, Ch. ed. *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. 1st ed. London: Pinter, 1997. 423 p. Science, Technology and the International Political Economy Series. ISBN 978-1-85567-452-3.

¹⁰ E.g. EDQUIST, Ch. Systems of Innovation: Perspectives and Challenges. In: J. FAGERBERG, D. C. MOWERY and R. R. NELSON, eds. *The Oxford Handbook of Innovation*. 1st ed. New York: Oxford University Press, 2005. 656 p. ISBN 978-0-19-928680-5; and LIU, X. and S. WHITE. Comparing Innovation Systems: A Framework and Applications to China's Transitional Context. *Research Policy*. 2001, vol. 30, no. 7, pp. 1091-1114. ISSN 0048-7333.

¹¹ SURIYANI, M., A. H. FAUZIAH, K. ROKIAH and N. F. N. KAMIL. The Missing Link of Human Capital Development in National System of Innovation Model. *Advances in Natural and Applied Sciences*. 2012, vol. 6, no. 6, pp. 875-881. ISSN 1995-0772.

¹² NELSON, R. R. What Has Been the Matter with Neo-Classical Growth Theory?. In: G. SILVERBERG and L. SOETE, eds. *The Economics of Growth and Technical Change: Technologies, Nations, Agents*. 1st ed. Aldershot: Edward Elgar, 1994, pp. 290-324. ISBN 978 1 85278 958 9.

novate – to design, produce and market newer and more exciting products – is vital. Firms which fail in this process risk their own survival.

The several attempts were made to define the concept of national innovation system. Lundvall separates a broad and a narrow definition of the innovation system.¹³ The narrow definition includes organizations and institutions involved in research and exploring, such as R&D departments, technological institutes and universities. In turn, the broad definition is a system of actors and relationships which interact for the production, diffusion and use of new and economically useful knowledge.

One can conclude that the main elements of national innovation systems are institutions and linkages. Johnson defines “institutions are set of habits, routines, rules, norms and laws, which regulate the relations between people, and shape social interaction.”¹⁴ In turn, linkages and flows include human flows between universities, enterprises, and government laboratories, financial flows between government and private organizations, regulation flows from government bodies towards innovative organizations, and knowledge flows among these institutions. Their characteristics may be helpful or harmful to the smart and efficient operation of the national innovation systems.¹⁵

Determining the strengths and weaknesses of the national innovation system is a difficult matter, as a mix of qualitative and quantitative indicators is required. Dr. Willie Golden proposed the following indicators to provide a holistic picture of the state of a national innovation system:¹⁶

✚ *Innovation.* Production of innovations is the ultimate goal of national innovation system: input measures are concerned with expenditure on innovation while outputs are considered to be at least one technically new or improved product or process from a firm, as well as the amount of patents applied for from the European Patent Office and

---

¹³ LUNDVALL, B.-A. ed. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. 1st ed. London: Pinter, 1992. 342 p. ISBN 978-1-85567-063-1.

¹⁴ JOHNSON, B. *Institutional Learning*. In: B.-Å. LUNDVALL, ed. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. 1st ed. London: Pinter, 1992, pp. 20-43. ISBN 978-1-85567-063-1.

¹⁵ NIOSI, J. *National Systems of Innovations Are “X-efficient” (and X-effective). Why Some Are Slow Learners?*. *Research Policy*. 2002, vol. 31, no. 2, pp. 291-302. ISSN 0048-7333.

¹⁶ GOLDEN, W., E. HIGGINS and S. H. LEE. *National Innovation Systems and Entrepreneurship*. 1st ed. Galway: National University of Ireland, Centre for Innovation and Structural Change, 2003. 24 p. Working Paper, no. 8.

the production of scientific publications as evidence of the production of innovations.

- ✚ *Knowledge Flows.* To analyze this aspect an examination of statistics concerning R&D, human resource aspects, linkages between institutions and the technical balance of payments is required.
- ✚ *Policies.* Policies cannot be measured statistically but are vital to our estimation of the NSI as a process. As national innovation system is a relatively new concept, it is best only to look at recent policy implementations those directly affect constituent elements of the individual national systems of innovation.
- ✚ *Industrial Clusters.* In the national innovation system context, clusters allow us to see the functionality of the system in operation. Since there is no universal agreement on direct measurements of cluster productivity, analysis of clusters may be qualitative, focusing on the existence, purpose and obvious success of clusters rather than their compliance with theoretical models.

The definition of national innovation systems has changed during time. Freeman defined national innovation system as "... the network of institutions in the public- and private-sectors whose activities and interactions initiate, import, modify and diffuse new technologies."¹⁷ In 2003 Hall proposed a broader definition "at its simplest as innovation system is the groups of organizations and individuals involved in the generation, diffusion and adaptation, and use of knowledge of socio-economic significance, and the institutional context that governs the way these interactions and processes take place."¹⁸

Within one country – Latvia – several definitions of national innovation system exist. Enterprise Europe Network Latvia provides the following definition: "National Innovation System is defined as structure of national economy and environment necessary for productive innovation. Innovation system has four basic components: 1) research (science and education); 2) entrepreneurship; 3) investment (financial system);

---

¹⁷ FREEMAN, C. *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. 1st ed. London; New York: Pinter, 1987. 155 p. ISBN 978-0-86187-928-1.

¹⁸ HALL, A. J., B. YOGANAND, R. V. SULAIMAN and N. G. CLARK, eds. *Post-Harvest Innovations in Innovation: Reflections on Partnership and Learning*. 1st ed. Patancheru; Aylesford: Crop Post-Harvest Programme, South Asia; Natural Resources International, 2003. 180 p. ISBN 0-9539274-8-2.

4) legislation.”¹⁹ In authors’ opinion this definition is uncertain as it does not explain how to ensure appropriate structure and environment of national economy for successful innovation activities and does not give any further explanation on the criteria to evaluate the compliance of structure and environment of national economy.

The national innovation system in Creating a 21st Century National Innovation System for a 21st Century Latvian Economy is defined as “way of interaction between the private sector, higher education institutions, research institutes and government policy to create inventions and innovations, the results of which can be converted into new products and production processes, which contribute to a competitive advantage of public enterprises.”²⁰ This definition mentions only the necessity to achieve a competitive advantage of public enterprises; nothing is said about the consumer needs.

Latvian Program for Promotion of Business Competitiveness and Innovation 2007 – 2013 defines national innovation system as “aggregate of governmental, public and private sector institutions and events implemented by them, which promotes creation, storage, exchange and practical application of new knowledge. It includes research (education, science, and creation), business, financial system, legislation.”²¹ This definition does not take into account that a system is not just a set of government, public and private sector institutions, but rather some kind of their interaction.

The authors propose the following definition: the national innovation system is the system of close co-operation between private and public enterprises, universities, private and public research institutions, government bodies aiming at developing innovation in accordance with consumers’ needs for new or developed products or services. According to the dictionary, the term “co-operation” is “an act or instance of working

---

¹⁹ Innovation and Entrepreneurship. In: *Enterprise Europe Network Latvia* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.een.lv/pakalpojumi/inovacija-un-uznemejdarbiba/termini-un-skaidrojumi>.

²⁰ WATKINS, A. and N. AGAPITOVA. *Creating a 21st Century National Innovation System for a 21st Century Latvian Economy*. 1st ed. Washington, D.C.: World Bank, 2004. 95 p. World Bank Policy Research Working Paper, no. 3457.

²¹ *Program for Promotion of Business Competitiveness and Innovation 2007 – 2013: (Informative Part)* [online]. 1st ed. Riga: Ministry of Economics of the Republic of Latvia, 2007. 42 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: [http://www.em.gov.lv/images/modules/items/KVIP_eng%20\(2\).pdf](http://www.em.gov.lv/images/modules/items/KVIP_eng%20(2).pdf).

or acting together for a common purpose or benefit; joint action”, in turn “interaction” is “a reciprocal action, effect, or influence”.²² The authors believe that the functioning of national innovation system should be based on co-operation rather than on interaction as for successful and productive innovation results; the financial, legal etc. decisions in any level of the system of innovations should be made in accordance with needs, strengths and weaknesses of all actors of the system. Only in these circumstances, all the actors will work as a team, as a single innovation system. One more significant issue that should be taken into consideration is that the production of novelty would be of little value to enterprises if there were no market for the consumption of novelty in households. That is why recognising the existence, and understanding the nature of this demand is essential.

The Latvian national innovation system

Latvia has performed badly in terms of R&D and innovation. According to the last innovation and R&D survey results, between the EU27 Member States Latvia is one of the countries with the lowest proportion of innovative enterprises. According to the EU rating of innovativeness in 2008 – 2010, Latvia was the third worst performer after Bulgaria and Poland. Survey data (see Graph 1) show that during the time period from 2008 till 2010 in Latvia 29.9 % of enterprises introduced innovations. The most popular way to innovate in 2008 – 2010 was through introducing new processes. The percentage of innovators who introduced process innovation is 19.2 %. Product innovations are less widespread. Only about 15.2 % of innovators offered new products. The majority of innovations were developed in large enterprises (62.2 %). About 31.7 % of innovation-active enterprises during 2008 – 2010 were active in industry and only 28.3 % in services spheres.

According to Innovation Union Scoreboard 2011 results Latvia is one of the modest innovators with a below average performance. Relative strengths are in human resources, firm investments, intellectual assets and economic effects. Relative weaknesses are in open, excellent and attractive research systems, finance and support, linkages & entrepreneurship and innovators. High growth is observed in Community trademarks and Community designs. A strong decline is observed for innovative

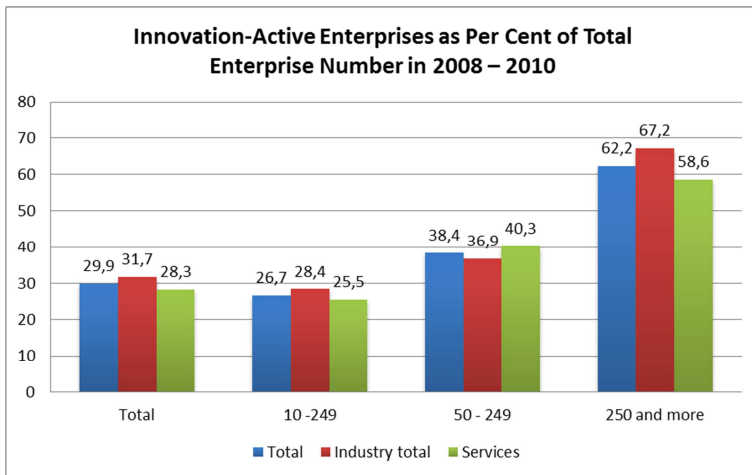
---

²² Co-operation. In: *Dictionary.com* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://dictionary.reference.com/browse/>.

SMEs collaborating with others and license and patent revenues from abroad. Growth performance in human resources, open, excellent and attractive research systems and intellectual assets is well above average.²³

Graph 1 Innovation-Active Enterprises as Per Cent of Total Enterprise Number in 2008 – 2010

Source: *Research and Development and Innovation Statistics 2012*. 1st ed. Riga: Central Statistical Bureau of Latvia, 2012, p. 13. ISBN 978-9984-06-435-2.

Although some scientists have made a contribution to developing the Latvian national innovation system concept,²⁴ study on national innovation system concept in Latvia as a whole is still at the early stage because of lack of legislation, officially adopted and approved definition and concept of national innovation system.

Why do we need to study the Latvian national innovation system, to analyze its strengths and weaknesses and as a result to develop its structure? The innovative performance reflects the preconditions for innovative output provided by the institutional and socio-economic structures

²³ *Innovation Union Scoreboard 2011* [online]. 1st ed. Brussel: European Union, 2012. 98 p. [cit. 2013-11-10]. ISBN 978-92-79-23174-2. Available at: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.

²⁴ E.g. BOĻŠAKOVŠ, S. *Inovativā darbība Latvijā*. 1. izd. Rīga: Jumava, 2008. 324 p. ISBN 978-9984-38-465-8; and WATKINS, A. and N. AGAPITOVA. *Creating a 21st Century National Innovation System for a 21st Century Latvian Economy*. 1st ed. Washington, D.C.: World Bank, 2004. 95 p. World Bank Policy Research Working Paper, no. 3457.

of the national innovation system as a whole.²⁵ Each country should develop its own national innovation system as each country has its own institutional profile depending on the governance regime for enterprises, the organization of the university sector, the level and orientation of government-funded research, priority sectors etc. With a richer understanding of national innovation system concept, it may then be possible for policy-makers to develop policy recommendations those help to produce more systemic and effective NIS in Latvia.

In Latvia the most important state authorities those ensure the development and implementation of the science, technology and innovation development policy which are mentioned in the Law on Scientific Activity are the Cabinet of Ministers, the Ministry of Education and Science, the Ministry of Economics, Latvian Council of Science, Latvian Academy of Sciences.

According to the Law on Scientific Activity, one of the functions of the Cabinet of Ministers is to “determine the State policy for the development of science and technology, as well as innovation,” the Ministry of Education and Science shall “develop the State policy for the development of science and technology.”²⁶

The Ministry of Economics of the Republic of Latvia is the lead government body in the field of economic policy, and is responsible for the development and implementation of innovation and industrial policy in Latvia. According to the Law on Scientific Activity, the Ministry of Economics shall “develop innovation policy; and may enter into delegation and participation agreements regarding the introduction and implementation of international technology transfer projects and programmes.”²⁷

The Latvian Academy of Sciences facilitates the development of sciences, carries out scientific research. The Latvian Academy of Sciences may associate with scientific research institutions, societies, foundations, scientific technical organizations, universities, and higher educational in-

---

²⁵ LUNDVALL, B.-Å., J. VANG, K. J. JOSEPH and C. CHAMINADE. Innovation System Research and Developing Countries. In: B.-Å. LUNDVALL, K. J. JOSEPH, C. CHAMINADE and J. VANG, eds. *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries: Building Domestic Capabilities in a Global Setting*. 1st ed. Cheltenham; Northampton: Edward Elgar, 2009, pp. 1-30. ISBN 978-1-84980-342-7.

²⁶ The Law on Scientific Activity. In: *Latvijas Vēstnesis* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107337>.

²⁷ The Law on Scientific Activity. In: *Latvijas Vēstnesis* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107337>.

stitutions. Their collaboration with the Latvian Academy of Sciences is based on mutual agreement. In order to fulfil the goals of the Academy, groups of scientists or institutions are formed, which may function within the Latvian Academy of Sciences.²⁸

In accordance with the Law on Scientific Activity, the Latvian Council of Science is a collegiate institution of the scientists with the rights of a legal entity. The Council's tasks include advancement, evaluation, financing and coordination of scientific research in Latvia. The Latvian Council of Science prepares, jointly with the Ministry of Education and Research of Latvia, the draft of the state's science budget for the next year, elaborates draft decisions and drafts of laws aimed at the development and organization of science in Latvia. The Latvian Council of Science distributes funding earmarked for projects among the branch commissions of different fields of science.²⁹

Investment and Development Agency of Latvia (LIAA) provides support to innovation by administering a range of programs nationally, which assist scientists and companies to share ideas and develop partnerships, as well as by helping entrepreneurs get their start. For example, LIAA manages 13 incubators located in cities around the country, providing new businesses with infrastructure and services to grow into self-sustaining enterprises. The agency also administers activities those stimulate innovation and entrepreneurialship, including training and information sessions, consultations for new entrepreneurs and an annual competition of business plans.³⁰

In Latvia, the opportunities of demand-side innovation policy seem not to be specifically studied, by 2008; the main objective of innovation policy was to implement the majority of supply-side measures (for instance clusters, competence centers, start-ups etc.) which had already been introduced in the majority of European countries. Global financial crisis at the end of 2008 hit Latvia particularly hard and the existing economic circumstances were and still are the key barrier towards introducing demand-side innovation policy in Latvia.

---

²⁸ The Law on Scientific Activity. In: *Latvijas Vēstnesis* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107337>.

²⁹ The Law on Scientific Activity. In: *Latvijas Vēstnesis* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107337>.

³⁰ Innovation and R&D Opportunities. In: *Investment and Development Agency of Latvia* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.liaa.gov.lv/invest-latvia/competitive-advantages/innovation-and-rd-opportunities>.

Conditions for properly-functioning Latvian National Innovation System

Technology and R&D nowadays are examined in the innovation system context, which usually means the existence of several related institutions and the development and utilization of technology improvements those take place through the complex processes. Moreover, the utilization of the research results needs some additional institutions, like technology transfer centre, a bank, a consulting company, an enterprise etc.

As authors see, the core factors necessary for properly-functioning Latvian national innovation system are the following:

- informational support;
- capabilities and co-operation of Latvian NIS institutions;
- organization of financial system;
- development of human capital;
- structure of economy;
- distribution of enterprises by size-class;
- cultural and historical facts.

One of the most important factors for properly-functioning of Latvian NIS is informational support, including statistical data. In today's rapidly changing, increasingly interdependent world, productive debate and policy decisions require trustworthy, comparable, and understandable statistical information.³¹ The importance of statistics is captured in the following statement: "Why do statistics matter? In simple terms, they are the evidence on which policies are built. They help to identify needs, set goals and monitor progress. Without good statistics, the development process is blind: policy-makers cannot learn from their mistakes and the public cannot hold them accountable."³² Othman shows that proper and efficient use of statistics leads to better policy and development outcomes, e.g. good statistics help to inform the design and choice of policy, in forecasting the future, to monitor policy implementation.³³ Statisticians should be involved in the policy making process at an early stage to

³¹ JESIŪEVSKA, S. Methodological Aspects of Innovation Statistics and the Innovativeness of Latvia. *Lithuanian Journal of Statistics*. 2012, vol. 51, no. 1, pp. 57-65. ISSN 1392-642X.

³² 2010 *World Development Indicators*. 1st ed. Washington, D.C.: World Bank, 2000. 464 p. ISBN 978-0-8213-8232-5.

³³ OTHMAN, A. *The Role of Statistics in Factual-Based Policy-Making* [online]. 1st ed. Department of Statistics Malaysia, 2005. 16 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: http://www.statistics.gov.my/portal/download_journals/files/2005/Volume1/Contents_Article_Aziz.pdf.

advise on how the impact of a new policy will be assessed.³⁴ According to the laws of the Republic of Latvia, Cabinet Regulations and the By-Laws of the Central Statistical Bureau, the CSB is a direct administration body subordinated to the Ministry of Economics and acting as the main performer and coordinator of the official statistical work in the country. That is why authors decided to include the CSB in the Latvian national innovation system.

Capabilities and co-operation between NIS institutions is a broad concept, here we can mention quality of relationship between customers and suppliers, degree of competitive or co-operative behaviour among institutions, enterprises' willingness to co-operate with research institutions and universities, closeness of relationship between enterprises and technology policy. Enterprises play a crucial role in the development of innovations, but the process of development and dissemination of technological improvements includes a complex interaction among enterprises, universities, research centers, government bodies and other organizations. According to Graph 3, in Latvia in 2008 – 2010 co-operation between government or public research institutes and enterprises was very low (13.0 %), co-operation between universities or other higher education institutions and enterprises was higher (19.1 %); the highest co-operation was with other enterprises within the same enterprise group (45.8 %).

An organization of financial system includes the following brightest problems in Latvia: the low level of public and private sector investment; all support programs are financed by the EU Structural funds rather than by the public funds. Latvia is aware that an effort in R&D is necessary to ensure a sustainable development of the country, which has badly suffered from the financial crisis. Latvia increased its R&D intensity during the period 2000 – 2008 by an average annual growth rate of 4.1 %, passing from 0.44 % in the year 2000 to 0.61 % in 2008. This increase has been fuelled thanks to an increase in public R&D investment, which rose at an average annual growth rate of 7.1 % (from 0.26 % to 0.46 %).

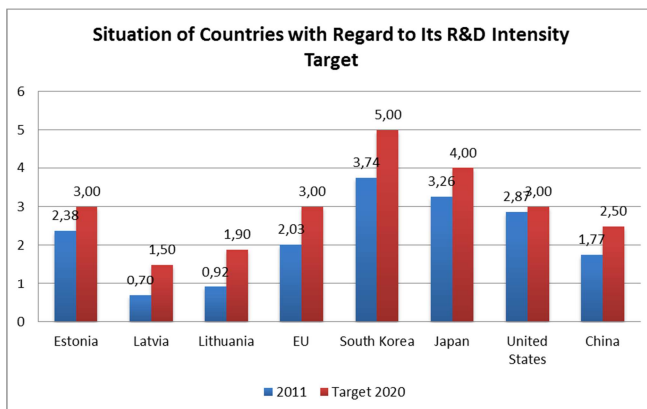
On the other hand, private R&D fell from 0.18 % to 0.15 %. However, with the deterioration of the economic situation in the country, the public

---

³⁴ Fundamental Principles of Official Statistics. In: *United Nations Statistics Division* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://unstats.un.org/unsd/methods/statorg/FP-english.htm>.

and private sector investment in R&D decreased in 2009 (0.46 %) and again in 2010.

Graph 2 Situation of Countries with Regard to Its R&D Intensity Target

Source: Europe 2020 Targets: Research and Development. In: *European Commission* [online]. 2013, p. 5 [cit. 2013-11-10]. Available at: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/15_research_development.pdf.

Table 1 Explanations to Figure 1 Latvian National Innovation System

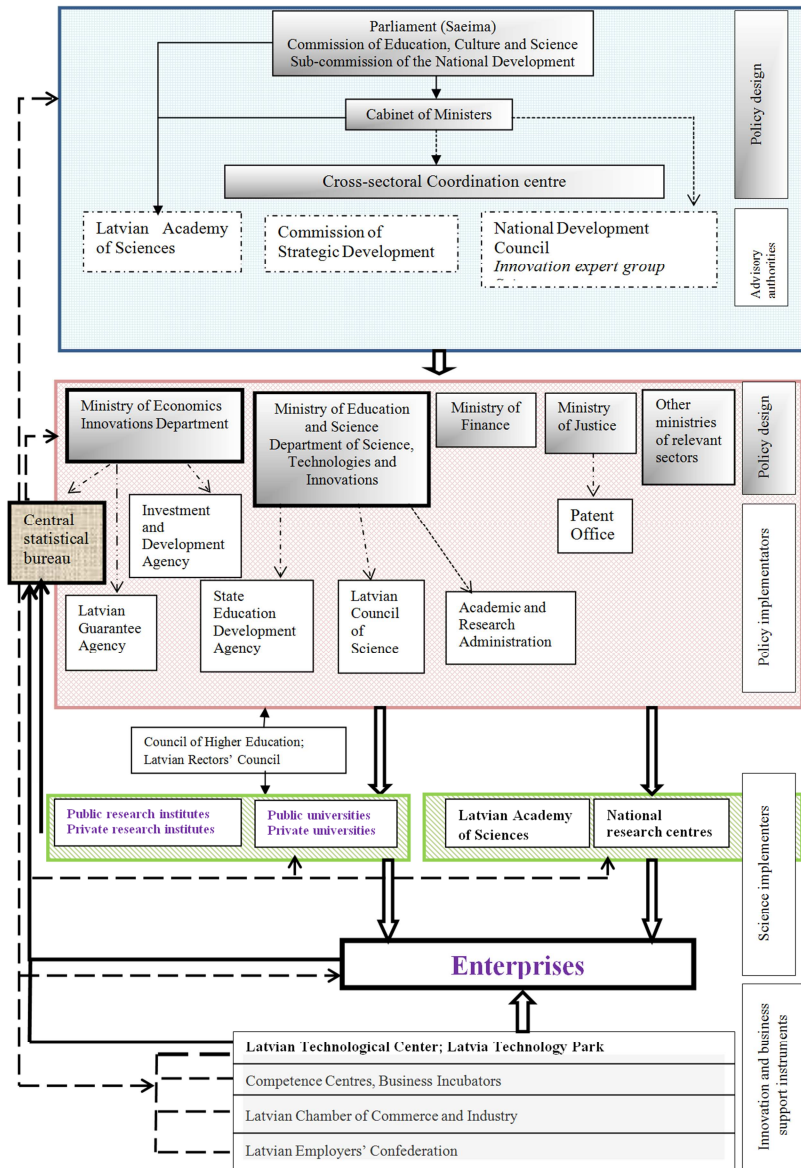
Explanations to Figure 1 Latvian National Innovation System	
----->	Control of the institution
----->	Supervision of the institution
----->	Shareholder of the institution
----->	Superior institution can give specific tasks or power
----->	Information flow from respondents while submitting a survey to CSB
----->	Statistical information flow from CSB to data users

Source: Authors' construction.

Control means the rights of higher institutions or officials to issue orders to lower institutions or officials, as well as to revoke decisions of lower institutions or officials. Supervision means the rights of higher institutions or officials to examine the lawfulness of decisions taken by lower institutions or officials and to revoke unlawful decisions, as well as to issue an order to take a decision in case of unlawful failure to act.³⁵

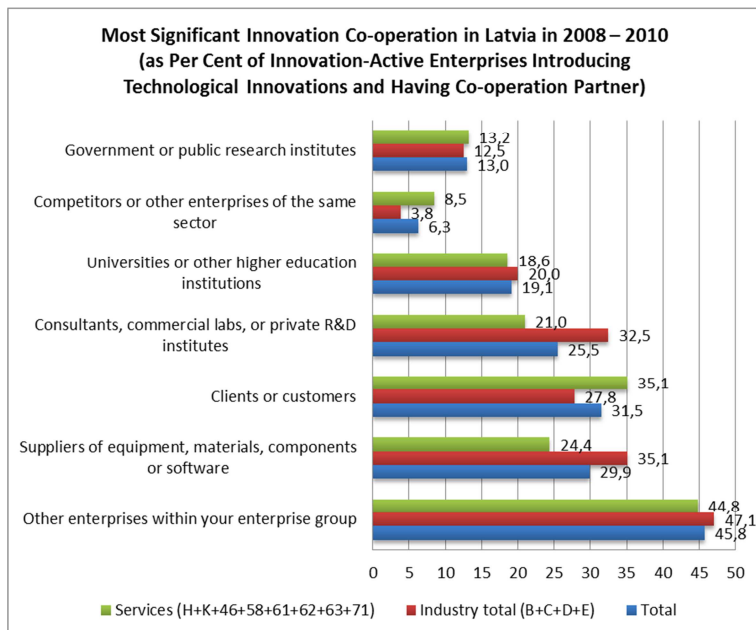
³⁵ State Administration Structure Law. In: *Valsts valodas centrs* [online]. 2002. 28 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/State_Administration_Structure_Law.doc.

Figure 1 Latvian National Innovation System

Source: Authors' construction.

Graph 3 Most Significant Innovation Co-operation in Latvia in 2008 – 2010 (as Per Cent of Innovation-Active Enterprises Introducing Technological Innovations and Having Co-operation Partner)

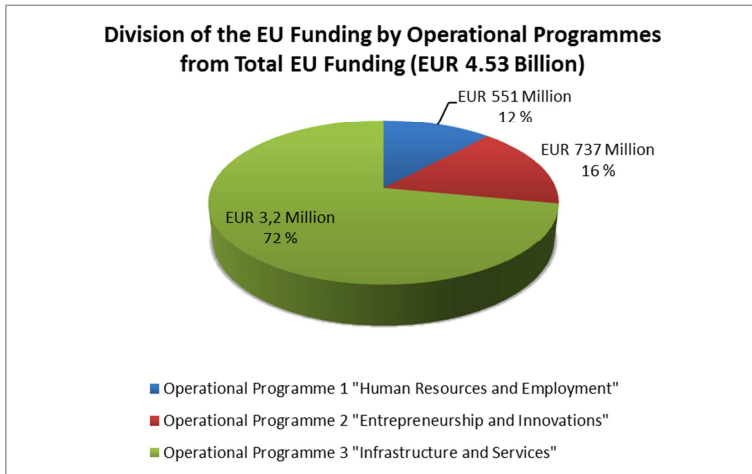
Source: *Research and Development and Innovation Statistics 2012*. 1st ed. Riga: Central Statistical Bureau of Latvia, 2012, p. 24-25. ISBN 978-9984-06-435-2.

Graph 4 shows that during Programming Period 2007 – 2013 only 16 % of EU funding was directed to the Operational Programme 2 “Entrepreneurship and Innovations”, which aimed to promote entrepreneurship with higher value added by providing aid in developing and producing new products and technologies, ensuring highly-qualified human resources in enterprises, as well as cooperation of the research and business sectors. About 72 % of EU funding was directed to the Operational Programme 3 “Infrastructure and Services”. Authors argue such an allocation of financial resources as in authors’ view the development of Latvian national economy cannot be just a “service-based”. It is impossible to achieve sustainable development or at least economic stability by reducing manufacturing, continuing to import consumption goods from abroad and expanding financial sector to pay for it. The larger proportion of funding should be directed to the development of science and research

to facilitate knowledge-based national economy. The EU funds in Latvia are administered by the Investment and Development Agency of Latvia.

Graph 4 Division of the EU Funding by Operational Programmes from Total EU Funding (EUR 4.53 Billion)

Source: Programming Period 2007 – 2013. In: *EU Funds* [online]. 2012-06-20 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.esfondi.lv/page.php?id=658>.

Under the development of human capital we would mention not only development of technical human capital base initially, but also the actions to attract foreign human resources, those would make a decisive contribution to the transfer of technical knowledge and know-how to Latvia, and this would facilitate early acquirement of developed technology. Innovation economics continuously demands new skills and competences, creates the need for repeatedly and regularly improve one's knowledge and skills, for return to school in order to adapt to the changing needs of the labour market. However, the educational system of Latvia is not sufficiently flexible in responding to the needs of adult further education.

Distribution of enterprises by size-class is one more essential factor for properly-functioning Latvian national innovation system. The micro and small enterprises are not only providers of services or goods for consumers, but they also help large enterprises to operate more efficiently as they serve as suppliers for large enterprises and as sellers of the products made by large enterprises. According to Eurostat data (see Table 2),

in Latvia the small and medium-sized enterprises (SMEs) constitute 99.8 % of the national economy and are very important for the creation of gross domestic product and employment. Innovative activities in Latvia are dominated by large companies (see Table 2), whereas the small innovative enterprises should be encouraged by the implementation of special financial support policies.³⁶

Table 2 Enterprise Size Class Analysis of Non-Financial Business Economy by Country, 2009

Enterprise Size Class Analysis of Non-Financial Business Economy by Country, 2009					
	Total number of enterprises (thousands)	Micro (%)	Small (%)	Medium-sized (%)	Large (%)
EU-27	20 791 190	92.2	6.5	1.1	0.2
Latvia	78 280	88.3	9.6	1.8	0.2
Lithuania	113 059	88.0	9.9	1.9	0.2
Estonia	50 600	86.8	10.7	2.1	0.3

Source: Small and Medium-Sized Enterprises. In: *Eurostat* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Small_and_medium-sized_enterprises.

By cultural and historical factors we can mention national values and attitudes towards risk aversion, innovative spirit, mutual trust, time preference, attitude towards technological progress, historical development of the educational, science and financial system.

Conclusions

The authors propose the following definition of national innovation system – the system of close co-operation between private and public enterprises, universities, private and public research institutions, government bodies aiming at developing innovation in accordance with consumers' needs for new or developed products or services.

The authors believe that the functioning of national innovation system should be based on co-operation rather than on interaction as for successful and productive innovation results; the financial, legal etc. decisions in any level of the system of innovations should be made in accordance with needs, strengths and weaknesses of all actors of the system.

³⁶ JESIĽEVSKA, S. Statistical Aspects of Collecting Innovation Data. *Journal of Economics and Management Research*. 2012, vol. 1, pp. 54-66. ISSN 2255-9000.

Only in these circumstances, all the actors will work as a team, as a single innovation system.

The production of novelty would be of little value to enterprises if there were no market for the consumption of novelty in households. That is why recognising the existence, and understanding the nature of this demand is essential.

As authors see, the core factors necessary for properly-functioning Latvian national innovation system are the following: informational support, capabilities and co-operation of Latvian NIS institutions, organization of financial system, development of human capital, structure of economy, distribution of enterprises by size-class as well as cultural and historical facts.

One of the most important factors for properly-functioning of Latvian NIS is informational support, including statistical data. That is why authors decided to include the CSB in the Latvian national innovation system.

An organization of financial system includes the following brightest problems in Latvia: the low level of public and private sector investment; all support programs are financed by the EU Structural funds rather than by the public funds.

The allocation of financial resources in Latvia is more “service-based”. It is impossible to achieve sustainable development or at least economic stability by reducing manufacturing, continuing to import consumption goods from abroad and expanding financial sector to pay for it. The larger proportion of funding should be directed to the development of science and research to facilitate knowledge-based national economy.

By cultural and historical factors authors mean national values and attitudes towards risk aversion, innovative spirit, mutual trust, time preference, attitude towards technological progress, historical development of the educational, science and financial system.

Reshaping and improving the organization of the Latvian national innovation system is needed.

References

2010 World Development Indicators. 1st ed. Washington, D.C.: World Bank, 2000. 464 p. ISBN 978-0-8213-8232-5.

- AMABLE, B., R. BARRÉ and R. BOYER. *Les systèmes d'innovation à l'ère de la globalisation*. 1e éd. Paris: Economica, 1997. 401 p. ISBN 978-2-7178-3332-4.
- ARCHIBUGI, D. and J. MICHIE. Technology and Innovation: An Introduction. *Cambridge Journal of Economics*. 1995, vol. 19, no. 1, pp. 1-4. ISSN 0309-166X.
- BOĽŠAKOVŠ, S. *Inovativā darbība Latvijā*. 1. izd. Rīga: Jumava, 2008. 324 p. ISBN 978-9984-38-465-8.
- Co-operation. In: *Dictionary.com* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://dictionary.reference.com/browse/>.
- EDQUIST, Ch. ed. *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. 1st ed. London: Pinter, 1997. 423 p. Science, Technology and the International Political Economy Series. ISBN 978-1-85567-452-3.
- EDQUIST, Ch. Systems of Innovation: Perspectives and Challenges. In: J. FAGERBERG, D. C. MOWERY and R. R. NELSON, eds. *The Oxford Handbook of Innovation*. 1st ed. New York: Oxford University Press, 2005. 656 p. ISBN 978-0-19-928680-5.
- Europe 2020 Targets: Research and Development. In: *European Commission* [online]. 2013. 5 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/15_research_development.pdf.
- FREEMAN, C. *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. 1st ed. London; New York: Pinter, 1987. 155 p. ISBN 978-0-86187-928-1.
- Fundamental Principles of Official Statistics. In: *United Nations Statistics Division* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://unstats.un.org/unsd/methods/statorg/FP-english.htm>.
- FURMAN, J. L., M. E. PORTER and S. STERN. The Determinants of National Innovative Capacity. *Research Policy*. 2002, vol. 31, no. 6, pp. 899-933. ISSN 0048-7333.
- GOLDEN, W., E. HIGGINS and S. H. LEE. *National Innovation Systems and Entrepreneurship*. 1st ed. Galway: National University of Ireland, Centre for Innovation and Structural Change, 2003. 24 p. Working Paper, no. 8.

- HALL, A. J., B. YOGANAND, R. V. SULAIMAN and N. G. CLARK, eds. *Post-Harvest Innovations in Innovation: Reflections on Partnership and Learning*. 1st ed. Patancheru; Aylesford: Crop Post-Harvest Programme, South Asia; Natural Resources International, 2003. 180 p. ISBN 0-9539274-8-2.
- Innovation and Entrepreneurship. In: *Enterprise Europe Network Latvia* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.een.lv/pakalpojumi/inovacija-un-uznemejdarbiba/termini-un-skaidrojumi>.
- Innovation and R&D Opportunities. In: *Investment and Development Agency of Latvia* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.liaa.gov.lv/invest-latvia/competitive-advantages/innovation-and-rd-opportunities>.
- Innovation Union Scoreboard 2011* [online]. 1st ed. Brussel: European Union, 2012. 98 p. [cit. 2013-11-10]. ISBN 978-92-79-23174-2. Available at: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.
- JESIŪEVSKA, S. Methodological Aspects of Innovation Statistics and the Innovativeness of Latvia. *Lithuanian Journal of Statistics*. 2012, vol. 51, no. 1, pp. 57-65. ISSN 1392-642X.
- JESIŪEVSKA, S. Statistical Aspects of Collecting Innovation Data. *Journal of Economics and Management Research*. 2012, vol. 1, pp. 54-66. ISSN 2255-9000.
- JOHNSON, B. Institutional Learning. In: B.-Å. LUNDVALL, ed. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. 1st ed. London: Pinter, 1992, pp. 20-43. ISBN 978-1-85567-063-1.
- LIU, X. and S. WHITE. Comparing Innovation Systems: A Framework and Applications to China's Transitional Context. *Research Policy*. 2001, vol. 30, no. 7, pp. 1091-1114. ISSN 0048-7333.
- LUNDVALL, B.-Å. ed. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. 1st ed. London: Pinter, 1992. 342 p. ISBN 978-1-85567-063-1.
- LUNDVALL, B.-Å., J. VANG, K. J. JOSEPH and C. CHAMINADE. Innovation System Research and Developing Countries. In: B.-Å. LUNDVALL, K. J. JOSEPH, C. CHAMINADE and J. VANG, eds. *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries: Building Domestic Capabilities in*

- a Global Setting*. 1st ed. Cheltenham; Northampton: Edward Elgar, 2009, pp. 1-30. ISBN 978-1-84980-342-7.
- National Innovation Systems* [online]. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1997. 48 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.oecd.org/science/innovationinsciencetechnologyandindustry/2101733.pdf>.
- NELSON, R. R. ed. *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. 1st ed. New York: Oxford University Press, 1993. 560 p. ISBN 978-0-19-536043-1.
- NELSON, R. R. What Has Been the Matter with Neo-Classical Growth Theory?. In: G. SILVERBERG and L. SOETE, eds. *The Economics of Growth and Technical Change: Technologies, Nations, Agents*. 1st ed. Aldershot: Edward Elgar, 1994, pp. 290-324. ISBN 978 1 85278 958 9.
- NIOSI, J. National Systems of Innovations Are “X-efficient” (and X-effective). Why Some Are Slow Learners?. *Research Policy*. 2002, vol. 31, no. 2, pp. 291-302. ISSN 0048-7333.
- NIOSI, J., P. SAVIOTTI, B. BELLON and M. CROW. National Systems of Innovation: In Search of a Workable Concept. *Technology in Society*. 1993, vol. 15, no. 2, pp. 207-227. ISSN 0160-791X.
- OTHMAN, A. *The Role of Statistics in Factual-Based Policy-Making* [online]. 1st ed. Department of Statistics Malaysia, 2005. 16 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: http://www.statistics.gov.my/portal/download_journals/files/2005/Volume1/Contents_Article_Aziz.pdf.
- Program for Promotion of Business Competitiveness and Innovation 2007 – 2013: (Informative Part)* [online]. 1st ed. Riga: Ministry of Economics of the Republic of Latvia, 2007. 42 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: [http://www.em.gov.lv/images/modules/items/KVIP_eng%20\(2\).pdf](http://www.em.gov.lv/images/modules/items/KVIP_eng%20(2).pdf).
- Programming Period 2007 – 2013. In: *EU Funds* [online]. 2012-06-20 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.esfondi.lv/page.php?id=658>.
- Research and Development and Innovation Statistics 2012*. 1st ed. Riga: Central Statistical Bureau of Latvia, 2012. 58 p. ISBN 978-9984-06-435-2.

- SAVIOTTI, P. P. *Technological Evolution, Variety and the Economy*. 1st ed. Aldershot: Edward Elgar, 1996. 240 p. ISBN 978-1-85278-774-5.
- Small and Medium-Sized Enterprises. In: *Eurostat* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Small_and_medium-sized_enterprises.
- State Administration Structure Law. In: *Valsts valodas centrs* [online]. 2002. 28 p. [cit. 2013-11-10]. Available at: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/State_Administration_Structure_Law.doc.
- SURIYANI, M., A. H. FAUZIAH, K. ROKIAH and N. F. N. M. KAMIL. The Missing Link of Human Capital Development in National System of Innovation Model. *Advances in Natural and Applied Sciences*. 2012, vol. 6, no. 6, pp. 875-881. ISSN 1995-0772.
- The Law on Scientific Activity. In: *Latvijas Vēstnesis* [online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Available at: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107337>.
- WATKINS, A. and N. AGAPITOVA. *Creating a 21st Century National Innovation System for a 21st Century Latvian Economy*. 1st ed. Washington, D.C.: World Bank, 2004. 95 p. World Bank Policy Research Working Paper, no. 3457.

Prof. Dr.oec. Daina Šķiltere

Faculty of Economics and Management
University of Latvia
Aspazijas blvd. 5
LV-1050 Riga
Latvia
dainask@lu.lv

Mg.oec. Svetlana Jesiļevska

Faculty of Economics and Management
University of Latvia
Aspazijas blvd. 5
LV-1050 Riga
Latvia
svetlana.jesilevska@csb.gov.lv

Roles and Uses of Risk-Free Assets

Lubomíra Gertler

Abstract: *Looking into the concept of a risk-free rate we distinguish the two different streams. One takes into account a store of value in a safe investment (e.g. for pension funds or minimum provisioning via accumulation of cheap zero-risk weight assets) and another makes use of such measure as a proxy for quantification of risk. We are addressing a discrepancy between the two concepts since it creates a gap that may triggers imbalances in financial markets.*

Key Words: *Risk-Free Assets; Concepts of Risk-Free Assets; Risk-Free Rate; German Bund; Overnight Indexed Swap; Quantification of Risk; Imbalances in Financial Markets.*

Introduction

Until the financial crisis, sovereign debt of advanced economies was generally deemed safe asset to invest in. Individual sovereigns were being traded at almost the same price, so that yields did not differ substantially and the sovereign spread to best ranked economies has been flat and close to zero. Advanced economies were enjoying high credit rating, based on which potential risks to debt sustainability from abrupt changes in market conditions have been to larger extent neglected. Low risk and low interest rate levels were driving growth and improving economic outlook and there seem to be no reason for any correction in risk assessment. These were the reasons why definition of risk-free asset did not play a central role. And if so, then kind of safe asset could have been found in almost any segment of the market.

This has however changed after 2007, when after tensions in the interbank market some financial prices became more volatile and elevated. With uncertainties building in and outlook becoming grim, ratings of both public and private entities were deteriorating. With these events taking place, notion of risk-free has been gradually redefined. As in theory, where risk-free asset is understood as such that pays one unit of account at a certain horizon in all states of the world, many of previously considered risk-free assets were losing grounds. One of the examples for

many have been U.S. Treasuries after recurring debt ceiling talks in Congress and their downgrade by main rating agencies.

In this study we discuss the instrument that may best serve to proxy for a risk-free rate. Notion of risk-free rate in connection to any real market instrument has to be perceived as proxy as any financial instrument may be exposed to some kind of risk either due to its construction or in some yet undefined consequences. However, for the sake of quantification of risk, definition of risk-free rate in financial markets is necessary. We therefore discuss different measures that are being used and rationalize their use in different circumstances.¹

German Bund vs. Overnight Indexed Swap as a risk-free rate

It is natural that in bond market, the first readily available risk-free security serving as a benchmark would be that of the best performing, best rated and considerably sized sovereign. The most common security that fulfils this role is German Bund on any maturity of its yield curve. It has always been rated as AAA and yielding the lowest or one of the lowest annual returns from among the euro area counties in the history of monetary union. Graph 1 and Graph 2 also show that this has been the case both in the times of heightened uncertainty and also in times when economically Germany did not perform at its best.

However, besides German Bund of respective maturity, financial sector is widely using also other instrument that is well striped of credit risk, liquidity risk and other risks that produce the vast portion of deviation from the concept of a risk-free asset. This instrument is so called Overnight Indexed Swap (OIS swap). Why one would however use another concept? Why would German Bund as risk-free asset be a concern?

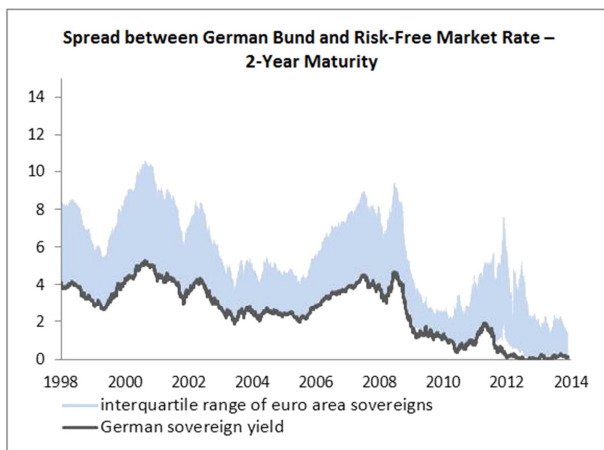
The first in the list is related to a concern whether German Bund may be considered a risk-free asset. The same commodity of being risk-free has been for long attributed also to U.S. Treasuries. However this record has been scrapped in recent years, mainly following recurring debt ceiling discussions in U.S. Congress. In the same veins, it could be argued that internalized risk-sharing across the euro area, where Germany is being part of euro area wide guarantee schemes and newly built stabilizing

---

¹ See DAMODARAN, A. *What Is the Riskfree Rate? A Search for the Basic Building Block* [online]. 1st ed. New York: New York University, Stern School of Business, 2008. 33 p. [cit. 2013-11-30]. Available at: <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/riskfreerate.pdf>.

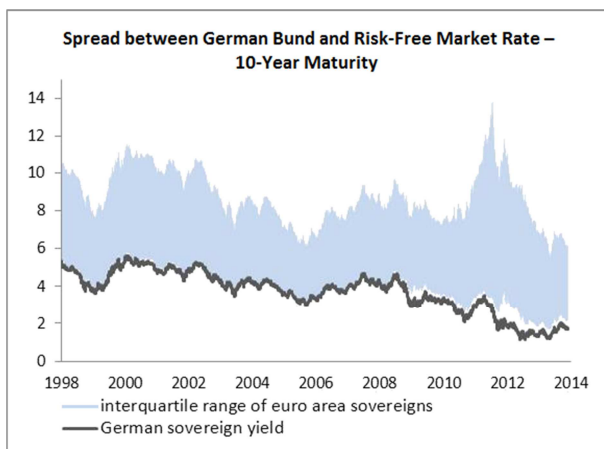
mechanisms put extra premium on Germany, which is featuring therein as one of the last standing safe anchors.

Graph 1 Spread between German Bund and Risk-Free Market Rate – 2-Year Maturity

Source: Datastream. In: *Thomson Reuters Datastream* [online]. 2013 [cit. 2013-11-30]. Available at: Subscription Service. Note: Shaded area refers to the interquartile range between yields of 10 original euro area members except Germany and Luxembourg. Black line represents German Bund yield.

Graph 2 Spread between German Bund and Risk-Free Market Rate – 10-Year Maturity

Source: Datastream. In: *Thomson Reuters Datastream* [online]. 2013 [cit. 2013-11-30]. Available at: Subscription Service. Note: Shaded area refers to the interquartile

range between yields of 10 original euro area members except Germany and Luxembourg. Black line represents German Bund yield.

On the other hand, due to its firm standing, remaining one of the very few AAA rated economies and very high uncertainty in the outer world; German bunds have served as a safe investment for vast majority of investors aiming to keep their investment ring-fenced from potential losses. This has been suppressing Bund yields down, even to negative nominal yields for up to 3-years of maturity. Risk-free rate being suppressed down, spreads could be considered higher than they should be in reality.

A possible alternate for the risk-free leg of risk pricing may be an Overnight Indexed Swap (OIS) rate, which is also being used as a benchmark of a risk-free asset. The most often use of OIS rate is in the measure of LIBOR to OIS spread, which is commonly used to measure uncertainty on the interbank market. OIS being the risk-free leg of this spread, it captures the rate of risk-free borrowing on the money market.²

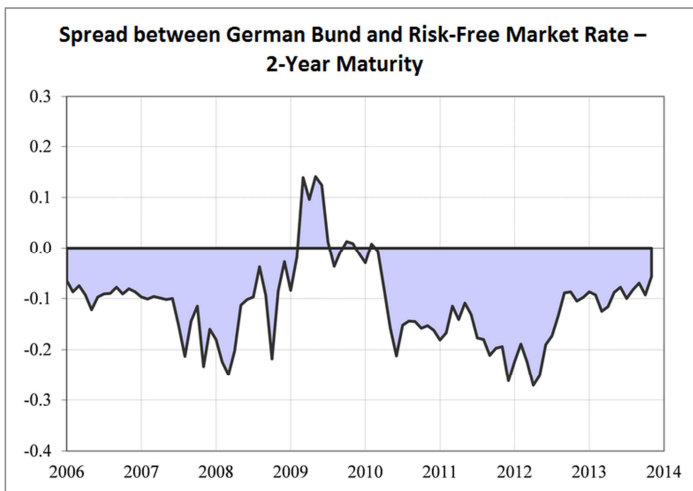
Comparing the Bund yield and OIS rate of the same maturity we can see that a peak of a relative German government bond perceived safety occurred at the top of the business cycle in 2007 and also in the turbulent times at the market in late 2008. On the contrary, the moment governments started to be excessively involved in the crisis, the safest of the government bonds stopped to be perceived ideal risk-free measure at the market.

From that point on however maturity starts to play a large role. Since short term outlook is usually more vulnerable to financial conditions, we may observe the role of safe heaven perceived by purchasing short-term German debt. Since the pressure has not been so great on the long end of the yield curve, here the differences between Bund return and OIS swap oscillates around zero. The pressure, similarly as it is seen on Graph 3 and Graph 4, remains until beginning of 2012, when 3-year LTROs reached market and bond prices of other euro area countries were on the rise (i.e. yields reaching lower levels) and therefore offered a good investment opportunity.

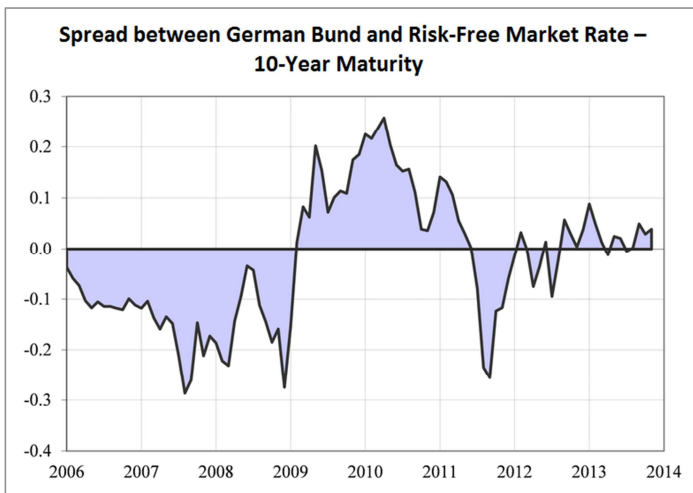
² 10-year OIS swap rate represents a contract between two parties swapping a fixed interest and overnight interest rate. Risk-free feature of this instrument is ensured by all the other risks being off-set apart from time-related expectations of overnight borrowing costs.

Graph 3 Spread between German Bund and Risk-Free Market Rate – 2-Year Maturity

Source: Bloomberg. In: *Bloomberg Professional* [online]. 2013 [cit. 2013-11-30]. Available at: Subscription Service. Note: Below the zero horizontal line "risk-free" government bond has lower yield than OIS, for the values above the line vice versa.

Graph 4 Spread between German Bund and Risk-Free Market Rate – 10-Year Maturity

Source: Bloomberg. In: *Bloomberg Professional* [online]. 2013 [cit. 2013-11-30]. Available at: Subscription Service. Note: Below the zero horizontal line "risk-free" government bond has lower yield than OIS, for the values above the line vice versa.

A split between the two risk-free measures is then driven by:

- a) perception of money market and budgetary risk in quiet and turbulent times;
- b) expectations subject to actual developments;
- c) heterogeneity of the market.

This however may be generalized to perception of the risk-free instrument to be a safe heaven, or in other words a parking place for investments in the times of heightened uncertainty.

To sum up, when we are computing spreads on a bond market, spread to German bund of corresponding maturity may be used, because perception of safe heaven is included in the quantification of a risk premium. However, if we compute spreads related to money markets, OIS would be the primary option, so that safe heaven features and/or economic outlook do not introduce noise into the quantification of spread. OIS therefore may be considered relevant for wider use than German Bund.

Another argument that supports this statement is that in addition, the OIS rate is the most relevant risk free rate since this is the risk free rate used not only by banks, but also by all other financial institutions for discounting future cash flows to price in financial instruments.

The two measures therefore may be considered as alternative risk-free measures, but they should be treated carefully and used sensitively with the context.

Safety vs. safety threshold

Until now we have been dealing with the concept of risk-free as a benchmark. This is a very narrow concept, since market of risk-free assets as discussed above is not large enough to satisfy the overall needs for risk-averse clients. Risk-free therefore may be understood in a different connotations. Notion of safety is therefore relative. Group of assets considered safe may also depend on the purpose these assets are used, or for example vis-à-vis regulation.

In a view of the former, long-term investment institutions, as pension funds, may be looking for a safest possible investment for their risk-averse clients saving for pension. In such case pension funds would gather long-term inflation linked liabilities that could well possess the properties of risk-free (or at least the most risk free that is available on the

current market). In a view of the latter, safe asset for the bank in terms of Basel regulation may be understood those assets that have zero-risk weight in their portfolios and therefore no provisions have to be made on their holding.³

This is much wider concept, but economically even more important as this one has its specific role in the system. This concept however is far from the definition used above, i.e. “paying one unit of account at a certain horizon in all states of the world”, since different underlying assets are possibly included in this concept, which over the crisis did not comply with the definition.

The purpose related risk-free assets used to include collateralized assets, usually very well rated financial instruments that were often purchased to be part of the less risky parts of portfolios. The regulation related risk-free assets also used to include assets that one cannot currently view as safe. The most pronounced example is sovereign debt regardless of its rating. This is also the case in present with the exception that zero-weight may be attributed only to that sovereign debt that is domestically issued.⁴

As it is clear from the above, risk-free assets of this wider concept have declined in volume a lot in the past five years. Considering its purpose as a store of value, collateral, or fulfilment of prudential requirements, they are becoming short, while demand for them is increasing. This increased demand has been an issue especially during the heightened uncertainty in recent years. Excessive demand may trigger new financial innovations aiming to increase the volume of risk-free assets by making riskier assets less risky. This could in turn again threaten stability of the financial system.⁵

This is however not the issue for the benchmark function of risk-free rate dealt with in the previous section. The reason is simply in non-existence of imbalances between demand and supply at the real market. The necessary condition is only existence of sufficiently liquid market of

³ See SIEGEL, J. J. and J. B. WARNER. Indexation, the Risk-Free Asset, and Capital Market Equilibrium. *The Journal of Finance*. 1977, vol. 32, no. 4, pp. 1101-1107. ISSN 0022-1082.

⁴ See GOURINCHAS, P.-O. and O. JEANNE. *Global Safe Assets*. 1st ed. Basel: Bank for International Settlements, 2012. 59 p. BIS Working Papers, no. 399. ISSN 1020-0959.

⁵ See IMF. *Safe Assets: Financial System Cornerstone?*. In: IMF. *Global Financial Stability Report: The Quest for Lasting Stability* [online]. 1st ed. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2012, pp. 81-122 [cit. 2013-11-30]. ISBN 978-1-61635-247-9. Available at: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2012/01/pdf/text.pdf>.

these assets as their role is purely analytical, i.e. a benchmark functions in pricing other assets, in communication or serving as a benchmark for inflation or interest rate expectations.

Conclusion

Risk-free assets are important commodity. Concept of risk-free asset shall be differentiated between its purpose in financial market and its analytical purposes.

The wider concept of risk-free assets used in financial markets is related to twofold. First purpose are an investments with aim to hold usually long-term assets with risk-free properties, e.g. in case of pension funds. Second purpose is regulation, which is attributing zero-risk weight to sovereign bonds, based on which banks do not have to provision for losses on these underlying assets; making them more cost-efficient. This wider concept is in general lined to store of value or collateral purposes so its demand is vast, currently exceeding the shrinking supply, which may trigger instability in future.

However, only benchmarking function of risk-free asset aligns with its definition of paying one unit of account at a certain horizon in all states of the world. This is because this narrow concept is not attached to actual demand as it only looks to the best available threshold of risk-free asset. For these purposes German Bunds or Overnight Indexed Swaps are used, each in its specific areas as some of their properties are not complementary.

References

- Bloomberg. In: *Bloomberg Professional* [online]. 2013 [cit. 2013-11-30]. Available at: Subscription Service.
- DAMODARAN, A. *What Is the Riskfree Rate? A Search for the Basic Building Block* [online]. 1st ed. New York: New York University, Stern School of Business, 2008. 33 p. [cit. 2013-11-30]. Available at: <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/riskfreerate.pdf>.
- Datastream. In: *Thomson Reuters Datastream* [online]. 2013 [cit. 2013-11-30]. Available at: Subscription Service.
- GOURINCHAS, P.-O. and O. JEANNE. *Global Safe Assets*. 1st ed. Basel: Bank for International Settlements, 2012. 59 p. BIS Working Papers, no. 399. ISSN 1020-0959.

- IMF. Safe Assets: Financial System Cornerstone?. In: IMF. *Global Financial Stability Report: The Quest for Lasting Stability* [online]. 1st ed. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2012, pp. 81-122 [cit. 2013-11-30]. ISBN 978-1-61635-247-9. Available at: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2012/01/pdf/text.pdf>.
- SIEGEL, J. J. and J. B. WARNER. Indexation, the Risk-Free Asset, and Capital Market Equilibrium. *The Journal of Finance*. 1977, vol. 32, no. 4, pp. 1101-1107. ISSN 0022-1082.

Doc. Ing. Ľubomíra Gertler, PhD.

Faculty of National Economy
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovak Republic
lugertler@hotmail.com

Informácie pre autorov

Základné informácie

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa tematicky zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, zastúpeného predovšetkým odvetvami:

- + dejiny práva;
- + teória práva;
- + rímske právo;
- + cirkevné právo;
- + ústavné právo;
- + ľudské práva a základné slobody;
- + medzinárodné právo;
- + európske právo;
- + občianske právo;
- + hospodárske právo a obchodné právo;
- + pracovné právo;
- + právo sociálneho zabezpečenia;
- + správne právo;
- + právo životného prostredia;
- + finančné právo;
- + právo duševného vlastníctva;
- + trestné právo a kriminológia,

prelínajúce sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín v najširšom zmysle, ku ktorým patria najmä:

- + medzinárodné vzťahy;
- + verejná politika;
- + verejná správa;
- + psychológia;
- + sociológia;
- + demografia;
- + manažment a marketing;
- + medzinárodné ekonomické vzťahy;
- + svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe:

- ✚ samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií *minimálny rozsah tvorí 10 normostrán prislúchajúcich na jednu štúdiu, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou či dianím *minimálny rozsah tvorí 5 normostrán prislúchajúcich na jednu esej, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu *minimálny rozsah tvoria 3 normostrany prislúchajúce na jednu recenziu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie obrázku prednej obálky recenzovanej publikácie v dostatočnej veľkosti;*
- ✚ informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu *minimálny rozsah tvoria 2 normostrany prislúchajúce na jednu informáciu alebo správu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie fotodokumentačných alebo iných obrázkových podkladov sprievodného charakteru v dostatočnej veľkosti.*

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza v elektronickej online podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch:

- ✚ 31. marec – jarná edícia;
- ✚ 30. jún – letná edícia;
- ✚ 30. september – jesenná edícia;
- ✚ 31. december – zimná edícia.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** predkladajú.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje príspevky v jazykoch:

- ✚ slovenčina;
- ✚ čeština;
- ✚ angličtina;
- ✚ nemčina;
- ✚ ruština;
- ✚ francúzština;
- ✚ slovinčina;
- ✚ japončina;
- ✚ perzština – daríjčina;

- ✚ po vzájomnej dohode podľa aktuálnych možností redakcie aj v iných svetových jazykoch.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** nesú:

- ✚ odborní garanti zodpovedajúci v rámci redakčnej rady časopisu za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov;
- ✚ hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov;
- ✚ výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch;
- ✚ jazykí garanti v rámci redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávaní jazykí odborníci vo vzťahu ku gramaticko-štylistickým požiadavkám a jazykovej čistote príspevkov.

Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaisťovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmerením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Publikácia príspevkov

Publikácia príspevkov v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorový honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ako prejav vôle autorov, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- ✚ prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;

- ✚ potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- ✚ potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Uprednostňovanie cudzích jazykov v príspevkoch je vítané.

Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje zásadne v dvojazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako aj samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na oficiálnej internetovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>.

Štruktúra príspevku

Názov príspevku v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v pôvodnom jazyku;

Title of Contribution in English:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v anglickom jazyku
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Autor príspevku:

- ✚ prosíme uviesť meno, priezvisko a všetky tituly a hodnosti autora;

Abstract in English:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v anglickom jazyku, cca 10 riadkov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Key Words in English:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v anglickom jazyku, cca 10 výrazov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Abstrakt v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v pôvodnom jazyku, cca 10 riadkov;

Kľúčové slová v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v pôvodnom jazyku, cca 10 výrazov;

Text príspevku:

- ✚ prosíme uviesť v štruktúre úvod, jadro, záver; v členení na kapitoly, prípadne podkapitoly; príspevok môže obsahovať tabuľky, grafy, schémy, obrázky a podobne, je však nevyhnutné uviesť ich prameň

so všetkými povinnými bibliografickými údajmi v plnom rozsahu; poznámky a odkazy na literatúru prosíme uvádzať v poznámke pod čiarou podľa platnej bibliografickej normy

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby všetka použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Literatúra:

✚ prosíme uviesť zoznam použitej literatúry podľa platnej bibliografickej normy

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Kontakt na autora:

✚ prosíme dodržať nižšie uvedenú vzorovú štruktúru informácie o kontakte na autora príspevku:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
jana.koprlova@gmail.com

Texty príspevkov je možné prijímať výhradne v elektronickej podobe vo formáte dokumentu textového editora MS Word. V textoch príspevkoch odporúčame použiť štandardizované typy a veľkosti písma, riadkovania, ako aj formátovania textu.

Texty príspevkov zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Vaše otázky v prípade nejasností či potreby poskytnutia dodatočných informácií zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Tešíme sa na Váš príspevok!

S úctou,

redakcia SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Information for Authors

Basic Information

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, represented first of all by following branches of law:

- ✚ legal history;
- ✚ theory of law;
- ✚ roman law;
- ✚ canon law;
- ✚ constitutional law;
- ✚ human rights & fundamental freedoms;
- ✚ international law;
- ✚ European law;
- ✚ civil law;
- ✚ economic law & trade law;
- ✚ labour law;
- ✚ social security law;
- ✚ administrative law;
- ✚ environmental law;
- ✚ financial law;
- ✚ intellectual property law;
- ✚ criminal law and criminology,

connected to the key areas of social science disciplines in the broadest understanding, those represent above all:

- ✚ international relations;
- ✚ public policy;
- ✚ public administration;
- ✚ psychology;
- ✚ sociology;
- ✚ demography;
- ✚ management and marketing;
- ✚ international economic relations;
- ✚ world economy, transnational economies and national economies.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a platform for publication of contributions in the form of:

- ✚ separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles
the expected minimum extent related to one study covers 10 standard pages, the maximum extent is not limited;
- ✚ essays on current social topics or events
the expected minimum extent related to one essay covers 5 standard pages, the maximum extent is not limited;
- ✚ reviews on publications related to the main orientation of the journal
the expected minimum extent related to one review covers 3 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also the front cover picture of the reviewed publication in the sufficient largeness;
- ✚ information as well as reports connected with the inherent mission of the journal
the expected minimum extent related to one information or report covers 2 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also photo documents or other picture material of accompanying character in the sufficient largeness.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on:

- ✚ March 31st – spring edition;
- ✚ June 30th – summer edition;
- ✚ September 30th – autumn edition;
- ✚ December 31st – winter edition.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes contributions in languages:

- ✚ Slovak language;
- ✚ Czech language;
- ✚ English language;
- ✚ German language;
- ✚ Russian language;
- ✚ French language;
- ✚ Slovenian language;
- ✚ Japanese language;

- ✚ Persian language Dari;
- ✚ by mutual agreement in relation to current possibilities of the editorial office also in other world languages.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** have:

- ✚ special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions;
- ✚ editor in chief in relation to the formal aspects of contributions;
- ✚ executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions;
- ✚ language supervisors within the journal's editorial board and in well-founded cases also recognized language experts in relation to the grammar and stylistic requirements and linguistic purity of contributions.

Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Publication of Contributions

Publication of contributions in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- ✚ express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- ✚ declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- ✚ declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section “Authors’ Contact List”.

Favouring the foreign languages in contributions is welcome.

Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors’ contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal’s official website: <http://sei.iuridica.truni.sk>.

Structure of Contribution

Title of Contribution in Original Language:

- ✚ please specify title, eventually subtitle of contribution in original language;

Title of Contribution in English:

- ✚ please specify title, eventually subtitle of contribution in English *not required in the case of English as the language of the original*;

Author of Contribution:

- ✚ please specify author’s given name, surname and all academic degrees;

Abstract in English:

- ✚ please specify abstract in English, circa 10 rows *not required in the case of English as the language of the original*;

Key Words in English:

- ✚ please specify key words in English, circa 10 words *not required in the case of English as the language of the original*;

Abstract in Original Language:

- ✚ please specify abstract in original language, circa 10 rows;

Key Words in Original Language:

- ✚ please specify key words in original language, circa 10 words;

Text of Contribution:

- ✚ please specify in following structure: introduction, main text, conclusions; text broken down into chapters, eventually subchapters; the contribution may include sheets, charts, figures, pictures, etc., but it is necessary to indicate their sources with all obligatory bibliographic details in the full extent; notes and references to literature, please, specify in the footnote according to current bibliographic standards
Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Literature:

- ✚ please specify a complete bibliography of all sources according to current bibliographic standards
Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Author's Contact:

- ✚ please follow the below mentioned model structure of contact information on the author of contribution:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic
jana.koprlova@gmail.com

Contribution manuscripts can be accepted only in electronic version in the format of the text editor MS Word document. Applying the standardized types and font sizes, line spacing as well as text formatting in the contribution manuscripts is highly recommended.

Your contribution manuscripts send, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

In the case of any uncertainty or necessity of providing additional information send your questions, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

We are looking forward to your contribution!

Yours faithfully,

Team **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Etický kódex

Článok I. Všeobecné ustanovenia

Medzinárodný internetový vedecký časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (ďalej len „časopis“) vydáva Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, prelínajúcimi sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín. Redakcia časopisu sídli v priestoroch Právnickej fakulty na Kollárovej ulici č. 10 v Trnave.

Časopis má charakter vedeckého recenzovaného časopisu, ktorý vychádza v on-line elektronickej podobe pravidelne štyrikrát ročne na oficiálnej webovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>. Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje v dvojjazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako i samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na webovej stránke časopisu.

Časopis ponúka podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok problematiky dejín práva, teórie práva, rímskeho práva, cirkevného práva, ústavného práva; ľudských práv a základných slobôd, medzinárodného práva, európskeho práva, občianskeho práva, hospodárskeho práva a obchodného práva, pracovného práva, práva sociálneho zabezpečenia, správneho práva, práva životného prostredia; finančného práva, práva duševného vlastníctva, trestného práva a kriminológie, v kontexte ich najširších interdisciplinárnych interferencií na úrovni spoločensko-vedných oblastí, ku ktorým patria najmä medzinárodné vzťahy, verejná politika, verejná správa, psychológia, sociológia, demografia, manažment a marketing, medzinárodné ekonomické vzťahy, ako aj svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Webová stránka časopisu ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súběžne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre slabozrakých čitateľov paralelne v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu.

Článok II. Zodpovednosť a publikácia príspevkov

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise predkladajú. Autori príspevkov vedecky či pedagogicky pôsobia v zodpovedajúcich oblastiach zamerania časopisu a majú ukončené zodpovedajúce akademické vzdelanie na úrovni minimálne druhého stupňa vysokoškolského štúdia.

V súlade s vyššie uvedeným ustanovením sa automaticky so zodpovedajúcim odôvodnením zamietajú príspevky už preukázateľne publikované, ako aj príspevky, ktoré naplňajú skutkovú podstatu plagiátu či neoprávneného, respektíve nezákonného zásahu do autorského práva podľa autorského zákona v platnom znení.

Informácie pre autorov zverejnené na webovej stránke časopisu sú záväzné. Uprednostňovanie cudzích jazykov v príspevkoch je vítané.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise nesú odborní garanti z radov členov redakčnej rady a redakčného okruhu časopisu zodpovedajúci za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov, hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov, výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch, jazykí garanti v rámci redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávaní jazykí odborníci vo vzťahu ku gramaticko-štylistickým požiadavkám a jazykovej čistote príspevkov.

Publikácia príspevkov v časopise sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorský honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu ako prejav vôle autora, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Článok III. Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise sa uskutočňuje nezávisle a nestranne na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaist'ovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmernením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Príspevky sa so zodpovedajúcim písomným odôvodnením automaticky zamietajú v prípadoch, pokiaľ:

- ✚ autor príspevku preukázateľne nemá ukončené úplné vysokoškolské vzdelanie, t.j. vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa;
- ✚ príspevok preukázateľne nezodpovedá minimálnym štandardom a štandardným kritériám vedeckej etiky, ktoré sa kladú a sú všeobecne vedeckou verejnosťou a vedeckou obcou uznávané vo vzťahu k príspevkom danej kategórie (štúdie, eseje, recenzie publikácií, informácie alebo správy), či už z hľadiska rozsahu, náplne, metodologických východísk, použitej metodológie, a podobne, ako aj z hľadiska správneho, úplného a vedecky korektného uvádzania všetkých použitých bibliografických odkazov.

Článok IV. Vyhlásenie o prístupí ku kódexom a zásadám publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku

Časopis v plnej miere uplatňuje a dodržiava kódexy a zásady publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku (Committee on Publication Ethics COPE) zverejnené na webovej stránke Komisie pre publikačnú etiku <http://publicationethics.org/>. Uvedené zásady a pravidlá publikačnej etiky sú záväzné pre autorov príspevkov, redakčnú radu časopisu, redaktorov a redakciu časopisu, recenzentov príspevkov, ako aj vydavateľa časopisu.

Článok V. Nezávislosť a nestrannosť

Časopis je nezávislým a nestranným medzinárodným vedeckým internetovým periodikom.

Článok VI. Rozhodný právny poriadok

Časopis a všetky s ním súvisiace právne skutočnosti a právne úkony sa riadia právnym poriadkom Slovenskej republiky.

Trnava 31. december 2013

Code of Ethics

Article I. General Provisions

International scientific online journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (hereinafter only “journal”) is published by the Faculty of Law at Trnava University in Trnava, and it thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels connected to the key areas of social science disciplines. The journal’s editorial office resides in premises of the Faculty of Law in Kollárova Street No. 10 in Trnava, Slovakia.

The journal has the nature of a scientific peer-reviewed journal, which is issued in an electronic on-line version regularly four times a year on the official website of the journal <http://sei.iuridica.truni.sk/en>. Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors’ contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal’s official website.

The journal provides a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in questions of legal history, theory of law, roman law, canon law, constitutional law, human rights & fundamental freedoms, international law, European law, civil law, economic law & trade law, labour law, social security law, administrative law, environmental law, financial law, intellectual property law, criminal law and criminology, in context of their broadest interdisciplinary interference with areas of social science disciplines, those represent above all international relations, public policy, public administration, psychology, sociology, demography, management and marketing, international economic relations as well as world economy, transnational economies and national economies.

The website of the journal offers the reading public contributions in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface, both parallel in the Slovak, English as well as German languages. In all those languages the journal’s editorial office provides also feedback communication.

Article II. Responsibility and Publication of Contributions

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal. Contributors are scientifically or pedagogically engaged in areas corresponding with the main orientation of the journal and they have completed adequate academic qualification, at least the second degree of academic education.

In accordance with the foregoing provision shall be automatically with the adequate justification rejected contributions those have been provably already published as well as contributions those constitute the merits of plagiarism or of unauthorized, respectively illegal interference with the copyright under the protection of the Copyright Act in force.

Information for authors published on the journal's website is binding. Favouring the foreign languages in contributions is welcome.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal have special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions, editor in chief in relation to the formal aspects of contributions, executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions, language supervisors within the journal's editorial board and in well-founded cases also recognized language experts in relation to the grammar and stylistic requirements and linguistic purity of contributions.

Publication of contributions in the journal is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Article III. Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized independently and impartially by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Contributions will be with adequate written justification automatically rejected in cases, if:

- ✚ the contributor hasn't provably completed the entire university education, i.e. the academic qualification of the second degree;
- ✚ contribution provably doesn't comply with the minimum standards and standard criteria of scientific ethics, which are imposed and generally respected by the scientific public and scientific community in relation to contributions of the given category (studies, essays, reviews on publications, information or reports), whether in terms of extent, content, methodological assumptions, applied methodology and similarly, or in terms of a proper, complete and scientifically correct indicating all the bibliographic references.

Article IV. Declaration of Accession to Codes and Principles of Publication Ethics of the Committee on Publication Ethics

The journal fully exercises and observes codes and principles of publication ethics of the Committee on Publication Ethics COPE published on the website of the Committee on Publication Ethics <http://publicationethics.org/>. Listed principles and guidelines of publication ethics are binding for contributors, journal's editorial board, journal's editors and editorial office, contribution reviewers as well as journal's publisher.

Article V. Independence and Impartiality

The journal is an independent and impartial international scientific online journal.

Article VI. Determining Law

The journal and all the related legal facts and legal actions are governed by the law of the Slovak Republic.

Trnava, Slovakia, December 31st, 2013

SOCIETAS ET IVRISPRUDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný internetový vedecký časopis zameraný na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach   **International Scientific Online Journal for the Study of Legal Issues in the Interdisciplinary Context**

Vydáva: Právnická fakulta Trnavská univerzita v Trnave Slovenská republika   Issued by: Faculty of Law Trnava University in Trnava Slovak Republic

Vychádza štvrťročne 2013, ročník I.   Issued Quarterly 2013, Volume I.

URL časopisu: <http://sei.iuridica.truni.sk>   Journal's URL: <http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie: Kollárova 10 917 01 Trnava Slovenská republika   Editorial Office Postal Address: Kollárova 10 917 01 Trnava Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie: sei.journal@gmail.com   Editorial Office E-mail Address: sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor: Ing. Jana Koprlová, PhD.   Editor in Chief: Ing. Jana Koprlová, PhD.

Výkonný redaktor: Ing. Jana Koprlová, PhD.   Executive Editor: Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta Trnavská univerzita v Trnave Slovenská republika   © Faculty of Law Trnava University in Trnava Slovak Republic

ISSN 1339-5467